

HRVATSKI VOJNIK

BROJ 26. GODINA VII. KOLOVOZ 1997.

BESPLATNI PRIMJERAK

**KAKO JE PRIPREMANA AGRESIJA NA HRVATSNU ILI
PREOBLIKOVANJE JNA U SRPSKU IMPERIJALNU SILU**

DOSSIER

BUDUĆNOST I IZAZOVI SREDOZEMLJA

STRATEŠKI OSVRT

Madridski sastanak i budućnost NATO-a

JAPANSKI FALCON - MITSUBISHI F-2

Fregate razreda Karel Doorman

771330 500003

HRVATSKA ODLIKOVANJA

155 color stranica; tvrdi uvez; format 22,8 x 29 cm; cijena 180 kn

Iz predgovora: »...Ona pokazuje naš sustav odlikovanja u cjelini, svu ljepotu pojedinih hrvatskih odlikovanja, osmišljenih i oblikovanih od naših poznatih umjetnika, i izrađenih u našim, hrvatskim tradionicama.

Povijesni pregledi, i prikaz nekih suvremenih sustava drugih država, daju mogućnost usporedbi, koje nedvojbeno govore o visokoj umjetničkoj vrijednosti hrvatskih odlikovanja i o povijesnim izvorima hrvatske državne suverenosti.«

Predsjednik Republike Hrvatske, dr. Franjo Tuđman

NARODNE NOVINE

Izdavački sektor,
Zagreb, Trg hrvatskih velikana 7/II
Tel: 385 01/41 64 04, Fax: 385 01/44 96 29

Nagradna igra - 4. kolo

Koji je borbeni vrtolet prikazan na slici:

- A) Mil Mi - 24
- B) Bell AH - 1W
- C) Lockheed Cheyenne

Prva nagrada: Zippo upaljač u luksuznom pakiranju u povodu 65. rođendana Zippoa

Druga nagrada: jednogodišnja pretplata na "Hrvatski vojnik" i "Velebit"

Treća nagrada: maketa tenka M60 A3

Četvrta nagrada: Zippo upaljač sa znakom "Hrvatskog vojnika"

Odgovore na pitanja slati na dopisnicama ili razglednicama najkasnije do 22. kolovoza '97. na naslov:

Hrvatska vojna glasila

Za nagradnu igru

Zvonimirova 12

10 000 Zagreb

Rezultati 4. kola nagradne igre bit će objavljeni u listu "Velebit" broj 118 i u "Hrvatskom vojniku" broj 28.

DOBITNICI 2. KOLA NAGRADNE IGRE

Točan odgovor je: C) raketna topovnjača Kralj Petar Krešimir

1. nagrada: Josip Pancirov, G. Ninskog 16, Primošten
2. nagrada: Dražen Damjanović, J. J. Strossmayera 8 Vodinci
3. nagrada: Marijo Špindrek, Hrastova 25, Zagreb
4. nagrada: Mario Brčić, Kneza Mislava 3, Vinkovci

Dobitnici će nagrade primiti poštom

Naručujem godišnju pretplatu
za:
 službeno glasilo MORH-a,
 tjednik "Velebit"
 stručni časopis, mjesecnik
 "Hrvatski vojnik"
 zajedničku pretplatu

ZEMLJA	"Hrvatski vojnik"	"Velebit"	zajednička
HRVATSKA	KN	210	495
NJEMACKA	DEM	95	240
AUSTRIJA	ATS	600	1.050
SLOVENIJA	SIT	6.800	12.375
ŠVICARSKA	CHF	70	190
FRANCUSKA	FRF	300	525
NIZOZEMSKA	NLG	95	258
ŠVEDSKA	SEK	430	750
BELGIJA	BEF	1.800	3.150
ITALIJA	ITL	99.000	180.000
NORVEŠKA	NOK	380	675
DANSKA	DKK	320	600
V. BRITANIJA	GBP	38 (zrak 62)	68 (zrak 113)
SAD	USD	69 (zrak 118)	108 (zrak 205)
KANADA	CAD	95 (zrak 160)	150 (zrak 285)
AUSTRALIJA	AUD	95 (zrak 190)	150 (zrak 330)

Za zemlje gdje je navedena mogućnost zrakoplovom: zrakoplovom običnim putem

PRETPLATNIČKI KUPON

Ako plaćate kreditnom karticom pošaljite dopisnicu sa ispunjenim podatcima.

DinersClub Amer.Exp. Eurocard M. Card VISA

Broj kartice:

Vrijedi do: _____

Potpis: _____

Ime i prezime:

Naslov:

Adresa:

Brzglas:

Možete izvršiti pretplatu i čekovima građana, korisnik: "Tisak", Slavonska av. 4, 10000 Zagreb

Upłata pretpłaty: - za Hrvatsku: u korist poduzeća "Tisak", Slavonska av. 4 (za HVG), žiro račun br: 301-01-601-24095; poziv na broj 05 JMBG

- za inozemstvo: na devizni račun poduzeća "Tisak" (za HVG) u Zag. banchi br: 30101-620-16-2500-3281060

Molimo cijenjene čitatelje da nakon izvršenja pretpłaty pošalju kopiju uplatnice ili ispunjeni ček na adresu:

"HVG", Zvonimirova 12, 10000 Zagreb ili na dalekomnoživač (fax) 01/4551-852

6

KAKO JE PRIPREMANA AGRESIJA NA HRVATSU ILI PREOBLIKOVANJE JNA U SRPSKU IMPERIJALNU SILU

52

JAPANSKI FALCON - MITSUBISHI F-2

Glavni razlog pokretanja programa razvoja japanskog borbenog zrakoplova FS-X/F-2 bila je potreba japanske zrakoplovne industrije za usvajanjem naprednih tehnologija, čime bi Japanu bilo omogućeno sudjelovanje u budućim međunarodnim programima razvoja vojnih i civilnih letjelica

66

FREGATE RAZREDA KAREL DORMAN

Trenutačno najsuvremeniji nizozemski ratni brodovi su fregate razreda *Karel Dorman*, pri čijem projektiranju je posebna pozornost posvećena smanjivanju radarskog odrza te IC potpisa, kao i automatizaciji brodskih sustava

HRVATSKI VOJNIK

Nakladnik:

Ministarstvo obrane Republike Hrvatske

Glavni i odgovorni urednik
general bojnik Ivan Tolj

**Zamjenik glavnog i
odgovornog urednika**
brigadir Miro Kokić

Izvršni urednik
satnik Dejan Frigelj
Grafički urednik
satnik Svebor Labura

Urednički kolegij:
Vojna tehnika
satnik Tihomir Bajtek
Ratno zrakoplovstvo, Strateški osvrt
natporučnik Robert Barić
Ratna mornarica
poručnik Dario Vuljanić

Vojni suradnici
pukovnik Dr. Dinko Mikulić, dipl. ing.
pukovnik J. Martinčević-Mikić, dipl. ing.
pukovnik Vinko Aranjoš, dipl. ing.
bojnik Mr. Mirko Kukolić, dipl. ing.
bojnik Damir Galešić, dipl. ing.
bojnik Berislav Šipicki, prof.
Dr. Vladimir Pašagić, dipl. ing.
Dr. Dubravko Risović, dipl. ing.
Dr. Zvonimir Freivogel
Mislav Brlić, dipl. ing.
Dario Barbalić, dipl. ing.
Josip Pajk, dipl. ing.
Vili Kežić, dipl. ing.
Klaudije Radanović
Boris Švel

Grafička redakcija
Hrvoje Brekalo, dipl. ing.
Predrag Belušić
Zvonimir Frank
Hrvoje Budin
natporučnik Davor Kirin
zastavnik Tomislav Brandt

Tajnica uredništva
Zorica Gelman

Marketing
Sanja Juričan

Kompiuterски prijem i priprema
HRVATSKA VOJNA GLASILA

Tisk
Hrvatska tiskara d.d., Zagreb

Naslov uredništva
Zvonimirova 12, Zagreb,
Republika Hrvatska

Brzoglas

385 1/456 80 41

Dalekomnoživač (fax)

385 1/455 00 75, 455 18 52

Marketing
tel: 385 1/456 86 99

fax: 385 1/455 18 52

Rukopise, fotografije i ostalo tvarivo ne vraćamo

6 Kako je pripremana agresija na Hrvatsku ili preoblikovanje JNA u srpsku imperijalnu silu . . . kontraadmiral Davor Domazet-Lošo

18 Vojne odore u hrvatskim oružanim snagama (VI. dio)

20 Institucionalna struktura i status NATO-a (IV. dio) . . . I. Kinder

24 Osvit XXI. stoljeća i nova bojišta (III. dio) . . . Petar Jurić

32 Budućnost i izazovi Sredozemlja . . . S.Z.Bandula, D.Bandula

STRATESKI OSVRT

42 Madridski sastanak i budućnost NATO-a . . . Vlatko Cvrtila

47 Pedesetgodišnjica Marshallovog plana (II. dio) . . . Robert Barić

RATNO ZRAKOPLOVSTVO

52 Japanski Falcon-Mitsubishi F-2 . . . Ivan Marić

60 Novi srednjedometni AAM-ovi . . . Klaudije Radanović

RATNA MORNARICA

66 Fregate razreda Karel Doorman . . . Boris Švel, Dario Vuljanić

74 Podmornice na nuklearni pogon (III. dio) . . . M.Brlić, D. Vuljanić

FOTO: Davor Kirin

KAKO JE PRIPREMANA AGRESIJA NA HRVATSKU ILI PREOBLIKOVANJE JNA U SRPSKU IMPERIJALNU SILU

kontraadmiral Davor DOMAZET-LOŠO

SAŽETAK

U radu se prepoznaju i obrazlažu najvažnije promjene u JNA i način na koje su one izvedene kako bi ona postala srpska imperijalna sila, a po važnosti se ističe sljedeće: (1) preoblikovanje vojske tipa "ideološke jednakosti" (2) obilježja i svrha preustroja koji su izvedeni prije no što je javno obznanjena ideja o stvaranju "Velike Srbije", (3) ratni planovi te uloga vojne strategije i njezino teorijsko, organizacijsko i pokušno utemeljenje, (4) primjena te strategije u agresiji na Hrvatsku.

U okviru navedenog objašnjava se što znači srpska strategijska postavka: "da se u sukobu niskog intenziteta, uključujući sprječavanje i uklanjanje izvanrednih prilika i protuudare s distance, energično porazi neprijatelj i zaštiti Jugoslaviju" odnosno što je sadržaj operativnog plana uporabe JNA.

Glede primjene plana u argesiji na Hrvatsku objašnjava se onaj dio koji je nevidljiv, ne uvijek i prepoznatljiv, dakle, prikriven ali je odlučujući za donošenje vlastitih strategijskih odluka. Zamaskiranost plana uvijek je tvarno tkivo za polemičku pozornicu na kojoj je sučeljavanje ideja i pogleda neprekidan proces, a rezultat dvojben. Zbog toga se u radu nastoji doseći i ta druga manje vidljiva strana.

A. POČETNA DIONICA PREOBLIKOVANJA JNA U SRPSKU IMPERIJALNU SILU

Za sustavniji pristup raščlambi planova priprema i uloge JNA u agresiji na Republiku Hrvatsku nužno je ono polazište koje daje odgovor ne samo kako je ona planirana nego i kakvo je obilježje vojske koja je postala instrument jedne agresivne politike.

Mnogi suvremeni autori bavili su se posebnostima vojne organizacije i profesije. U ovom slučaju potrebito je vidjeti (proniknuti) u "prirodu" (narav) vojske i njezinu ovisnost od prevladavajućeg društvenog odnosa, dakle sa stajališta sociološkog i socijalno-psihološkog.¹ Različiti modeli temeljnog društvenog odnosa (prevladavanje nasuprot jednakosti) i njihove mijene obnavljaju različite tipove vojnog ustrojstva, kako s obzirom

na političku ulogu vojnog čimbenika, tako i u odnosu na vanjski izraz, način upravljanja i mehanizme ostvarivanja jedinstva, odnosno objekt poistovjećenja vojnog osoblja. Teoretičar M. D. Feld svoju "tipologiju vojnih organizacija" temelji na razlikama u političkom okružju, u kojem se oružane snage formiraju i koriste.² Nedvojbeno je da je JNA pripadala tipu vojne organizacije **ideološka jednakost - sveobuhvatna vojska**. Kakvo je obilježje te i takve vojske?

Vojска типа "ideološke jednakosti"

U društvenoj socijalističkoj (komunističkoj) strukturi (ali i nesocijalističkih totalitarnih uredenja), za koju je karakteristična ideološka jednakost, stranka (partija) se smatra sintezom i vrhovnim nadglednikom države i društva. Raspodjela moći, pa i ona između vojske i društva, određena je izraz-

¹ Na temelju ovakvog metodološkog pristupa najuvažnije su one teorijske postavke M.D. Felda (The Structure of Violence: Armed Force as Social Systems, Sage Publications, Beverly Hills, London, godina 1977.) o ovisnosti prirode vojske od društvenog uredenja.

² Tako razlikuje pet vrsta vojnih organizacija: (a) vanjsko podređivanje ili imperijalna vojska; (b) unutarnje podređivanje ili feudalna vojska; (c) zatvorena jednakost - nacionalna vojska; (d) ideološka jednakost - sveobuhvatna vojska, (e) otvorena jednakost - reprezentativna vojska.

ima pojedinačne vezanosti za programske ciljeve partije na vlasti. Politička, temeljna struktura ideo-loške jednakosti u cjelini, uključujući i vojsku, jest sveobuhvatna zajednica. Društvo traži od svih svojih pripadnika potpunu obvezu u društvenom preobražaju, a organizacije, odnosno pojedinci, koji to ne prihvataju nužno se s njima ophodi kao mogućim ili zbiljskim neprijateljima.

Važnost individualnih sposobnosti procjenjivanja i odlučivanja negira se na određeni način. Individualni uvid, pa i onda kad osigurava izravnu korist, čini nižu razinu saznanja. Kvalitetniji je onaj vid saznanja koji se ostvaruje izvođenjem iz partijskih programskih ciljeva. Prirodna posljedica toga jest da je "čin službeno mjerilo uvjerenja" i da se istodobno podudaraju struktura vojske, partije i države. Politička uloga vojske temeljene na ideološkoj jednakosti sastoji se, prije svega, od promidžbe vladajuće ideologije.³ Ona štiti sve koji pristaju uz tu ideju, a sumnjičavo ili neprijateljski se odnosi prema ostalima.

Slika, koju o sebi odašilje upravljanje u takvom sustavu ima oblik karizme. Vojni dužnosnik predstavlja "prirodnog" vođu i utjelovljenje uvjerenja.⁴ Kao olike-nje zajedničke volje on predstavlja sve-moćnu figuru čovjeka koji nema pravo na pogrešku. Nadzor je temeljen na načelu jednostarještva, utjelotvorenom u osobi i ostvarivanju ravnoteže i usklađivanja podređenih. Uspjeh i neuspjeh su plod ponovljenog razvoja ranijih akcija i utvrđivanja osnovnih momenata i njihove važnosti za dugoročne ciljeve.

Društveni model vojske je opći: kad se zanemare razlike koje nameću obveze i odgovornosti ona je otvorena i ravnopravna zajednica svih udruženih na vjerovanju u društvene ciljeve. Naravno, jednakost nije niti može biti absolutna ("neki ljudi su više jednakiji od drugih"), ali nema nefukcionalnih statusnih razlika među pojedinim kategorijama pripadnika. *Takva vojska se izražava i doživljava kao narodna.*

Pripadnici oružanih snaga vezuju se za ciljeve vojske i društva *na razini većih postrojbi*.⁵ Po-

istovjećenje se ostvaruje ne samo s postrojbom već i njihovim zapovjednicima. Na toj osnovici vlada rivalski odnos, pa je u interesu pojedinca da autoritet njihovog nadređenog raste. Karizmatska pojava poprima praktični oblik i napredovanje pojedinca postaje ovisno od mogućnosti nadređenih da osiguraju promociju svojim podređenim bez obzira na stvarne rezultate. Raspodjela moći i mehanizmi odlučivanja su, svakako, najvažniji aspekti odnosa vojske i društva. U suvremenom svijetu, bez obzira na prirodu društvenog uredenja, vrst političkih doktrina, pa i stupnja ekonomske razvijenosti, vlada opća suglasnost u tome da ta moć u načelu, mora biti raspodijeljena u korist društva, ne samo u miru već i u ratu. Razlike se javljaju pri pokušajima određivanja opti-

OBILJEŽJA VOJSKE "IDEOLOŠKE JEDNAKOSTI"

- Vezanost za programske ciljeve partije
- Negiranje osobnih sposobnosti u prosudbi i odlučivanju
- Vojni dužnosnik - personifikacija kolektivne volje
- Uspjeh ili neuspjeh su plod revolucije ranijih akcija
- Poistovjećenje ne samo s potrebom nego i njihovim zapovjednicima
- Subjektivni nadzor nad obranom
- Vojno jedinstvo - mješavina nacionalnog interesa i političkog programa

Preoblikovanje JNA u srpsku imperijalnu silu bilo je relativno lako iz razloga što je nacionalni interes (jugoslavenski) bio u biti velikosrpski pod nadzorom partije

Prikaz 1.

malnog modela nadzora.⁶

Za socijalističko (komunističko) karakteristična je tzv. subjektivni nadzor nad strukturom narodne obrane. Oružane snage su sastavni dio društva, "naoružani dio naroda" kome nije dopušteno da se odveć specijalizira i postane izolirani dio zajednice. Svaki građanin ima jednaku obvezu da pridonosi obrani. U isto vrijeme, časnici se socijalno-psihološki ne razlikuju od ostalih društvenih pripadnika i dijele s njima iste prevladavajuće vrijednosti. U tim uvjetima vojno ustro-

³ Bitnu ulogu u JNA imala su politička tijela koja su bila pod izravnim utjecajem SKJ, i koja su imala posebnu političku odgovornost i kohezijsku ulogu u oružanim snagama, a ostali specijalizirani dijelovi zapovjedništava nadležni za političku djelatnost sa zadaćama: praćenja i procjene moralno-političkog stanja postrojbi i predlaganja mjera za njegovo jačanje, organizaciju društveno-političkog obrazovanja i odgoja vojnika i časnika na temeljima marksizma, usmjeravanju i organiziranju kulturno-prosvjetne i zabavne djelatnosti u postrojbama, informiranju domaće i strane javnosti o životu i radu u oružanim snagama, poticanje djelatnih osoba JNA na sudjelovanju u društvenom i političkom životu, praćenja propagandno-psihološke djelatnosti mogućeg protivnika i predlaganje mjera protiv tih aktivnosti. Osim toga uz potpuno razvijenu političku strukturu u jugoslavenskim oružanim snagama bio je razvijen partijski

aparat i svoju osnovnu funkciju mogao je ostvarivati isključivo tjesno suradujući s drugim političkim segmentima.

⁴ U vojski tipa "otvorena jednakost - reprezentativna vojska" (vojska razvijene demokracije) promocija se ostvaruje za tehničke eksperte i organizacijske menadžere, tj. izvršitelje koji znaju ostvariti maksimum iz tvarnih i ljudskih potencijala koji su im povjereni. Časnik se u ovom sustavu ne smatra više "vlasnikom" svog zapovjedništva, niti savježču društva, već **operatorom u mehanizmu nacionalne obrane**.

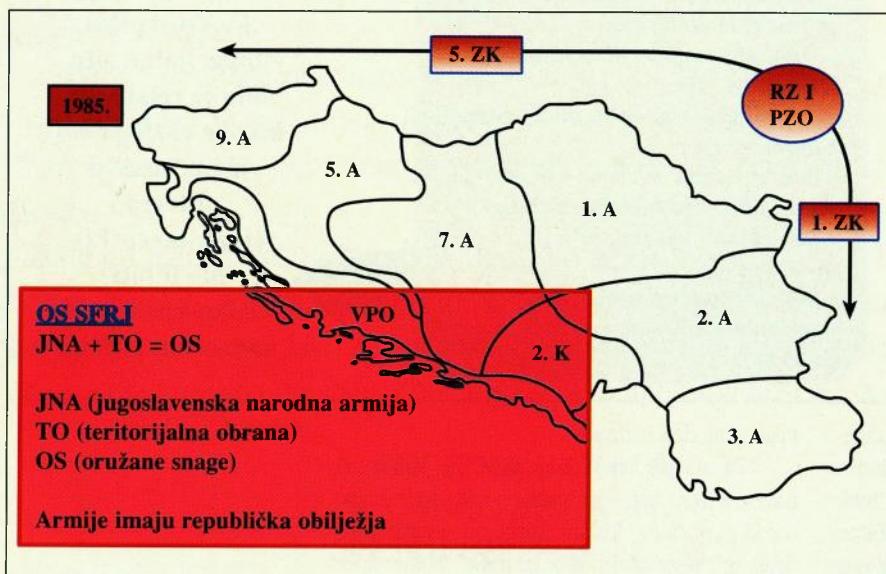
⁵ Postrojbe niže razine se "utapljaju" u masi (brojnosti). U takvom sustavu dočasnici se ne pridaje važnost, a časnici preuzimaju njihov posao, narušavaju tako vojnu hijerarhiju.

⁶ U razvijenim demokracijama to je ono što se naglašava kao "*civilni nadzor nad vojskom*".

jstvo teži k tome da se proširi i na društvo. Visoki vojni rukovoditelji razmišljaju u političkim okvirima, a visoki vladini dužnosnici se ne ustručavaju od rješavanja vojnih pitanja.⁷ U društvenim sustavima ideološke jednakosti, a za koje je karakterističan subjektivni nadzor, obrambena funkcija se ostvaruje izravnim sredstvima. Osnovica na kojoj se ostvaruje vojno jedinstvo mješavina je nacionalnog interesa i političkog programa društva.

Preoblikovanje JNA kao vojske tipa "ideološke jednakosti" u srpsku imperijalnu silu

Kako je JNA imala sva obilježja vojske tipa "ideološke jednakosti" (pričak 1.), preoblikovanje u srpsku imperijalnu silu odvijalo se dugotrajno i sustavno i to: (a) na polju jezika, (b) nacionalnog sastava, (c) upravnog i zapovjednog časničkog zabora i (d) ratnog umijeća.

Slika 1.

U višenacionalnoj zajednici, kakva je bila bivša Jugoslavija, ravnopravnost naroda bila je zajamčena na formalno-pravnoj razini, od toga nisu bile izuzete ni oružane snage (Zakon o službi u oružanim snagama i ostala pravila). Bitno narušavanje nastaje na polju jezika, koje sa stajališta njegove važnosti za narod ima strategijsko obilježje. Službeni jezik u oružanim snagama bio je "srpskohrvatski", što se opravdavalo jedinstvom zapovijedanja, i da taj jezik govori (razumije) većina pučanstva bivše Jugoslavije. U biti to je bila potpuna i sustavna srbinizacija svih pripadnika oružanih snaga koji nisu bili Srbi.

Osim jezika očigledna neravnopravnost bila

je u nacionalnom sastavu časničkog zabora gdje je postotak bio slijedeći: Srbi 60%, Crnogorci 6,2%, Makedonci 6,3%, Hrvati 2,6%, Slovenci 2,8%, Muslimani 2,4%, Jugoslavepi 3,6%, Albanci 0,6%, Madžari 0,7% i ostali 1,6%. Baš pitanje nacionalne strukture djetelatnog časničkog, a i pričuvnog zborog TO, u višenacionalnoj državi, kakva je bila bivša Jugoslavija, zahtijeva uskladenost udjela pojedinih naroda. Jasno da se uočava ne samo da je ta zastupljenost nesrazmerna, nego se radi o planiranom nacionalnom prikracivanju cijelih naroda poglavito hrvatskog. Svoju vršnu točku prikracivanje će dosegći u vremenu od 1986. do 1990., dakle, nakon Memoranduma SANU i preustroja oružanih snaga, kad postotak Srba u ukupnom časničkom zboru prelazi 70 posto.

Takvo dugoročno planirano prikracivanje, uočljivo je i na razini upravnog i zapovjednog dijela JNA - višeg časničkog zabora (razina bojnika, brigadira i generala). Osim toga, neprekidno je provođena ideološka, politička i socijalna homogenizacija časničkog zabora. Ona je za cilj imala jugoslavensko (čitaj prosrpsko) područstvlenje, a bila je provođena planski i gotovo nezapaženo u obliku dugogodišnjeg službovanja izvan vlastitog kulturnog, civilizacijskog i nacionalnog prostora. Samo na taj način se može objasniti "dosljedna" potreba za premještanjima i djelatnom službom daleko od zavičaja, uz istodobno prodiranje Srba na ona područja gdje je trebalo promijeniti nacionalnu strukturu. Velikosrpsko usmjerenje časnika na najvažnijim vojnim dužnostima, nije se postizavalo samo davanjem prednosti časnicima isključivo srpske (crnogorske) nacionalnosti, već i njihovim odgojem. Na vojnim školama se redovito naglašavala srpska povijest i veličalo junaštvo srpske vojske. Sastavni dio tog plana bilo je i načelo da ročni sastav u što većem broju služi izvan svojih republika, stvarajući tako nove moguće Jugoslavene kojima je zadaća "braniti svaki dio Jugoslavije".

Na polju ratnog umijeća (strategije) u osamdesetim godinama u svijetu se događa kopernikanski preokret jer na vojnu pozornicu stupa novi čimbenik - informacija. Za JNA kao da se nisu izvele operacije *Orlove kandže*, *Prerijska vatra*, *El Dorado kanjon*, *Mir za Galileju*, *Corporate* i napokon *Pustinjska oluja*. I dalje temeljna strategijska postavka ostaje "*mirlodopska armija jednaka je ratnoj*".⁸ U takvom gledištu krije se zbiljska uloga JNA koju će u ostvarivanju velikosrpskih ciljeva ona imati. Osim glomaznosti i

⁷ Odnos vojnog čimbenika prema državnom autoritetu u vojski "otvorene jednakosti" (razvijenoj demokraciji) posve je drugičiji. Vojno zapovijedanje odgovorno je *samo za bojnu spremnost*, ali ne i za to kad i u odnosu na koga će je realizirati.

⁸ Ta je postavka pruzeta iz "istočne škole mišljenja", gdje se vojna snaga projicira brojnošću, a ne kakvoćom postrojbi. Ono se izražavalo sintagmom "masirovanje sili".

zastarjelosti u tehničko-tehnološkom, organizacijskom i doktrinarnom smislu, konzervativizam JNA je najviše oblikovao sastav djelatnog kadra. Taj proces je bio dvostruki jer je na stvaranje glomazne i organizacijsko, doktrinarno zastarjele vojske utjecao psihosocijalni i obrazovni profil djelatnog sastava. Antiintelektualizam u takvoj vojski bio je tako naglašen.⁹ To će izravno utjecati na operativnu sposobnost jer uopće nije postojala jasna doktrina izobrazbe, a sve je to dodatno otežavao čvrsti tradicionalizam. Naglašena vezanost na revolucionarne stećevine NOB-a i težište na ideološko-političkom radu, bili su jedan od temeljnih uzroka dogmatiskom pristupu glede operativnog umijeća i unutar njega taktici uporabe postrojbi.

B. ZAVRŠNA DIONICA PREOBLIKOVANJA JNA U SRPSKU IMPERIJALNU SILU

U početku osamdesetih godina, počinje završna dionica preobražaja JNA u velikosrpsku imperijalnu oružanu silu. Dvije temeljne odrednice to obuhvaćaju:

(1) preustroj oružanih snaga potkraj godine 1986. i u početku 1987., kojim se ukinju armije, divizije i pukovnije, a umjesto toga formiraju vojne oblasti (vojništva), korpsi i brigade.

(2) donošenje Strategije opće narodne obrane i društvene samogaštite SFRJ koju je Predsjedništvo usvojilo 20. svibnja 1987.

Obilježja i svrha preustroja OS (JNA i TO)

Iako je preustroj oružanih snaga proveden tijekom godine 1987. svoj začetak i pokušaj provedbu imao je u vremenu od 1981. (kosovska događanja) do 1985. kad je odlučeno o preustroju OS SFRJ. Tih pet godina na području Kosova sustavno je provjeravano funkcioniranje korpusa u ovom slučaju 52. koji je 1981. formiran s temeljnom zadaćom pacifikacije područja. Zaključak iz tog "laboratorijskog uzorka" bio je: *ako je pacifikacija uspjela gdje je 90 posto nesrpsko pučanstvo, onda nema nikakvih razloga da to ne uspije, tamo gdje su uvjeti znatno povoljniji (Hrvatska,*

Bosna i Hercegovina).

Nakon uspješnog pokusa, napušta se dodatačna armijska struktura koja je područno pokrivala republike osim Hrvatske koja je bila "podijeljena" između 5. i 7. armije. Može se uočiti da je takva armijska podjela, ako se uzme u obzir i teritorijalna obrana¹⁰ imala "republičko" obilježje (*slika 1.*). Organizacija JNA na strategijskoj i operativnoj razini uglavnom se poklapala s republičkim granicama i pokrajinama. Tako je svaka republika imala "svoju" armiju i pokrajine "svoj" korpus. Zapovjednici armija odnosno korpusa najčešće su bili časnici iz tih republika.¹¹ To je trebalo ukinuti. Zato se već godine 1981. razmišljalo, a 1985. obuhvaćuje, a potom i provodi reorganizacija zapovjedanja i ustroja OS SFRJ (JNA i TO). Veljko Kadijević naznačit će, kako je bit tog rješenja bio, da se umjesto šest armija kopnene vojske formiraju tri vojvišta (*slika 2.*) čija je područna podjela potpuno

Slika 2.

zanemarila "administrativne"¹² granice republika i pokrajina. Stožeri teritorijalne obrane republika i pokrajina u operativnom smislu su podređena zapovjedništvima vojvišta, umjesto "vrhovnoj komandi"¹³, a područni stožeri teritorijalne obrane zapovjedništvima korpusa JNA. Ne želeći, kako sam kaže, ukazati i na druge strategijske i operativne povode koji su uvjetovali takva rješenja,

korpsi.

¹¹ Veljko Kadijević, "Moje videnje raspada", Beograd, godina 1993. str.

75.

¹² Pojam "administrativne granice", koji rabi general Veljko Kadijević ukazuju da je JNA već znatno ranije prihvatala velikosrpsku političku platformu, da granice republika nisu granice država. Na taj način posredno se ne priznaje i federalno uredjenje Jugoslavije, dakle, ni sama Jugoslavija kao država.

¹³ U ovom slučaju u potpunosti se narušava sustav zapovijedanja i to na najvišoj strategijskoj razini. Zapovjednici vojvišta postaju u potpunosti neovisni od vrhovnog zapovijedanja i isključivo podređeni načelniku GŠ OS SFRJ.

⁹ Iako je postojao znanstveno-istraživački rad, a u osamdesetim godinama i mogućnost stjecanja akademskog zvanja magistra i doktora znanosti iz područja vojnog umijeća ti ljudi nisu postavljeni na dužnosti zapovijedanja i upravljanja. Dakle, nisu mogli bitno utjecati na doktrinu pa tako niti mijenjati ustaljene zastarjele postavke uporabe oružanih snaga.

¹⁰ Postrojbe, stožeri i ustanove tvorili su TO. Bio je to dakle, vojni ustrojbeni oblik koji je davao masovnost i dugotrajnost u vođenju rata. *Ustavom iz godine 1974. prvi put je TO ustavno-pravno regulirana, nakon čega svu republiku (osim Srbije), donose svoje zakone o narodnoj obrani. Takva TO koja je republikama davała stanovitu samostalnost na području obrane, a to je jačalo i njihovu državnost, zato ona postaje prvi cilj kojeg će napasti veli-*

Strategija ONO i DSZ SFRJ - vojno politička temeljnica za ostvarivanje velikosrpskih političkih ciljeva

Strategija ONO i DSZ za razliku od "strategije oružane borbe"¹⁵ iz godine 1983. (koja novom strategijom nije formalno stavljenia izvan snage kao nevažeća) rađena je kao opće vojni pristup rješenju problema obrane. Ona u samom svom nazivu, poglavito u onom dijelu koji govori o društvenoj samozaštiti, je **vojno politička platforma** koja ne samo razrađuje inačice "ugrožavanja" suverenitet i teritorijalnog integriteta SFRJ, nego znatno naglašava svaki oblik destabilizacije društveno političkog ustroja i ekonomskog sustava. Prema toj strategiji JNA kao oružana sila za zaštitu teritorijalnog integriteta preoblikuje se u vojsku za očuvanje oligarhijskog socijalističkog (komunističkog) sustava. U tom smislu znakovito je četvrtog poglavlje pod naslovom "vanredne prilike", gdje se raščlanjuje mogućnost destabilizacije društvenog sustava SFRJ i način njegovog sprječavanja. Iz definicije "vanrednih prilika" gdje se kaže: da su to društvena stanja koja nastaju na **manjem ili većem dijelu** (pojačao a.) ili na svekolikom području Jugoslavije kad unutrašnji neprijatelj, samostalno ili udružen sa snagama vanjskog neprijatelja, koristeći proturječnosti društvenog razvoja, objektivne teškoće, subjektivne slabosti i međunarodne prilike, pojačava subverzivne djelatnosti u okviru specijalnog rata ili planira poduzimanje opsežnih oružanih i drugih aktivnosti kojima se destabilizira društveni sustav i teži njegovom potpunom paraliziranju, čime se izravno ugrožava nezavisnost zemlje, njezin suverenitet, teritorijalna cjelokupnost i Ustavom SFRJ utvrđeno društveno uređenje.

Prema ovakvoj definiciji uporaba snaga JNA moguća je na dva načina:

(1) demonstracija sile i prijetnja njezinom uporabom u žarištima izražavanja neprijateljske djelatnosti;

(2) izravno sudjelovanje dijela JNA u otklanjanju

potrebito je naći odgovor. Koji su ti prikriveni povodi? Ti drugi prikriveni povodi su: (1) operativni razvoj gotovih snaga prema planovima uporabe za izvanredne prilike; (2) dovođenje na zapovjedna mesta časnika s naglašenim opredjeljenjem za velikosrpsku ideju i (3) uvježbavanje postrojbi na smjerovima uporabe prema novom doktrinarnom pristupu "bitke u prostoru".

Ta nova organizacijska rješenja su, prema Kadijeviću, bar donekle narušila već uhodani nadzor republika i pokrajina nad "njihovom" teritorijalnom obranom i dosta su umanjila već legalizirani "njihov" utjecaj na JNA. Koliko je samo pro-

Slika 3.

turječna ova tvrdnja, dokazuje u kojoj je mjeri vojni establišment bio samostalni politički čimbenik i sam svjesno rušio glavno načelo JNA o oružanoj sili svih naroda i narodnosti¹⁴ i pretvarači se tako planski u imperijalnu srpsku vojnu silu mnogo prije no što će doći do raspada Jugoslavije.

Kako je politički cilj "odredio" zapadnu granicu "Velike Srbije" na crti Virovitica, Karlovac, Karlobag, nova vojno područna podjela to prati na način (slika 3.):

$$1.\text{VO} + 3.\text{VO} + 2/3 \text{ VPO} = \text{"Velika Srbija"}$$

(*)

Ovaj pseudomatematički izraz u strategijskom smislu znači kako Hrvatskoj oteti vode Dunava i dvije trećine Jadranu.

¹⁴ Što se sve željelo postići govori nekoliko sljedećih navoda:

"Donesena je i provedena odluka o rasformiranju teritorijalne obrane Kosova zato što je ona bila pretežito sastavljena od separatističkih snaga. Nakon njezinog rasformiranja, počelo se sa stvaranjem mnogo manje teritorijalne obrane Kosova i od jugoslavenskih orientiranih ljudi", "Dosta je bilo napora dok je prihvaćeno rješenje o rasformiranju komiteta za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu. Time je otklonjena jedna opasnost koja je unosiла pomutnju u rukovodjenju općenarodnom obranom i zapovijedanju oružanim snagama", "Jedna od najznačajnijih mera paraliziranja pogubnog ustavnog koncepta o oružanim snagama bila je **odлука o oduzimanju oružja teritorijalnoj obrani** i njegovo stavljanje pod nadzor JNA". Veljko Kadijević, isto, str. 78.

¹⁵ Sam naziv "strategija oružane borbe" sa stajališta vojne teorije i praktičnog djelovanja je dvojben. Ako neka zemlja donosi i obznašuje vojnu strategiju ona se ne svodi samo na oružanu borbu jer se konflikt ne rješava isključivo na takav način. Niti jedna poznata vojna strategija to nije razmatrala na takav način. Zašto je onda takav pristup ili pak što to znači? Ništa drugo nego da se svi sukobi isključivo rješavaju oružjem. Za vojnu silu to znači da je ona ta koja određuje kada, protiv koga i na koji način djelovati. Ovakva vojna sila sama sebe dovodi u položaj političkog čimbenika kojeg se ne može nadzirati.

janju "vanrednih prilika" i njima izravnih posljedica.¹⁶ Usljedit će mnogo rasprava i "stručnih" osvrtova na temu izvanrednih prilika poglavito u "Biltenu" GŠ JNA, a na visokoj vojnoj političkoj školi JNA bit će napisan i udžbenik. U okviru zakonskih postavki o uporabi oružanih snaga SFRJ, a u svrhu pripreme za takvo stanje navode se zadaće koje je u svom osvrtu dao nitko drugi nego general pukovnik Blagoje Adžić gdje stoji "*obuka i odgoj, naročito jedinica namjenjenih za angažiranje u eliminiranju vanrednih prilika, prema odgovarajućim planovima za vanredne prilike*".¹⁷ Što se može zaključiti iz ovakve "vojne strategije" jer ona nedvojbeno to nije. Prvo, da stanje izvanrednosti je ono polje u kojem će se uporabiti vojna sila, a ne, što bi logično bilo, policijske snage. Drugo, ako do takvog stanja izvanrednosti ne dođe, tada ta strategija gubi svoj smisao. Da strategija ima smisao, izvanredno stanje treba *izmisliti, potaknuti, proizvesti, potbranjivati*, a potom u tom "*determiniranom kaosu*" uporabiti vojnu silu prema precizno i jasno razrađenom planu i s dugotrajno pripremanim, provjeravanim i uvježbavanim snagama.

Dakle, već godine 1986./1987. u potpunosti je ostvarena povoljna srbizirana struktura časničkog zbora, uobičena strategija djelovanja i preustrojene oružane snage, i ti čimbenici već preobraženu JNA usmjerit će prema velikosrpskoj nacionalističkoj ideji prije no što Milošević stupa na političku pozornicu kao izravni izvršitelj te iste ideje. Promjena granica, pa i onih unutarnjih, u federalnoj strukturi nije moguća bez vojne sile. Tek kad je ona stvorena (vojne oblasti) i idejno-politički usmjerena (Memorandum SANU) slijedi i realizacija.

Kako se ona odvijala?

C. RATNI PLANOVNI I PRIPREMANJE ZA OS-TVARIVANJE VELIKOSRPSKOG POLITIČKOG CILJA

Kao dokument s najvećim stupnjem tajnosti, postojao je ratni plan s dvije inačice "agresije" na Jugoslaviju, istočna i zapadna pod kodnim nazivom S-1 i S-2. Istočna inačica (S-1) od godine 1985. (dakle, kad je već donesena odluka o preustroju oružanih snaga) više se uopće ne razmatra kao mogućnost i isključivo se razrađuje zapadna. Strategijski, to je značilo sasvim drukčiji postrojni operativni raspored snaga, pri čemu se osobita pozornost davala razmještaju strategijske

pričuve i izgradnji novih infrastrukturnih objekata.

U osvarivanju "Velike Srbije" može se zaključiti da prevladavajuću ulogu ima vojna strategija. Njezina utemeljenost sadržavala je: (1) teorijski, (2) organizacijski i (3) pokusni dio.

(1) Teorijsko utemeljenje

U početku osamdesetih godina, kao izravna posljedica treće tehnološke revolucije konvencionalno oružje višestruko postaje ubojitije. Ubojito je sadržana u znatno povećanom dosegu i točnosti pogadanja. Analitičari takvom oružju priskrbljuju atribut "*inteligentno*". Dodajući tome znatno usavršenija sredstva (naprave) za obavještajno prikupljane podatke (sateliti, zrakoplovi, bespilotne letjelice, elektroničko izvidanje, optoelektronika) i analizu tih podataka pomoću računala moglo se vladati stvarnim (realnim vremenom) i tako se došlo do pojma *integriranog i uvećanog bojišta*, gdje informacija postaje ključ rješenja, a bojna naprava koristi se dozirano samo onoliko koliko je potrebno da se neki cilj uništi sa zadanim vjerojatnosti ne manjom od 95 posto. Potom se jako koristi eho te vojne akcije gdje se političkim, diplomatskim i medijskim načinom on pojačava. U srpskim vojnim krugovima (generalštabu JNA) ne mogavši ili pak ne želeći proniknuti u bit te nove pojave na pozornici ratnog umijeća stvaraju sintagmu "*udar s distance*". Suprotstaviti se takvom "*udaru*" nije moguće jer se ne može svladati "*distanca*". Takav pristup poslužio je za izradbu ratnog plana kojem je temelj potpuna agresija snaga NATO na Jugoslaviju.¹⁸ Potpunost je bila potrebna da se prikriveno provede operativni razvoj preustrojenih snaga JNA na cijelom prostoru Jugoslavije, a ne za suprotstavljanje snagama NATO, nego prema razrađenom planu za pacifikaciju prostora (prema modelu s Kosova) u svrhu stvaranja "*Velike Srbije*". Da se snage preustrojene JNA mogu operativno razviti, slijedi novi izvedeni pojam "*bitka u prostoru*".¹⁹ Bitku i prostor kako ih vidi autor, znači u biti povezivanje otpornih točaka (čitaj srpskih enklava) prometnicama koje nadziru manevarske snage (čitaj JNA) kako bi se okupiralo određeno područje.

(2) Organizacijsko utemeljenje

Već navedeni i prikazani preustroj JNA je to organizacijsko utemeljene koje je pet godina izgrađivano, provjeravano i uskladiščeno. Za provedbu operativnog razvoja tako preustrojenih snaga nužno je bilo izgraditi novu infrastrukturu,

¹⁶ Strategija ONO i DSZ, str. 151, SSNO, godina 1987.

¹⁷ "Rukovodjenje i rad s ljudima na obuci, izvanrednim prilikama i ratnim uvjetima", Visoka politička škola JNA, str. 45, Beograd, godina 1989.

¹⁸ Koliko je uvjерljivost takvog scenarija o geostrategijskim odnosima u to vrijeme bila moguća najbolji odgovor daje sam Kadrijević: "Vojnički rečeno, Jugoslavija nije bila zaštićen kisobranom vojne moći ni jednog bloka, ali jeste bila zaštićena kisobranom balansa odnosno snaga među blokovima". Hipotetički gledano ako je i mogao postojati nekakav scenarij vojne agresije onda on sigurno ne bi bio potpun jer

druga strana iz bipolarne podjele ne bi ostala neutralna na tako osjetljivom geostrategijskom području.

¹⁹ Autor tog pojma je prof. dr. Radovan Radinović, general potpukovnik, čija je generalska radnja (slučajnost ili ne) godine 1985. nosila upravo takav naziv "*Bitka u prostoru*". Temu je predložio admiral Branko Mamula tadašnji savezni sekretar za narodnu obranu. Proturječnost ovakvog naziva leži u činjenici da ništa fizičko ne postoji ako nije smješteno u prostoru, a poglavito ne bitka (op. a.)

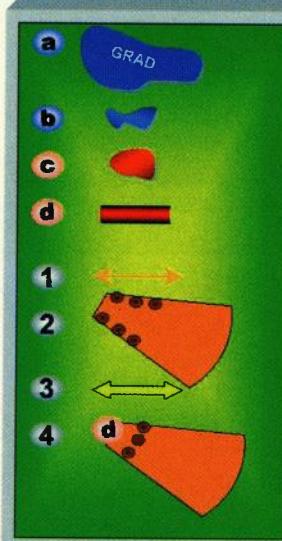
prije svega vojarne za smještaj pokretnih stalno spremnih - gotovih snaga. Uz već postojeće, ti novi objekti grade se u predgradima ili prilazima gradova, na ključnim prometnim čvoristima koji kao vezivno tkivo spajaju grad i srpske "enklave" u dubini hrvatskog prostora. Samo nabranjanje gradova: Osijeka, Vukovara, Vinkovaca, Bjelovara, Petri-

(radikalne) agresije na Jugoslaviju sustavno je provjeravana godišnjim planom izobrazbe zapovjedništava i postrojbi. Kao najviši oblik izobrazbe zapovjedništava po metodologiji JNA bile su "Zapovjedno stožerne ratne vježbe" (ZSRV). U generalštabu razrađivana je temeljna zamisao za takvu vježbu te određene zadaće strategijskim skupinama - vojištima, ratnoj mornarici (vojno pomorskoj oblasti - VPO) i ratnom zrakoplovstvu, a koje li "slučajnosti" nosila je kodni naziv planine pokraj Sarajeva "Romanija" - 86, 87, 88, 89, 90.

Na primjeru račlambe zapovjedno stožerne ratne vježbe koju je provodila Vojno pomorska oblast, najbolje će se uočiti kako je JNA pripremila i kako je uvježbavala zapovjedništva i postrojbe za agresiju na Hrvatsku.²⁰

Potpunu agresiju prema temeljnoj zamisli na Jadranskom pomorskom vojništu izvele bi oružane snage: SAD, Italije, Velike Britanije, s talijanske operacijske osnovice i uz korištenje područja Albanije uz sudjelovanje dijela njegovih snaga (9.K). Na sjeverozapadnom dijelu (Slovenija, Hrvatska) uz talijanske snage operativnu skupinu činile bi njemačke i austrijske (neutralna zemlja), a u drugoj dionici uključile bi se i mađarske snage (koja je tada bila članica VU). Za udar na jugoistoku Jugoslavije preko Makedonije predviđene su snage SAD, Grčke a u drugoj dionici i snage Bugarske (članica VU).

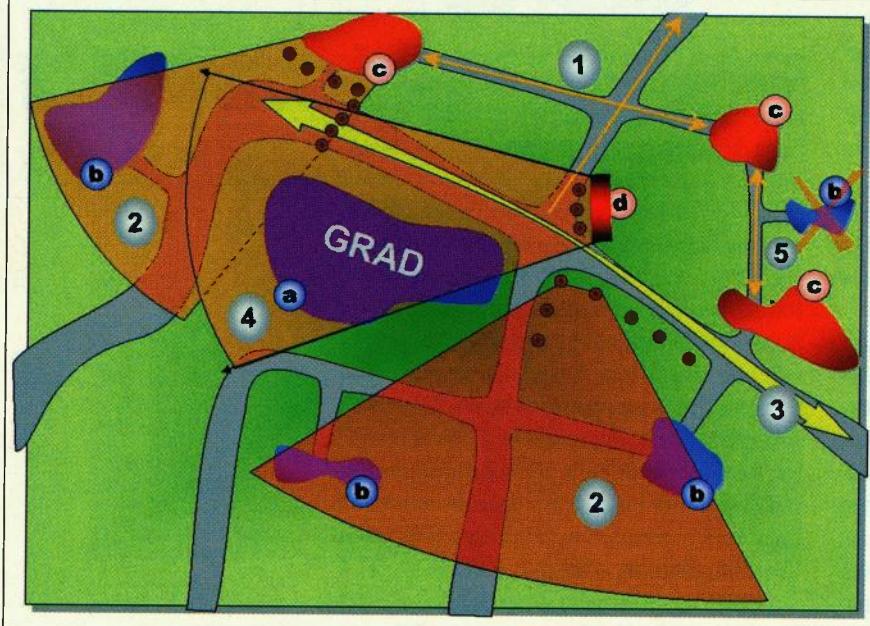
Sredinom osamdesetih godina ovakav složaj koaliciskih snaga je nemoguće samo iz različitosti pripadanja blokovima nego iz usklađivanja njihovih nacionalnih ciljeva i spremnosti (odluke) u kojem bi zadaća bila srušiti jednu državu vojnom opcijom samo da bi se pritom promijenio njegov društveni sustav, kako se to navodi u razlozima za agresiju na Jugoslaviju. Dakle, čisto iz hira. Koliko absurdnosti ima u ovako zamišljenoj strategijskoj postavci, najbolje odgovara Kadjević koji će utvrditi kako SAD formalno prepustaju Jugoslaviju Europskoj zajednici. To koristi Njemačka i nastupa na svim poljima - političkom, gospodarstvenom i vojnom, u svrhu ovladavanja Balkanom, kao prostorom izravnog njemačkog širenja i izbijanja na Sredozemno more i kao životnim međukontinentalnim raskrijem. To podrazumijeva razbiti Jugoslaviju, na male države, pri čemu ne dopustiti ne samo nikakvu suženu Jugoslaviju, već se ne smije dopustiti stvaranje jedinstvene srpske države koja bi obuhvaćala cijeli srpski narod s prostora Jugoslavije.²¹ Vrlo je upitna ispravnost tako postavljene jednadžbe u kojoj SAD kao vodeća

a-4 Grad, ključna točka na "granici" Velike Srbije. Nadzor glavne prometnice (3) i grada (a) je projekcija prijetnje silom iz vojarne (d-4).

b-2 Sela s hrvatskim pučanstvom. Prekid lokalnih prometnica, napadaj na sela i čišćenje (b-5) ili projekcija vojne sile topništvom na (b-2).

d-3 Vojarna, glavna utvrda - projekcija sile na šire područje (a-4) i (b-2).

Shema 1a. 11b.

nje, Karlovca, Gospića, Zadra, Šibenika i Splita nedvosmisleno ukazuju kakva i koja je namjena tih objekata: nadzor nad prometnicama, projekcija vojne moći na urbana središta i lijevak kroz koji će proteći srpska izravno usmjerujuća pobunjenička energija prema "zapadnoj granici Velike Srbije" (shema 1a i 1b).

(3) Pokusno uteviljenje

Ratni plan, S-2 zapadna inačica potpune

²⁰ Ovo je prvi put da se predstavlja dio plana jedne strategijske grupacije koja je imala zadaću oteti Hrvatskoj dvije trećine Jadrana.

²¹ Pored toga, što Jugoslaviju treba razbiti, njezine države treba i medusobno tako posvadati da nikakav sporazum

među njima ne bude moguć sada i u budućnosti. Zato ih treba gurati u medusobni gradanski rat oko budućih granica, Veljko Kadjević, isto, str. 26.

velesila prepusta igru na najosjetljivijem području Europskoj zajednici, a to koristi Njemačka ne samo za gospodarsko nego i teritorijalno širenje, a konačno rješenje te iste jednadžbe - spriječiti stvaranje "Velike Srbije" (jedinstvene srpske države). Ova kva jednadžba, da bi bila ispravna, ipak mora biti inverzna: ***stvoriti jedinstvenu srpsku državu***,

a za to pronaći povod moguće ugroze od "koaličijskih snaga" koje nikada takav politički cilj ne mogu ili nisu mogle postaviti.

Njihov cilj je bio sačuvati, a ne razbiti Jugoslaviju.

Temeljna vojna strategijska zamisao za otimanje dvije trećine Jadrana seže već u sedamdesete godine.²²

Plan je podrazumijevao što više izolirati hrvatsko priobalje od vanjskih otoka. Na cijeloj uzdužnici od Istre, preko Lošinja, Molata, Dugog otoka, Žirja, Drvenika, Visa, Lastova, Korčule do Mljetu uspostaviti vojnu infrastrukturu i nju spojiti s onom iz zaleda, koju je činila crta Benkovac, Knin, Trebinje. Za spajanje su bile potrebne operativno razvijene i uvježbane snage koje će izbiti u područje Maslenica- Velebit i Slano- Ston što znači da se središnji obalni dio izolira i odsječe od sjevernog dijela Hrvatske na crti Karlobag - Karlovac.

Kako je postavka zapovjedne stožerne ratne vježbe to uobičajala? Prije svega operativne snage NATO ujedinjene su u OG "JADRAN". U sastav te OG (operativne grupe) ušle su: (1) kompletne talijanske oružane snage (2) od SAD pomorsko desantne snage jačine dva MEB (mornarička ekspedicija brigada)²³, dvije udarne skupine pomorskih snaga, dvije udarne skupine nosača zrakoplova, te snage 101. zračno pokretne divizije i 82. zračno prijenosne divizije, (3) a od Velike Britanije, jedna zračno desantna brigada i udarna skupina pomorskih snaga, i 9.K Albanije. Za zračnu potporu i izolaciju vojnika predviđen je 5.ATAF, dakle svekolike zračne snage NATO na JEV- u (*originalna zamisao KSRV "Romanija", shema 2.*).

Snage objedinjene u operativnu grupu "JADRAN" svrstane su u: TG (taktička grupa)- "Istr", TG "Ancona", 10. AK, pomorsko desantni sastav SAD, zračno desantne snage SAD, pomorsko desantni sastav Velike Britanije i četiri UG (udarne grupe) pomorskih snaga. Iako se u izvršnom dijelu operativne zapovijedi naglašava da će koaličijske snage u "agresiji" primijeniti načela zračno-kopnene bitke i dubokih prodora. Od tih načela u samoj simulaciji nije bilo ništa. Ostalo se na razini klasičnog, težino dvoprotežnog ratovanja s prenaglašenom ulogom kopnenih snaga. Ta naglašenost kao

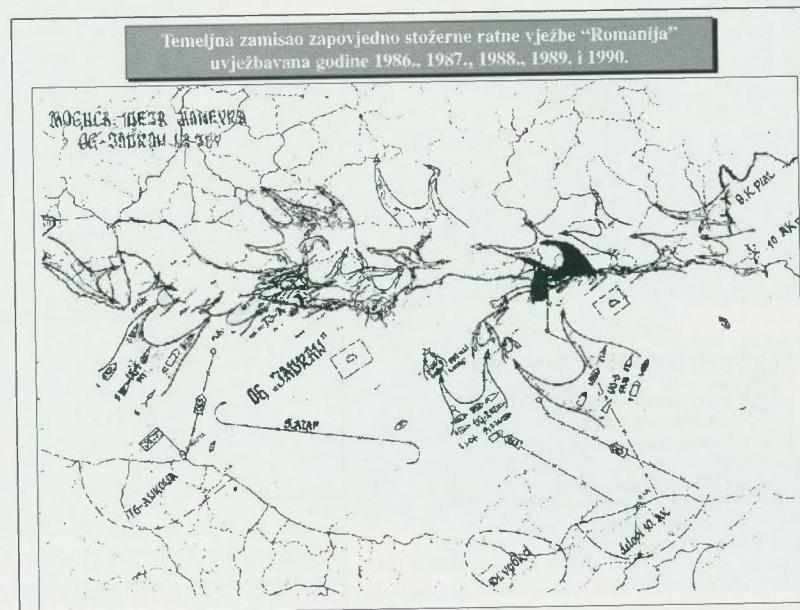
kopnene sile nije posljedica samo odnosa more, kopno pet prema jedan (*slika 3.*) nego je prije svega prikrivena namjena (namjera) koju će JNA imati u ostvarivanju velikosrpske zamisli. Projekcijom moći prije svega kopnene sile oteti Hrvatskoj vode i to na način da se izraz (*) proširi i tada glasi:

$$1 + 3 + 1/3 (5) + 2/3 (\text{VPO}) = \text{"Velika Srbija"} \quad (**)$$

Provredba plana iz sedamdesetih godina i njezina završna operacionalizacija u osamdesetim ukazuju da je otimanje dvije trećine Jadrana strategijska stožerna točka, tj. onaj domino kojeg prvog treba srušiti da se zatim uzme istočna i dio središnje Hrvatske, a Bosna tada "*šaptom pada*".

Sazeti plan djelovanja "agresora" (NATO):

Naznačavajući već da su dvije ključne točke Maslenica- Velebit i Slano- Ston (*na slici 4. označene s "K"*) strukturu i način uporabe OG

Shema 2.

"JADRAN" nužno je prilagoditi tome. Kako je to zamišljeno? Prvo, na dan "D" (početak "agresije") do $D+2$ izvesti pomorsko zračne desante na: Lošinj, molatsku skupinu otoka, Vis, Lastovo, Mljet i na područje Slana. U drugoj dionici prvog dijela operacije nakon ovladavanja svim vanjskim otocima i širim područjem Slana uvedeći drugi operativni postroj, desantirati na Ravne Kotare, a pomorskim putem prevesti dio 10.K na prošireni mostobran kod Slana i nastaviti prodor snaga u dubinu na smjerovima: (1) Ravnici Kotari – Sinj –

²² Gotovo potpuna izolacija otoka Vis i Lastovo ostvarena je na način da je zabranjen dolazak stranih turista. Unatoč važnosti tih otoka s vojnim gledišta, nije bilo potrebno da se razvija takva vojna infrastruktura koja će ih u potpunosti pacificirati (gradnja vojnih stanova, vojarni, skladišta, podzemnih utvrda, portkopa za brodove i protubrodske raketne sustave), a kao posljedica toga je iseljavanje hrvatskog pučanstva

²³ Potkraj osamdesetih godina preimenovane su postrojbe MDP (mor-

naričko desantnog pješaštva) u ekspedicione postrojbe, bojna MDP postaje ekspedicione mornarička bojna, brigada MDP - ekspedicione mornarička brigada i divizija MDP - ekspedicione mornarička divizija. Razlog preimenovanja je taj što se smatralo da izraz "ekspedicioni" više odgovara prirodi, zadatači i načinu djelovanja mornaričkog pješaštva SAD (popularno zvanih "marinci").

Livno — Kupres, (2) Slano — Mostar — dolina Neretve — Sarajevo.

Djelovanje "crvenog" (JNA)

Sprječiti (usporiti) prodore u Ravnim Kotarima i području Slano, a zatim snagama 9. K (Kninski korpus) i djelom 7.K (Sarajevski korpus) i 9. VPS (vojno pomorski sektor Boka) prijeći u protuudar na smjerovima Knin — Benkovac — Ravnii Kotari - Zadar odnosno Mostar — Čapljina — Slano i Trebinje — Konavli — Dubrovnik. **Osloboditi to područje i prijeći u obranu.**²⁴ Što je značio protuudar i prelazak u obranu na ta dva smjera pokazali su događaji godine 1991. Ako se ideja manevra OG "JADRAN" iz KSRV "Romanija" (shema 2.) dovede u suodnos (poklapanje, slika 4.), svako daljnje objašnjenje je suvišno (slika 5.). Čitatelj ga sam može naći.

Ovakav strategijski plan (od godine 1986.)

Slika 4.

svake godine je predmijevan od D (sam početak napadaja), preko D+7, D+15, D+35 do D+101 kad snage NATO izbijaju na crtu rijeke Una - Virovitica. Taj "okupirani" zapadni dio bivše Jugoslavije "osloboda" se strategijskom napadnom operacijom snagama iz dubine dakle, Srbije.²⁵

Pripremljeni i sustavni plan koji je imao svoje teorijsko, organizacijsko i pokušno utemeljenje

nije se mogao primijeniti na klasičan način vojnog puča zbog vanjskih i unutarnjih okolnosti. Druga mogućnost je otvoreni napadaj na Hrvatsku. U takvoj primjeni plana JNA i Srbija bi bili agresori²⁶ s posljedicama znatno većim od onih ako bi se uspjelo dokazati kako su oni "branitelji". Bit cijelog plana je *stvoriti agresora* kako bi JNA bila *branitelj*. Iz tih razloga, JNA kao nositelj srpskih osvajačkih nakana nije nastupala izravno. Primjenjivana je posredna strategija koja je podrazumijevala strategiju iscrpljivanja usko povezanu sa sukobom niskog, a manje srednjeg intenziteta, što je trebalo pojačati dojam kako je to ipak spontani otpor "nenaružanog srpskog naroda" koji brani svoj život i "vjekovna ognjišta", a JNA je tu samo za njegovu zaštitu. U biti temeljno obilježje ovakvog strategijskog složaja bila je neodređenost gdje se vojna oružana sila primjenjuje stupnjevito, između sastanaka, sjednica, dogovora, pregovora, diplomatskih nota. Sve na izgled bez određenog, a u biti s potpuno određenim ciljem i prema razrađenom i provjerenom planu - postupna okupacija što većeg dijela hrvatskog područja. Ovakav složaj uporabe vojne sile prikladno je nazvati - "puzajuća strategija".

Zajednički strategijski operator je promišljanje, doseći ono što je nevidljivo, a nedostatak toga je nesposobnost shvaćanja načina na koji te protivnik želi svladati. Strategija nije doktrina (nauk) već način mišljenja pa i apstraktnog koji omogućava da se svrstaju i rasporede slijedni događaji. U puzajućoj strategiji u početnoj dionici rata je najbitniji slijedni događaj, kako od branitelja, Hrvatsku navesti da postane agresor. To ostvariti, postavljajući joj strategijsku zamku u koju ona nepomišljeno treba uletjeti. Ta zamka je *napadaj na vojarne*²⁷, ispravnije čitati *napadaj na JNA*.²⁸

Primjena strategije u agresiji na Hrvatsku

"Štab Vrhovne komade" dakle, velikosrpski

²⁴ Istovjetnu zadaću imali su 5. K (Banja Luka) i 17. (Tuzla) slomiti otpor na rijeci Uni odnosno Savi i prijeći u protudar Una - Bibač - Slunj - Ogulin, odnosno Nova Gradiška - Okučani - Pakrac - Bjelovar.

²⁵ Kako navodi Veljko Kadjević ta glavna grupacija kopnenih snaga JNA, pretežito oklopno - mehanizirani sastavi imala je dvije zadaće: (1) "osloboditi" istočnu Slavoniju, (2) biti glavna manevarska snaga Vrhovnog zapovjedništva za prorod prema Zagrebu i Varaždinu (podravski i posavski operativni smjer).

²⁶ "Na međunarodnom planu upravo bi uletjeli u klopu tako da bi odmah, ili vrlo brzo, bili izloženi ne samo svim vrstama sankcija već i žestokoj vojnoj intervenciji s udarima svih vrsta. Time Jugoslavija ne samo što ne bi bila spašena u stvarnim granicama, već bi se i nova Jugoslavija stvarala pod neuporedivo težim uvjetima od onih pod kojima

ma je stvorena. Kasniji razvoj događaja našu tadašnju procjenu je, po mom mišljenju, potvrdio s vrlo mnogo dokaza", Veljko Kadjević, isto, str. 115.

²⁷ Napasti vojarne u vrijeme (rat u Sloveniji) kad nije bilo ni političkih ni vojnih uvjeta značilo je ući u pripremljenu strategijsku zamku.

²⁸ U generalnoj zamisli za uporabu snaga JNA napisat će Kadjević. "U ovoj fazi rata kad JNA svoju zadaću obrane srpskog naroda u Hrvatskoj ne može više izvršavati formom *sprečavanja medunacionalnih sukoba, moralna je prvo sačekati otvoreni napad, tako da on bude vidljiv za sve, da se nedvosmisleno vidi tko je napadač, a tko branitelj, tko nameće rat, a tek onda uzvratiti udarac*". (pojačao a.), Isto, str. 133.

vojni establišment 12.-15. ožujka 1991. traži od Predsjedništva SFRJ uvođenje izvanrednog stanja²⁹ u cijeloj Jugoslaviji i uporabu JNA. Kad taj prijedlog nije usvojen JNA odlučuje da se primijene oni planovi izvanrednog stanja o kojima je govorio general Blagoje Adžić, "o zaštiti srpskog naroda i da mu se pomogne za obranu". Strategija je primjenjivana u dva stupnja. Prvi, je podrazumijevao osvajanje ključnih točaka: Karlovac, Zadar, Dubrovnik, Šibenik, Pakrac, Osijek i Vukovar. JNA ima zadaću ostvariti tempo napadaju na glavnim prometnicama složajem pješačko tankovskih udara, uz potporu topništva, uništavanje civilnih objekata i infrastrukture na cijelom području Hrvatske, mornarica mora provesti pomorsku i zrakoplovstvo zračnu blokadu.

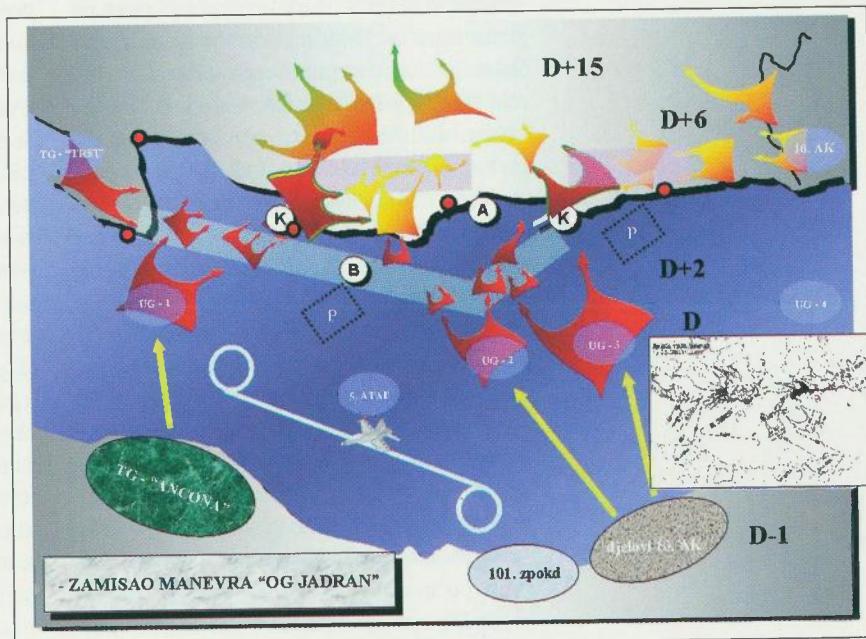
Cilj, zamisao i plan JNA polazio je od preinacene uloge JNA u odnosu na ulogu utvrđenu Ustavom SFRJ. U ovoj fazi oružanih sukoba (čitaj agresije) JNA "štit" Srbe u Hrvatskoj od napadaju "hrvatskih oružanih formacija" i omogućava im da srede vojno organiziranje za "obranu" ali u biti za napadaj uz istodobno pripremanje JNA za rat s Hrvatskom, kad Hrvatska počne "rat protiv JNA". Zadaću provesti u okviru "spriječavanja međunarodnih sukoba" kako ju je Presjedništvo SFRJ svojom odlukom ubjlico. Generalštab će za provedbu postavljene zadaće ojačati planski postrojbe JNA u Hrvatskoj i oko Hrvatske. Imat će dvije vrste postrojbi. Veći broj oklopno-mehaniziranih snaga jačine od satnije do bojne smjestit će što bliže mogućim mjestima sukoba, tako da mogu brzo djelovati (intervenirati). Odgovarajući broj oklopno-mehaniziranih snaga brigadnog sastava postaviti će na stožerne točke (težišta) u Hrvatskoj i oko Hrvatske da se mogu uporabit za veće intervencije.

Tu se vidi ona strategijska postavka operativnog rasporeda snaga koju je Generalštab JNA naznačio, a potom i general Radinović znanstveno ubjlico u svoj generalskoj radnji kao "bitka u prostoru".

Prema gledanju Generalštaba JNA je ostvarila svoje ciljeve ove prve dionice rata: "zaštitila" srpsko pučanstvo, pomogla i omogućila mu da se vojnički, a i politički pripremi za događaje koji će slijediti, što su Srbi prema Kadrijeviću doista i učinili. Hrvatska nije ostvarila potpunu vlast na svekolikom prostoru **zbog uloge koju je igrala JNA**. I ne samo to, "Hrvatsko je postalo jasno da taj cilj ne će nikada ostvariti sve dok je JNA tu"³⁰.

U drugoj dionici rata iz opće zamisli uporabe snaga JNA u Hrvatskoj "za obranu Srba" u Hrvatskoj nije se mogao više provoditi po modelu "spriječavanja međunarodnih sukoba", morao se sačekati "otvoreni napadaj" Hrvatske, tako da on bude vidljiv za sve, da se nedvojbeno vidi tko je napadač, a tko branitelj, tko nameće rat, a tek onda "uzvratiti udarac".³¹

Glavna zamisao na kojima su razrađeni planovi uporabe JNA u vremenu od 1986. do 1990. na cijelom jugoslavenskom prostoru bila je: poraziti **potpuno hrvatsku vojsku**, ako situacija dopusti, ali obvezno u mjeri koja će omogućiti ostvarivanje postavljenih ciljeva. Ti ciljevi za JNA su: ostvariti puno sudjelovanje sa srpskim pobunjenicima, i omogućiti dovršenje izvlačenja preostalih dijelova JNA iz Slovenije, a pritom posebno obratiti pozornost da će "uloga Srba u Bosni i Hercegovini biti ključna za budućnost srpskog naroda u cjelini". Tome se prilagođava novi raspored snaga JNA.³²

Slika 5.

Strategijski plan okupacije Hrvatske je pripreman dugoročno, sjenovito, zamaskirano, a punih pet godina i pokusno provjeravan bit će obznanjen godine 1993. od strane samog njegovog provoditelja (general-a Veljka Kadrijevića), a koji će prije njegove primjene razoružati Hrvatsku, oduzimajući oružje njezine teritorijalne obrane. U predvečerje ostvarivanja i primjene plana Generalštab oružanih snaga SFRJ izdat će "Upustvo za uporabu strategijskih grupacija" kojim se određuje ka-

²⁹ Tu se vidi povezanost ovog datuma s beogradskim scenarijem (9. ožujak) kad je JNA izašla na ulice u cilju smirivanja stanja. Ako je to učinjeno u Beogradu onda nema razloga da se to ne provede i na cijelom prostoru bivše Jugoslavije. Kosovo godine 1981., Kosovo 1987. i Beograd 1991. su dio jednog te istog plana, kako proizvesti kaos, a onda uvesti izvanredno stanje i uporabiti oružanu silu. Beogradska dogadanja u ožujku nije rušenje Miloševića nego inducirani i usmjeravan "kaos" za izvanredno stanje i pacifikaciju bivše Jugoslavije i stvaranje "Velike Srbije".

³⁰ Veljko Kadrijević, isto, str. 128.

³¹ Za Kadrijevića to je: "Po našoj ocjeni to je bilo ne samo politički već i vojno - strategijski vrlo bitno, jer bez obzira na organiziranu i bjesomučnu kampanju svjetskih medija da dokazu suprotno, to se ipak, nije moglo tada sasvim postići, što je imalo bitnog utjecaja na njihove protivnike, naročito one ekonomske i vojne prirode".

³² Veljko Kadrijević, isto, str. 134.

ko će one izvoditi operacije.³³

Stvarni operacionalizirani plan (strategijska operacija) glasio je:³⁴ Strategijsku zadaću provesti u dvije dionice. U prvoj, pretežito protuudarima taktičke važnosti na više smjerova dok se Hrvatska jače ne uključi (napadne vojarne), uz *pojačano organiziranje i pripremanje srpskih pobunjenika*; a u drugoj, *jedinstvenom strategijskom napadnom operacijom poraziti hrvatsku vojsku i provesti postavljene zadaće*.

Zamisao manevra snaga:

(1) potpuno blokirati Hrvatsku iz zraka i mora,

(2) smjerove napadaju glavnih snaga što izravnije vezati za "oslobađanje" srpskih krajeva u Hrvatskoj i zbornih mjesta (vojni) JNA u dubini hrvatskog prostora. U tom cilju ispresjecati Hrvatsku na smjerovima: Gradiška — Virovitica, Bihać — Karlovac — Zagreb, Knin Zadar, Mostar — Split. Najačom grupacijom oklopno mehaniziranih snaga zauzeti istočnu Slavoniju, a potom brzo nastaviti djelovanje na zapad, spojiti se sa snagama u zapadnoj Slavoniji i produžiti prema Zagrebu i Varaždinu, odnosno prema granici Slovenije.³⁵ Istodobno jakim snagama iz područja Herceg Novi — Trebinje, blokirati Dubrovnik s kopna izbiti u dolinu Neretve i na taj način sudjelovati snagama koje nastupaju na smjeru Mostar — Split.

(3) nakon dostizanja određenih objekata (stožernih točaka), osigurati i držati "granicu srpske krajine" u Hrvatskoj, izvući preostale dijelove JNA iz Slovenije i nakon toga povući JNA iz Hrvatske,

(4) za mobilizaciju, pripremu mobiliziranih ili demobiliziranih postrojbi kao i za njihovo dovođenje na planirane smjerove uporabe potrebno je 10-15 dana, ovisno od stupnja borbene spremnosti postrojbi i njihove udaljenosti od smjerova uporabe.

Prema srpskim gledanjima glavne zadaće preobljkovanog plana operacije su ostvarene:

(1) jedna trećina Hrvatske gdje živi pretežito srpsko pučanstvo je "oslobodena",

(2) borbom je izgrađena vojska "Krajine", koju je JNA opremila odgovarajućim naoružanjem i ratnom tehnikom,

(3) JNA je povukla svoje glavne borbene efektive iz Hrvatske i razmjestila ih tako da odgovaraju budućim zadacima (Bosna i Hercegovina, op. a).

Ovakvi zaključci su dosta realni osim općeg koji govori kako je Hrvatska prihvatile Vensov plan iz razloga što je izgubila rat. Hrvatska ne samo što nije izgubila, nego naprotiv, *rat je dobila*. Strategija je tu

neumoljiva, pobjednik u ratu je onaj koji neprijatelja onemogući da ostvari svoj postavljeni strategijski cilj. Taj postavljeni strategijski cilj JNA bio je, **poraziti hrvatsku vojsku i izbiti na slovensku granicu**. On nije ostvaren ni u prvom ni u drugom dijelu.

Odgovor Hrvatske na primijenjenu strategiju

Daljnje vodenje rata daje prednost onoj strani koja bolje iskoristi vrijeme predaha. I tu se hrvatska strategija pokazala uspješnom. Znati čekati i zadati odlučujući udarac u pravom trenutku (završne operacije HV).

Čekanje u suvremenom poimanju strategije ima iznimnu važnost. Ako je svrha strategije postizvanje ciljeva koje je utvrdila politika, koristeći što bolje sredstva kojima se raspolaze, onda je Hrvatska primijenila razumnu i razložnu strategiju. Prilagoditi je složaju stvarne situacije. Osim toga na prilagodbu hrvatske strategije utjecat će i sljedeći elementi situacije. Oružane snage Hrvatske su brojno ojačale, bolje su se naoružale, a mobilizacija se odvijala bez većih problema. Čekajući (*dobivajući na vremenu*) hrvatsko vrhovništvo je znalo da će do raspada JNA doći po nacionalnoj ali i drugim osnovicama. Hrvatska je puzačući strategiji suprotstavila "strategiju neizravnog pristupa" u kojoj se vrlo brzo prepoznaće prevladavajuća uloga politike i diplomacije, a potom gospodarstva, tako da je izdržala sve udare u prvoj dionici rata. Ti elementi su kako je već rečeno bili važni na dobivanju na vremenu, kako bi se stvorila vojna sila tehnički opremljena i uvježbana za ostvarivanje vojnih pobjeda (napadne operacije, od taktičke do strategijske razine). Tu je važno podsjetiti na onaj postulat ratnog umijeća koji govori da svakoj određenoj situaciji odgovara jedna određena strategija, koja može biti najbolja u jednom od mogućih stjecaja prilika, a posve loša u drugima.

Mnogo se raspravljalo i raspravlja kad je trebalo napasti vojarne. Ta operacija u ondašnjim uvjetima (početak rata) je strategijska kategorija. Rat se dobiva ili pak gubi na razini strategije, a ne taktilike. Može se izgubiti mnogo bitaka, a dobiti rat. Za jedan strategijski postupak kao što je napadaj na vojarne važno mjesto pripada izboru vremena, kada to učiniti. Kasniji događaji su potvrdili da je to dobro učinjeno i da je izbjegnuta pripremljena zamka. Da je napadaj na vojarne bila zamka, sam Kadrijević naznačuje da bi za

³³ Upustvo je izdano godine 1990. s potpisom tadašnjeg načelnika Generalštaba, general pukovnika Blagoja Adžića i daje se na privremeno korištenje od 1. svibnja 1990. do 31. prosinca 1992. Vjerojatno to je ono planirano vrijeme za koje bi se stvorila "velika Srbija". Na kraju odobrenja za uporabu stoji kako će se tijekom 1993. Upustvo usuglasiti s novom "strategijom oružane borbe" dakle, ne više s "strategijom ONO i DSZ". SSNO, Beograd, godina 1990.

³⁴ "Moje viđenje raspada", Veljko Kadrijević, str. 135.

³⁵ Vidi se da plan nije uključivao "oslobađanje" Slovenije. Zato se rat u Sloveniji mora promatrati drugčije, ali svakako sa stajališta njegova utjecaja na rat u Hrvatskoj.

³⁶ Raznim povodima, Tuđman je u nekoliko navrata rekao kako su od njega tražili i predlagali mu da napadne JNA za vrijeme oružanog sukoba u Sloveniji i kako je on to odbio. Ja nisam ni jednom prilikom te njegove izjave komentirao, ali sam smatrao i onda i sada, da bi za nas bilo bolje da nas je tada napao nego kasnije, jer je bilo očigledno da do sukoba mora doći, a vrijeme više radi protiv nas nego za nas, kao i da mi, iz razloga koje sam detaljnije izložio u povodu obrzlaganja osnovne zamisli uporabe JNA u ovoj fazi sukoba moramo sačekati napadaj a ne prvi napast.

Veljko Kadrijević, isto str. 129.

JNA bilo bolje da je osvajanje vojarni uslijedilo ranije, jer vrijeme ne radi za njih.³⁶ Ne upavši u pripremljenu zamku Hrvatska je mogla spremnije ući u drugu dionicu rata, a da pritom ne bude poražena.

Simulirani rat

Na kraju za bolje razumijevanje vojne opcije velikosrpskog plana, (u radu se o tome naznačavalo) potrebito je analizirati i rat u Sloveniji i doći do onoga što se u strategiji zove "prakseologija" - nauk o akciji (djelovanju). Tu je važno ono načelo koje govori: nije ono što je, što se vidi, već ono što se ne vidi, a htijenje je da se dogodi.

Prema gledištu JNA svi u Sloveniji prema njima odnosili su se kao prema okupatorskoj vojsci, a ona (tj JNA) nije mogla niti je htjela ponašati se prema slovenskom narodu kao okupator. Ovdje leži odgovor na, uvijek ne do kraja razjašnjeno, pitanje koja i kakva je bila stvarna namjera JNA u tzv. "slovenskom ratu". Bilo je mnogo naziva tog rata, za Slovence on je svakako najveći koji su vodili i predstavlja njihov nacionalni ponos. Sa stajališta njegovog utjecaja na Hrvatsku uvjetno se može nazvati "simulirani rat". Njime se nastojao postići i prikriveni cilj - uvući Hrvatsku. Ovakva postavka ima utemeljenje. Nju potvrđuje račlamba tri moguće (razmatrane) inačice uporabe snaga JNA u tom scenariju. Prva, vojnički poraziti bojne formacije Slovenije, a potom napustiti Sloveniju. Druga, bez dovođenja novih kopnenih snaga uporabom svih raspoloživih snaga ratnog zrakoplovstva nanijeti gubitke infrastrukturni Slovenije i tako je prisiliti na poštivanje odluka saveznih institucija. Treća, koja je i prihvaćena značila je postići političke ciljeve složajnom uporabom političkih sredstava i prijetnjom uporabe vojne sile (JNA), *uz stvarnu uporabu koju dozirati* sukladno ponašanju slovenske strane. Proturječnost (aspurnost) prve dvije inačice ne leži samo u činjenici da je u svojoj biti to teroristička uporaba vojne sile, nego u cilju - *voditi rat (platiti veliku cijenu), a zatim se povući*. Tko postavlja takve strategijske ciljeve. Nitko. To nije čak ni avantura bolesnog vojnog uma.

Treća inačica je realnost ne samo što je cijena JNA najmanja nego što ona znači i kako ostvariti prikriveni cilj - uvući Hrvatsku u rat i to onda kad ona vojno nije spremna. Kad je 18. srpnja 1991. donesena odluka da se postrojbe JNA premještaju iz Slovenije, "vrhovna komanda" učinila je plan premještaja tako da se pripremi za agresiju na Hrvatsku. Kadijević će napisati kako se "s tom mogućnošću računalo i za nju je bio pripremljen odgovor". Taj odgovor je jedinstvena strategijska operacija čiji je cilj bio rješiti sve zadaće koji je JNA imala u Hrvatskoj, a na što je ukazao ovaj rad.

Zaglavak

Pripadajući tipu vojne organizacije, ideoološka jednakost - sveobuhvatna vojska čija su obilježja: nadglednik države i društva, podcenjivanje individualnih sposobnosti, vojni dužnosnik predstavlja utjelovljenje

uvjerenja, poistovjećenje sa zapovjednicima (karizma) i politizacija, JNA se mogla preobraziti u srpsku vojnu silu u obje sastavnice.: U ideoološkom, to je ostvarenog prihvaćajući ideju "Velike Srbije" ili "stvaranje jedinstvene srpske države koja bi obuhvatila cijeli srpski narod s prostora Jugoslavije", a u sveobuhvatnom dijelu to je učinjeno na polju jezika, časničkog zbora, preustroja i osmišljenosti uporabe strategijskih skupina, i sve ubličavajući iz strategijske postavke o "naoružanom narodu" - ali samo srpskom.

Preobljkajući JNA dugotrajno i sustavno u srpsku imperijalnu silu promišljanje i vremensko raspoređivanje događaja (radnji, postupaka) ima svoj slijed : (1) strukturno i popunom činiti je što više srpskom a što manje vojskom ostalih naroda, (2) infrastrukturu prilagoditi razmještaju i uporabi snaga prema planu izbijanja na "zapadnu srpsku granicu", (3) organizacijski prilagoditi snage za pacifikaciju prostora i "laboratorijski" to provjeriti prije no što se javno obznani srpski politički cilj, (4) za operativnu uporabu snage provjeriti u uvjetima "izvanrednih događaja", a sve to maskirati općom agresijom snaga NATO (sindrom neprekidne ugroze), (5) u provedbi plana naglašavati, a i prikazivati vanjskom svjetu jugoslavensku opciju, a čekati da "unutrašnji neprijatelj - razbijač Jugoslavije" prvi napadne i onda ga "porazi", i (6) u ratnim uvjetima u završnoj dionici u potpunosti preoblikovati JNA u nekoliko srpskih vojski, s naglaskom o obrani ugroženoga srpskog naroda.

Promišljati izvedbu srpske agresije i njezinu pojavnost, znači nastojati spoznati vrijeme i događaje i tako ukloniti dvojbe kad i na koji način je JNA stavljena u funkciju velikosrpske ideje. To je najbolje izraziti na način kako to kažu njezini tvoritelji : "JNA predstavlja osnovicu iz koje su formirane tri srpske vojske. To je učinjeno sukladno danim unutarnjim i međunarodnim okolnostima veoma organizirano".

Ako je svrha strategije postizavanje cilja koji je utvrdila politika, koristeći što bolje sredstva kojima se raspolaze i ako je ona "zbornik" saznanja koja se obogaćuje svakim naraštajem, i da istodobno nije ponavljanje otkrivenog, ovisnog od slučajnog iskustva kroz koji se prošlo, onda ne treba biti iznenadujuće da je Hrvatska našla način kako odgovoriti izazovima i suprostaviti se velikosrpskim planovima i ulozi koju je u tim planovima imala JNA.

Literatura:

- /1/ "Moje videnje raspada", Veljko Kadijević, Politika, Beograd, godina 1993.
- /2/ "Strategija oružane borbe", SSNO, Centar za strategijska istraživanja, Beograd, godina 1983.
- /3/ "Strategija ONO i DSZ", SSNO, Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja i studije, Beograd, godina 1987.
- /4/ "Uporaba strategijskih grupacija", (privremeno upustvo), SSNO, Beograd, godina 1990.
- /5/ "Rukovodenje i rad s ljudima na obuci, vanrednim prilikama i ratnim uvjetima" Visoka politička škola JNA, Beograd, godina 1989.
- /6/ "Vojna sila biće Jugoslavije", dr. sc. Marinko Ogorec, Zagreb, godina 1997.
- /7/ "Ideja manevra OG JADRAN na JPV", KSR "Romanija" (1986.- 1990.), Split, VPO.
- /8/ Radni materijali autora od 1991.- 1997. godine.

VOJNE ODORE U HRVATSKIM ORUŽANIM SNAGAMA

(VI. dio)

OSTALE VRSTE ODORA

RATNA MASKIRNA ODORA - ZIMSKA

*Ratna maskirna zimska odora s kacigom
i borbenim prslukom*

*Ratna maskirna zimska odora sa
šatorskim krilom*

*Ratna maskirna zimska odora s
remenom i naramenicama*

RATNA MASKIRNA ODORA - ZIMSKA (ZA PRIPADNIKE GARDIJSKIH BRIGADA)

*Ratna maskirna zimska odora za pripadnike gardijskih brigada s borbenim
prslukom*

RATNA MASKIRNA ODORA - LJETNA

Ratna maskirna ljetna odora s remenom i naramenicama

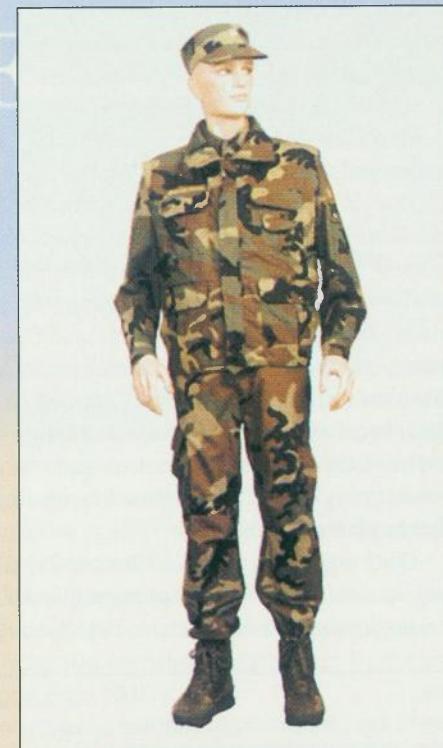

Ratna maskirna ljetna odora s borbenim prslukom

RATNA MASKIRNA ODORA - LJETNA (ZA PRIPADNIKE GARDIJSKIH BRIGADA)

Ratna maskirna ljetna odora za pripadnike gardijskih brigada s naramenicama

Ratna maskirna ljetna odora za pripadnike gardijskih brigada s bezrukavnikom

INSTITUCIONALNA STRUKTURA I STATUS NATO-a

(IV. dio)

Ivica KINDER

Međunarodni vojni stožer

Rad Vojnog odbora podupire integrirani Međunarodni vojni stožer (International Military Staff) sačinjen od vojnog osoblja upućenog iz nacionalnih vojnih organizacija, te civilnog osoblja.

Međunarodni vojni stožer jedna je od važnijih institucija integrirane vojne strukture NATO-a. Na čelu mu je direktor u osobi generala s tri zvjezdice koji ima šest pomoćnika za šest odjela, a kojeg izabire Vojni odbor nakon nominacije od strane država članica. Direktor mora biti iz jedne od država članica, ali ne iz države iz koje je predsjedajući Vojnog odbora. Osim šest pomoćnika, pomaže mu i tajnik Međunarodnog vojnog stožera.

Stožer je višenacionalnog i mješovitog časničko-civilnog sastava. Podređen je Vojnom odboru NATO-a čije je izvršno tijelo, sa zadaćom osiguravanja da politika i odluke Vojnog odbora budu pravilno primijenjene.

Osim navedenoga, zadužen je i za pripremu planova, te potiče i preporučuje Vojnom odboru stavove prema inicijativama nacionalnih vojnih vlasti ili vojnih vlasti NATO-a, zapovjednika ili agencija.¹²¹

Članovi Međunarodnoga vojnog stožera imaju sličnu strukturalnu i ugovornu vezu s Organizacijom poput Međunarodnog stožera, ali potпадaju pod administrativnu vlast direktora Međunarodnog vojnog stožera ili čelnika nezavisne ustanove NATO-a unutar koje su zaposleni.

Privremeno postavljanje u NATO-u bez utjecaja je na nacionalni vojni status osoblja upućenog iz nacionalnih oružanih snaga država članica Organizacije.

Organizacija Međunarodnoga vojnog stožera postavlja je kako slijedi:

Obavještajni odjel

Obavještajni odjel (Intelligence Division) zadužen je za informiranje Vojnog odbora, Vijeća i Odbora za obrambeno planiranje o procijenjenoj izravnoj ili neizravnoj vojnoj prijetnji NATO-u, uskladjuje prikupljanje i korištenje obavještajnih podataka za potrebe Organizacije, uključujući politiku elektronskog djelovanja i temeljne obavještajne dokumente. NATO nema vlastitu nezavisnu funkciju niti mogućnost prikupljanja obavještajnih podataka, ali djeluje kao središnje koordinativno tijelo za uspoređivanje i uporabu obavještajnih podataka prikupljenih od strane vlasti država članica.

Odjel za planove i politiku

Odjel za planove i politiku (Plans and Policy Division) djeluje kao središnja točka za sva pitanja politike i planova od posebnog interesa za Vojni odbor, što uključuje osiguranje

potpore u osoblju za Vojni odbor u vojnim pitanjima koja se tiču strategijske koncepcije NATO-a, dugoročnih vizija, te kontrole naoružanja i razoružanja. Odjel također sudjeluje, u ime Vojnog odbora, u procesu obrambenog planiranja NATO-a; razvija i zastupa gledišta Vojnog odbora i glavnih zapovjednika NATO-a o različitim vojnopolitičkim pitanjima iz djelokruga Organizacije.

Odjel za operacije

Odjel za operacije (Operations Division) osigurava Vojnom odboru potporu u materiji tekućih operativnih planova; sastava snaga NATO-a i organizacijske strukture zapovjedništava i vojnih stožera NATO-a; određivanja i upravljanja možebitnim reakcijama u međunarodnim krizama koje dotiču interes Organizacije; promicanje i uskladjivanje multinacionalnih vježbi i provjera sposobnosti; te uskladjivanja napora u smjeru djetotvorne operativne sposobnosti NATO-a za elektronsko djelovanje, te odgovarajućih vježbi i provjera sposobnosti.

Odjel za logistiku i sredstva

Odjel za logistiku i sredstva (Logistics and Resources Division) odgovoran je Vojnom odboru za međunarodno vojno upravljanje u logističkim, finansijskim, te pitanjima ljudstva i infrastrukture u okvirima Organizacije.

Odjel komunikacijskih i informacijskih sustava

Odjel komunikacijskih i informacijskih sustava (Communications and Information Systems Division) osigurava Vojnom odboru potporu u sferi zapovjednih, nadzornih i informacijskih sustava, uključujući primjenu tehnika automatske obrade podataka u pogledu funkcija i aktivnosti NATO-a; komunikacija i elektronike; te zaštite komunikacijskih sustava.

Odjel za naoružanje i standardizaciju

Odjel za naoružanje i standardizaciju (Armaments and Standardization Division) pruža potporu Vojnom odboru po pitanjima koja se tiču razvoja i procjene politike i postupaka NATO-a u pogledu naoružanja i odgovarajućih aktivnosti u standardizaciji, te djeluje kao središnja točka za popunu i uskladjivanje vojnih potreba u ovim sferama.

Struktura združenog vojnog zapovjedništva (The Integrated Military Command Structure)

Područje koje strateški pokriva NATO, danas je podijeljeno između dva glavna zapovjedništva NATO-a; za Europu i za Atlantik¹²², te Regionalne planske skupine za Kanadu i

¹²¹ Ibid.

¹²² Do 01. lipnja 1994., kada njegove odgovornosti preuzima Združeno zapovjedništvo za Europu, postojalo je i treće zapovjedništvo, Združeno zapovjedništvo za Kanal (Allied Command Channel - ACCCHAN). Područje odgovornosti Združenog zapovjedništva za Kanal prostralo se od južnog Sjevernog mora kroz kanal La Manche, a zadaća mu se sastojala u nadzoru i zaštiti

trgovačkih brodova, te u doprinisu općem odvraćanju agresije. Glavnazapovjedajući savezničkih snaga za Kanal (Commander-in-Chief Channel - CINCHAN), u slučaju agresije, bio je bi odgovoran za ustrojavanje i održavanje kontrole u području Kanala, pružanje potpore operacijama susjednih zapovjedništava, te za zajedničko djelovanje s glavnim zapovjednikom savezničkih snaga za Europu u zračnoj obrani Kanala.

Vojne snage koje su mu bile na raspolaganju za obavljanje navedenih zadaća pretežito su bile pomorske, ali su uključivale i zračne snage mornaričkog zrakoplovstva. Kao savjetodavno i konzultativno tijelo služio mu je Odbor za Kanal (Channel Committee) koji se sastojao od pomorskih načelnika stožera Belgije, Nizozemske i Velike Britanije. Sjedište ovog Zapovjedništva nalazio se u Nortwoodu u Velikoj Britaniji.

Sjedinjene Američke Države, koji su podređeni Vojnom odboru.¹²³

Glavni zapovjednici u NATO-u odgovorni su za razvoj obrambenih planova u svojim područjima odgovornosti, određivanje potreba snaga kojima zapovijedaju, te njihov raspored i uvežbavanje. Njihova izvješća i preporuke u pogledu snaga koje su im povjerene, kao i njihove logističke potpore, upućuju se Vojnom odboru NATO-a.

Sve države članice upućuju svoje vojne snage u združenu vojno-zapovjednu strukturu izuzevši Francusku i Islanda, a Španjolska sudjeluje u okviru posebnog koordinacijskog sporazuma.

Združeno zapovjedništvo za Evropu

Zadaća je Združenog zapovjedništva za Evropu (Allied Command Europe - ACE), zaštititi područje koje se prostire od sjevera Norveške do južne Europe, uključujući cijeli Mediteran, te od obale Atlantskog oceana do istočne granice Turske, što je približno dva milijuna četvornih kilometara kopna, više od tri milijuna četvornih kilometara mora, na kojem prostoru živi više od 300 milijuna stanovnika. Vojna je zadaća ovog Zapovjedništva pridonositi, zajedno s vojnim snagama Združenog zapovjedništva za Atlantik, odvraćanju svih oblika agresije na NATO.

Dode li do agresije ili ako nastupi stanje izravne opasnosti od agresije, Glavni zapovjednik savezničkih snaga za Evropu postaje odgovoran za primjenu vojnih mjera radi zaštite sigurnosti ili uspostavljanja cjevitosti, u području svoje odgovornosti, a u okvirima ovlasti koje su mu dane od strane Vijeća ili Odbora za obrambeno planiranje.¹²⁴

Sjedište Vrhovnog zapovjedništva savezničkih snaga za Evropu (SHAPE) nalazi se u mjestu Casteau blizu Monsa u Belgiji (do povlačenja Francuske iz vojne strukture NATO-a, nalazilo se u Rocquencourtu kod Pariza).

Glavni zapovjednik savezničkih snaga za Evropu (Supreme Allied Commander, Europe - SACEUR) odgovoran je za pripremu obrambenih planova za područje svoje odgovornosti i osiguranje borbene spremnosti vojnih snaga kojima zapovjeda za slučaj rata; davanje preporuka Vojnom odboru u svrhu poboljšanja organizacije svojega zapovijedanja; postavljanje standarda za organiziranje, uvežbavanje, opremanje, održavanje i potporu tih snaga; vođenje vježbi i vrednovanje sposobnosti i jedinstvenosti snaga za kolektivnu obranu područja NATO-a.

Tri su glavna podređena zapovjedništva glavnem zapovjedniku savezničkih snaga za Evropu: Združene snage za sjeverozapadnu Europu sa sjedištem zapovjedništva u High Wycombeu u Velikoj Britaniji, Združene snage za središnju Europu sa sjedištem zapovjedništva u Brunssumu u Nizozemskoj i Združene snage za južnu Europu sa sjedištem zapovjedništva u Napulju u Italiji.

U slučaju rata, vodio bi sve kopnene, pomorske i zračne operacije u naznačenom području.

Daje preporuke političkim i vojnim tijelima NATO-a po svim vojnim pitanjima koja bi mogla utjecati na njegovu mogućnost i sposobnost obavljanja njegovih odgovornosti, te ima izravan pristup prema načelnicima stožera (Chiefs-of-Staff), ministrima obrane i predsjednicima vlada država članica Organizacije.

U cilju postizanja čvršće veze s NATO-m i vlastima država

va članica, ima svojeg službenog predstavnika u Glavnem sjedištu NATO-a.¹²⁵

Združeno zapovjedništvo za Atlantik

Združeno zapovjedništvo za Atlantik (Allied Command Atlantic - ACLANT) prostire se od Sjevernog pola do Rakove obratnice, te od obalnih voda sjeverne Amerike do obalnih voda Europe i Afrike, uključujući i Portugal, ali ne i Kanal i Britansko otoče.

Glavni zapovjednik savezničkih snaga za Atlantik (Supreme Allied Commander, Atlantic - SACLANT), poput glavnog zapovjednika savezničkih snaga za Evropu, prima smjernice za svoj rad od Vojnog odbora.

Priprema obrambene planove za svoje područje odgovornosti, rukovodi združenim i kombiniranim vježbama svojih vojnih snaga, postavlja standarde za uvežbavanje snaga, te određuje ustroj postrojbi; savjetuje vojne vlasti NATO-a o svojim strateškim potrebama.

Primarna zadaća tog Zapovjedništva sastoji se u održavanju sigurnosti na cijelom prostoru Atlantskog oceana čuvanjem morskih prolaza što je moguće dalje od njih, te sprječavanjem neprijateljskih snaga da se njima koriste, vođenjem operacija protiv neprijateljskih pomorskih i zračnih baza kao i pružanjem potpore glavnom zapovjedniku savezničkih snaga za Evropu. To je Zapovjedništvo također odgovorno za otoke u području svoje odgovornosti.

Poput glavnog zapovjednika savezničkih snaga za Evropu, i glavni zapovjednik savezničkih snaga za Atlantik ima izravan pristup prema načelnicima stožera, ministrima obrane i predsjednicima vlada država članica Organizacije.

Sjedište tog Zapovjedništva nalazi se u Norfolku, savezna država Virginia u Sjedinjenim Američkim Državama.

U cilju postizanja čvršće veze s NATO-m i vlastima država članica, ima svog službenog predstavnika u Glavnem sjedištu NATO-a.¹²⁶

Regionalna planska skupina za Kanadu i Sjedinjene Američke Države

Regionalna planska skupina za Kanadu i Sjedinjene Američke Države (Canada-United States Regional Planning Group), koja pokriva sjevernoameričko područje, razvija i preporučuje Vojnom odboru planove za obranu te regije.

Sastaje se naizmjenice u jednoj od tih dviju država članica NATO-a.¹²⁷

Snage na raspolaganju NATO-u (Forces Available to NATO)

Vojne snage država članica koje su na raspolaganju združenoj vojno-zapovjednoj strukturi NATO-a, u bitnome su predstavljene dvjema kategorijama: *upućene snage (assigned forces)* su one pod operativnim zapovijedanjem ili operativnim nadzorom zapovjednika NATO-a kad se za to ukaže potreba, sukladno specifičnim procedurama ili propisanim stupnjevima pripravnosti odobrenima od strane NATO-a, a *označene snage (earmarked forces)* su one za koje su se države članice složile uputiti ih, u budućnosti, odnosno u slučaju potrebe, pod operativno zapovijedanje ili operativni nadzor zapovjednika NATO-a.

Mora se napomenuti da izrazi "zapovijedanje" i "nadzor", vezani uz prirodu vlasti što je zapovjednik ima nad vojn-

¹²³ NATO Office of Information and Press, NATO Handbook, Bruxelles, 1995, str. 168.

¹²⁴ Ibid., str. 169.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid., str. 178.

¹²⁷ Ibid.

im snagama koje su mu povjerene i podređene, kad se koriste u kontekstu međunarodnih vojnih snaga kao što su snage NATO-a, nemaju sasvim isto značenje i implikacije kao kad se koriste isključivo u nacionalnom kontekstu.

Naime, vojne snage država članica ostaju, u razdoblju mira, pod nacionalnim zapovjedništvom.

Postoje određene iznimke od tog pravila, a to su združeni stožeri u nekim vojnim zapovjedništvima NATO-a, poput nekih zračnih postrojbi u stalnoj pripravnosti, postrojbi za komunikacije, te multinacionalnih snaga stvorenih za posebne zadaće poput Korpusa za brzu reakciju.

Sadašnja struktura vojnih snaga NATO-a obuhvaća tri kategorije vojnih snaga:

Glavne obrambene snage (Main Defence Forces)

Čini ih djelatni i pričuvni potencijal kopnenih, zračnih i pomorskih snaga namijenjenih odvraćanju ili obrani od prisile, napadaju ili agresije. To su najbrojnije snage sastavljene od nacionalnih i multinacionalnih postrojbi od kojih su neke na visokom stupnju spremnosti da reagiraju na krizna stanja. Ukupno je na raspolaganju pet korpusa među kojima je i tzv. Eurokorpus.

Snage za reakciju (Reaction Forces)

Radi se o višenamjenskim i vrlo pokretljivim multinacionalnim postrojbama sklopljenima od kopnenih, zračnih i pomorskih snaga na visokom stupnju spremnosti i sposobnih za žurni odgovor na krizna stanja.

Snage za reakciju koje su na raspolaganju NATO-u sastoje se od Snaga za trenutnu reakciju (Immediate Reaction Forces) i Snaga za brzu reakciju (Rapid Reaction Forces).¹²⁸ Čine ih Izravne snage za reakciju (brigadni sastavi) i Korpus za brzu reakciju savezničkih snaga za Europu (do četiri divizije) ojačani zračnim i pomorskim sastavima.

Snage za ojačavanje (Augmentation Forces)

Čini ih mirodopski sastav snaga koje ne spadaju u Glavne obrambene snage, a na raspolaganju su kao snage za ojačavanje u funkciji obrane, odvraćanja, rješavanja kriza i ostalih obrambenih potreba.¹²⁹

Vojne ustanove i organizacije (Military Agencies and Organisations)

Vojni odbor zadužen je za upravljanje brojnim vojnim ustanovama NATO-a koje formira radi usklađivanja neophodnih zajedničkih poslova u izobrazbi, planiranju i izvođenju obrane, istraživanju, razvoju i proizvodnji naoružanja i opreme.¹³⁰

Trenutačno ih je 20-ak, pri čemu su neke stalne, a neke povremene. Neke od njih su sljedeće:

Savjetodavna grupa za istraživanje i razvoj zračnog prostora (Advisory Group for Aerospace Research and Development - AGARD)

Formirana je godine 1952., a postala je ustanovom podređenom Vojnom odboru godine 1966. Njezina je zadaća unapređivati i usavršavati razmjenu informacija koje se tiču istraživanja zračnog prostora i razvoja, između država članica NATO-a s ciljem da napredak postignut od strane bilo koje države članice bude dostupan i ostalim državama članicama.

Ta ustanova također ima i savjetodavnu i pomoćnu ulogu na znanstvenom i tehničkom polju u odnosu na Vojni odbor kad su u pitanju istraživanje zračnog prostora i razvoj u vojne svrhe.¹³¹ Sjedište joj je u Parizu.

Vojna ustanova za standardizaciju (Military Agency for Standardization - MAS)

Utemeljena godine 1951. u Londonu, glavna je vojna ustanova za standardizaciju unutar NATO-a. Njezina je svrha omogućiti operacijsku, proceduralnu i tvarnu standardizaciju među državama članicama kako bi se postiglo da vojne snage NATO-a zajedno djeluju na najdjelotvorniji način.

Suradnja između međunarodnih tehničkih ekspertnih skupina i ove ustanove, u pogledu obrambenih sredstava, odvija se kroz Grupu za standardizaciju i vezom s Međunarodnim stožerom i Međunarodnim vojnim stožerom.¹³²

Od godine 1970., sjedište te ustanove je u Bruxellesu.

Savjetodavni odbor za elektronsko ratovanje (NATO Electronic Warfare Advisory Committee - NEWAC)

Utemeljen je godine 1966. radi potpore Vojnom odboru, glavnim zapovjednicima u NATO-u i državama članicama, djelovanjem kao specijalizirano multinacionalno tijelo koje promiče sposobnost NATO-a za elektronsko djelovanje, odnosno elektronsko ratovanje i prati napredak država članica i Organizacije u primjeni mjera koje jačaju spomenutu sposobnost NATO-a.¹³³

Čine ga predstavnici svih država članica, te glavni zapovjednici u NATO-u. Predsjedajući i tajnik odbora stalno djeluju unutar Odjela za operacije u Međunarodnom vojnom stožeru.

NATO skupina za uvježbavanje (NATO Training Group)

Toj ustanovi povjerena je odgovornost za učvršćenje uvježbavanja snaga na multinacionalnoj osnovi. Cilj je rada skupine poboljšanje i proširenje postojećih, te poticanje novih, multinacionalnih programa uvježbavanja snaga među državama članicama.¹³⁴

Meteorološka skupina vojnog odbora (Military Committee Meteorological Group - MCMG)

Zadaća joj je savjetovati Vojni odbor o meteorološkim pitanjima od interesa za NATO i davati mu odgovarajuće preporuke. Ujedno djeluje i kao koordinativna ustanova za svekoliku vojno-meteorološku aktivnost unutar NATO-a.

Komunikacijski i informacijski sustavi (Communications and Information Systems)

Ukupno je devet specijaliziranih odbora, radnih skupina ili ustanova koje Vojnom odboru osiguravaju stručnu tehničku savjetodavnu potporu o vojnoj problematiki iz svog djelokruga.

Stalno osoblje tih tijela izvučeno je iz Međunarodnog vojnog stožera NATO-a.

Tehnički centar vrhovnog zapovjedništva savezničkih snaga za EUROPU (SHAPE Technical Centre)

Međunarodna je vojna ustanova kojom upravlja Vrhovno zapovjedništvo savezničkih snaga za Europu, a zadaća joj je pomoćnog i savjetodavnog tijela u tehničkom pogledu, te poduzimanja istraživanja, studija, ispitivanja, razvojnih projekata i testiranja za potrebe zapovjedništva.

U početku je Centar bio ograničen na pitanja zračne

¹²⁸ Ibid., str. 165-166.

¹³¹ Ibid.

¹³⁴ Ibid., str. 180.

¹²⁹ Ibid., str. 167.

¹³² Ibid.

¹³⁰ Ibid., str. 179.

¹³³ Ibid.

obrane, međutim godine 1963. mu se djelokrug proširio tako da svojim radom pokriva svekoliku vojnu problematiku vezanu uz navedeno Zapovjedništvo.

Centar glavnog zapovjednika savezničkih snaga za Atlantik za istraživanje podmorja (SACLANT Undersea Research Centre)

Formiran je godine 1959., a formalno je postao vojnom ustanovom NATO-a godine 1963. s pomoćnom i savjetodavnom ulogom, u znanstvenom i tehničkom smislu, u sferi protupodmorničkog ratovanja.

Centar poduzima istraživanja i ograničeni razvoj uključujući oceanografiju, operacijska istraživanja i raščlambu, te konzultativni rad, ali ne i konstruiranje i proizvodnju u navedenoj sferi.¹³⁵

Obrambeni koledž NATO-a (NATO Defense College)

Ustrojen je godine 1951. u Parizu na prijedlog prvog glavnog zapovjednika savezničkih snaga za Europu, generala Dwighta Eisenhowera koji je već tada uvidio da je za obavljanje zadaća NATO-a neophodan veći broj časnika iz svih država članica NATO-a koji će moći spoznati svoju zajedničku zadaću i koji će biti osposobljeni za timski rad na međunarodnoj razini.¹³⁶

Koledž je godine 1966. premješten u Rim. Nikad nije bilo međunarodnog vojnog koledža i bilo je samo nekoliko eksperimenata u međunarodnoj višoj izobrazbi uopće. NATO je krčio novi put.¹³⁷

Pod upravljanjem Vojnog odbora, uz pomoć nezavisnog savjetodavnog kolegija, Koledž provodi tečajeve za vojne i civilne dužnosnike iz država članica za koje se očekuje da će biti postavljeni na ključne položaje u NATO-u ili nacionalnoj administraciji države članice kojoj pripadaju.

Zapovjednik Koledža je visoki časnik s činom najmanje general-bojnika, postavljen na razdoblje od dvije do tri godine. Pomaže mu tijelo sastavljeno od dva vojna i jednoga civilnog zamjenika, te osam savjetnika.

Tečajevi uključuju predavanja i rasprave, skupni rad, zajednički studij, te studijska putovanja u države članice. Zahtjevi tečajeva uključuju kompetentnost u specijaliziranom polju, te potpuno znanje engleskog ili francuskog jezika.

Škola NATO-a (NATO /SHAPE/ School)

Škola NATO-a smještena je u Oberammergau u Njemačkoj, i jedna je od glavnih središta za izobrazbu vojnog

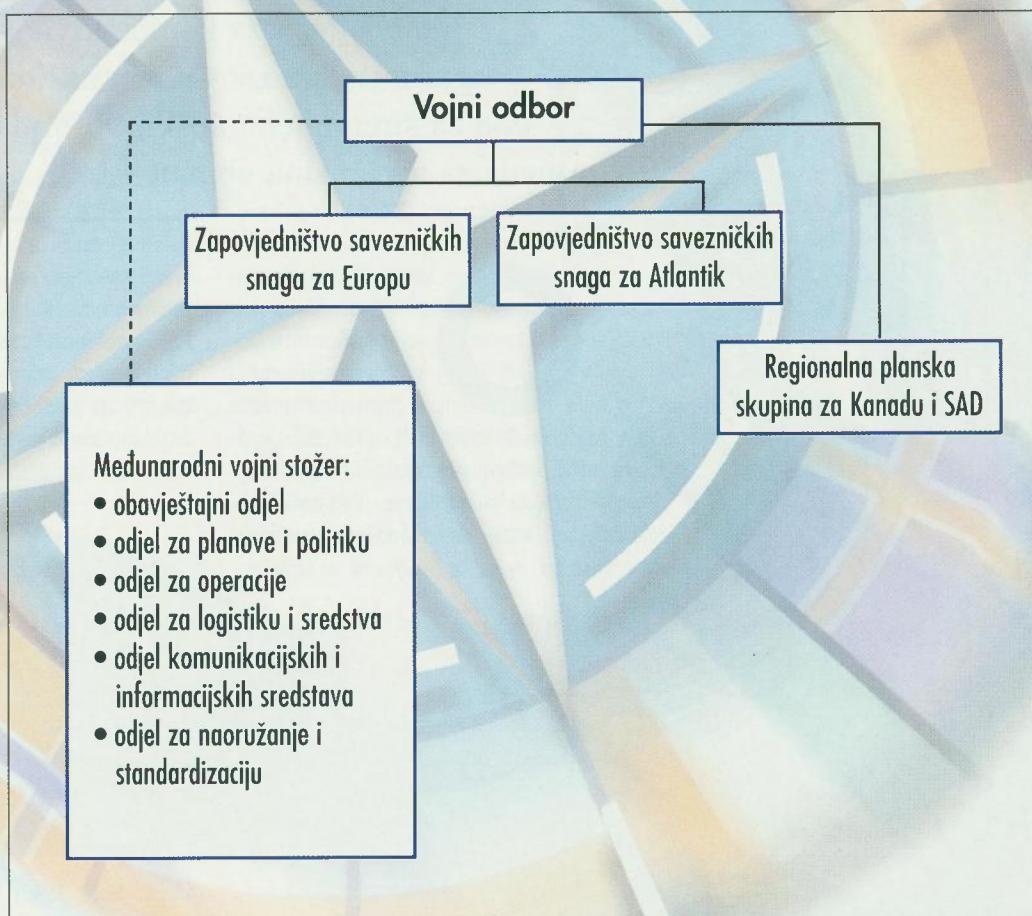
i civilnog osoblja koje je u službi u NATO-u.

Svoje korijene škola vuče iz 1953. kad Odjeljenje specijalnog naoružanja Vojne škole SAD-a u Oberammergau započinje s tečajevima o strategijskom i srodnom razvitu konvencionalnog i nuklearnog naoružanja za časnike i više službenike zajedničkih snaga NATO-a.

Današnji naziv i djelokrug škola ima od 1975., a od 1953. imala je više od 50.000 polaznika.

Svake godine održi se 30-ak tečajeva s oko 5700 polaznika, a teme su različite: uporaba naoružanja, nuklearno-biološko-kemijska obrana, elektronsko djelovanje, zapovjedanje i nadzor, multinacionalne snage, održavanje mira, zaštita okoliša, upravljanje krizom itd.

Škola zapošljava stotinu vojnih i civilnih dužnosnika svih rodova i struka, iz 14 država članica NATO-a: Belgije, Danske, Francuske, Grčke, Italije, Kanade, Nizozemske, Njemačke, Norveške, Portugala, Sjedinjenih Američkih

Država, Španjolske, Turske i Velike Britanije.

Da bi polaznici škole mogli stjecati aktualna znanja o pitanjima NATO-a, nastavnici održavaju bliske kontakte s NATO-om, glavnim zapovjedništvima snaga i nacionalnim zapovjedništvima u pojedinim državama članicama.

Od 1992. nekoliko tečajeva bilo je otvoreno za polaznike iz srednje i istočne Europe i drugih država koje su sudionice Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi.

(nastavit će se)

135 Ibid., str. 181.

136 Hunday, op. cit. (bilj. 5), str. 36, 38.

137 Ibid., str. 38.

OSVIT XXI. STOLJEĆA I NOVA BOJIŠTA

(III. dio)

Nastanak Vijeća za kompetitivnost i gospodarsku sigurnost bio je motiviran zaos-tajanjem Francuske na polju privrednog obavještavanja za svojim glavnim konkurentima; u prvom redu za SAD-om. Za razliku od SAD-a čiji je pred-sjednik osobno intervenirao, zatraživši od obavještajnih službi da prodube suradnju s poduzećima, u Francuskoj državni vrh i privredni svijet su slabo ili gotovo nikako komuni-cirali. Baš takvo stanje generiralo je osniva-njem Vijeća za kompetitivnost i gospodarsku sigurnost, kao i još nekih institucija poput agen-cije za širenje tehnoloških informacija ili glavnog ureda za nacionalnu obranu

Petar JURIĆ

Osnivanjem spomenutih organizacija želi se koordinirati napore u traženju, širenju i zaštiti informacija udružujući državni vrh i privredne predstavnike s ciljem postizanja što većeg stupnja postojanosti francuskim gospodarskim subjektima u sve neizvjesnjem odmjeravanju snaga sa stranim

kazati koliko je danas suradnja državnog vrha i privrede neophodna u osvajanju novih tržišta. Kroz njega možemo uočiti koliku štetu može naijeti privredi izostanak suradnje, tj. razmjene informacija između najviših državnih institucija i tvrtki, neovisno o kojem se gospodarskom sektoru radi.

Tako je prije nekoliko godina Finska odlučila obnoviti svo-

konkurentima.

Nekadašnji glavni direktor Aérospatialea kao jedan od začetnika gospodarskog obavještavanja u Francuskoj s punim pravom je istaknuo svu važnost nove uloge obavještajnih službi u osvajanju novih tržišta i ukazavši do kakvih posljedica može dovesti izostanak takve suradnje. Sljedeći primjer najbolje će po-

Zbog nesuradnje državnog vrha i privrede, francuska tvrtka Dassault izgubila je prodajnu utrku s američkim konkurentom u prodaji borbenih zrakoplova finskom ratnom zrakoplovstvu

Dassaultove zrakoplove i odgovarajuću francusku opremu s njima. Od konkurenata u areni su bili Amerikanci koji su Fincima nudili zrakoplov F-16. Samouvjerenost Francuza da im ništa ne može preuzeti posao i da je Mirage 2000 uglavljen zamijenit će šok. Ono što je bilo izvjesno preko "noći" postalo je neizvjesno. Njihova samouvjerenost proizlazila je iz razmišljanja da je baš Mirage 2000 ono što Fincima najviše odgovara. Šok koji će ubrzo uslijediti nečemu će ih i naučiti - na novom tržištu izvjesna je jedino neizvjesnost.

I dok je samouvjerenost trebala kulminirati potpisivanjem ugovora Francuzi nisu znali (doslovce nisu raspologali obavještajnom informacijom) da su se prohtjevi Finaca nešto izmijenili i to pod utjecajem Amerikanaca, koji su pregovore o prodaji 67 zrakoplova izdigli na najvišu državnu razinu. Iznenadenje Francuza bilo je potpuno kad su doznali da su se Finci na kraju odlučili za zrakoplove F/A-18C, američkog proizvođača McDonnell Douglaša za koje predstavnici iz Dassaulta nisu ni u snu mislili da bi mogli konkurirati Mirageu 2000 koji je savršeno odgovarao početnim finskim zahtjevima. Američka protuakcija ogledala se u sljedećem: pregovore su otvorili sa samim finskim državnim vrhom i ponudili zrakoplove F/A18-C po sniženoj cijeni. Točnije, po cijeni koja nije imala nikakve veze s onom koja je u igri za taj tip zrakoplova, znajući da još uvijek mogu mnogo zaraditi i to na prodaji doknadnih dijelova i održavanju zrakoplova tijekom sljedećih 30 godina.

Već na ovom primjeru možemo uočiti koliko je važan

spodarsku sigurnost mnogi se nadaju da bi stvari u Francuskoj na polju gospodarskog obavljanja trebale krenuti na bolje. Ministar ekonomije i financija koji predsjeda Vijećem drži da će gospodarstvenici informacijama do kojih im je omogućen pristup moći osjetno povećati izglede za osvajanjem željenih tržišta. Međutim stječe se dojam da su Francuzi još uvijek daleko od svojih glavnih konkurenata, posebice od Amerikanaca čija vlada vodi mnogo više računa o interesima američkih poduzeća. Mišljenje jednoga francuskog gospodarstvenika je da su Amerikanci svjesni koliko je važan protok informacija od državnog vrha do poduzeća, kao i koordinirano djelovanje.

Za poimanje svekolikog prosperiteta države, sveobuhvatnog djelovanja po svim njezinim segmentima, slikovit primjer pruža jedna druga komercijalna sila, Japan, u čijem je ustavu još 1868. bilo zapisano da cilj naroda mora biti potraga diljem svijeta za znanjem, kako bi se utvrdili temelji imperija.

Taj naputak Japanci su shvatili ozbiljno te su već 60-tih godina provodili važna sondiranja diljem svijeta po pitanjima tehnologije i njezinog utjecaja na razvoj društva, menadžmenta i društva, humanističkih vrijednosti i umijeća i kakvoće življenja, posvećujući veliku pozornost tehnologiji obrazovanja, tehnologiji i inovacijama, ergonomiji i tehnološkim trendovima. Te suvremene nindže XX. stoljeća mogu

gle su se vidjeti kao turisti "naoružani" fo-

I uz taj napor Japan je zahvatila (kamoli sreće da je siva) crna svakidašnjica koja se ogleda (a to je loš znak) upravo u gubitku povjerenja u razvojnu moć svoje zemlje i budućnosti društva. Težina te činjenice baš je u tome što je zahvatila zemlju kao što je Japan i koja se donedavno razvijala takvom

toapara-

timu kako krstarne građevine Euro-pe. Samo desetak godina kasnije po tim istim gradovima mogli su se vidjeti automobili japanske proizvodnje koji će europsku automobilsku industriju (ali ne samo nju) baciti na koljena. Inače nindže kao institucija koju je činila krema samurajskog reda (XII. stoljeće) predstavlja jednu od najstarijih, ako ne i najstariju, obavještajnu agenciju u povijesti, osposobljenu za zadaće prerađivanja, kamuflaže i obavještajnog izviđanja.

koordiniran nastup proizvođača i predstavnika vlade. U tržišnoj areni, u dvoboju s Amerikancima, Francuzi su izgubili ne zato što njihov proizvod nije bio dovoljno dobar, već iz jednostavnog razloga - za (uspješnu) završnicu nisu imali valjano nastupanje, ali i ključne informacije.

Drugi primjer, koji se dogodio prošle godine ukazuje da se stvari u Francuskoj što se tiče gospodarskog obavljanja nisu bitnije promjenile. Jedna francuska tvrtka prošle godine izgubila je tržište na Srednjem istoku, na kojem je mogla plasirati proizvode u vrijednosti nekoliko milijardi franaka, samo zato što je državni vrh zadržao jednu informaciju koja je privrednicima bila od odlučujuće važnosti i koja bi situaciju prokrenula u korist Francuza.

Osnivanjem Vijeća za kompetitivnost i go-

snagom i brzinom. Prema novom izvješću Ureda predsjednika vlade, više od 55 posto Japanaca crno vide svoju budućnost. Svjesna nedostatka, japanska vlada do prvih godina novoga stoljeća planira provesti oko 2800 mjera i promjena u gospodarskom i finansijskom sustavu, koji mora postati učinkovitiji, tržišniji, liberalniji, suvremeniji i u većoj mjeri dereguliran.

Japan se zasigurno ne će miriti sa stagnacijom, iako je povratak na svjetski gospodarski i finansijski vrh složen i težak posao. Jedna od najvažnijih djelatnosti, industrija automobila, ponovno je u usponu, s tim da ugledna američka kuća Merrill Lynch za cijelu ovu godinu prognozira ponovnu stagnaciju. Među nositeljima budućih uspjeha bit će vjerojatno neki od giganata svjetskog formata kao što su Mitsubishi, Toyota, Honda, Nippon Steel, NEC, Fujitsu i mnogi drugi, s vrijednosti proizvodnje od po 20-40 pa do 60-90 milijardi dolara, što znači da svaka od ovih kompanija proizvodi više od mnogih manjih i srednjih zemalja.

Ponovni uspon Japana važno je za cijelo svjetsko gospodarstvo, u kojem je desetljećima bio jedna od nezamjenjivih lokomotiva. Pitanje je sadaj je li japansko posretanje samo epizoda ili pak brojnim drugim narodima, osobito u Aziji, Južnoj Americi i Africi, preostaje da iz toga izvuku obeshrabrujuće iskustvo kako se vrhunska tehnologija može proizvoditi i trošiti samo u Coca Cola ozračju? Ima li drugih rješenja i srednjih putova?

Europski izazovi

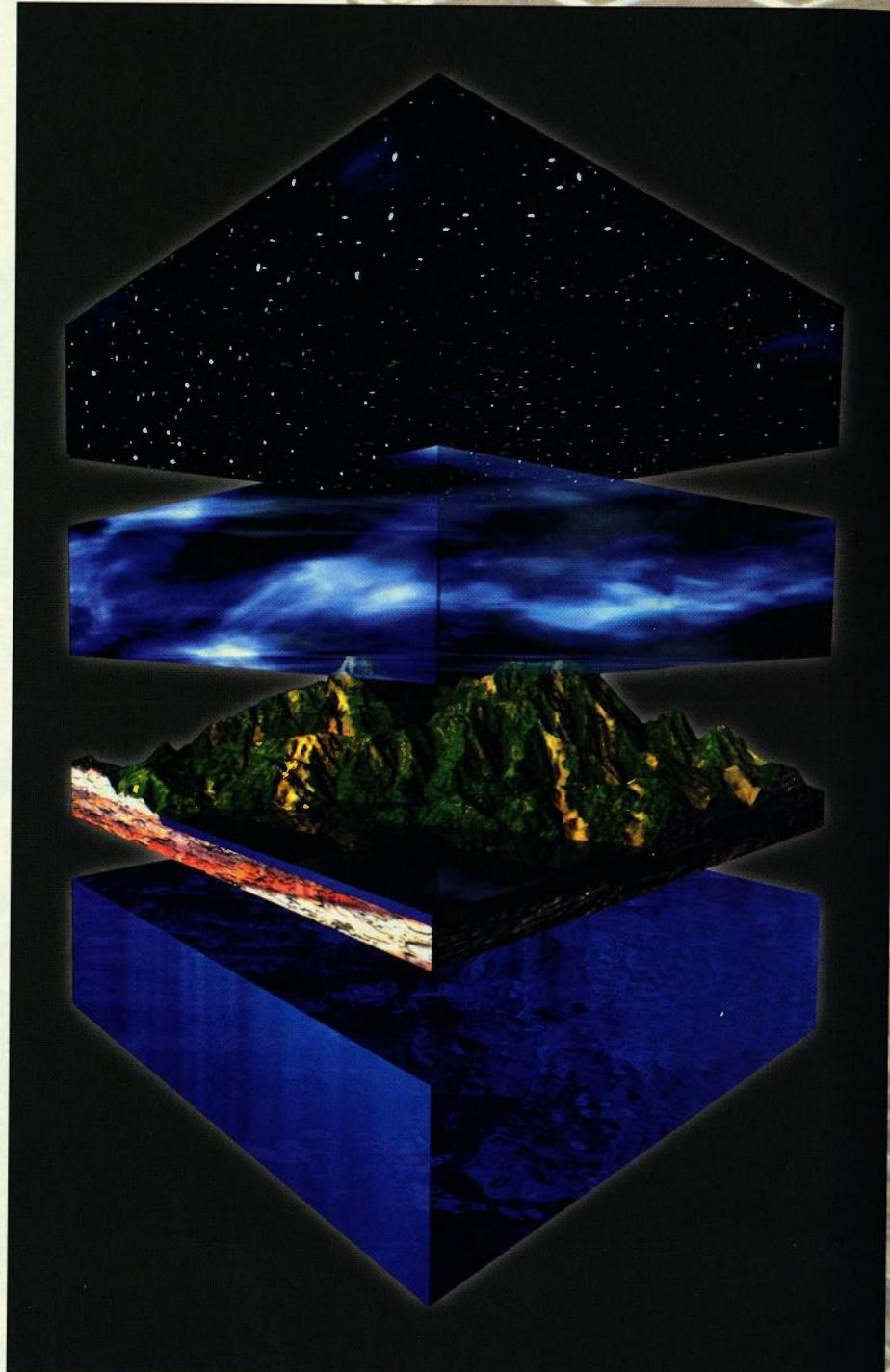
Nova francuska ljevičarska vlada, neki kažu čak i feminizirana, koju je sastavio Lionel Jospin odaje čvrstoč jer je njezinih 26 članova, osim premijera, iz redova jedne stranke. Pri sastavljanju nove vlade prekinuo je s dugom tradicijom, koja se sastojala u tome da se rijetke žene na ministarskim položajima postavljaju na politički beznačajna mesta. Ovoga puta žene su brojnije - njih je osam od 26 članova vlade, a imaju i veliku odgovornost. No, nova vlada će se brzo suočiti po pitanjima obrane s Elizejskom palačom.

Alain Richard će se morati pozabaviti uklapanjem planiranoga vojnog proračuna za razdoblje 1997. - 2002. godine u cijeloviti proračunski plan, a vojni je plan trenutačno oslobođen utega nuklearnog i klasičnog naoružanja iz prve skice proračuna. Cilj stručnjaka iz redova Socijalističke stranke, dok je još bila u oporbi, bio je da ljevica, kad jednom dođe na vlast, uspije stabilizirati troškove za naoružanje na tri načina: strogim smanjivanjem uzimanja kredita, održavanjem predviđenih programa naoružanja (ipak se predviđa obračunska revizija za zrakoplov "Rafale") i obnovom programa suradnje s europskim državama.

Josć će dva pitanja poslužiti kao test za

buduće razdoblje 'kohabitacije'. Prvo od njih jest vrlo ambiciozna obnova vojne industrije koja bi, prema mišljenju predsjednika Chiraca, trebala biti privatizirana (riječ je o tvrtki Aerospatiale, čim se spoji s Dassault-Aviation, i o skupini Thomson-CSF). I baš tu može nastati sukob. Socijalistička stranka upravo se zbog ta

stavovi nepomirljivi. Socijalistička stranka protivi se ponovnom francuskom uključivanju u NATO, što Chirac priželjuje. Ona u tome vidi posvemašnji neuspjeh, "odluku kojom Francuska ne će ništa dobiti, ni ona ni Europa". Socijalistička stranka govori da će to biti "politika žrtvovanja dijela samostalnosti pri donošenju vojnih

Battle cub ili raspodjela mogućih prijetnji na bojištu XXI. stoljeća - od zemljine jezgre do svemira

dva slučaja, uz problem sudbine GIAT-a i Uprave za vojna brodogradilišta (DCN), zalaže za javni nadzor nad vojnom industrijom. To ne isključuje spajanje Aerospatiale-Dassault, ali bi Serge Dassault, nesklon javnom nadzoru, mogao praviti probleme cijelom tom planu.

Drugi sporni slučaj je NATO i europska obrana. Izgleda da su tu Chiracovi i Jospinovi

zapovijedi" i uputila je poziva na "uravnoteženje veza s Amerikancima".

Francuski se časnici već nalaze u političkim ustanovama te zajedničke vojne strukture, a ministar obrane sudjeluje u radu europskih ministara obrane. Prije tog Chiracova poteza zaključak je glasio ovako: tijekom četrnaest godina predsjednik Mitterrand je uzalud

pokušavao uvjeriti svoje partnerne u Europskoj uniji da izgrade europsku obranu izvan NATO-a. Oni to nikako nisu htjeli. Isto tako uvjeren u tu nužnost kao i njegov prethodnik, i Chirac je odlučio ostvariti taj cilj, ali unutar NATO-a, stoga je odlučio u NATO uvesti Francusku.

Chirac je potpuni ulazak Francuske u NATO uvjetovao jasnim isticanjem te organizacije kao europskoga obrambenog stupa, a jedan od simbola bio bi europski admirал na čelu južnog NATO-ova krila. SAD su se tome ogorčeno oduprle, a pregovori između Pariza i Washingtona nisu dali nikakve rezultate.

Samo petnaestak dana kako je izabran za predsjednika vlade, Lionel Jospin, je donio dvije odluke koje su naišle na odobravanje pobornika zaštite prirodnog okoliša, ali ne i poslovnih kruševa. Nuklearna centrala "Super-phenix" biti će uskoro zatvorena (čime bi se uskoro mogla dovesti u pitanje budućnost francuske nuklearne tehnologije), dok je u isto vrijeme poništena odluka o izgradnji kanala koji bi povezivao rijeke Rajnu i Saône. Postojećim kanalima i rijekom Rajnom povezano bi se Sredozemno i Sjeverno more. Kanal nazvan Rhône-Rajna bio bi dug oko 1600 km, a povezivao bi luke Marseille i Rotterdam i trebao je biti jedan od 16 najvećih projekata u Europi. Svrha tih projekata i njihove realizacije trebali su pridonijeti ublažavanju problema nezaposlenosti, mada je i većina ostalih projekata u međuvremenu doživjela istu sudbinu.

Ideja o izgradnji kanala Rhône-Rajna začeta je još davne 1965., kako bi se omogućila plovidba teretnih brodova velike nosivosti. Zatim trebalo je izgraditi oko 230 km kanala između Saône i Rajne i na taj način s već postojećim kanalima u Francuskoj, Njemačkoj i Nizozemskoj bilo bi povezano Sredozemno i Sjeverno more. Već iz te činjenice proizlazi da je projekt trebao biti od geostrateške važnosti za Francusku. Baš iz tog razloga neki su ga nazvali i "faraonskim projektom". Svakako ne bez razloga - izgradnja je trebala trajati 15 godina i na njegovoj realizaciji bilo bi uposleno nekoliko desetina tisuća radnika.

Među glavnim protivnicima projekta bili su pripadnici iz redova pobornika za zaštitu prirodne sredine. Predstavnici svjetskog fonda za zaštitu prirodne sredine bili su mišljenja da bi došlo do poremećaja riječnih tokova što bi u jednom dijelu Francuske izazvalo poplave. U drugu skupinu protivnika ušli su oni koji su prigovorili na troškove koji su se s planiranim 17 milijardi popeli na 50 milijardi franaka.

Nedavno održan vojni mimohod u čast francuskog nacionalnog praznika 14. srpnja osim predstavljanja visoke vojne tehnologije ("zvijezda" mimohoda bio novi tank Leclerc kao predstavnik treće generacije tankova) drugim dijelom je bio u znaku profesionalizacije vojske. Jospinova vlada podupire odluku Jacquesa

Chiraca da Francuska do godine 2002. u cijelosti prijede na profesionalnu vojsku, ali smanjuje sredstva iz državnog proračuna (ove godine za 1,8 milijardi), i na taj način ugrožava obećanje francuskog predsjednika da sredstva za vojsku ne će pasti ispod 185 milijardi franaka. Može li to biti polje sukoba između šefa države i vlade ostaje za budućnost.

Trgovačka komponenta proširenja NATO-a

S druge strane, Amerikanci kao glavni takmac, zasigurno ubiru dividende prestanka i hladnog rata, ali i madridskog poziva Poljskoj, Češkoj i Mađarskoj za pristup NATO savezu. I uz sve sigurnosne, te moralne (riječ je o zemljama koje su gotovo pedeset godina provele iza željezne zavjese), i druge protežnosti ne možemo se oteti dojmu da NATO ima i svoju trgovačku komponentu.

"Noću je Bruce L. Jackson predsjednik Američkog vijeća za proširenje NATO saveza te priređuje intimne večere za senatore i strane dužnosnike. Danju, on je upravitelj za strateško planiranje u korporaciji Lockheed Martin, najvećem svjetskom proizvođaču oružja", piše Jeff Gerth i Tim Weiner u The New York Timesu, u članku "Proizvođači oružja vide zlatni rudnik u proširenju NATO-a". Nadalje, Bruce Jackson tvrdi da uspijeva odvojiti ta svoja dva identiteta, no njegovo poduzeće i njegov lobi bore se za istu stvar. Opskrbljivači oružja djeluju kao diplomati koji ohrabruju proširenje NATO-a koje će stvoriti golemo tržište za njihovu robu.

U pitanju su milijarde dolara: radi se o prodaji oružja onim državama srednje Europe koje su pozvane i koje će u budućnosti biti pozvane da se pridruže Sjevernoatlantskom savezu. Pristup zapadnom bratstvu donijet će politički ugled, no to ima svoju cijenu, što će na prvo mjesto staviti, tijekom svog posjeta pozvanim zemljama za pristup NATO-u, i američki ministar obrane i državna tajnica. Potrebno je igrati prema pravilima saveza, a tu se zahtijevaju zapadno oružje i oprema. Za proizvođače oružja "ulozi su visoki", rekao je Joel L. Johnson, potpredsjednik za međunarodna pitanja u trgovačkom udruženju Aerospace Industries.

"Samо za bojne zrakoplove potencijalno tržište iznosi deset milijardi dolara", izjavio je Joel L. Johnson. Tu su zatim vrtoleti, a da se ne spominju vojni sustav komunikacija, računala, radari; radijske postaje i ostala oružja suvremene obrane. "Kad to sve zbrojite, riječ je o popriličnoj svoti novaca", rekao je Johnson.

Prvi znaci pretjeranog trošenja na obranu u području srednje Europe naveli su upravitelja MMF-a da zatraži od ministra finacija da razmotri to pitanje. I dok vlada poziva na ograničenje primitka novih članica u Savez, Pentagon ih potiče da kupuju američke vojne

zrakoplove.

Lockheed Martin želi da njegovi F-16 lovački zrakoplovi zamijene stare sovjetske zrakoplove MiG-21 koji se nalaze u naoružanju zemalja istočne i srednje Europe.

Češka vojska je i te kako zainteresirana za kupovinu američkih zrakoplova F-16 i F/A-18, ali kako za to nema novca razmatrala se mogućnost da se američki zrakoplovi plate akcijama češkog vojnog poduzeća Aero, koje treba biti privatizirano, za što američka tvrtka Lockheed Martin navodno pokazuje veliko zanimanje. Nakon madridskog sastanka u srpnju (na kojem je Češkoj, Mađarskoj i Poljskoj upućen poziv da se pridruže NATO savezu), manevarski prostor Češke, ali i ostalih zemalja koje su također pozvane, ili su još u čekaonici je još više sužen (ako uopće još postoji). Rumunjski veleposlanik u Sjedinjenim Državama rekao je kako su 'najviše zainteresirane korporacije koje proizvode oružje, jer u proširenju imaju izravan interes.'

Da "jednadžba" proširenja nije lako rješiva upućuje i činjenica da spomenute zemlje u svom naoružanju imaju oružje sovjetskog podrijetla. Češka ima čak 92 posto naoružanja ruskog podrijetla i skeptična je prema dalnjim vojnim narudžbama iz Rusije, što promatrači pripisuju činjenici da Češka za razliku od ostale dvije zemlje (Poljske i Mađarske) ima desno orijentiranu vladu. Rusija duguje Češkoj 3,5 milijardi dolara, a Česi su spremni prihvatići vraćanje duga samo u nafti i plinu, ali ne i u vojnoj tehnici, na čemu inzistiraju Rusi. Rusi ipak preko svoje tvrtke Rosvooruženje čine snažan pritisak na Češku, nudeći vrhunsku tehniku, od sofisticiranih zrakoplova i vrtoleta, protuoklopnih vodenih raketnih sustava do pomoći u modernizaciji postojeće vojne tehnike. Kad smo kod Češke istaknimo da se predsjednik Vaclav Havel kao ranije najveći protivnik vojne industrije priklonio njezinom ponovnom oživljavanju i bližoj suradnji vojske s domaćim proizvođačima oružja. Štoviše, neki napuštaju civilnu proizvodnju na koju su prešli devedesetih godina (za vrijeme baršunaste revolucije) i vraćaju se vojnom programu. Do te promjene dolazi prije svega zahvaljujući promjeni političke klime u zemlji. Predsjednik Havel je u prijašnjem razdoblju, naročito na početku svoje vladavine, osuđivao vojnu industriju kao nemoralnu i zagovarao napuštanje vojnih programa tada još čehoslovačkih poduzeća i njihovu preorientaciju na civilnu proizvodnju (proizvodi bijele tehnike).

Time su češki i slovački proizvođači oružja pretrpjeli velike štete, jer za to vrijeme dok je svijet licemjerno odobravao Havelovim humanističkim stajalištima, visoko češko i slovačko mjesto na svjetskoj ljestvici prodaje oružja i vojne opreme zauzele su druge tvrtke, ili konkurenca. Ovaj primjer predstavlja iznimski primer globalnog marketinga iza kojeg stoje velike korporacije i kako iste potiskuju

konkurenčiju s tržišta kako bi popunile tako nastali vakuum. No "češka priča" time nije završena (ništa bolje stanje nije i u ostalim tranzicijskim zemljama koje su već primljene u Partnerstvo za mir te zadovoljavaju prijam u NATO i EU) jer oživljavanje češke vojne industrije počinje upravo nakon završene privatizacije, tj. kad su vlasnici češkog vojnog industrijskog kompleksa postali Amerikanci, Britanci i Nijemci. Tako je u početku svibnja odlukom češke vlade novim vlasnikom strateškog dijela najvećeg češkog vojnog poduzeća Aero Vodochody postao konzorcij američkog Boeing-McDonnell Douglas i češke ČSA, koji je pobijedio u konkurenciji s tvrtkama Saab & British Aerospace, Lockheed Martin i Dassault Aviation, a ugovor treba biti potpisani 30. rujna. Isti slučaj je i s ostalim dijelovima češkog vojnog industrijskog kompleksa. Šef predstavništva akcijskog društva Omnipol Richard Hava kao primarnu zadaću i cilj Omnipola smatra stvaranje vojnog-industrijskog kompleksa koji računa na usku suradnju države i vojske sa strojogradnjom i trgovачkim tvrtkama kako bi se vojna proizvodnja "ponovno postavila na noge".

Očito direktoru Omnipola ne predstoji i malo laka zadaća ako uzme u obzir nedavnu izjavu predsjednika Clintonu na West Pointu koji je rekao: "Proširenje Saveza u našem je nacionalnom interesu", i dodao, "no s obzirom da ono nije bez troškova i rizika, prikladno je da se provede otvorena rasprava prije nego do proširenja dode. Vlada kaže da će troškovi za uključenje nekoliko država u Savez stajati oko 35 milijardi dolara kroz deset godina. Sjedinjene će Države izdvojiti oko dvije milijarde dolara. No Ured za proračun u Kongresu kaže da bi se troškovi mogli popeti na 125 milijardi dolara u 15 godina, te da bi u tom slučaju Sjedinjene Države preuzimale trošak od oko 19 milijardi dolara". Zamjenik ministrike vanjskih poslova Strobe Talbott izjavio je da bi srednjoeuropske države zapravo potrošile manje na oružje jednom kad uđu u Savez, nego što bi to morale ako se ne pridruže, s obzirom na sigurnost koju Savez pruža. "Te će se države osjećati sigurnije te stoga manje zainteresirane za izgradnju vojne sile kako bi bile spremne suprotstaviti se potencijalnoj opasnosti", rekao je on.

No Mađarska procjenjuje da će pridruženje Savezu povećati vojnu potrošnju za 35 posto. Poljska predviđa porast potrošnje od 20 posto. Treba istaknuti da je nedavno ispitivanje javnog mnijenja u Poljskoj pokazalo da tri četvrtine ljudi daje prvenstvo većoj potrošnji za zdravstvo i obrazovanje, a ne na oružje. Kritičari proširenja Saveza kažu da bi to moglo uzrokovati političke i gospodarske probleme u srednjoj Europi.

James Matlock, bivši američki veleposlanik u Moskvi, izjavio je: "Pitanje je kako će te države podmiriti takve troškove. Ukoliko će to učiniti svojim snagama, mogli bi se suočiti s problemi-

ma u svojim državnim proračunima." Mogućnost pretjerane potrošnje na oružje u potencijalnim NATO članicama, a posebice Rumunjskoj, brine MMF, čije su milijarde dolara zajmova u tom području uvjetovane fiskalnim ograničenjima, ustvrdili su dužnosnici Fonda.

Viši dužnosnik ministarstva financija rekao je da Sjedinjene Države dijele tu zabrinutost te da su "upozorile kandidate za članstvo da budu oprezne u kupovini". No da bi te iste države potaknule na kupovinu američkog naoružanja, Pentagon daje mogućnost subvencioniranja, diskontnih zajmova i leasinga.

Prošli je mjesec Rumunjska postala prvom zemljom koja je dobila 15 milijardi dolara vrijedan zajam za uvoz oružja. Zajam je dodijelila zaklada koju je 1995. osnovao Kongres.

Rumunji žele novac za kupovinu 23 milijuna dolara vrijednih zrakoplova. Mađarska, Republika Češka i Poljska ove su godine primile 30 milijuna od 60 milijuna Pentagonovog programa subvencioniranja.

Kako su se Rumunji nadali madridskom pozivu u Savez velike su napore uložili u osnivanje dviju neprofitnih organizacija u Washingtonu koje bi se zalagale za njihovu stvar. Finansijsku potporu za bar jednu od tih organizacija trebao je dati Bell Helicopter, Lockheed Martin i drugi proizvođači oružja.

No američka (svekolika politika) ne bi bila to što jest da nema svoju logiku koju uspješno nameće drugima.

Vojna sila glavni čimbenik nadmoći

Od završetka hladnog rata američki politički i vojni dužnosnici počeli su mijenjati svoje stare strateške koncepcije (ne dovodeći pritom u pitanje postojanje NATO-a kao svoga glavnog alata iz razdoblja hladnog rata). Kao profit, nezamisliv za prijašnje razdoblje, koji su američki diplomati izvukli iz sukoba na prostoru bivše Jugoslavije je priznanje NATO-a kao UN-ove naoružane ruke, budući da mu je njegovo Vijeće sigurnosti povjerilo zadaću da vojnim sredstvima prisili primjenu prihvaćenih rezolucija. Nakon toga dogovoren je da NATO-ove postrojbe služe i za provođenje postignutih sporazuma. U tom duhu temeljna i potpuna revizija usmjerenja je na postupke prema regionalnim sukobima i na korištenje novoga, tajnog oružja visoke preciznosti. No još veći naglasak je stavljen na vojnu doktrinu koja će biti primjerena XXI. stoljeću. U svim objavljenim tekstovima i dokumentima kao mogući suparnici uvijek se spominju ne samo Rusija ili, još češće, Kina, nego i Japan, Europa (ako postane politički jedinstvena i neovisna /temeljni preduvjet je uvođenje jedinstvene valute - euro/) i još preciznije Njemačka. No najnoviji razvoj situacije na Dalekom istoku upućuje da se na taj spisak

mogu uvrstiti i zemlje ASEAN-a. U istim tim tekstovima, iako oružje za uklanjanje tih navodnih suparnika mora biti ponajprije gospodarske i političke prirode (poluge mogu biti cyberwar ali i geofizički rat), uvijek se podsjeća na to da je vojna sila glavni čimbenik nadmoći SAD-a i kao takva neupitna.

Iz tog razloga su se svi politički i vojni dužnosnici suglasili glede važnosti koju u budućnosti treba pridavati američkoj vojnoj sili. Dogovoren je da američke vojne snage ostanu između četiri petine i devet desetina onoga što su bile tijekom posljednjeg razdoblja, a tome bi odgovarale i promjene u vojnom proračunu od 250 do 270 milijardi dolara (što odgovara svoti koju troše Njemačka, Francuska, Japan, Kina i Rusija zajedno). Taj će se novac uglavnom rabiti za istraživanje i razvoj oružja nove generacije, zahvaljujući velikom napretku ostvarenom na području komunikacija, motrenja i informiranja, a sve se to obuhvaća riječima "revolucija u vojnim pitanjima" (ključna riječ je upravo revolucija, a ne evolucija, jer samo je na taj način tj. korjenitom promjenom u vojnoj doktrini moguće ostvariti postavljene ciljeve), što je središnja tema literature posvećene američkoj vojsci i strategiji. A ona najbolje pokazuje u kakvoj je prednosti SAD, kad je riječ o vojnoj industriji, u odnosu na svoje "saveznike" i suparnike. Zbog velikih strateških promjena na međunarodnoj pozornici, više se ne predviđaju samo "dva i pol rata" - veliki rat protiv SSSR-a, veliki rat protiv Kine i još neki regionalni sukob, ili "jedan i pol rat", kao što se govorilo za vrijeme Nixon-a (jedan veliki rat protiv SSSR-a ili Kine i jedan regionalni sukob). Po novom promišljanju radna hipoteza je sljedeća: američka vojska mora biti kadra istodobno djelovati u dva regionalna sukoba veličine Zaljevskog rata.

Unatoč svim nastalim promjenama, američke su skrbi i dalje iste kao i prije: treba osigurati vojnu nadmoć u tri najvažnija područja za obranu američkih interesa - Sredozemlju (kao npr. na Bliskom istoku), na Dalekom istoku i u Europi. Sredozemlje moramo promatrati u svjetlu američkoga kategoričnog odbijanja povjerenja zapovjedništvu NATO-ova južnog krila nekom europskom admiralu jer je riječ o strateški najvažnijem području zato što povezuje Atlantski ocean, Europu i Bliski istok. Poznato je da se glavna os nakon Zaljevskog rata premjestila iz Europe na bliskoistočno područje i da ono sada postaje prioritet zbog stalnih kriza i prijetnji državama koje su američke saveznice (zbog napetosti s Iranom i zbog embarga prema Iraku). No to su samo činjenice (posljedice). Ostaje pitanje koje je ključni događaj koji će omogućiti takvo pomicanje američke strateške osi prema istoku? Koji je nužan uvjet morao biti zadovoljen da se to dogodi? Kao i u nizu drugih velikih stvari i događanja odgovor je prilično jednostavan. Upućenim pozivom Poljskoj, Češkoj i

Mađarskoj za pristup NATO-u (proširenje u područje bićeg sovjetskog imperija) u rezonanciju je dovedena stara geopolitička konstanta Europe. Drugim riječima Evropi je ponovno stavljen "omča oko vrata" dovodeći je u visoki stupanj labilne ravnoteže i čiju času upravo može preliti sljedeća "geopolitička kap", s tim da je Europa na potezu sa strahom da joj ne zadrhti ruka.

Uz gubitak utjecaja koji je SSSR imao u Africi, Srednjoj Americi ili na Bliskom istoku, te ulazak američke politike u područje s tradi-

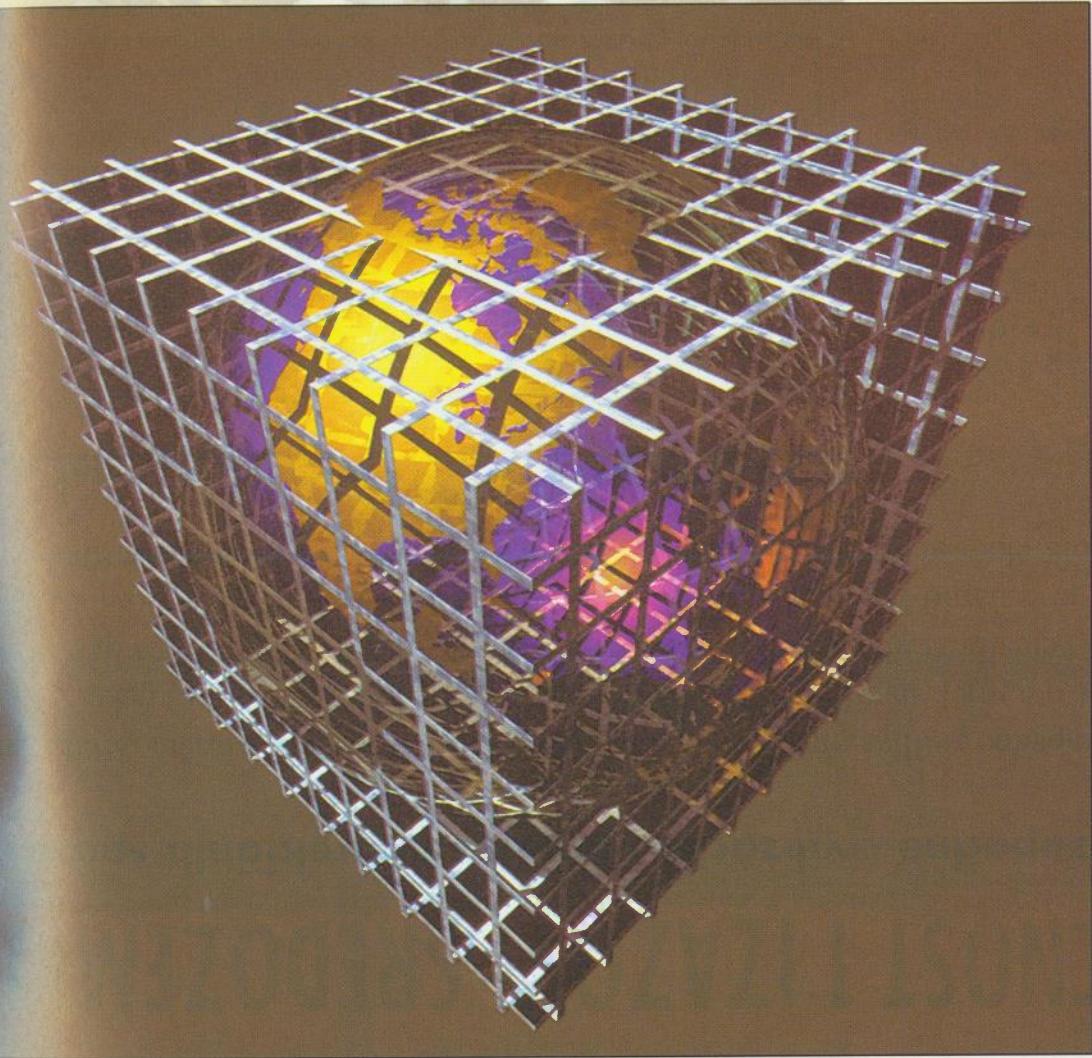
ježilo slobodnog tržišta poput zapovjednika na suvremenom bojnom polju i gospodarstvenik će se suočavati s temeljnim problemom: glavne odluke za svoje djelovanje donosit će iz oskudnih podataka. Situacija je, tim paradoksalnija uzme li se u obzir da će glavni multiplikator tržišnog djelovanja biti baš informacija i uz nju pripadajuća informacijska tehnologija. Previše će biti kao i premalo. Već sada se vidi težnja totalnog ovladavanja tržištem roba (dobra), ljudi (znanja), finančija i usluga mobilizirajući pripadnike iz različitih kulturnih okruženja kako

tako će biti pogubno ako je nečemu naklonjeniji, a nečemu nenaklonjeniji, tj. nešto mu se više svida, a nešto manje. Recimo jedno tržište npr. afričko mu se zbog nečega smatra manje vrijednim u odnosu na europsko tržište. Svi dijelovi slobodnog tržišta jednak su vrijedni i poželjni za osvajanje

U gospodarskom nastupanju uzima se u obzir mentalitet zemlje te se (globalni) marketing ili već pripremljeni projekt uskladjuje s potrebama svake zemlje. Rad na projektu podrazumijeva i izravan izlazak na "teren" kako bi predstavnici tvrtke ili multinacionalne korporacije dobili informacije iz prve ruke koje će se usporediti s informacijama iz ostalih dostupnih izvora. Pribavljanje informacija na "terenu" doslovce znači uvid u finansijska izvješća. Područje interesa nisu samo brojčani podaci nego i potencijali onoga tko se sondira. Kruna interesa je uvid u strategiju koja je put do ostvarenja konačnog cilja. Finansijska izvješća samo su konačni pokazatelj djelovanja.

Već ovim pojednostavljenjem prikaza nastupa tvrtke ili multinacionalne korporacije (osvajača tržišta) otvaraju se i neka bitna pitanja s kojim se suočjavaju čelnici ljudi - menadžeri - u uvjetima istinske raspoloživosti podataka, a time i sve veće divergencije raspoloživih informacija i znanja potrebnih za donošenje mudrih i valjanih odluka.

Izniman broj izvora podataka čelnog čovjeka tvrtke stavlja pred dilemu kako u što kraćem vremenu donijeti pravilnu poslovnu odluku koja mora biti podržana valjanom informacijom. Čelnici čovjek tvrtke važnost tog slijeda u protivnom će vrlo brzo osjetiti u vidu gubitka tržišta, promašenih investicija i sl. U tom slučaju poput Napoleona samo je jedan korak do Sv. Jelene. Nadalje, francuski primjer neuspjeli prodaje borbenih zrakoplova Finskoj ukazuje na nužnost ujedinjavanja gospodarstva koje vlada sofisticiranim tehnikama potpore upravljanju i vođenju poslovnih sustava (tzv. business intelligence).

Za Bijelu kuću problem je kako inkorporirati nove koncepte sile i sigurnosti u jednu koherentnu politiku u svijetu koji se brzo mijenja. U tom smislu SAD nastaje biti spremne suočiti se sa širokim opsegom prijetnji i to u nastupajućem razdoblju u kojem će klasični vojni sustavi predstavljati (ali i neupitan) tek samo jedan vid sigurnosti

cionalnom ruskom prisutnošću, poput Kavkaza ili središnje Azije, ne mogu se usporediti s težnjom proširenja NATO-a na istok. Sljedeći val proširenja očito bi zahvatilo i zemlje u kojima žive i Rusi čime bi izravno u pitanje bili dovedeni i ruski interesi.

Globalni marketing i globalna (ne)informiranost

Poput nastupanja na vojnem polju, ništa manje agresivno nije i ono na gospodarskom polju. U strukturi novog tržišta ili kako se uvri-

bi se postigla taktička prednost u tržišnom nastupanju. Cilj je na kraju ostvariti masovan i svestrani utjecaj ne samo u razmjerima jedne zemlje, regije već i na razini cijelog svijeta. Najnoviji ciljevi ovladavanja svješću potrošača imaju za posljedicu rađanje divovskih (globalnih) mehanizama za manipulaciju istima. Upravo nova doba karakterizira eksplozija informiranosti ali isto i dezinformiranosti. Nikad kroz povijest čovjek ne će biti brže i masovnije informiran o svemu što se događa na zemaljskoj kugli, ali i dezinformiraniji nego dosad.

U psihološkoj domeni "zapovjednika" isto

gencea) s nacionalnim obaveštajnim službama. Takav integrirani nastup povećava vjerojatnost uspjeha nastupa na stranom tržištu jer nova bojišta, osobito u XXI. stoljeću, uz ona klasično vojna, ponajprije će podrazumijevati gospodarsko jer pozicioniranje države u svijetu globalnih odnosa uz nezaobilaznu vojnu komponentu (iako se žele nametnuti i druga razmišljanja) ovisit će o njezinoj novčarskoj, trgovачkoj, tehnološkoj, prometnoj i informacijskoj komponenti.

Na putu globalizma

Nedavno je američki predsjednik Bill Clinton objavio kako bi želio da se od svjetske informatičke mreže Interneta stvori zona slobodne razmjene bez državne intervencije. To nastojanje bi se trebalo definirati međunarodnim sporazumom u idućih godinu dana. Na ceremoniji u Bijeloj kući Clinton je u prisustvu potpredsjednika Al Gora podnio izvješće administracije s препорукama za minimalnu međunarodnu regulaciju svjetske mreže preko koje bi se bez prepreka omogućio razvoj "autoputeva" informacija. U čitavom Clintonovu nastupu posvećenom Internetu osjećao se duh novog liberalizma koji za cilj ima stvoriti koridore za sadržaje poruka koje ne će podlijegati cenzuri i biti oslobođene propisa o razmjeni preko državnih granica.

Američki razlozi za liberalizaciju Interneta inače nisu samo načelni, ne pozivaju se samo na slobodu pojedinca u tehnološko savršenoj sredini, već su (i) čisto ekonomski i trgovinski. Trgovina elektronikom trebala bi djelovati kao motor koji će tvrtke i potrošače uvesti u XXI. stoljeće i stvoriti nova radna mjesta u Americi i potičući američki izvoz u svijetu. "Prema prognozama, sadašnjih milijardu dolara trgovinskih transakcija preko Interneta za tri godine mogće bi doći do 70 milijardi dolara", istaknuo je Clinton, pod uvjetom da se u njih ne upliču države. Direktor informatičkog giganta IBM čak govorio o vrijednosti od 1000 milijardi dolara godine 2010.

Kako bi se dostigla ta predviđanja, u izvješću Bijele kuće se proizvođačima programa nalaže da pronađu što jednostavnija rješenja za zaštitu privatnosti na svjetskoj mreži kao i sredstva kojima bi se djeci zabranjivalo da gledaju osjetljive sadržaje.

Kakvo je stanje u europskim zemljama na ovaj američki izazov? Prema procjeni Liberationa europske su zemlje krajnje nespremne. One bi zajedno željele da Internet bude podvrgnut državnim takšama. Strah je u cijelosti opravdan jer Internet i američka liberalna koncepcija, kojoj se u zadnje vrijeme pridružila i Velika Britanija na čelu s Tony Blaicom jednostavno dovodi u pitanje nacionalnu državu s njezinim granicama i zaštitnim mehanizmima. Po svemu

sudeći anglo-saksonski izazov je civilizacijski, ako se na njega ne odgovori postoji mogućnost da se europske države pretvore u zatvoreni ekonomski sustav i kao takve ih (u bliskoj budućnosti) isključi iz glavnih gospodarskih i trgovackih tokova. Europske zemlje u pristupu Internetu žele da cenzuriraju pojedine sadržaje, i da sve financijske transakcije budu podložne državnim takšama. Kao i u nizu drugih pitanja koja prožimaju suvremenu Europu ni tu se nisu jednoznačno odredile. Neke bi željele da se zabrane pornografski sadržaji, neke pedofilski, neke sadržaji o drogama, druge sadržaji s eksplicitnim nasiljem, neke s rasističkim i revizionističkim porukama, druge s porukama protiv religije i države. Ni oko pitanja državnih taksi ne postoji suglasnost: jedne su za visoke, druge za niže.

No to je samo vrh vrha ledenog brijege koji je kao izazov Amerika (anglo-američki model društva) "bacio" u lice Europljanima (izuzevši Velike Britanije), ali i ostatku svijeta. Za nedavnog samita sedam industrijski najrazvijenijih zemalja kojem je prisustvovala i Rusija (G7+1) koji je održan u Denveru, predsjednik Clinton je pozvao Europljane da se ugledaju na američki ekonomski model. Pritom je posebno naglasio američki pristup u rješavanju problema nezaposlenosti. S 12 posto nezaposlenih među stanovništvom u radnoj sposobnosti (20 milijuna osoba) zemlje EU se suočavaju s problemom koji prijeti da dovede u pitanje postignuća europske 15-torice na ekonomskom i monetarnom planu. Zahvaljujući liberalnom modelu i fleksibilnosti koja podrazumijeva olakšano otpuštanje s posla i odustajanje od tradicionalnih socijalnih stečevina (zajamčena minimalna plaća i socijalni tretman nezaposlenosti) SAD su uspjele smanjiti nezaposlenost na samo šest posto. Očito je Denver bio Rubikon jer su poslije njega uslijedile akademske i gospodarske rasprave s obje strane Atlantika, ali i šire. Europskom modelu se prigovara da je arhaičan, paternalistički i da se previše oslanja na državne intervencije. Nasuprot njemu, angloamerički liberalni model koji teži stavlja na individualnu inicijativu, postigao je takav uspjeh da se nametnuo kao globalni. Objeručke su ga prihvatali novi azijski ekonomski divovi, zemlje koje bilježe iznimno visoku stopu privrednog rasta.

Bez obzira na sve, mnogi se ipak pitaju jesu li stvari zaista takve kakvima se predstavljaju i je li američki model na putu da postane univerzalan i obvezan za sve. Sumnje u njega su opravdane jer potječu prije svega iz europskog kulturnoškog kruga tj. iz Europe sa svim što ona jest i što predstavlja u civilizacijskom kontinuumu. Među ostalim tu je i sumnja. Europa je, naime, vezana za svoj socijalni model koji je dio njezine višestoljetne povijesti. No možda najveći paradoks (ali i prijetnja za Europu) nije toliko u angloameričkom izazovu (na koji svakako treba

odgovoriti) već u tome što se Europa okrenula uljevo pri čemu je 13 od 15 zemalja zapadne Europe izabralo vlade koje su lijevo orijentirane i koje svom izbornom tijelu obećavaju socijalno blagostanje (iako po nadzoru javnih izdataka socijalisti nisu baš tradicionalno poznati) koje po svemu sudeći ne će "pasti" s neba. Neostvarenje te iluzije ili samo korak dalje od nje može biti kaos s kojim se Europa već suočila 30-tih godina ovog stoljeća. Neki najvjerovaljnije i naziru tu prijetnju kad ističu da se treba suočiti s američkim izazovom nastojeći dati i odgovor kako nedostaci mogu postati prednost.

No kod američkog modela naziru se i neka "siva" područja koja se sustavno izostavljaju u službenim statistikama. Riječ je o podacima o broju osoba koje borave u zatvorima ili su na uvjetnoj slobodi što će reći da u šest posto službeno nezaposlenih nije uključeno milijun i pol muškaraca u punoj radnoj sposobnosti, koliko ih trenutačno boravi po američkim zatvorima, niti osam milijuna osoba na uvjetnoj slobodi. Ako im se pridruže mladi koji već sa 12 godina napuštaju škole, riječ je uglavnom u oba slučaja o crnačkoj populaciji, ispada da nezaposlenima treba dodati još oko deset milijuna osoba, što je 12 posto nezaposlenih u Americi što odgovara i broju nezaposlenih u EU s tim što stopa kriminaliteta u Europi doseže tek deset posto američke. Bjelodano je da sustav socijalne zaštite u zemljama EU odlučujuće djeluje na golemu razliku koja postoji u stopi kriminaliteta između Amerike i Europe. Ona se vidi, ne samo u broju zatvorenih osoba, već i onih koji rade u sektoru sigurnosti (zaštitu od kriminala) što predstavlja pet posto radno aktivnog stanovništva. Komentator talijanskog dnevnika La Repubblica postavio je pitanje čemu socijalna uštada ako se ta sredstva onda ulažu u naoružanje osoba i pojačanje policijskih snaga koje moraju braniti građanstvo od onih koji su izopćeni iz društva zbog toga što nemaju minimalna sredstva za život. To pitanje dodiruje samo dno suštine liberalne filozofije (anglo-američkog modela) iako i ne daje odgovor. Njega možemo naći u Protestantskoj etici i duhu kapitalizma, Maxa Webera gdje se kaže da je tračenje vremena, prvi i načelno, najteži od svih grijeha. Gubljenje vremena društvenošću, praznim pričama, luksuzom, čak i spavanjem dužim nego što je to za zdravlje potrebno, moralno je apsolutno za osudu. Prevedeno, kako se kaže kod Franklina, "vrijeme je novac", ili jednostavno kalvinistički "dopušteno je sve, čak i ubiti, jedino nije uludo dopušteno trošiti vrijeme". Ovovjek i slogan glasio bi: "Svjet je okrutan - zato se ne smijemo udebljati i ulijeniti".

I upravo, povećanje policijskog aparata koji je namijenjen borbi protiv "vojske nezaposlenih" ili socijalno izopćenih iz društva ogrozlih u kriminalu predstavlja dinamički sustav koji

neprekidno lebdi nad glavama onih koji još imaju socijalni mir (kao prijetnja i upozorenje) omogućavajući neprekidno održavanje tenzije i pridržavanja temeljnih postavki protestantske etike i duha. Od toga je samo gore naći se u krugu onih drugih. Kontrasti američkog modela stavljuju Evropljane pred težak problem koji je prije svega kulturološki uvjetovan. Fleksibilnost i smanjivanje socijalnih izdataka (čak po cijenu porasta kriminaliteta) se nameće kao neizbjegni kako bi se izdržala globalna konkurenca. Svakako, čelne osobe engleskog i američkog političkog i ekonomskog života zaboravili su da se pravo bogatstvo nalazi na individualnoj i nacionalnoj razini ogledajući se u kakvoći života, i okrenule su se kultu kvantitete i divljem kapitalizmu koji samo akumulira dobra i produbljuje socijalne nejednakosti. I ne samo to, on ima hegemonističko obilježje što znači da je krenuo u svoj osvajački pohod ili u rat, trenutačno gospodarski rat. Mi kao i ostali dio Europe možemo postaviti pitanje o njegovim etičkim značajkama i na njega dobiti odgovor da kao takav zadire čak duboko u korijene ljudskih prava (iskorištavanje jeftine radne snage u američkim zatvorima i u zemljama na Dalekom istoku), no moramo si priznati da je on u svojevrsnoj ofenzivi. U tom gospodarskom ratu pale su već i prve "žrtve" (socijalno izopćeni), vojnici bi rekli došlo je do gubitaka, i to u redovima njegovog postroja. Također nama se nameće pitanje kolike će one biti na suprotnoj strani i što nam je učiniti da budu što manji. To posebno dobiva na težini kad se danas nalazimo na još jednoj tehnološkoj i ekonomskoj prekretnici s pokušajem da se izade iz jednoprotežne misli i bezuvjetne pohvale liberalizma i samo američkog modela.

No strahovi, ako ih možemo tako nazvati, nisu samo iz europskog kruga. I u Aziji ili još preciznije u Kini suočavaju se s istim izazovom svjesni da uvijek kad se u svijetu pojavljuje nova sila ona može narušiti etabliranu ravnotežu moći. Isti taj doživljaj prožima i Ameriku kad budno osluškuje (kineski) trenutak, tj. kad će Kina (kad jednom realizira svoj program ujedinjenja svih kineskih teritorija, kao što je nedavno učinila s Hong Kongom) postati dovoljno snažna i previše kompetitivna i kao takva ostvariti nadzor nad većim dijelom svjetskog tržišta. Uz to mnogo je ljudi koji vjeruju da su anglosonski narodi previše vladali svijetom i ne mogu se suočiti s činjenicom, prije svega psihološki, da orientalni narodi sada postaju jednako moćni kao oni i da idu putem da budu još moćniji. Te i slične predrasude, te koncept multipolarnosti i prava izbora ne gledajući svijet bipolarnom logikom, koliko u sebi ima još nedokućenih nejasnoća, još više je put izlaza i emancipacije mnogih koji su bili pod stranom dominacijom. Neki bi rekli - pobijediti će bolji. Naravno samo budućnost krije odgovor tko će i

koliko biti moćan u desetljećima koja slijede.

Kako će izgledati budućnost?

Izgledajući više kao kaubojo nego kao predsjednik države, američki se predsjednik Bill Clinton na večeri u Denveru tijekom sumitta G7+1 (pseudomatematickom operacijom zbranjanja postao je G8) pojavio u traper košulji i kaubojskim čizmama. Clinton je najbolje opisao njemački kancelar Helmut Kohl, koji je na večeru došao u odjelu: "Kancelar je rekao da izgledam kao predsjednik poljoprivrednog društva", izjavio je Clinton uz smijeh. Britanski premijer Tony Blair, kojem je Clinton uzor (bez obzira što mu je domaćin namijenio običnu stolicu za okruglim stolom sumitta), se također pojavio obučen u traperice i crveno-bijelu košulju. Ostali čelnici nisu, međutim, bili toliko hrabri - francuski predsjednik Jacques Chirac također je nosio poslovno odjelo, a japanski premijer Hashimoto je bio u odjelu koje je nosio na fotografiranju prije večere. Kad je stigao ruski predsjednik Boris Jelcinc, Clinton mu je rukom pokazao da skine kravatu. Večeri, na kojoj se plesalo i pjevalo, bili su nazočni čelnici G7 i Rusije, njihove supruge i još 4000 uzvanika.

No sastanak G7+1 u Denveru imao je i onu ozbiljnu stranu, iako i ova neformalna nije manje važna. Predsjednici i premijeri osam zemalja G7+1, u nacrtu zajedničke izjave pozvali su na obnovu bliskoistočnog mirovnog procesa i pregovora između Izraela, Sirije i Libanona. Sudionici sumitta su se obvezali da će pomoći DR Kongu u prijelazu prema demokratskom uređenju zemlje nakon svrgavanja s vlasti višegodišnjeg diktatora Mobutu Sese Sekoa. Skupina G7+1 je također pozvala zemlje ASEAN-a (Udruženje jugoistočnih azijskih zemalja) da obave pritisak na vojni režim u Burmi kako bi se u toj zemlji obnovila demokracija.

U nacrtu deklaracije skupina G7+1 poziva sve svjetske čelnike "da se usvoje odgovarajući zakoni i uspostavi bliska međunarodna suradnja kako bi se sprječilo ljudsko kloniranje".

Među sudionicima sumitta došlo je do različitih stajališta u pogledu zaštite okoliša. Evropske su zemlje željele postići čvrste i precizne ciljeve oko smanjenja emisije ugljičnog dioksida. SAD, koje imaju najveću *per capita* razinu emisije ugljičnog dioksida na svijetu, nastojale su izbjegći svako stavljanje u čvrste okvire.

Čelnici G7+1 su pozvali i na borbu protiv organiziranog kriminala, te svim svjetskim nacijama uputili poziv na sudjelovanje na UN-ovoj konvenciji o eliminaciji terorizma, koja će se održati godine 2000.

Svjetski mediji bili su manje formalni nastojeći dodirnuti samo dno nesuglasja koje je ostalo između četiri zida konferencijske dvo-

rane. Tako The Financial Times kaže da je europske čelnike posebice iritirao jedva prikriveni trijumfalizam Sjedinjenih Država, izazvan njihovim gospodarskim uspjehom, te da su oni pokazali malo simpatija za američki model koji je u nekoliko posljednjih godina samo pojačao socijalne nejednakosti i slabosti u obrazovnom sustavu. List je prenio riječi jednoga od sudionika sumitta koji kaže kako su se domaćini hvalili uspjehom svojega modela, ali da su istodobno svoje goste upozoravali da noću ne izlaze iz hotela.

Neki drugi pak zaključuju da se svuda napokon vratile u visoke forme svjetske politike. Sastankom na vrhu G7+1 u Denveru i prethodnim sastankom na vrhu EU u Amsterdamu nisu više dominirala šupla zaklinjanja u dobru suradnju već javna razmjena kontroverznih mišljenja. Sastanak na vrhu G7+1 bio je poprište konfrontacije dva bloka s različitim gospodarsko-političkim modelima: na jednoj su strani bile anglosaksonske zemlje SAD, Kanada i Velika Britanija, koje zahvaljujući neoliberalnoj politici bilježe visoke stope gospodarskog rasta, pad nezaposlenosti i porast prihoda poslodavača; na drugoj su strani bile kontinentalno-europske sile Njemačka, Francuska i Italija, koje zbog inzistiranja na načelima socijalne države ne nalaze izlaza iz gospodarske krize.

Sraz te dvije kulture rezultirao je u Denveru nesposobnoću za donošenje odluka i istodobno krajne dobrodošlom politizacijom. Pozivajući se na svoje gospodarske podatke, američki komentatori pucali su od nacionalnog ponosa i misionarske revnosti. Francuski mediji ponovno su se zapjenili protiv imperialne Amerike, u borbi protiv koje je snažna Europa potrebnija nego ikad dosad. Njemački ministar vanjskih poslova Kinkel čak odbacuje američke prijedloge o olakšavanju izvoza u Afriku tvrdnjom da Europa ima bolja iskustva u Africi - koja poprilično mirišu na kolonijalizam i na neprekinitu francusku potporu afričkim vladama. Takvi svijetli trenuci iznose na površinu dana skrivenu nacionalnu potku, bolje pokazujući prave ciljeve različitih vlada i olakšavajući demokratsku kritiku.

Poput svega ostalog i ona (demokratska kritika) dobiva novi šarm te će se njemački kancelar Helmut Kohl odlučiti vratiti skupi sat marke "Rolex" koji je, kao i drugi sudionici, dobio na sastanku G7+1 u Denveru. Kohl je, inače, tijekom sumitta odbio i Clintonov dar - par posebno izrađenih kaubojskih čizama.

Na madridskom sastaku NATO-a održanom u srpnju "specijalno prijateljstvo" Amerike i Velike Britanije dodatno je potvrđeno i to uz pivo i američke krekere. Tom prigodom Bill Clinton i Tony Blair razgovarali su o savezničkim planovima kako dobiti III. svjetski rat ako do njega dođe.

BUDUĆNOST I IZAZOVI SREDOZEMLJA

Kolijevka zapadne civilizacije i prostor neprekidnih sporova

Kao kolijevka zapadne civilizacije i jedno od najprometnijih svjetskih čvorišta, Sredozemlje je kroz povijest oduvijek uspijevalo sačuvati primat na ljestvici geostrategijske važnosti svih svjetskih velesila. Od najranijih vremena i Feničana, koji su u povijesti ostali zabilježeni kao prvi narod koji je živio isključivo od pomorske plovidbe i trgovine, pa sve do danas, geopolitička i geoprometna važnost Sredozemlja kroz čitavu povijest nikada nije bila upitna.

Sanja ZORIĆ BANDULA, Darko BANDULA, Petar JURIĆ

Danas, kad se nakon nestanka bipolarnog podjele svijeta povećava politička i gospodarska važnost pojedinih zemljopisnih cjelina, Sredozemlje, mjereno brojem neriješenih političkih, graničnih i nacionalnih problema, ponovno predstavlja jednu od politički najsloženijih svjetskih regija. Različiti religijski, politički, gospodarski, socio-ekonomski i demografski čimbenici čine područje Sredozemlja punim napetosti i kontrasta. Istodobno oni ga čine i područjem posebne ljudske energije i potencijala koji ukoliko se pozitivno usmjeri može pridonijeti općem blagostanju svekolike zajednice. Ovu posljednju činjenicu potrebito je posebno uvažiti, jer danas je područje Sredozemlja usprkos toga što predstavlja tradicionalno raskrije civilizacija, kultura i religija, u smislu političkog i gospodarskog potencijala zamenjeno i kao takvo predstavlja veliku opasnost da postane područje neprekidnih sukoba i mrtvog kapi-

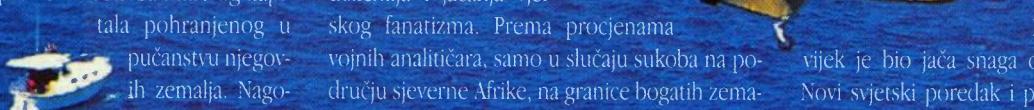
važnost svekolike Europe. Većina izazova koji se u tom smislu pred europske zemlje već duže vremena postavljaju nije vojnog obilježja, ali po prirodi stvari određuje uvjete za uspostavu sigurnosti i stabilnosti u široj regiji. Neprekidno povećanje demografskih i migracijskih problema u području zapadnog Sredozemlja, koje sve više podsjeća na ono prisutno u području Rio Grande u Sjevernoj Americi, čini Sredozemlje svojevršnim pokusnim područjem za moguća smanjenja napetosti između Sjevera i Juga. Daljnje održanje i povećanje nastalih razlika i

trgovinskih prepre-

ka, dovodi do ponovnog oživljavanja populističkih pokreta na jugu Sredozemlja i jačanja vjerskog fanatizma. Prema procjenama vojnih analitičara, samo u slučaju sukoba na području sjeverne Afrike, na granice bogatih zemalja južne Europe pristiglo bi između 500 tisuća do milijun izbjeglica, a prekid dostave plina iz tog područja u zemlje Južne Europe prouzročio bi trenutačnu energetsku krizu većih razmjera. Svi ti problemi, kao i interesi pojedinih sredozemnih i europskih zemalja u području energetike, trgovine i migracijske politike čine Sredozemlje područjem od posebne važnosti za sigurnost i blagostanje bogatih europskih zemalja, članica EU. Svesne moguće opasnosti zemlje EU posljednjih godina uspostavljaju važnije političke, gospodarske, kulturne i druge veze s manje razvijenim zemljama Sredozemlja. Na taj način stvaraju se pretpostavke za smanjenje napetosti kako na području tzv. civilnih problema, tako i onih vojnih, proisteklih iz mogućeg

širenja nuklearnog, kemijskog i biološkog oružja, koje se nakon ukidanja blokovske podjele svijeta manje kontrolirano proizvodi i može nabaviti na svjetskom tržištu. Nastavak razvoja nuklearnog programa u Alžiru, libijsko posjedovanje balističkih raketa Scud/B dometa 280 km i nastavak razvoja na balističkim raketama Fatah TBM dometa 950 km, kao i razvoj egipatskoga balističkog sustava Badr-2000/Vector dometa 1200 km, ozbiljna su prijetnja većini ne samo sredozemnih već i kontinentalnih europskih zemalja. Zemlje južne Europe koje su odigrale odlučujuću ulogu u stvaranju svjetske povijesti danas se ponovno nalaze pred ključnim i daleko-sežnim odlukama. Hoće li današnji naraštaj političkih vođa u tim zemljama imati snage i pružiti ruku svojim srođenim i nerazvijenijim susjedima na Jugu i Istoču, ostaje da se vidi.

Egoizam bogatih oduvijek je bio jača snaga od vapaja siromašnih. Novi svjetski poređak i pomak središta gospodarske moći od zapadne Europe prema istoku mogao bi u tom smislu odlučujuće djelovati i prisiliti bogate zemlje Sjevera na aktivnije traženje partnera na Jugu. Strah od ljudskog potencijala koji se krije na Istoku, među zapadnim zemljama nije mal. One su svjesne da su desetljeća njihovog blagostanja "razmazila" njihove stanovnike i učinila ih u izvjesnom smislu nespremnim na gospodarske, trgovinske i druge bitke koje se već vode između Istoka i Zapada. Posezanje za novim ljudskim potencijalom na Istoku i jugu Europe u tom je smislu za njih više nego neophodno. Bez novog gospodarskog zamaha, kojeg nije moguće započeti sa sadašnjim snagama, daljnji pad životnog standarda, povećanje nezaposlenosti i proširenje

ala pohranjenog u pučanstvu njegovih zemalja. Nagomilani problemi između kršćanstva i islama, kolonijalnih matica na sjeveru i kolonija na jugu, razvijenih zemalja na sjeveru i nerazvijenih na jugu, i mnogi drugi, prelamali su se tijekom povijesti i duboko trasirali većinu današnjih sporova i problema na Sredozemlju. Nažalost, današnje gospodarske razlike između sredozemnog sjevera i juga tolikog su razmjera da sve više podsjećaju na one koje su za vrijeme blokovske podjele postojale između Istoka i Zapada. Zbog svega toga u slučaju pogoršanja političkog i gospodarskog položaja sadašnjeg vodstva u zemljama južnog i istočnog Sredozemlja, moguća je pojava trajnog izvora nestabilnosti ne samo za ostale zemlje Sredozemlja već i svekoliko gospodarstvo i političku

krize u Europi je neizbjegljivo. Sredozemlje kao izvor novih ljudskih i gospodarskih potencijala, u tom smislu predstavlja budući prostor čija je integracija u europske gospodarske, političke i vojne tječove zapadnoj Europi i te kako dobrodošla. Nesuglasice pojedinih zemalja EU u svezi toga, potaknute prije svega uskogrudnim interesima pojedinih članica, polako se sve više smanjuju pod pritiskom saznanja o vrlo brzom proširenju krize koja bi mogla i njih zahvatiti. Mogućnost izbjivanja građanskog rata u Alžiru i opća nestabilnost na sjeveru Afrike, premda predstavljaju najozbiljniju prijetnju jugu Europe, ukoliko bi stvarno nastupili neizostavno bi destabilizirali cijelu EU. Slično tome i sukob na Bliskom istoku, koji više

između EU i njezinih južnih i istočnih susjeda samo pridonosi povećanju nestabilnosti, koja u konačnici može imati najtragičnije političke i gospodarske posljedice za samu EU. Nažalost, nesposobnost EU u donošenju zajedničke strategije i politike spram graničnih područja unije ponovila se i na području Sredozemlja. Ambivalentnost Francuske, koja se još uvek osjeća kao svjetska supersila, nezainteresiranost Njemačke, ili bolje rečeno njezina zaokupljenost problemima srednje Europe, te izvjestan otpor Velike Britanije, prisilile su južne članice, koje u Europskom ministarskom vijeću raspolažu sa 38 od ukupno 87 glasova, EU na povezivanje sa sredozemnim zemljama isprva izvan institucija same unije. Zbog tih razloga, Italija, Francuska, Španjolska, Grčka i Portugal os-

novale su u studenome 1993. t.z.v.

uspstavu nove regionalne organizacije, EuroMed-a, ističući pritom kao glavni cilj uspostavu zone slobodne trgovine na području zemalja članica. Osim toga, visoko na popisu ciljeva EU istaknuto je povećanje suradnje između sjeverne i južne obale Sredozemlja, te pružanje daljnog poticaja pozitivnim političkim trendovima na Jugu i Istoku. Sloboda trgovine, gospodarska suradnja, razvoj privatnog poduzetništva i sl. ciljevi su koji se namjeravaju postići u dugoročnom razdoblju. Problemi koji pritom stoe na putu nisu mali, oni su posljedica višedesetljetnog političkog i gospodarskog razvoja Sredozemlja i kao takvi se ne mogu riješiti bilo kakvim kratkoročnim mjerama. Sa svojih gotovo 120 milijuna ljudi sponenu to područje predstavlja novo veliko tržište za razvijene zemlje EU koje su formalno pravno izrazile spremnost za njegov gospodarski preporod, i pružanje političke potpore procesima smanjenja napetosti kako na području Bliskog istoka (palestinski predstavnici primljeni su u članstvo EuroMeda), tako i Juga i Sjevera.

Sredozemlje - EU (vojni odnosi)

Zemlje članice EU i ostale zapadne zemlje, kao predvodnice i najveći korisnici novog svjetskog poretku, zainteresirane su za sprječavanje procesa političke i vojne nestabilnosti, osobito na svojim graničnim područjima, kao što je to npr slučaj kod Sredozemlja.

Uz dnevnu nazočnost više od 2000 brodova, od kojih otrpilike 150 svakoga dana prolazi kroz Gibraltarski tjesnac, a otrpilike 90 kroz Sueski kanal, Sredozemno more, čija površina iznosi približno tri milijuna četvornih kilometara, predstavlja izrazito gusto prometno područje. Ovom pomorskom prometu, koji ne uključuje obalni promet u kojem sudjeluje na desetine tisuća ribarskih brodova i drugih manjih brodova, potrebito je dodati i otrpilike jednako tako važan zračni promet.

Osim toga, sa stanovišta sigurnosti i zaštite, nimalo manje važni su i različiti hidrološki i oceanografski uvjeti koji ometaju i degradiraju akustičke senzore, što za posljedicu ima teško otkrivanje podmornica i čini Sredozemno more pogodnim za njihovu uporabu. Nadzori nad Gibraltarskim tjesnacem, prolazom Dardanele i Sueskim kanalom omogućuju nadzor svekolikog tranzitnog pomorskog prometa u Sredozemlju. Slično tome i nadzor nad Sicilijskim i Sardinijskim prolazom, koji nisu širi od 80 M, također omogućuje nadzor sredozemnoga pomorskog prometa.

U slučaju neprijateljstava i izbijanja sukoba

nije
strogo
kontroliran
od strane velikih
sila, te kao takav može dovesti do pojave novih saveznjišta među državama, kao i onaj između Turske i Grčke, premda u početku donose političke i gospodarske koristi pojedinim članicama EU ili drugim zemljama, u konačnici nepovoljno djeluju na daljnju sigurnost i blagostanje svekolike Europe.

Sredozemlje i Europska unija (EU) - Politički odnosi

Proces nastanka Europske unije, koji je začet prije više od četrdeset godina, i koji je doveo do neslućenih političkih promjena na europskom kontinentu, danas se nalazi na odlučujućoj prekretnici. Njegov uspjeh u mnogome ovisi o sposobnosti daljnog širenja zajednice, prihvaćanju zajedničkih institucija od strane njezinih članica i širenju svijesti o potrebi solidarnosti zajednice s problemima, kako pojedinih članica, tako i susjednih zemalja. Daljnje proširenje gospodarskih i socijalnih razlika

Mediterski forum, regionalnu organizaciju u kojoj su osim njih u članstvo primljeni Alžir, Maroko, Tunis, Egipt, Malta i Turska.

U Mediteranskom forumu, osnovanom u Egiptu, zemlja domaćin i Francuska nametnule su se kao vodeće zemlje istočnog i zapadnog Sredozemlja što jedan dio europskih članica nije prihvatio, te je zbog toga, ali i interesa ostalih zemalja EU, godinu dana od njegova osnutka osnovana nova Sredozemna regionalna organizacija tzv. Euromediterski forum (EuroMed). Spomenuta organizacija nastala je kao rezultat odobrenog dugoročnog programa politike EU prema Sredozemlju kojeg je u prosincu 1994. usvojilo Europsko vijeće na sastanku u Essenu. Nedugo potom na konferenciji EU u Barceloni godine 1995. članice EU daju privolu za

Američki razarač USS Arleigh Burke (DDG 52) tijekom prolaza kroz Sueski kanal

većina brodova koji plove Sredozemljem nalazi se u dometu projektila koji se mogu lansirati ne samo iz zraka već i s kopna. Sve te značajke bitno određuju političke, strategijske i vojne odnose, kako na globalnoj razini, tako i između samih sredozemnih zemalja. Danas kad je vjerodost svjetskog sukoba većeg razmjera mala većina zemalja članica NATO saveza, članica nekadašnjeg istočnog bloka, kao i nesvrstanih zemalja zaokupljena je prije svega zaštitom i proširenjem svojih vlastitih interesa. U sklopu toga nekadašnjim ugrozama na Sredozemljiju, koje se uobičavalo vezivati uz odnose među supersilama, arapsko-izraelski sukob, građanski rat u Libanonu, moguće vojno-političke promjene u području Arapskog zaljeva, Crnog mora i Indijskog oceana, treba pridodati i čitav niz najnovijih, kao što su one u području Jadrana, Egejskog mora, sjeverne Afrike, pa i samog Gibraltara. S ciljem smanjenja vjerodostnosti izbijanja novih sukoba i povećanja stabilnosti, zapadne su zemlje u okviru NATO saveza prihvatile novu politiku uspostave dijaloga sa susjed-

nim zemljama i zemljama pojedinih regija u kojima one imaju svoje vitalne interese. U sklopu toga osim pomorskih postrojbi STANAV-

FORMED-a (NATO Standing Naval Force Mediterranean) kao regionalne NATO snage, namijenjene za očuvanje sigurnosti na Sredozemljju, na prijedlog Španjolske, Francuske, Italije i Portugala osnovane su višenacionalne europske pomorske snage za uspostavu sigurnosti i obrane na Sredozemljju pod nazivom EUROMARFOR (European Mediterranean Force). Ove su snage otvorene za prijam u svoje članstvo svih članica Zapadnoeuropeke unije (WEU) i u političkom i ustrojbenom smislu slične su EUROFORU (European Forces), koji predstavlja kopnenu vojnu komponentu zemalja članica WEU. EUROMARFOR predstavlja vojnu pomorskou organizaciju koja WEU, putem raspoloživih snaga u brodovlju, podmornicama, letjelicama i drugim tehničkim sredstvima, osigurava pomorsku moć na Sredozemljju. Njegove se zadaće sastoje u promicanju politike sigurnosti i suradnje, sudjeluju u akcijama mirovnih snaga kao i akcijama humanitarnog značaja, otklanjanju posljedica elementarnih nepogoda i sl.

Snage EUROMARFOR-a pokreću se na

Zastave 16 zemalja članica NATO pakta. Hoće li se uskoro njima pridružiti i neke druge zemlje Sredozemlja?

Alžirske specijalne policijske postrojbe u ophodnji glavnim gradom

temelju kvadrilateralne suglasnosti, suglasnosti postignute unutar institucionalnog okvira WEU ili kao dio snaga NATO saveza. Zapovjednici snaga EUROMARFOR-a određuju same zemlje članice naizmjenično s rokom od jedne godine. Do listopada ove godine, kad zapovjedništvo preuzimaju Talijani, zapovjednik EUROMARFOR-a je Španjolac. Prošle godine EUROMARFOR je uspješno izveo pomorsku vježbu pod nazivom EOLO 96, a ove godine namjerava izvesti pomorsku vježbu pod nazivom ILES D'OR 97. U okviru daljnje proširenja NATO saveza, koji se za zemlje bivšeg istočnog bloka provodi u okviru programa "Partnerstvo za mir", za sredozemne zemlje članice EuroMed-a također se predviđa uspostava različitih oblika vojne suradnje. U pogledu toga naročito je dje-latna Španjolska diplomacija, zahvaljujući čijoj je

inicijativi čelnosti NATO saveza na sastanku u Sintri, u Portugalu, potkraj travnja ove godine, odobrilo programe svoje suradnje s Marokom, Mauritanijom, Tunisom, Egiptom, Izraelom i Jordanom. Dijalog NATO saveza sa sredozemnim afričkim zemljama započet je u veljači 1995. kao sigurnosna komponenta političkih i gospodarskih odluka oko kojih je EU tada postigla suglasnost između svojih članica. U okviru usvojenog programa NATO će uspostaviti formalne bilateralne odnose sa svim spomenutim zemljama. Za sada je odlučeno da te razgovore vode predstavnici NATO saveza, a ne diplomati iz EU.

Cilj SAD i drugih neeuropskih članica

bilnost kao i nepostojanje graničnih sporova sa susjednim zemljama.

Sjeverna Afrika (zemlje Magreba)

Strateška važnost zemalja sjeverne Afrike potvrđena je tijekom II. svjetskog rata kad su upravo zahvaljujući nadzoru nad sjevernom Afrikom saveznici bili u prilici izvoditi operacije većeg opsega u zemljama južne Europe, kao i osiguravati nesmetanu plovidbu Sredozemljem. Za vrijeme blokovske podjele postojanje NATO zračnih luka u sjevernoj Africi bila je jedna od

Do kada će ovakve slike biti alžirska svakodnevica?

NATO saveza ogleda se u zahtjevu za racionalizacijom troškova i u smanjenju broja regionalnih zapovjedništava na Sredozemlju kojih sada ima 65, na otprilike trećinu toga broja, uz istodobno zadržavanje sadašnjeg stupnja pokretljivosti NATO snaga u Sredozemlju. U sklopu toga za očekivati je da će se nakon početnih formalnih odnosa započeti suradnja na temelju uzorka koji u odnosu na svoje članice provodi Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi (OSSE). Po uzoru na OSSE kao prvo u svezi problema sigurnosti poduzet će se pregledi vojnih snaga, i to kako redoviti tako i oni koji prethode najavljenim vojnim vježbama, kao i održavanje zajedničkih vojnih vježbi. Kao druga mjeru poduprijet će se gospodarska suradnja, a kao treće razvoj suradnje i dijalog na području kulture. Ovo posljednje imat će za cilj uspostavu novog sustava vrijednosti koji će se temeljiti na čudorednim vrednotama kako Istoka tako i Zapada. Proširenje NATO saveza, koje će se izvoditi usporedno s političkim promjenama u WEU i EU, zamišljeno je kao trajni proces, a ne kao svojevrstan trenutačni natječaj. U skladu s tim za sredozemne zemlje, kao i za zemlje bivšeg istočnog bloka, za pozitivnu odluku o pristupanju savezu osim njihove geostrategijske važnosti odlučujući ulogu imat će njihova unutarnja politička i gospodarska sta-

važnijih karika u lancu sigurnosti zapadnoeuropskih zemalja. Samo za potrebe snaga za brze intervencije SAD su u Maroku imale tri zrakoplovne baze. No unatoč tome, gledano iz kuta svekolikog Sredozemlja, Sjeverna Afrika je predstavljala relativno neinteresantno područje tijekom većine hladnoratovskog razdoblja. Danas, sa stanovišta SAD njezina je geostrategijska važnost još i manja, no s obzirom na njegove europske saveznike iz WEU i EU, područje sjeverne Afrike ima prvorazrednu sigurnosnu važnost, zbog čega će se u budućnosti sve više integrirati u vojne i sigurnosne sustave EU i NATO saveza.

Ponovno jačanje trendova islamizacije na sjeveru Afrike najčešće je dijelom uvjetovano političkim i gospodarskim modelima razvoja koji se u tim zemljama provode. Islam, koji svoju snagu ima u osjećaju zajedništva te prožimanju kulturnih i duhovnih potreba, čini se da sve više nadilazi mogućnosti što ga pučanstvu sjeverne Afrike nude njegova vladajuća politička vodstva, što osobito djeluje na mlade ljudi, koji još nisu čudoredno i kulturološko profilirani. Suočene s nedostatkom identitet i svjesne svoje hendikepiranosti u slučaju nekritičnog prihvaćanja europskog načina življenja, novi naraštaji sjeveroafričanaca, uhvaćeni u klopku gospodarske nerazvijenosti izloženi su velikim količinama frustracija,

MEDITERANSKI KULTUROLOŠKI PARADOKS

Korijeni mediteranske kulturne domene i njezine vjersko-političke refleksije

Razdoblje rimske države ili Svjetske države karakterizirale su centripetalne sile u smjeru koncentriranja i ujedinjenja u jedinstveni državni organizam iz zemalja koje su u širokom pojasu obrubljivale Sredozemno more. Taj proces determiniranog kaosa u višestoljetnom razdoblju rezulturni je ustrojavanjem rimske države. U političkom smislu to će značiti slijedeće - pojedine, prije samostalne političke cjeline i pojedini narodi sa svojim kulturama i religijama, pomicani polugama rimske diplomacije i vojske (legija), ustrojiti će se u jedinstvenu, sinkretističku, izmiješanu i kozmopolitsku univerzalnu kulturu - svjetsku rimsку državu. Države pokorenih naroda postupno su se stopele kao provincije u velikom tijelu rimske države. Na taj način i same narode progutati će romanski element, koji se vrlo brzo rasirio po čitavoj državi poglavito pomoći rimske kolonije i legija, razmještenih po čitavoj državi i pomoci rimske administracije i rimskog prava. Iznimni i privilegirani položaj rimske gradova privlačio je elemente drugih naroda da u rimskoj državnoj službi stječu zaštitu, i to ponajprije u vidu rimskog građanskog prava. Zapadni narodi, naročito Iberi i Kelti, koji se svojom obrazovanosti nisu mogli mijeriti s Rimljanim brže i potpunije su podlegli romanizaciji, za razliku od istočnih naroda (npr. Grka) koji su stupnjem obrazovanja bili iznad Rimljana.

Najbrže su se romanizirali stanovnici Pirinejskog poluostrva budući ih je najviše bilo u rimskoj vojsci. Tijekom vremena, procesom romanizacije koja se širila i na ostale provincije Italija će izgubiti svoj privilegirani položaj i s provincijama će se izjednačiti kao administrativna jedinica kojom je upravljala i vladala središnja vlast. Kako se rimska vojska sve više popunjavala barbarima oni će kroz vojnu službu stjecati građansko pravo koje će time prestati biti privilegijom naroda koji je vladao. U takvom društvu, koje se unificiralo u narodnom i socijalno-političkom pogledu stvarali su se slični ili istovrsni nazori o svijetu, poglavito religiji. Uzajamni utjecajem raznovrsnih vjerskih predodžbi, razvijala se vjerska snošljivost i sinkretizam vjerskih predodžbi i osjećanja. Taj razvitak izdašno je podupiralo provođenje stare rimske vjerske politike, koja je nastojala udomiti i prilagoditi strane kultove i religiozne obrede rimskoj religiji. Iz svih tih raznovrsnih religija i kultova stvara se polaganje, što više neprimenjivo, složaj neke vrste vjerskih predodžbi, zajedničkih svim rimskim građanima. Na temelju neprekidnog izumiranja jednih predodžbi stvara se neka nova jedinstvena religija, koja će biti vrlo pogoljana za unifikacijske težnje državne vlasti - tj. ostvarenje Svjetske države.

Obrnuti smjer, tijekom srednjovjekovnog razdoblja, predstavljaće dezintegraciju srednje države i ustroj niz obilježja tvoreniva narodnog obilježja.

Rimski kultura carskog doba, izmiješana iz mnogo raznovrsnih elemenata, sinkretistička i kozmopolitska, nije nikada tako daleko dospijela, kako bi se pojedini njezini elementi i komponente uzajamno tako izmiješale, da se ne bi moglo razaznati i da bi se izgubile u cjelinu. Među svim tim komponentama dvije su koje se istuču nad ostalim, i toj koju kulturi ton i izjensnu osobinu. To su rimski i helenistički kulturni elementi na temelju kojih i taj kulturni ton dobiva naziv helenističko-rimski. Najčešći je razlika među njima u jeziku, budući da su plodovi rimske kulture latinski, dok su plodovi helenističke kulture grčki. Pod rimskom kulturom podrazumijeva se sve ono što su Rimljani kao narod svojim duhom i radom stvorili, krenuvši od rimske države i njezine uprave, prava i zakona, do proizvoda u literaturi i umjetnosti. Helenistička kultura nije samo plod grčkog naroda (kulturni plodovi grčkog naroda zovu se helenskom kulturom) nego je mješavina u kojoj su kod stvaranja osim Grka sudjelovali i predhjooazijski Indo-europljani (Jeremeni i Perzijanci) i Semite i Hamite, stanjujući u dijadoškim državama, tj. državama, što su ih poslije raspada države Aleksandra Velikog na njezinim ruševinama formirali njegovi vojnove i namjesnici (dijadosi), a među kojima se osobito isticala sirijska i egipatska država. Vladajući grčki element, iz kojeg je pojavila se vojska, činovništvo, zanatlije i trgovci u velikim gradovima, davao je toj kulturi jezično i narodno obilježje. Budući da su Semite i Hamite sačinjavali jezgru stanovništva i budući da su za sobom imali već tisućeljuti razvitak visoke kulture, grčki osvajači morali su u velikom dijelu ostaviti na snazi vjejkovni način vladanja, pravni poredk i običaje, kakvi su bili za domaćih vladara. Prema tome grčki element u dijadoškim državama se uspio ukorijeniti u prednjoaziskom istoku ili se, kako se to kaže, orijentalizirao.

Kao što su Grci u Heladi, tako su i oni u prednjoaz-

Politički zemljovid Sredozemlja

i vrlo se lako mogu zaputiti na put islamskog militantizma. Posebno loše stanje u svezi toga vlada u Alžiru, zemlji u kojoj je vodeća islamska stranka Front Islamique de Salut (FIS) trenutačno zabranjena. Na lokalnim izborima godine 1990.

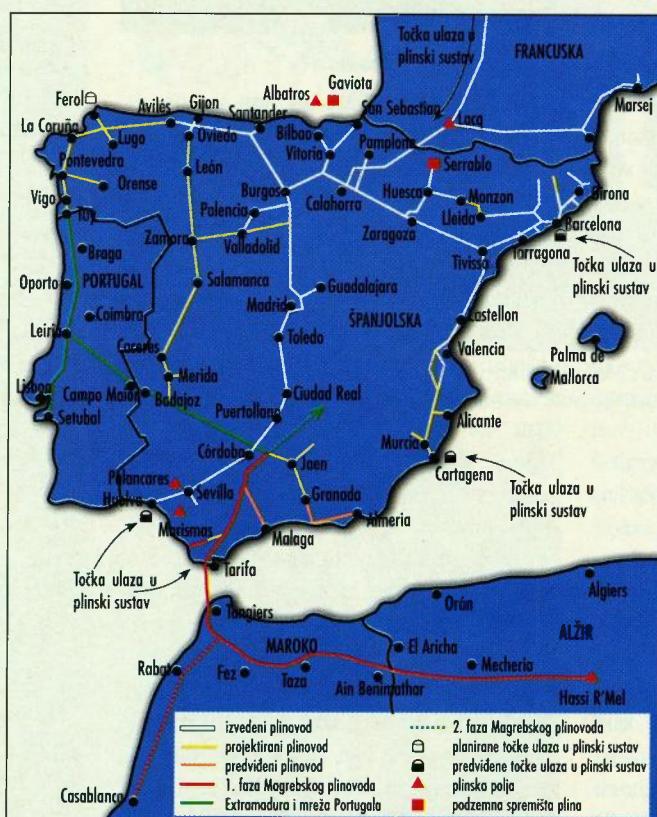
ta je stranka osvojila više od 50 posto glasova, a na parlamentarnim izborima godine 1991. 47 posto glasova, odnosno 188 zastupničkih mjesta. Zbog svoje islamske usmjerenosti prije završetka drugog kruga glasanja godine 1992. alžirska vojska prisilila je predsjednika Chadi Benjedida na ostavku i uspostavila državno vijeće, pteročlano predsjedničko tijelo. Proglašeno je jednogodišnje izvanredno stanje, stranka FIS je stavljena "izvan zakona", a njezine vođe su uhićene i odvedene u logore u zapadnoj Sahari. Kao posljedica toga političko i sigurnosno stanje u Alžiru već duže vremena obilježeno je neprekidnim sukobima vojno-policajskih snaga i pripadnika militantnih islamista, u kojima je od siječnja 1992. pa do danas poginulo gotovo 60 tisuća ljudi. Prema ocjenama nezavisnih zapadnih medija, nedavno održani izbori u Alžiru, u tom smislu ništa neće promijeniti, jer su prije svega bili organizirani s ciljem davanja svojevrsne legitimnosti sadašnjem političkom vodstvu na čelu s predsjednikom Liamine Zeroualom.

Ovaj problem, koji i nadalje ostaje otvoren, jasno pokazuje da još

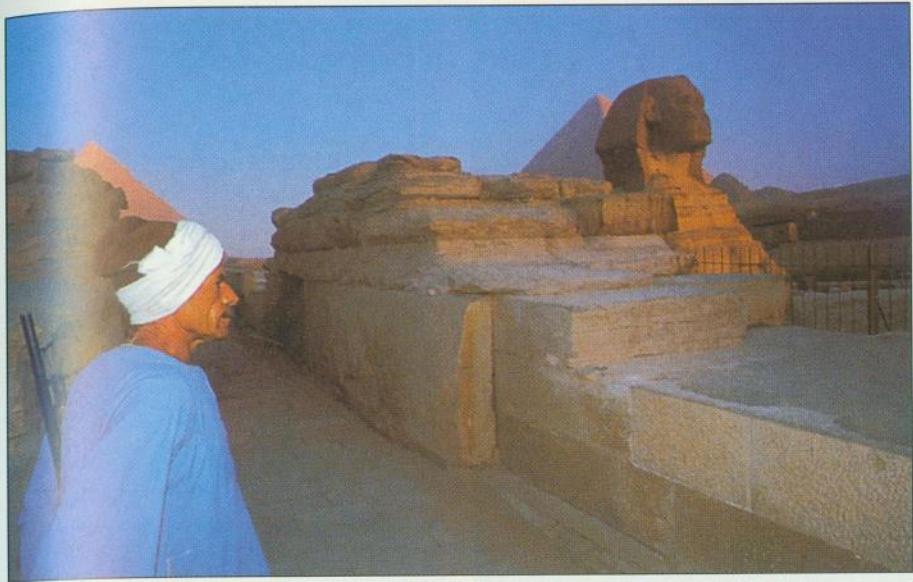
uvijek ne postoji jasan odgovor o tipu demokratskog društva kakav bi bio primjerjen zemljama sjeverne Afrike. Za sada se stabilnost Alžira, kao i Egipta i Tunisa dobriim dijelom oslanja na jaku političku kontrolu praćenu

vojno-policajskim mjerama, kao jedinu djelotvornu mjeru u borbi protiv islamskog ekstremizma. U tom smislu potpora koju zapadne zemlje pružaju političkim vodstvima na sjeveru Afrike sve se više pokazuje kontraproduktivna, jer još više potiče širenje različitih pokreta islamskog radikalizma. Ovi pokreti, u kojima sudjeluju i umjerene i radikalne islamske političke snage sve više ojačavaju položaj radikalista i kao takvi ne pridonose sigurnosti i stabilnosti u regiji. Pojave protuzapadnog raspoloženja i demonstracija, uz povećanje mogućnosti nabavke sofisticiranih bojnih sustava, kao što su balističke rakete, najozbiljnija su prijetnja južnim članicama EU. Ukoliko bi takva politička i gospodarska nestabilnost prevladala i u idućem razdoblju, bilo bi nerazborito zanemariti mogućnost pojave nekog oblika vojnog sukoba.

Kao posljedica takvih saznanja EU se već godinama u odnosima spram sjeverne Afrike više vodi političkim, a manje gospodarskim ciljevima. Sukladno tome najrazvijenije odnose EU ima s Marokom i Tunisom, koji u EU izvoze poljoprivredne proizvode i tekstil, proizvode kojima i sama EU obiluje, umjesto s Alžirom i Libijom koji posjeduju velika nalazišta plina i nafte. Uzveši u obzir vrlo visoke stope nataliteta (2.2 do 2.8 na tisuću stanovnika godišnje), samo u zemljama Magreba do početka 21. stoljeća živjet će više od 80 milijuna

Iberijska plinovodna mreža. Crvenom crtom prikazan je plinovod kojim je od 1996. Španjolska počela dobivati plin iz Hassi R'Mel plinskog polja u alžirskoj Sahari. Plinovod Hassi R'Mel - Cordoba dug je 1375 km, a izgradila ga je poznata američka korporacija Bechtel. Već sad se postavlja pitanje da li će prekomorski plinovod koji prolazi kroz Gibraltarski tjesnac promijeniti tržište plinom?

Djelatnik čuvarske službe za zaštitu arheoloških i turističkih lokaliteta u Egiptu

Ijudi, a do 2025. i više od sto milijuna. Ovaj izman prorast stanovništva predstavlja jedan od važnijih čimbenika mogućeg daljnog pogoršanja političkog stanja u tim zemljama, čije gospodarstvo ne bilježi toliko velike stope rasta i nije sposobno prihvati novoprdošu radnu snagu.

Utjecaj porasta broja stanovnika u tim zemljama danas se najjasnije raspoznae na primjerima naglašene urbanizacije, povećanja vinskih dugova i povećanja izdataka za naoružanje, pri čemu je popularnost matičnih oružanih snaga u tim zemljama u neprekidnom opadanju. U najvećem broju slučajeva te se snage smatraju zaštitnikom postojećeg sustava i institucijom koja nije dovoljno ukorijenjena u narodu. Ova zarinjavajuća tvrdnja odnosi se i na egipatske oružane snage, koje su od vremena borbe za nezavisnost, u kojima su odigrale ključnu ulogu u borbama protiv francuske kolonijalne sile, pa

sve do posljednjih nekoliko godina uživale vrlo velike simpatije među najširim slojevima pučanstva. Održavanje sadašnjeg stupnja gospodarske aktivnosti osobito u Alžiru, ali i ostalim zemljama sjeverne Afrike prioritetan je cilj vinskih trgovinske politike osobito južnih članica EU. Iz nalazišta prirodnog plina u Alžiru, koja su s procijenjenih 114 trilijuna m³ po svojoj veličini četvrta u svijetu, samo Španjolska dobiva više od 50 posto svojih potreba za plinom. Daljnja plinifikacija u Portugalu i Francuskoj dodatno će povećati važnost Alžira i pokrenuti gradnju još većeg plinovoda, preko Alžira, Maroka i Gibraltara. Zbog te važnosti i drugih veza proisteklih iz stoljetne povijesne povezanosti Španjolska ima potpisane bilateralne sporazume vojnog i sigurnosnog sadržaja s Alžirim, Marokom, Tunisom i Mauritanijom. U svjetlu toga Španjolska područja Ceuta i Melilia, na sjevernoj obali Maroka,

koja su bila izvor političkih nesuglasica između Madrida i Rabata danas su to sve manje. Problem zapadne Sahare, mineralima bogatoga pustinjskog područja, s kojeg su se posljednje španjolske kolonijalne snage povukle godine 1976., ostao je još uvijek neriješen. Maroko koji je nakon povlačenja Španjolske zauzeo sporno područje zapadne Sahare oštro se protivi uspostavi saharske Arapske Demokratske Republike (SADR). Borbe između marokanske vojske i pripadnika Fronte Polisario, koji se bore za

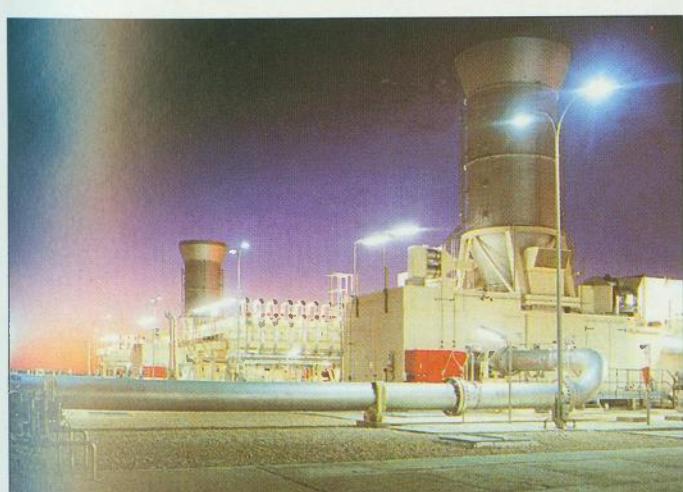
iskom orijent imali bogatu, naprednu kulturu, kad su Rimljani osvajali njihove zemlje. Zato romanizacija (koju Rimljani i nisu tako intenzivno provodili kaši na zapadu) i nije imala osobitog uspjeha. Osobito se to odnosilo na dijadoske države. Stavši, sami Rimljani su podlegli nekoj vrsti grčkog kulturnog kruga. Obrazovne i više rimske krugove odgajali su grčki učitelji, a kako su polazili znamenite škole u Grčkoj u društvenom i pismenom saobraćaju služili su se grčkim jezikom iako je latinski bio službeni jezik i kao takav donekle uspio pridjeti i u stanovništvo. No pravi jezik komuniciranja među stanovništvom ostaje grčki. Rimljani su također bili svjesni da bi teško bez simpatije grčkog elementa mogli održati svoje gospodarstvo na istoku, a s druge strane i Grci su shvaćali da njihov položaj među tuidim narodima u tim zemljama treba politički oslonac u rimskoj moći.

Rimski kultura imala je prevagu u oblasti praktičnog političkog, državnog i pravnog života, a helenistička opet u oblasti teoretskoga, znanstvenog mišljenja i umjetničkog stvaranja. Te dvije komponente rimske kulture carskog doba bile su u nekoj vrsti ravnoteže. No tijekom vremena moglo se uvidjeti da se ta ravnoteža narušava u korist helenističke komponente. Da je tome tako govori i Cezareva namjera da rimsku republiku preobrazi u neku vrstu helenističke monarhije, kojom će vladati neograničeni vladar (suveren). Cezarova smrt i Avgustova pobeda sprječavaju taj naum. Tako Avgust nastoji da osigura prevagu političkom rimskom zapadnom osjećanju i nazoru nad helenističkim. Također nastoji izmiriti i povezati neuklonivu preobrazbu rimske države u monarhiju s njezinom republikanskom staroimskom prošlošću pri tome ne dopuštajući da se elementi rimske kulture izgube u helenističkoj kulturi. Dok je Cezar želio da uravnoteži rimski zapad s helenističkim istokom, Avgust je htio diferencirati tj. očuvati njihove razlike i posebnu važnost. Avgustovo naslijednici ne će nastaviti tim putem (Neron je bio odusevljen štovatelj grčke kulture). Za to (autokratsko) nastojanje helenistički istok je imao puno razumijevanje koje je svoje korijene imalo u tradiciji neograničene vladavine dijadosa čiji je stil vladavine bio istovjetan onom egipatskih, babilonskih i perzijskih kraljeva. Kaligula se sam proglašio bogom što je bilo uobičajeno i religijom posvećeno u Egiptu, Babilonu i Perziji. Nakon toga (bez velikih zapreka) carevi su se proglašavali bogovima i od svojih podanika su zahtijevali da im se kao takvima klanjaju. Najizražitijim predstavnikom te težnje bio je car Dioklecijan (284.-305.), za čije vladavine helenističko-istočna kultura dobiva odlučnu prevagu nad rimskom kulturom.

Za vladavine Nerona uvedena je sjajna kruna i ognjište u carskoj palaci s vječnim plamenom. Aurelijan uvedi istočni dijadem ili čeonu nakit, a Dioklecijan preuzima gotovo sve perzijske dvorske običaje. Tu spada i predodžba, da je sve ono, što je u svezi s licem bogaca, sveto (sacrum). Dioklecijanova vladavina pada u razdoblje najvažnijeg razvoja rimskog carstva u smjeru identifikacije države s licem vladara-boga, koje je živjelo od pradavnog doba u helenističko-istočnim državama.

Usporedi s tim promjenama u shvaćanju dostojarstva i vladarske moći uvede rimski carevi i njihovi opušteni u rimsku državu vojno i činovničko uređenje po uzoru na nekadašnje helenističke i perzijske države. Na taj način potiskuju se republikansko-plemićki organi izvršne vlasti i ograničava samouprava rimskih građana. Osobito mnogo je preuzeto od Egipta - uređe koje su se ticali državnoga gospodarstva (razne vrste poreza, gruntovne knjige i način upravljanja carskim dobrima).

Sa sve većom prevagom helenističke kulture u oblasti političkog i državnog života spaja se i njezina prevaga u oblasti mišljenja i umjetničkog stvaranja. Odlicni astronomi, matematičari, liječnici i filozofi većim dijelom potječu iz helenističkog istoka. Zahvala dobiva i grčka literatura, osobito kad joj kršćanstvo daje bogatu pobudu, tako da crkveni oci na istoku pomoći helenističke filozofije grade čitav sustav kršćanske nauke o vjeri. Religije i misterijski kultovi, s kojima je stara rimska religija srasla u novu skupinu metafizičkih nazora, gotovo su svi helenističko-istočnog podrijetla jednaka, kao i kršćanstvo, koje lagano zahvaća čitavo društvo rimske države. Tome su važno (ako ne i presudno) pridonijeli i nepovoljni politički i socijalni odnosi koji su omogućili bujanje osobito misterijskih kultova koji će u konačnici jačati tmurno nastrojenje i čežnju za drugim i boljim svijetom. Više slojeve su privlačili i vezivali misterijski kultovi svojim ceremonijama i svojim mistikom. Za razliku od helenističko-istočnog okruženja rimska religija i bogoslužje nisu mogli udovoljiti čežnji duše da proživljuje religiju. Orientalni su bogovi bili bliže čovjeku, nego grčki i rimski, budući da su trpeli, umirali i ustajali iz mrvih. Veliko i brzo širenje istočnih misterijskih kultova po čitavoj rimskoj državi, a onda pobjeda kršćanstva,

Kompresorska stanica u gradu Air Benimathar u Maroku. Alžirsko-marokansko-europski plinovod ostvaren osnutkom tvrtke (GME - Gazoduc Maghreb Europe) nastoji biti i primjer suradnje na polju plina preko državnih granica četiri zemalja - Alžira, Maroka, Španjolske i Portugala. GME je time nastojao pokazati kako je moguće izgraditi međunarodni plinovod prevladavši osim tehničkih problema i granične i nacionalne raznolikosti, pa i političke razlike što samo ide u prilog tvrdnji da tvrke poput Bechtela i GME-a u svojoj djelatnosti podrazumijevaju tehnički, finansijski i politički inženjeringu

Francuski zrakoplov Super Etendard u ophodnji iznad Sredozemnog mora

nezavisnost SADR, zahtijevale su od Maroka dugogodišnje odvajanje velikih materijalnih sredstava za naoružavanje vojnih i policijskih snaga.

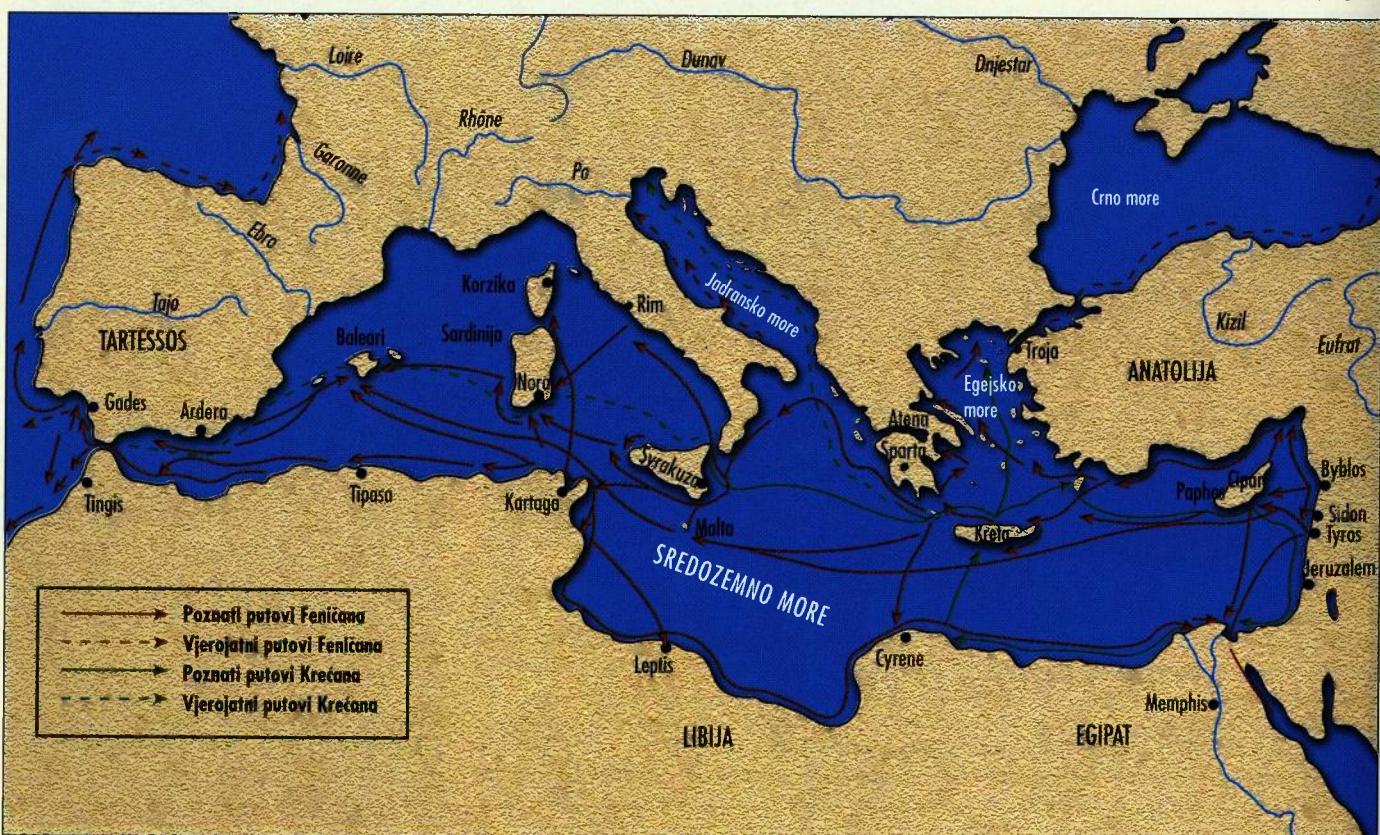
Ova činjenica, kao i pritisak međunarodne zajednice, odlučujuće je djelovala na ublažavanje marokanskog stava i prihvatanje mirovnog posredništva i plana UN godine 1988. Prema tom planu budućnost područja odredit će se na temelju referenduma na kojem će se glasovati o mogućoj nezavisnosti odnosno formalnom pripojenju Maroku. Premda je prema izvornom planu referendum trebao biti temeljen na sudjelovanju pučanstva popisanom tijekom posljednjeg španjolskog popisa stanovništva održanog godine 1974., prema kojem je na tom području

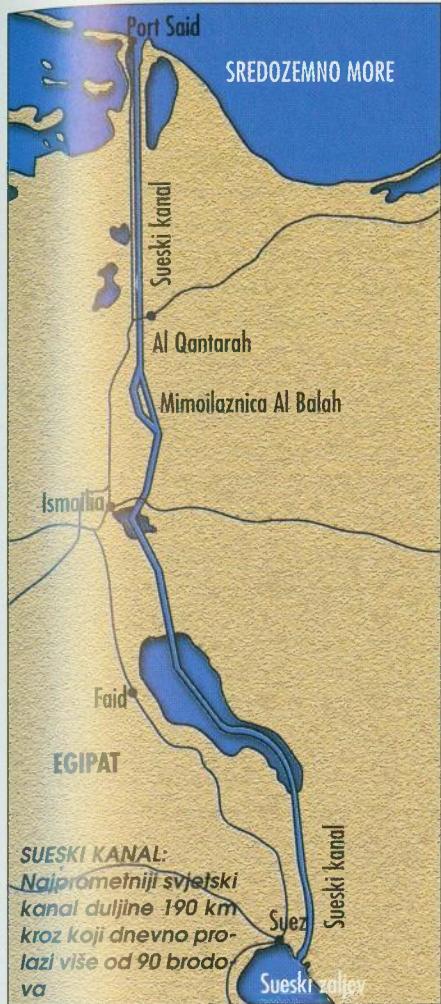
živjelo 74.000 stanovnika, Maroko danas inzistira na popisu na kojem se nalazi više od 120.000 stanovnika. Potvrđivanje tog popisa za UN predstavlja poseban problem jer on u sebi sadrži veliki broj naknadno doseljenog pučanstva iz unutrašnjosti Maraka.

Ozbiljniji pomaci u smjeru rješenja problema u zapadnoj Sahari bilježe se otkako su se SAD, posljednjih mjeseci, znatnije uključile u rješavanje ovog problema i imenovale Jamesa Bakera, bivšeg tajnika za vanjsku politiku SAD, kao svog predstavnika, koji će u ime UN-a posredovati u mirovnim pregovorima. Alžir, koji je godine 1976. priznao SADR, što je imalo za posljedicu prekid diplomatskih odnosa između Alžira i Maraka, kroz povijest je oduvijek igrao

ključnu ulogu u regiji. Zbog svoje veličine i povijesne uloge on se danas usprkos svojim unutarnjim problemima još uvijek smatra jednim od moralnih voda nerazvijenih zemalja i jednom od najuglednijih i najutjecajnijih zemalja članica pokreta nesvrstanih zemalja. Svjestan svoje unutarnje slabosti, Alžir je u početku devedesetih godina izveo važan zaokret u svojoj dotađnjoj politici prema regiji, koja je bila obilježena različitim oblicima ispoljavanja regionalne hegemonije. Godine 1989. Alžir je s Marokom ponovno ustupio diplomatske odnose i kasnije odlučujuće djelovalo na proširenje dobrosusjedskih odnosa s drugim zemljama sjeverne Afrike. Maroko, koji je zahvaljujući svom geostrateškom položaju za vrijeme hladnog rata primao najveću finansijsku pomoć od SAD, nakon pada blokovske podjele nije više toliko geostrateški važan i dugoročno gledano ne može više računati na spomenutu pomoć. Ove činjenice i želja za očuvanjem vanjskopolitičke važnosti bile su razlogom sudjelovanja Maraka u Zaljevskom ratu na strani saveznika, što je proizvelo velike proteste i nemire u cijelom arapskom svijetu, kao i samom Maraku. Zahvaljujući tom sudjelovanju Saudijska Arabija je Maroku otpisala dug vrijedan tri milijarde USD, a Maroko danas predstavlja jedinu zemlju sjeverne Afrike koja od Saudijske Arabije i drugih bogatih zemalja Arapskog zaljeva neprekidno prima trajnu finansijsku pomoć.

Slično tome i odnosi EU i Maraka, u odnosu na ostale zemlje Magreba, i gospodarski i politički su važniji i razvijeniji. Razlike između Alžira i Maraka oduvijek su bila brana regionalnoj suradnji na području Magreba, koja prve

prave plodove bilježi tek godine 1989. osnivanjem Arapske Magrebske unije (AMU). Ova organizacija čije su članice Alžir, Maroko, Tunis, Libija i Mauritanijska, okuplja otprilike jednu trećinu arapskog stanovništva, a vojni potencijali njezinih članica otprilike su jednaki kao oni od Egipta. Za europske zemlje AMU nije važan samo iz političkih i sigurnosnih razloga već i kao važno tržište i područje bogato mineralnim nalazištima. U svjetskim razmjerima Maroko se nalazi na trećem, a Tunis na petom mjestu na ljestvici proizvođača fosfata. Libija posjeduje velike rezerve nafte, a slično tome i Alžir plina, osim toga impresivna je i proizvodnja sirovog željeza u Mauritanijskoj. U arapskom svijetu AMU predstavlja važnu političku snagu umjerenih

vjerskih pogleda. Premda su osnovni ciljevi osnutka AMU gospodarskog značaja, ugovor o uspostavi AMU određuje i neke sigurnosne odnose. U 3. članku članice se obvezuju na prihvatanje nezavisnosti i dobrosusjedskog odnosa spram ostalih članova, u 14. članku agresija spram bilo koje od članica određuje se kao agresija na svekoliki AMU, a u 15. članku članice se obvezuju da unutar svog teritorija ne će poduzimati nikakva djelovanja koja bi mogla ići na štetu sigurnosti, političkog sustava i teritorijalnog integriteta bilo koje članice. Ponuda za jačanje i uspostavu novih oblika međusobne suradnje između EU i nekih članica AMU predstavlja najozbiljniju prijetnju za budućnost te organizacije. Privlačnost europskog tržišta s kojim članice AMU razmjenjuju otprilike više od 60 posto svoje trgovinske razmjene, u odnosu na zanemarivu trgovinsku razmjenu unutar AMU, za mnoge od njih djeluje primamljivo. Zbog toga je za očekivati da će većina od njih lako prijeći preko povijesnih nesuglasica i poput Maroka i Tunisa, prihvatići jače sveze sa sjeverom, u početku u okviru političkih prava i obveza po osnovi članstva u EuroMedu, a kasnije i u okviru novog vojnog ustroja NATO saveza.

Egipat

Gubitak vodeće političke važnosti u regiji, visoka birokratiziranost društva, koja onemogućuje pojavu novih mladih političkih snaga, neuspjeh gospodarskih reformi, visoka stopa nezaposlenosti veća od 20 posto, veliki vanjskotrgovinski dug i visoka stopa inflacije, osnova su obilježja gospodarstva najveće i najmnogoljudnije zemlje jugoistočnog Sredozemlja, Egipta. Dugoročni i sustavni problemi sve više pogoršavaju socijalnu sliku Egipta, u kome javni sektor proizvodi više od polovice bruto proizvoda zemlje, u državnim poduzećima radi većina zaposlenih, a vlada osigurava i besplatno školovanje i zdravstveno osiguranje.

Zbog straha od nemira širih razmjera, poput onih iz godine 1978., koji bi mogli nastupiti ukoliko bi vlada odustala od nekih socijalnih olakšica, sve egipske reforme su bile manje

nojčitijim i je najvažnijim dokazom odlučne prevage, što ju je brzo zadobila helenistička komponenta u kulturi rimskog carstva. Istodobno s kršćanstvom u helenističkim dijelovima rimske države nastaje i nova umjetnost pod iranskim, sirijskim i egiptatskim utjecajima, iz koje se razvija starokršćanska, bizantska i romanska umjetnost.

Temeljni uzrok narušavanja te kulturno-socijalne ravnoteže (helenističko-rimskog kultura) u korist helenističko-istočne komponente bio je u povoljnijim gospodarskim prilikama helenističkog dijela rimske države. Rimski zapad bio je obitavalištem ratnih osvajača i iskoristivanih podanika. Na taj način iskoristivano stanovništvo (podanici) zapadnog dijela nije moglo stvoriti neku višu kulturu, sličnu onoj, koja je od davnine cvala na helenističkom istoku. Također nisu je sazdali ni rimski osvajači budući da je najveći dio plijen došao u ruke uskog kruga rimskog plemstva, dok su niži rimski slojevi tonuli u siromaštvo. Ključni događaj je proizlazio iz gospodarske politike vladajućih rimskih slojeva koji su prouzrokovali propadanje poljoprivrede u Italiji koja neće biti u stanju osigurati dovoljne količine hrane. Rim i neki drugi gradovi postaju utocište za osiromašeni seoski svijet, kojemu su interesi i prava velegradskih kapitalista onemogućili život na polju, prevarači na taj način čitavu Italiju u golum pašnjak na kojem su robovi napasali stada veleposjednika i uzgajali njihove masline i obradivali vinograde. Taj proces predstavljač je početak kraja Svjetske države. Rim svoje potrebe za hranom prvo namiruje žitom sa Sicilije, a kasnije i sa Egipta, dok industrijske (osobito luksuzne proizvode) dobiva iz helenističkog i Dalekog istoka. Čitav rimski zapad (osobito Galija i Afrika) s obzirom na zanimanje stanovništva postaju jednim velikim selom. Grad, prvotno glavna potpora kulture i uzrok golemog porasta blagostanja, uništava na kraju blagostanje, kulturu i samog sebe. S tim je u svezi i nepovoljan razvitak trgovачkih prilika u zapadnom dijelu rimske države, budući da je veliki uvoz industrijskih produkata s istoka (osobito iz Indije i Kine) prouzrokovao znatan gubitak zlata. To na zapadu uzrokuje katastrofalne poremećaje finansijskih tokova države.

U istočnim dijelovima rimske države stanje je bilo mnogo bolje - razvijeni su industriji, buja gradska kultura, a nesrazmjer među gradovima i selima nije dosegnuo takav stupanj kakav je bio u zapadnom dijelu države (gospodarstvo latifundiskog tipa nije uznapredovalo). Egipat, Sirija i Mala Azija bili su bogati i kulturno visoko razvijeni krajevi, u kojima je u doba mira uspijevala poljoprivreda zahvaljujući sustavnom navodnjavanju. Gradovi, Aleksandrija, Antiohija i Efez bili su tržišta svjetske važnosti. Sredinom četvrtog stoljeća Sirija je imala višak u žitu, vino i ulju, a sirijske tvornice izradivale su fina platna, svilu, purpur i staklo, prodavajući svoje proizvode diljem čitavoga tadašnjeg svijeta. Sirijski purpur bio je najznamenitiji među svima, a sidonsko je staklo predstavljalo sam vrh, danas bismo rekli svjetske kakvoće. Sirija je bila pozornicom velike trgovine, koja je sezola sve do Arapije i Indije. Sirijski trgovci i njihove tvornice bili su prošireni po čitavoj rimskoj državi, a osobito u unutrašnjosti Galije. Tir je bio jedno od najvažnijih središta tadašnje svjetske trgovine. Viši slojevi glavnog sirijskog grada Antiohije sastojali su se od tvornica i trgovaca, dok su u Rimu najviše slojeve sačinjavali veleposjednici koji su samo razmišljali kako će zavladati čitavom tadašnjim svijetom.

Egipat je u carsko doba bio žirnicom Italije i Rima, tako da je onaj koji je držao Egipat, bio ujedno gospodaren Italije i Rima. Grad Aleksandrija bio je prvi industrijskim i trgovackim gradom rimske države, u kojem se moglo, kako se to govorilo, dobiti sve osim srebra. Strabon Aleksandriju zove svjetskim tržištem budući da je vladala svekolikom trgovinom između Indijskog i Atlanskog oceana. U njoj su se mogli naći proizvodi iz Indije i unutrašnjosti afričkog kontinenta, a u njoj su dolazili grčki, arapski, italjski, sirijski i indijski trgovci. Industrijska postrojenja u Aleksandriji proizvodila su staklo koje je svoje kupe imalo čak u dalekoj Kini, a imala je i neku vrst monopola na proizvodnju papira. Egipatski trgovci, poput sirijskih bili su razasuti po čitavom tadašnjem svijetu. Cezar i Neron su Aleksandriju željeli učiniti glavnim gradom carstva.

S bogastvom koje se temeljilo na industriji i trgovini i velikim zalihamima hrane (ponajprije žitarica) Aleksandrija i Antiohija su zauzimale prvo mjesto u znanstvenom i umjetničkom, a osobito u kršćanskom radu i bila su sjedište crkvenih otaca i pisaca. Mala Azija bila je na glasu kao zemlja s 500 gradova, a porezi koje su ti gradovi plaćali bili su najvećim izvorom državnih prihoda Rima.

S obzirom na takav istočni dio carstva koji je bio u izobilju bogatstva, zapadni dio carstva bio je u stadiju materijalnog i kulturnog propadanja, o čemu svjedoče i porezni zaostaci, tj. uvid u sačuvane porezne knjige. U

Desantne postrojbe talijanskog mornaričkog pješaštva

više neuspješne, i nisu mogle ispuniti zahtjeve Međunarodnoga monetarnog fonda. Osim socijalnih problema, Egipat, slično kao i Alžir, na unutarnjem sigurnosnom planu potresaju problemi proistekli iz djelovanja ekstremnog islamskog fundamentalizma. Od godine 1992., kad su zabilježeni mnogobrojni teroristički napadaji islamskih fundamentalista, egipatska vlada zabilježila je važne uspjehe u borbi protiv terorizma, što se pozitivno odrazilo na povećanje turističkog prometa, jedne od važnijih grana slavorazvijenog egipatskoga gospodarstva. Slijedom toga, u godini 1995. Egipat je posjetilo više od tri milijuna turista, što u odnosu na godinu 1994. predstavlja povećanje od 20 posto. Prema mišljenju koje vlada na Zapadu današnje egipatsko političko vodstvo, premda više nije spremno otvoreno podržavati politiku Zapada, jer mu Zapad više ne želi davati velike količine finansijske i gospodarske pomoći, ne može bitnije naškoditi interesima Zapada. Zbog takvog stanja predsjednik Mubarak nastoji ojačati poziciju Egipta u arapskom svijetu putem preuzimanja vodeće uloge u pregovorima između Izraela i Palestinača. U sklopu toga po prvi put nakon godine 1990. Kairo je u lipnju bio domaćin sastanka Pan Arabske unije, na kojem su arapske zemlje raspravljale o modalitetima budućih pregovora s izraelskom oporom, nastavkom mirovnog procesa i poticanjem međunarodne zajednice na prisiljavanje Izraela na potpisivanje Sporazuma o zabrani trgovine nuklearnim oružjem.

Dosad su diplomatski pritisci Egipta na Izrael s ciljem njegova potpisivanja sporazuma o zabrani trgovine nuklearnim oružjem i dopuštenja pregleda nuklearnih postrojenje u Izraelu bili posvema bezuspješni. U svezi toga Kairo ustraje na odbijanju potpisivanja takvog sporazuma sve dok ga ne potpiše i Izrael. Egipat na ovome primjeru želi pokazati pristrandost SAD spram Izraela, jer SAD prema svojim zakonima ne bi smjele pružati vojnu pomoć državama koje ilegalno nabavljaju i/ili razvijaju nuklearno oružje. Osim toga, Egipat je iz finansijskih, a manje političkih razloga, zainteresiran za prestanak misije međunarodnih snaga i promatrača na Sinaju. Prema slovu Egipatsko-izraelskog sporazuma iz 1979. Sinaj je podijeljen na tri područja. U prvom području Egipat ima pravo pristupa s jednom mehaniziranom brigadom, u drugom području ima pravo pristupa s četiri lakooklopljene bojne, a u trećem području samo s policijskim snagama, i to kad su u pratnji američkih vojnika iz sastava tri bojne koje predvode mirotvornu misiju. Zbog spomenutog mirovnog sporazuma Egipat je bio dugo izoliran u arapskom svijetu i sada svoju poziciju po tom

ZNAČAJKE SREDOZEMNIH ZEMALJA

Zemlja	Površina (km ²)	Duljina obale (km)	Teritorijalno more (M)	Pučanstvo (mil.)	Oružane snage (tisuća)
Albanija	28.748	362	12	3.413	10
Alžir	2.381.741	998	12	28.539	112
BiH	52.233	20	-	3.201	
Cipar	9.205	648	12	0.736	10
Egipat	1.001.500	273	12	62.359	420
Francuska	547.026	3.427	12	58.109	399
Grčka	131.957	15.021	6	10.647	167
Hrvatska	56.538	1.778	12	4.665	65
Italija	301.230	4.996	12	57.332	315
Izrael	20.770	273	6	5.472	175
Jordan	91.880	26	3	4.100	100
SRJ	102.350	190	12	11.010	92
Libanon	10.450	225	12	3.695	52
Libija	1.759.540	1.770	12	5.248	77
Malta	320	140	12	0.369	-
Maroko	446.550	1.835	12	29.168	144
Portugal	91.640	1.793	12	10.562	56
Sirija	185.180	193	35	15.451	420
Slovenija	20.251	42	12	2.1	68
Španjolska	504.782	4.964	12	39.404	200
Tunis	164.150	1.148	12	8.879	35
Turska	814.578	8.333	6	65.000	614

Izvor: Military Technology, World Defence Almanac 1996/97

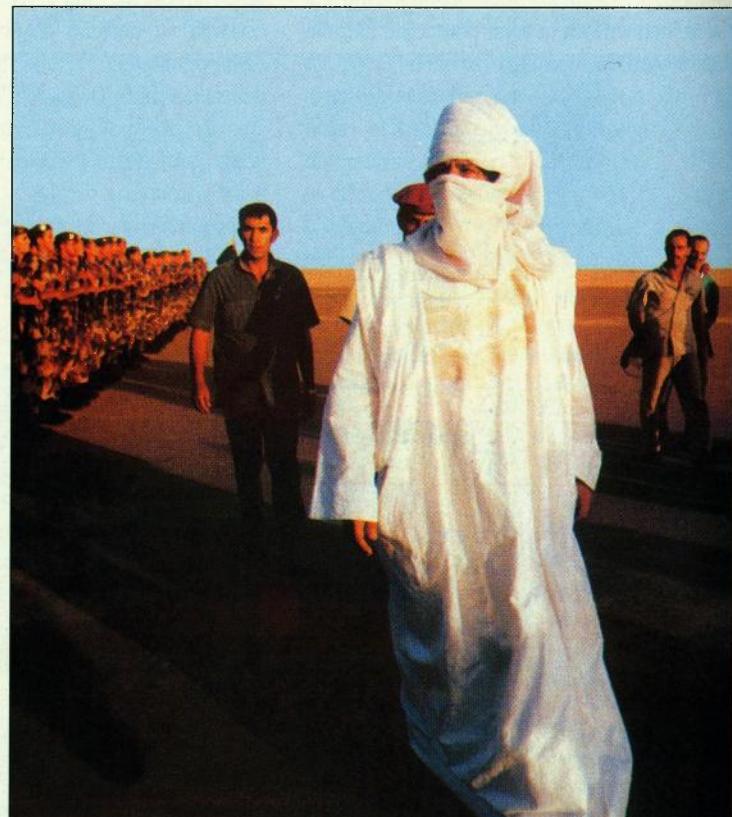
pitanju želi na svojevrstan način kapitalizirati.

Pitanje "Sinaja" za Izrael je od posebne važnosti i u slučaju dolaska islamista ili sekularnih nacionalista na vlast u Egiptu moglo bi dovesti do ponovnog oružanog sukoba između Izraela i Egipta. Iстicanjem "problema Sinaja" u prvi plan egipatska diplomacija želi skrenuti pozornost Zapada na povećanje važnosti koji bi Egipat trebao imati u međunarodnoj zajednici.

Posljednjih pet godina Egipt je bio ključni saveznik SAD na provođenju mirovnog procesa na Bliskom istoku, i kao takav je kad god bi pregovori zapali u neproduktivno stanje posredovalo između Palestine, Izraela i Sirije. Premda je Mubarak javno optužio izraelskog premijera Netanyahua da je jednostrano prekršio odredbe sporazuma koji je s Palestincima potpisala izraelska laburistička

vlada, Egiptu nije u interesu njegovo moguće ignoriranje od strane Izraela, jer bi ono moglo dovesti do tješnjeg povezivanja Izraela s drugim arapskim zemljama. Nedavno poboljšanje odnosa između Izraela i Jordana, zahvaljujući kome se najavljuje da bi Jordan od SAD mogao primiti povećanu vojnu i gospodarsku pomoć nije isključeno da će se ostvariti putem smanjenja pomoći Egiptu. Slično tome i sve prisniji odnosi Izraela i Turske, dvije najveće nearapske sile na istočnom Sredozemlju pojačavaju strah Egipta od moguće marginalizacije njegovog utjecaja na politička zbivanja u regiji. Osim toga Egipt nije uspio riješiti granični spor sa svojim južnim susjedom Sudanom. Na sporno područje bogato naftom, Egipat je potkraj 1992. uputio oružane snage zbog čega je Sudan zatražio pomoć UN-a. U svezi prijedloga Sudana o međunarodnoj proudbenoj komisiji koja bi u nastalom sporu trebala presuditi, Egipat se već izjasnio da ju ne će prihvati i namjera mu je zadržati postojeće stanje čak i po cijenu izbjijanja većeg oružanog sukoba sa Sudandom.

Slično kao i alžirska i egipatska vlada zabranjuje rad vjerskih političkih organizacija, bez obzira bile one umjerene kao npr. Muslimansko bratstvo ili ekstremne poput Game ili Al Jihada. Tako je vlada neposredno prije posljednjih izbora održanih u početku godine 1996., zabranila rad vjerskih stranaka i poduzela akcije uhićivanja svih vođa islamskih

Mouammar Gadaffi za vrijeme samita saharskih zemalja godine 1990. u Alžиру

stranaka, uključujući i pripadnike relativno umjerenije stranke Muslimansko bratstvo. Tom prigodom tri pripadnika ekstremnih islamskih organizacija su osuđeni na smrtnе kazne, a duhovni vođa Game, Khaled Ibrahim Omar, osuđen je na petnaest godina zatvora. Stranka Muslimanskog bratstva koja je osnovana u Egiptu godine 1928. predstavlja najutjecajniju suvremenu islamsku stranku na Srednjem istoku, i najači islamski pokret u zemlji. Ona ima puno sakrivenih pristaša među djelatnicima državne uprave, osobito ministarstava kulture i obrazovanja, ima važan utjecaj u profesionalnim udrugama kao što su npr. odvjetničke i inženjer-ske komore, profesionalna udruga prosvjetnih radnika i sl. Nekada poznato po svom militantiz-

toga u budućem razdoblju nisu isključene mogućnosti zaokreta dosadašnje prozapadne egipatske politike prema pro-arapskoj politici i sklapaju novih političkih i vojnih saveza sa susjednim arapskim zemljama.

(nastavit će se)

Literatura:

- Institut for National Strategic Studies, Strategic Assessment 1997, Vernon Penner, Judith Yaphe, Michael Eisenstadt, "Chapter Three - Europe, Chapter Five - Greater Middle East, Chapter Nine - Arab - Israeli Conflict, Chapter Fourteen - Middle Eastern Radicalism"
- Defense News, 23. lipanj 1997., Philip Finnegan, "U.S. Support for Jordan Rises; Egypt Falters"
- Defense News, 9. lipanj 1997., Brooks Tinger, "Spain Pushes Outreach to N. Africa"
- Newsweek, 16. lipanj 1997, Mark Denis, "Try, try Again"
- The Economist, 31. Svibanj 1997., "A Survey of The European Union"
- Jeune Afrique, 4. lipnja 1997, Paul-Marie de La Gorce, "Les dossiers de l'avenir"
- Defense News, 21. travanj 1997., Caroline Faraj, "NATO, Jordan To Discuss Special Partnership Status"
- Defense News, 17. veljače 1997., Caroline Faraj, "Joins Israel, Morocco, Tunisia in regional Stability Drive"
- Janes Defence Weekly, 22. siječnja 1997, Vice Adm. Steve Abbot, "US Navy reassesses Mediterranean roles"
- Military Technology, The World defence Almanac 1996-97
- Institut for National Strategic Studies, Strategic Assessment 1996, Edward Marks, William Lewis" Chapter Two - Diplomacy, Chapter Four - International Organizations"
- Janes Defence Weekly, 13. prosinac 1996, James Bruce, "Old animosities continue as new tensions emerge for Israel, Egypt"
- Institut for National Strategic Studies, Strategic Forum, 1996, William H. Lewis, Judith S. Yaphe, "Islamic Radicalism in North Africa Force Works, For Now"
- Jane's Intelligence Review, lipanj 1996., James Wyllie, "Cairo strives to keep a lid on terrorism"
- International Defense Review, Defense 1995, Mark Stenhouse, "The Magreb - the undiscovered region"
- International Defense Review, Defense 1995, gen. Antonio Milani, "The Mediterranean dimension of NATO's strategic concept"
- Institut for National Strategic Studies, Strategic Assessment 1995., James Morrison, Jeferry Simon, Charles Barry, Jed Snyder, Phebe Marr, Patric Clawson, "Chapter Three - Europe, Chapter Five - Greater Middle East"
- Johns Hopkins University, 8. studenog 1995., Statement by Susana Agnelli Minister of Foreign Affairs of Italy, "The Mediterranean and The Future of Europe"
- Institut for National Strategic Studies, Strategic Forum No. 4, 1994, Phebe Marr, "U.S. Egyptian Relations After Cold War: Egypt's Growing Challenges"
- Rivista Marittima, prosinac 1994, Vittorio Barbat, "I Problemi Dell'Area Mediterranea"
- Naval Institute Proceedings, ožujak 1994., Adriano Sarto, "Launching a European Expeditionary Force"
- Jane's Intelligence Review, kolovoz 1993., George Joffe, "Algeria and Morocco - Who Will Control North Africa?"
- Jane's Intelligence Review, lipanj 1993, Paul Wilkinson, "Al-Gamma'a Al-Islamiyya - Egypt and the Challenge of Islam"
- Jane's Intelligence Review, travanj 1993., James Wyllie, "Escalating Tension in the Nile Valley"

ZASTUPLJENOST POJEDINIH ZEMALJA U POLITIČKIM TIJELIMA EU

Zemlja	Udio u pu-čanstvu EU (%)	Broj glasova	Broj posla-nika u par-skom vijeću	Izmenitu EU
Njemačka	22.0	10	99	
Velika Britanija	15.7	10	87	
Francuska	15.6	10	87	
Italija	15.4	10	87	
Španjolska	10.5	8	64	
Nizozemska	4.1	5	31	
Grčka	2.8	5	25	
Belgija	2.7	5	25	
Portugal	2.7	5	25	
Švedska	2.4	4	22	
Austrija	2.2	4	21	
Danska	1.4	3	16	
Finska	1.4	3	16	
Irska	1.0	3	15	
Luksemburg	0.1	2	6	
UKUPNO	100.0	87*	626	

*za kvalificiranu većinu potrebitno je 62 glasa

mu, sadašnje Muslimansko bratstvo promijenilo je načine svojega djelovanja i više se trudi postati dio središnjih političkih tjejkova u Egiptu, imajući pritom za cilj promjenu sadašnjeg sekularnog obilježja države u vjerski.

Manje utjecajna ali po svom programu opasnije islamske stranke u Egiptu su radikalna islamska stranka Gama i novi Al Jihad. Prema zapadnim procjenama spomenute radikalne stranke, koje predstavljaju najveći politički izazov za sadašnjega egipatskog predsjednika Husni Mubaraka, ne bi mogle ugroziti interes Zapada i uspostaviti islamsku vladu u Egiptu. U duhu te procjene Zapad sve više smanjuje obilatu finansijsku pomoć koju je pružao Egiptu, a koja je računajući samo onu od SAD godišnje iznosila otprilike dvije milijarde USD (otprilike 1.3 milijarde vojne pomoći i ostatak gospodarske). Kako je ta pomoć postala sastavni dio svih egipatskih državnih proračuna, mogućnost njezina drastičnijeg smanjenja mogla bi dovesti do daljnog pada životnog standarda u Egiptu što bi se negativno odrazilo na položaj vladajuće stranke i predsjednika Mubaraka. Zbog svega

stvari porezi se nisu uplaćivali i razmahala se bijeda i gled što se odrazilo i na brojnost stanovništva. Uz to rimski zapad ugrozavat i provale Germana. Na i rimski istok trpio je ugroze izvana i to osobito one iz okružja partiske države, a od godine 226. i iz nove perzijske države. I uz te okolnosti političke težiste Svjetske države pomijeće se na rimski istok. Osobito je to došlo do izražaja kad su carevi u težnji da odstrane ostatke republikanskog uređenja i da državu preobraže u apsolutnu monarhiju teokratskog tipa (Madar je smatran bogom ili njegovim sinom ili njegovim namjesnikom), za koju su helenistički krajevi imali mnogo više razumijevanja od romanskog zapada. Dioklecijan u tom duhu zaobilazi Rim i za svoje sjedište odabire Nikomediju u Maloj Aziji, dok njegov nasljednik Konstantin Veliki osnutkom novog Rima (kasnije nazvanog Konstantinopola) godine 326. zauvijek nastoji uništiti važnost starog Rima. Za krajnji cilj teži stvaranje novog središta, koje bi svojim položajem i važnošću bilo u skladu s izmjenom koja je nastala u odnosu rimskog istoka i njegove prevage u odnosu na zapad.

Tzv. nastali Novi Rim preobrazit će rimsku državu u neku novu vrst novog izdanja helenističke veledržave Aleksandra Velikog s tom razlikom, što su njezine istočne granice sada leže na Eufratu, a zapadne na Atlantskom oceanu. Romanski zapad koji je gospodarski i kulturno bio i bio izvrgnut barbarškim navorama u toj državi postaje tek privjesak. I dok su Rimljani prevagovr svoje politike i svoje ratne vještine pokorili helenistički istok, sad je istok kulturno osvojio zapad, a kao posljedica togda bila je politička nadmoć helenističkog istoka nad romanskim zapadom. Ipak istok nije imao toliko snage da trajno zadrži zapad u svojoj moći. Isti uzroci, koji su najviše djelovali na to, da se istok uzdigao u odnosu na zapad, imali su i taj daljnji učinak da se zapad (kojim su već ovladali Germani) oslobođi političke nadmoći istoka i potpuno odjeli od rimske države. Uzrok tom procesu bio je niz velikih zemljopisno-etičkih promjena, koje su se u sjevernom susjedstvu rimske države zbivale u nekoliko stoljeća i koje su na nju utjecale.

Seoba naroda i neprekidne teške borbe rimske države na istoku s Partima i Perzijancima bio je povod da se ukinulo političko jedinstvo države. Najprije je usvojeno tetrahridio, a kasnije dolazi do trajne podjele u dvije države - zapadnu i istočno rimsku. Taj se događaj obično stavlja u godinu 395. kad je car Teodozije Veliki podijelio državu između svoja dva sina - Arkadija kojeg je zapao istok i Honorija kojeg je zapao zapad. Prema Teodozijevu nakani država je trebala biti podijeljena samo u administrativnom smislu, a jedinstvo države trebao je predstavljati vrhovni zapovjednik čitave vojske carstva. Nadalje obje države trebale su imati iste klausule, zakone i uredje, Rimski su građani u obje države imali jednakno puno građansko pravo i u obje države su mogli obavljati državnu službu. Tek daljnji razvijat seobe naroda dao je toj diobi osobitu važnost.

Istočno rimска država iako je bila snažnija i čvršća i sama je imala dosta posla da se odupre Perzijancima i Germanima i zbog toga nije mogla zapadnog državi pribiti u pomoći protiv drugih germanskih plemena. Kao takva, potpuno usamljena i prepuštena svojim vlastitim snagama pada polagano kao plijen u ruke germanskih plemena. Germanski kraljevi koji na njezinom teritoriju osnivaju svoja kraljevstva priznavat će istočno rimskog cara za svojeg vrhovnog gospodara, čija se vlast teoretski prostirala i na teritorije zapadnog carstva. Germanski kraljevi istupat će kao namjesnici istočno rimskog cara. No de facto teritoriji nekadašnjeg zapadnog carstva zauvijek su bili izgubljeni za istočno carstvo čime će nestati i političko jedinstvo rimskog zapada. U dodiru s novoprdošlim narodima u krajnjima nekadašnjeg zapadnog carstva događat će se sasvim drugi kulturni razvitak na temelju mješanja romanskog stanovništva s germanskim.

Nestankom političkog jedinstva, umanjit će se i kulturni dodiri rimskega zapada s istokom.

Kršćanstvo postaje jedinom državnom religijom rimske države, ugušivi i nadomještavajući sve poganskog-antikve kultove. Religija je sama postala kulturom. Kao glavni predstavnik i utjelovljenje tadašnje kulture podleglo je zajedno s njome diobi u dva dijela zbog političkih promjena, u svezi sa seobom naroda, osobito kad se rimska država trajno raspala na zapadnu i istočnu.

Nasuprot tome, u kasnijem razdoblju, dolazi do izgradnje svjetske islamske države kao poglavito emancipacije semitsko-hamitskih elemenata od stoljećne vlasti Grka, koja je trajala do doba Aleksandra Velikog. Središte islamske kulture bit će u Iraku, a njezino najvažnije sjedište u Bagdadu, u tzv. bagdadskom kalifatu.

(nastavit će se)

Madridski sastanak i budućnost NATO-a

Prošlomjesečni sastanak predstavnika zemalja NATO-a u Madridu važan je ne samo po odluci o primanju novih članova (Češka, Mađarska, Poljska), već i po tome što na temelju donesenih odluka NATO definitivno prerasta iz vojnopolitičkog saveza zapadnoeuropskih zemalja u organizacijski sklop sustava evropske sigurnosti

Vlatko CVRTILA

Predstavnici država članica NATO-a na sastanku u Madridu

ako je poznato da vojni savezi nestaju zajedno s nestankom opasnosti zbog koje su nastali, NATO je preživio i postao nezabilazni čimbenik evropske sigurnosti.

Sastanak u Madridu potvrdio je u potpunosti novu ulogu NATO-a u europskoj i svjetskoj sigurnosti. Zašto? Odgovor je možda jednostavniji nego što se čini: prvo, u Europi ne postoji struktura i organizacija koja bi mogla ponuditi dostatno realnu alternativu NATO savezu; drugo, neke prijetnje znakovite za hladni rat nisu nestale kao što su predviđali neki analitičari, i treće, NATO je prva zapadna organizacija nastala u hladnom ratu, koja u svoje članstvo poziva članice bivšeg vojno suprostavljenog bloka Kad je "istočni neprijatelj" nestao, NATO je morao definirati svoju novu ulogu za nove uvjete. Nova uloga temeljila se na tri bitna zahtjeva: zadržavanja prisutnosti SAD-a na europskom tlu, razvijanje odnosa s državama bivšeg istočnog bloka i razvijanje posebnih odnosa s Rusijom. Stoga je NATO ponudio državama bivšeg istočnog bloka suradnju kroz

Sjevernoatlantsko vijeće za suradnju (North Atlantic Cooperation Council-NACC), a s Rusijom stvarao odnose povjerenja koji su pre rasli u strateško partnerstvo. Njihovo partnerstvo potvrđeno je posebnim sporazumom potpisanim u Parizu potkraj svibnja 1997.

Međunarodna zajednica je kraj hladnog rata dočekala s velikim optimizmom. U razdoblju od svega dvije godine svijet se suočio s jednom od najradikalnijih promjena u sustavu međunarodnih odnosa od drugog svjetskog rata do danas. Zanimljivo je da je do promjena došlo u većini država na miran i na dosad neuobičajen način promjene ravnoteže sile: unutarnjim revolucijama u istočnoeuropskim državama i naglo propasti poredaka vlasti u većini država istodobno. Jedan od rezultata tih procesa je i pojava novih država na europskom političkom zemljovidu, što je u međunarodnoj javnosti ocijenjeno pozitivnim procesom. Takvu ocjenu šire su zapadne zemlje, tako da je ta činjenica s vremenom postala opće vrijednosna odrednica u političkom životu Europe i njezinom javnom mnije-

nju. Oprezniji analitičari (Brzezinski, Mearsheimer i drugi) upozoravali su na dvostruki karakter promjena u Europi: s jedne strane je nestao "veliki zločesti zmaj", ali je, s druge strane, u Europi nastala džungla s mnoštvom "otrovnih zmina". Lakše je bilo voditi računa o velikom zločestom zmaju, nego o nevidljivim i podmuklim zminama.

Nove europske države su u zapadnoj političkoj misli identificirane odmah i kao pozitivan rezultat raspada istočnog bloka, ali i kao izvor potencijalnih konflikata i sporova koji mogu pre rasti u lokalne i regionalne ratove. To je utjecalo na politički odgovor Zapada koji se temeljio na ambivalentnim procjenama: pozitivno- stvaranje novih država i negativno- nepoznanice koje sa sobom donose procesi osamostaljivanja država.

Prvi koraci

Odgovor zapadnih zemalja na povijesne promjene koje su se dogodile u istočnom dijelu Europe nalikovao je filozofiji predstavljenoj u

Harmelovom izvještaju iz 1967. godine, koja je zagovarala jaku obranu zapadnih zemalja, ali i popuštanje u odnosima prema istočnim zemljama i izgradnju odnosa kojima bi se mogla smanjiti napetost između istočnog i zapadnog saveza. Raspadom istočnog vojnog bloka Europa je dobila veliku šansu za mir i stabilnost. No, nova struktura i novi odnosi nisu mogli biti stvoreni preko noći, dobrim dijelom i stoga što je "nasljedstvo" hladnog rata stalno opterećivalo i priječilo neke važne korake u približavanju država zapada i istoka. Zapadne države okupljene u NATO savezu, a posebice SAD, odlučile su se za politiku korak po korak, smatrajući da prvo treba naviknuti te države na njihovo postojanje u međunarodnoj zajednici izvan blokova i vidjeti razvoj demokracije u njima, pa tek onda razgovarati o konkretnijem približavanju.

aktivnost između NATO-a i zemalja srednje i istočne Europe. Ideje zapisane u Deklaraciji afi-mirane su u potpunosti na sastanku KESS-a (OEES) u Parizu u studenom 1990., posebice u Ugovoru o ograničavanju konvencionalnog oružja u Europi i Pariškoj povelji o novoj Europi.

Konkretniji oblici suradnje

Sljedeći veći korak u približavanju dvaju bivših blokova učinjen je na sastanku Sjevernoatlantskog vijeća u lipnju 1991. u Kopenhagenu. Zaključak tog sastanka bio je da se intenziviraju kontakti sa zemljama bivšeg Varšavskog ugovora i to na sljedeći način: 1. organiziranjem sastanaka o pitanjima sigurnosti, 2. intenziviranjem vojnih kontakata organiziranjem rasprava u NATO stožeru i glavnim vojnim

svim državama Europe u cilju veće stabilitetu i sigurnosti na kontinentu.

U studenom 1991. godine Rimskom deklaracijom o miru i suradnji učinjen je novi korak u evoluciji odnosa između NATO-a i bivših država istočnog bloka. Njome se suradnja postupno institucionalizira, pa se tako ministri vanjskih poslova pozivaju na sastanak u Bruxelles u prosincu iste godine kako bi se zajedničkom deklaracijom odredili budući procesi na jačanju suradnje. Rimska deklaracija promovirala je stalne godišnje sastanke na ministarskoj razini NATO članica s pet zemalja srednje i istočne Europe (Bugarskom, Čehoslovačkom, Mađarskom, Poljskom i Rumunjskom), s Baltičkim državama (Estonija, Latvija i Litva), i Sovjetskim Savezom. Predviđalo se da će se sastanci održavati u Sjevernoatlantskom vijeću za suradnju (NACC). Novoosnova-

Da zapadne zemlje spremaju "novu politiku" prema zemljama Varšavskog pakta moglo se već vidjeti na sjednici ministara vanjskih poslova članica NATO u lipnju 1990. u Škotskoj (Turnberry), dakle prije formalnog raspada istočnog bloka. Zaključci s toga skupa objelodanjeni su mjesec dana kasnije u Londonskoj deklaraciji kojom se razmatrala transformacija NATO u skladu s novim uvjetima u međunarodnim odnosima. Deklaracija je proklamirala novi koncept Europe kao geopolitičkog i kulturnog entiteta koji više nije podijeljen u dva neprijateljska bloka. U zaključcima Deklaracije zapisano je da "demokratske zemlje središnje i istočne Europe čine dio političke strukture nove Europe". Nakon objavljivanja Deklaracije otpočela je živa bilateralna i multilateralna

zapovjedništвима, 3. pozivanjem časnika iz Centralne i Istočne Europe u NATO-va središta za izobrazbu, 4. uspostavom kontakata sa stručnjacima iz tih zemalja u cilju sudjelovanja u NATO znanstvenim i drugim projektima, 5. poticanjem kontakata između parlamenta tih zemalja i Sjevernoatlantske skupštine. Cijelo to vrijeme "stvaranja" temelja za nove odnose na relaciji Istok - Zapad, najviši vojni i civilni dužnosnici NATO-a jasno su davali do znanja da nova politika ne znači da će zemlje kojima je ona usmjerena preko noći postati članicama zapadnog saveza niti će im to dati veća jamstva sigurnosti. Nova politika bila je usmjerena prije svega na promjenu odnosa između donedavno suprotstavljenih blokova, kojim se trebalo otputiti izgrađivanje većeg povjerenja među

no vijeće svoj prvi sastanak održalo je 20. prosinca 1991. godine. Nakon raspada Sovjetskog Saveza došlo je do proširivanja Vijeća, nakon čega je brojilo 38 država (16 NATO i 22 države iz središnje i istočne Europe).

Stare dileme i nova rješenja

Ubrzo se pokazalo da Sjevernoatlantsko vijeće za suradnju ne može učinkovito pokriti sve probleme koji su nastali na prostoru bivšeg istočnog bloka. Započeta suradnja s bivšim državama istočnog bloka na početku je davala nadu u bolje rezultate. Jedan od razloga za slabe rezultate jest i različita politika prema pojedinim dijelovima istočnog bloka, odnosno prema pojedinim državama, kao i nesuglasja koja su posto-

jala među državama NATO-a u vezi s politikom prema Istoku. S jedne strane je postojala velika želja država iz bivšeg istočnog bloka za što bržim uključivanjem u zapadne integracijske procese, s ciljem da se na svaki način prekinu procesi koji su iz vezivali uz Moskvu. S druge pak strane, postojalo je nesuglasje među državama članicama NATO-a o tome treba li i kojom brzinom pozvati nove članice u NATO. Cijelim procesom upravljala je administracija SAD koja je zagovarala oprezniji pristup prema širenju NATO na istok, prije svega zbog odnosa s Rusijom. Naime, Rusija je u nekoliko navrata jasno dala do znanja da se države bivšeg Varšavskog pakta na neki način nalaze u njezinoj interesnoj sferi. Američki stručnjaci za pitanje Rusije i istočne Europe upozoravali su da bi prerano širenje NATO moglo izazvati porast utjecaja ultranacionalista u Rusiji, što bi u politički nestabilnoj državi moglo imati dalekosežne posljedice za bližu i dalju okolinu. Službena politika Rusije u početku nije imala primjedbi na primanje Poljske u NATO i drugih država "prve crte". No, nakon rujanskih događanja 1993. u Moskvi, Jeljin je svoju politiku prema zapadnim zemljama malo zaoštrio, te je njegova administracija počela upozoravati SAD i NATO da bi širenje na istok moglo izazvati "negativne reakcije ruskog javnog mnjenja pod utjecajem ultranacionalista, što bi moglo voditi u vojnu i političku destabilizaciju u regiji". Ruski ministar vanjskih poslova Andrej Kozyrev upozoravao je NATO da bi ruski ekstremisti mogli dobiti veliku popularnost u javnom mnjenju zemlje samo na nekakvom "iluzornom zapadnom napadu" čiji se prvi znaci vide u širenju NATO-a na istok. On je također isticao da "Rusija nema pravo određivati tko će biti primljen u NATO, ali da se mora voditi računa kakve bi utjecaje takav čin imao na unutrašnje stanje Rusije koja se nalazi u tranziciji". Još je dodao da će, s obzirom na veličinu države i probleme s kojima je suočena Rusija, tranzicija "trajati jako dugo". Za razliku od političara, predstavnici ruske vojske bili su mnogo jasniji u argumentiranju svog stava protiv širenja NATO-a. Njihova reakcija na primanje Baltičkih država bila je da: "širenje NATO-a na prostor Baltičkih država može biti uzeto kao pokušaj izolacije Rusije i stvaranje corridor sanitaire duž naše zapadne granice."

Stavovi političara i generala prema širenju zapadnog saveza na istok mogu se pronaći u "Temeđnjim odredbama vojne doktrine Ruske Federacije" iz 1993. i kasnijim dopunama osnovnog teksta. Vojna doktrina Rusije ima tri dijela: politički, vojni i vojno-tehnički. Politički dio govori o tome da Ruska Federacija ima oružane snage sa osiguranje sigurnosti države. U tom dijelu dokumenta se govori i o glavnim prijetnjama Ruskoj Federaciji. Tamo je, kao jedna od prijetnji Ruskoj Federaciji spomenuto i "širenje vojnih blokova i saveza koji zadiru u interesu i vojnu sigurnost Ruske Federacije". Ruska Federacija u

tom dokumentu nije identificirala neku zemlju kao svog neprijatelja, ali se jasno može prepoznati koji su to "vojni blokovi i savezi" označeni kao izvorište prijetnje. Nova doktrina govori da će se snage upotrebljavati protiv onih koji pokušaju napasti Rusiju i njezine gradane.

Zapadni političari uzeli su u obzir sve ruske argumente protiv širenja NATO-a na istok i zaključili da zapravo ne postoje razlozi kojima bi se moglo oduzeti pravo samostalnim državama da pitanje svoje sigurnosti rješavaju vlastitim odlukama. To se posebice odnosi na države Višegradske skupine, koje su se našle u tzv. "sivoj zoni" europske sigurnosti. U NATO-u su

i koordinirati njihova obrambena i sigurnosna politika." Na prigovore Rusije da će širenje NATO-a značiti izolaciju Rusije Solana je odgovorio da je "Rusija prevelika zemlja da bi ju netko mogao izolirati: no, problem je u tome da se Rusija vrlo lako može sama izolirati."

Ruske dileme

No, u cijeloj priči ne treba zanemariti u potpunosti stalna upozorenja ruskih dužnosnika da bi se javno mnjenje Rusije moglo negativno odrediti prema politici koju vode zapadne zemlje prema bivšem istočnom bloku, posebice pre-

Mađarski vojnici pripremaju se za zajedničku vježbu sa snagama NATO-a

odlučili intenzivirati razgovore s tim državama, ali i produbiti odnose do razine zajedničkih vojnih vježbi na prostoru tih država. Sve to nije sprječilo razgovore s Rusijom i njezinu pristupanje Partnerstvu za mir, iako je tražila poseban položaj s obzirom na status velike nuklearne sile.

Zapadni države odlučile su postupati oprezno u razgovorima s Rusijom, ali s time da se Rusiji stalno daje do znanja da ona neke procese u ovom trenutku ne može zaustaviti. Primjerice, Solana je 20. ožujka ove godine, za svoga posjeta Moskvi, pred ruskim Vijećem za vanjsku i sigurnosnu politiku održao govor u kojem je jasno rekao: "Činjenica je da se mi svi moramo suočiti sa zahtjevima mnogih zemalja srednje i istočne Europe koje traže tješnje odnose s europskim institucijama kao što su NATO ili Europska unija. Te zemlje ne traže nove odnose sa zapadnim institucijama zbog toga što se osjećaju ugroženima. One jednostavno žele biti dio Euro-Atlantske zajednice. I to je jedini razlog zašto se one žele pridružiti organizaciji u kojoj se na demokratski način može raspravljati

ma Rusiji. Ruski dužnosnici stalno su slali podosobne nepomirljive poruke zapadnim kolegama u vezi s politikom zapada prema istoku Europe. Pri tome se stalno naglašavalo kako su njihovi stavovi vođeni ruskim javnim mnjenjem. Primjerice, pridruživanje Rusije Partnerstvu za mir u ruskim novinama dočekano je s potpuno različitim emocijama. S jedne strane se promatrao kao pozitivan proces i uključenje Rusije u procese odlučivanja o sudbini kontinenta, dok se, s druge strane, naglašava da su to zapravo mrvice zapada upućene Rusiji, te da je time zapravo pristala na politiku koju zapad vodi prema istoku, a koja je suprotna ruskim nacionalnim interesima. Oponenti pridruživanja upozoravali su da Rusija neće postati "saveznik" nego samo "partner", jednak svim drugim državama u tom programu, što je ponižavajuće za Rusiju.

Mnogi analitičari upozoravali su da se stavovi ruskih dužnosnika i rusko javno mnjenje ne podudaraju u potpunosti ili su čak suprotni. Ruski političari stalno su u svojim govorima isticali da postoji nacionalni konsenzus o pitanjima vezanim za proširenje NATO-a. Istraživanja jav-

nog mnijenja davala su nešto drukčiju sliku. Prije, istraživanja javnog mnijenja ruskog Središta za istraživanja javnog mnijenja provedeno u prosincu 1995. godine u cijeloj Rusiji pokazalo je da je samo 0.7 posto ispitanika "zabrinuto" zbog širenja NATO. Njih 10 posto zabrinuto je za sudbinu Rusa izvan matice zemlje, 14 posto za probleme devastiranja i rasprodaje nacionalnog bogatstva. Za obnovu statusa supersile zalaže se 61 posto ispitanika, a za povrat nacionalnog digniteta 77 posto ispitanika. Istraživanja koje je sredinom 1996. godine provela zaklada Friedrich Ebert pokazala su sljedeće rezultate: 9 posto ispitanika podržavaju priključenje Rusije NATO-u, 10 posto ih vjeruje da proširenje NATO neće ugroziti ruske nacionalne interese, 30 posto smatra da to može štetiti interesima Rusije, dok 2 posto vjeruje da će to ojačati rusku sigurnost. U prosincu 1996. godine Zaklada za jav-

da rusko javno mnijenje problem širenja NATO-a prema istoku ne doživjava kao problem visoke važnosti, te da o njemu ne postoji nacionalni konsenzus. Čak se ni russki dužnosnici u potpunosti ne slažu oko tog pitanja: predsjednik ruske vlade Viktor Černomirdin govori da se on osobno ne boji proširenja NATO-a, ali da russki narod to neće prihvati; Ivan Ribkin, tajnik Vijeća nacionalne sigurnosti Rusije, prognozira je da će Rusija i sama jednog dana postati članicom NATO-a; ministar vanjskih poslova Rusije Jevgenij Primakov rekao je nedavno da je Rusija protiv širenja NATO-a i da će to i dalje biti, ali da politički pragmatizam određuje drugacije ponašanje Rusije, te se zalaže za pregovore i razgovore o tom pitanju. Njihova razmišljanja određuju i tri pravca u promišljanim o budućnosti Rusije između Istoka i Zapada: jedni se zalažu za veće približavanje Rusije Zapadu;

siječnja ove godine glavni tajnik Javier Solana u jednom govoru u Beču istaknuo je da je NATO imao, ima i imaće glavnu ulogu u procesima europske sigurnosti te naznačio pet glavnih ciljeva NATO-a u bliskoj budućnosti:

"Prvo, mi ćemo pozvati jednu ili više država da počnu pregovore sa Savezom. Naš cilj je biti spremni pozvati nove članove u članstvo do 1999., godine u kojoj će NATO proslaviti 50 godina postojanja.

Druge, mi ćemo razvijati inicijativu Partnerstvo za mir za širu i dublju suradnju sa svim partnerima, posebice u političkim konzultacijama i operativnom planiranju i aktivnostima.

Treće, želimo postići dogovor s Rusijom kojim ćemo učvrstiti tako, stabilno i trajno sigurnosno partnerstvo. U sljedećih nekoliko mjeseci mi ćemo raditi na razvoju specijalnih odnosa.

Četvrto, Savez će također razvijati buduću suradnju s Ukrajinom. Savez će raditi na razvoju, u sljedećih nekoliko mjeseci, "jasnih i učinkovitih odnosa s Ukrajinom", koji bi mogli biti formalizirani tijekom samita u Madridu.

Peto i zaključno, mi ćemo reformirati našu zapovjednu strukturu s ciljem poboljšanja naše sposobnosti za postizanje svih zadaća u upravljanju krizama; omogućiti ćemo svim partnerima puno sudjelovanje u svim akcijama i sudjelovati u izgradnji eurospkog sigurnosnog i obrambenog identiteta." Orientacija na postizanje dogovora s Rusijom bila je ključni element u zapadnoj politici širenja NATO-a.

Solana je u svom govoru u Beču 16. siječnja ove godine i dan kasnije u Bonnu istaknuo da današnji i budući NATO ne znači prijetnju Rusiji, te da nema govora o izolaciji Rusije. Upravo suprotno, NATO nastoji postići dogovor o sveeuropskoj sig-

urnosti s Rusijom, jer se nova europska sigurnost ne može graditi na sukobljavanju, nego na suradnji i dogovaranju. Kazao je kako je svih 16 zemalja članica NATO-a potvrdilo svoju namjeru da nastave s proširenjem saveza, ali uz zahtjev da se to proširenje izvede uz širi dogovor s Rusijom. "Sve zemlje članice saveza izjasnile su se za postizanje stvarnog dogovora s Rusijom koji ide puno dalje od onog dogovora kojeg sada imamo", dodao je Solana, čime je potvrdio postojanje spremnosti zapadnih država na približavanje zahtjevima koji dolaze s ruske strane.

S druge strane, u Rusiji postoje različita mišljenja o širenju NATO-a prema Istoku. Zastupnici jednog mišljenja tvrde da se proces ruskim aktivnostima i otvorenim protivljenjem,

Američki vojnik na ophodnji u Bosni i Hercegovini. Iskustvo s ratom na Balkanu pokazalo je da vodeću ulogu u NATO-u i dalje zadržavaju SAD

no mnijenje Rusije organizirala je istraživanje u 56 zajednica i 29 regija, teritorija i republika, uključivši u istraživanje sve gospodarske i geografske zone Rusije. Na pitanje: "Koju politiku bi trebala Rusija provoditi prema NATO-u?". Odgovori su bili sljedeći: Rusija treba spriječiti proširenje NATO-a (31 posto), Rusija bi trebala postati članica NATO-a (22 posto), Rusija bi se trebala složiti s proširenjem NATO uz uvjet dobrih ugovora o suradnji s državama članicama NATO-a (10 posto), Rusija ne bi trebala spriječavati širenje NATO-a (2 posto), "Ne znam" (35 posto).

Spomenuta istraživanja pokazuju da, općenito gledajući, zabrinutost Moskve prema širenju NATO-a ne dobiva u potpunosti potvrdu u javnom mnijenju Rusije. Istraživanja su pokazala

drugi smatraju da se treba povezivati sa Zapadom, ali do određenih granica, kako se ne bi doveo u pitanje ruski identitet; treći vide Rusiju kao most između Istoka i Zapada, pri čemu Rusija treba iz tog odnosa dobivati velike koristi, a da ne ugredi vlastiti identitet.

Pregovori o partnerstvu

Zapadne države i Rusija u pregovorima su pošle od činjenice da imaju zajednički cilj: stabilnost i sigurnost u Evropi svih i za sve. No, rješenja za postizanje tog cilja bila su različita, mada ni danas, nakon prvih poziva u članstvo NATO-a, ne možemo reći da su se stavovi NATO članica i Rusije u potpunosti približili. Sredinom

kritikama pa i naznakama mogućih prijetnji, može zaustaviti, odnosno usporiti. Drugi ruski analitičari smatraju da je srednja Europa definitivno izgubljena za Rusiju, prije svega zbog loše ruske politike i da je normalan sljedeći korak uključivanje tih zemalja u NATO, te da se to ne može zaustaviti, odnosno usporiti.

S vremenom je u vladajućim političkim krugovima u Moskvi shvaćeno da je širenje NATO-a politička realnost, koja može dobiti svoj konkretni oblik, prije ili kasnije, u učlanjivanju novih država i približavanju NATO-a Rusiji. S obzirom na to, oblikovala se ideja o potpisivanju sporazuma između Rusije i NATO-a koji bi trebao biti temelj novog znatno šireg sustava euro-azijske sigurnosti. Time bi se riješile tri stvari: pitanje proširenja NATO-a, ojačala bi se sigurnost Rusije, i na kraju, protegla bi se europska sigurnost na azijsko područje, što bi koristilo Rusiji jer bi time došlo do spajanja ruskih europskih i azijskih elemenata.

Sporazum je, prema ruskim prijedlozima, trebao imati sljedeće elemente:

1. Temelje tog novog sustava činila bi dva sustava: Rusija - povezana sustavom kolektivne sigurnosti sa zemljama članicama ZND-a, i NATO koji bi mogao biti uvećan za srednjeeuropske zemlje. S jedne strane Rusija i ZND, a s druge strane prošireni NATO činili bi novi bipolarni sustav sigurnosti. Dvije velike sigurnosne strukture pokrivale bi euro-azijski dio (Rusija i ZND), a na drugoj strani djelovači bi NATO (pokrivači europski dio). Sustav bi trebao biti izgrađen kao cjelina sastavljena od ta dva subsistema koja ne bi bila u sukobu.

2. Treba neutralizirati prijetnje koje bi mogle nastati širenjem NATO-a. To bi bilo sadržano u skupu mjera kojima bi se izvela demilitarizacija u zemljama koje bi stupile u NATO, u obvezi neširenja nuklearnog oružja, u zabrani smještanja stranih trupa na njihovim teritorijima, u zabrani širenja napadačkih oružja u zonama blizu Rusije bez privole Moskve, u poštivanju statusa Kalingrada i, na kraju, u otlanjanju mogućnosti (bar za neko vrijeme) ulaska baltičkih država u NATO.

3. Ugovor o zajedničkoj sigurnosti između Rusije i NATO-a treba biti potpisana kao ugovor između dva temeljna aktera sigurnosti, a ne prema formuli 16 članica NATO i Rusija. To bi bio prvi ugovor takve vrste o sigurnosti koji je NATO ikada sklopio i njime bi se najprije istaknuto da nema sigurnosti u Europi ukoliko se u nju ne uključi Rusija, te da na toj osnovici dva potpisnika žele zajednički graditi novi sustav sigurnosti.

Novo partnerstvo za stabilniju Evropu

Elementi novog partnerstva između NATO-a i Rusije mogli su se nazirati iz sadržaja

ukupne suradnje koja se razvila od početka devedestih do danas između zapadnih država i Rusije. Cijelo vrijeme u tom procesu bila je prisutna potreba za potpisivanjem sporazuma kojim bi se cijelovito uredili međusobni odnosi. Rusija je zahtijevala sporazum koji bi ratificirali nacionalni parlamenti, dok su predstavnici NATO-a inzistirali na dokumentu koji bi bio politička izjava o zajedničkim odnosima i namjerama. Tijekom ove godine počevši od siječnja održano je šest krugova pregovora o tom dokumentu između glavnog tajnika NATO Solane i ruskog ministra vanjskih poslova Primakova. Rezultat je 27. svibnja u Parizu potpisani "Osnovni akt o zajedničkim odnosima, suradnji i sigurnosti između NATO-a i Ruske Federacije". Njime su, osim općih izjava o zajedničkoj suradnji i zajedničkim namjerama na promicanju međusobnog povjerenja i mira u Europi, određeni budući okviri strateške suradnje između NATO-a i Rusije. Ono bitno iz ovog dokumenta jest da je potvrđena nova uloga NATO-a u okviru kojeg SAD zadružava svoju ulogu na europskom prostoru, te da NATO može pozvati države srednje i istočne Europe, članice bivšeg istočnog bloka, da se pridruže članstvu NATO-a.

Sastankom u Madridu NATO prestaje biti braniteljem i jarcem zapadnoeuropske sigurnosti i suradnje i postaje uporište sveeuropske sigurnosti. To nam potvrđuju i pitanjima kojima se bavio sastanak u Madridu.

Prvo, članice NATO pozvali su Mađarsku, Češku i Poljsku da se pridruže NATO-u. Do kraja godine trebala bi biti obavljene sve pripreme za potpisivanje protokola o pristupu u prosincu 1997. na ministarskom sastanku članica NATO-a. Cijeli ratifikacijski proces trebalo bi dovršiti do travnja 1999. kada će se slaviti pedeset rođendan NATO-a.

Drugo, NATO ostaje otvoren za nove pozive za članstvo, što se posebno ističe u zajedničkoj izjavi: "Mi potvrđujemo da NATO ostaje otvoren za pristup novih članica prema članku 10. Sjevernoatlantske povelje. Savez će pozdraviti nove članice u skladu s načelima organizacije i doprinosa sigurnosti u euro-atlantskom području. Savez očekuje da će nove pozive za članstvo uručiti u nadolazećim godinama. NATO će razvijati odnose sa zemljama koje su izrazile interes za članstvo u NATOU, kao i s onim zemljama koje će možda zatražiti prijam u budućnosti. Zemlje koje su ranije izrazile želju da postanu članice NATO, a nisu pozvane da započnu razgovore o članstvu, ostat će u razmatranju za pristup u budućnosti." U zajedničkoj izjavi se ističe da ni jedna država nije unaprijed isključena iz tog procesa, te da će se poziv upućivati onim državama koje izraze želju, ali i ispune temeljna načela NATO-a, kao što su demokratski poredak, poštivanje ljudskih i nacionalnih prava, stabilno gospodarstvo i

tržište, itd.

Treće, čelnici NATO-a osnovali su drugog dana zasjedanja u Madridu Euroatlantsko partnersko vijeće (EAPC), koja će imati za cilj razvijanje i poboljšanje sigurnosnih odnosa između NATO i država s područja Europe i Euroazije. EAPC u svoj sastav uključuje zemlje koje traže članstvo u NATO-u (kao što su Slovenija i Rumunjska), neutralne zemlje (Švicarska i Austrija), te bivše sovjetske republike Rusiju, Ukrajinu i Tadžikistan. Vijeće će imati stalno predstavništvo u sjedištu NATO-a u Bruxellesu, a konkretne zadaće će biti u spajaju programu vojne suradnje NATO-a i politički dijalog sa zemljama nečlanicama.

Cetvrti, predstavnici 16 zemalja članica NATO-a i Ukrajine potpisali su u Madridu "Povelju o posebnom partnerstvu" kojom se predviđaju redoviti sastanci na političkoj i vojnoj razini i vojna suradnja između NATO-a i Ukrajine. Suština tog sporazuma je produbljivanje suradnje zapadnih zemalja s Ukrajinom, što je posebno istaknuto u govoru ukrajinskog predsjednika Leonida Kučme prigodom potpisivanja Povelje. On je istaknuo da se tom Poveljom mijenjaju odnosi u Europi, ali i u NATO-u, te da je sastanak u Madridu potvrdio da je "nova arhitektura sigurnosti u Europi zasnovana na otvaranju i udruživanju".

Peto, članice NATO suglasile su se s djelomičnom promjenom zapovjedne strukture NATO-a u Europi, koja je usmjerena prema većem utjecaju europskih država na donošenje nekih odluka bitnih za europsku sigurnost ili za poduzimanje nekih vojnih akcija bez traženja suglasnosti od SAD.

Šesto, članice NATO-a ponovno su raspravljale o situaciji u Bosni i Hercegovini i izrazile svoju potporu provedbi Daytonских sporazuma, kao i učinkovitim akcijama snaga međunarodne zajednice (što se odmah i ostvarilo samo nekoliko dana nakon završetka sastanka u Madridu).

Kakvi će biti stvarni dometi Madrida pokazat će vrijeme. No, potpora sadašnjoj politici NATO-a bit će glavna odrednica budućih odnosa u Europi. Sadašnje, ali i buduće domete nove politike NATO-a ocijenio je predsjednik Češke Republike Vaclav Havel u jednom razgovoru riječima: "NATO je najbolji instrument kolektivne sigurnosti za Europu... Europski kontinent je jedinstven i nedjeljiv entitet i to će uvek vrijediti za pitanja sigurnosti. Ako se sigurnost ne bude pružala novim demokracijama istočne Europe, to će uzrokovati protok nesigurnosti s Istoka na Zapad." Madrid je pokazao da su zapadni političari svjesni problema koji mogu doći s istoka Europe, te da su sadašnji mehanizmi mogući, ali ne i jedini odgovor na buduće izazove.

Pedesetgodišnjica Marshallovog plana (II. dio)

Marshallov plan nije samo doveo do ekonomskog oporavka Zapadne Europe: bez njega, teško da bi nastao NATO i EEZ (odnosno sadašnja Europska unija)

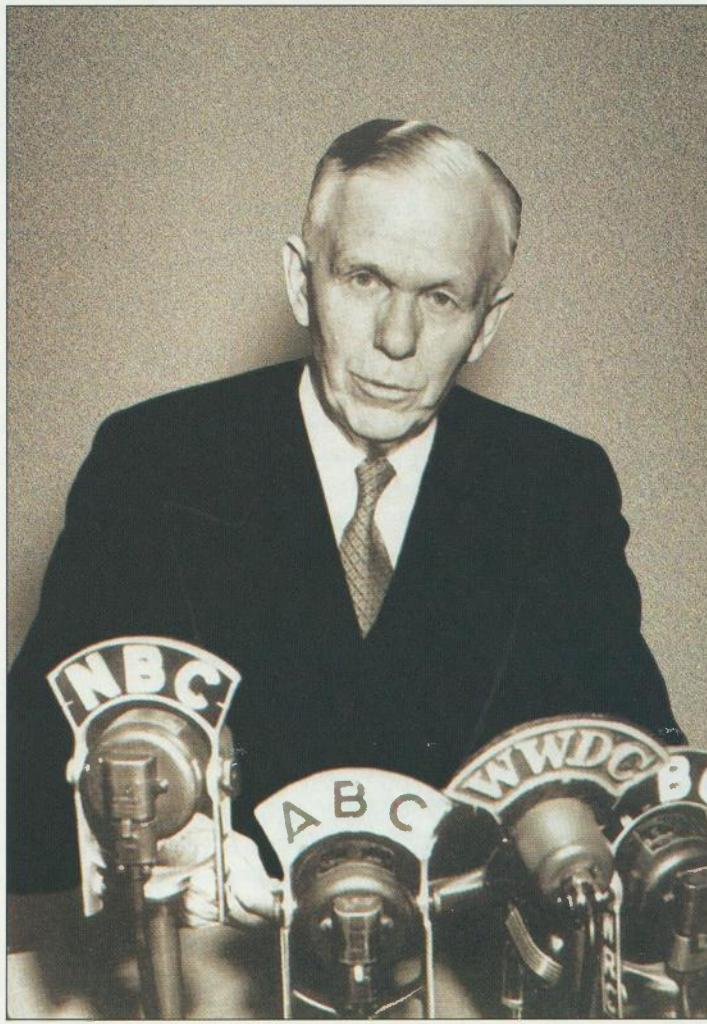
Robert BARIĆ

Samo tjedan dana nakon svog harvardskog govora, Marshall je dopunio svoj prvi prijedlog - ponuda američke pomoći proširena je na sve zemlje "zapadno od Azije" - tj. zemlje srednje i istočne Europe, ali i sam Sovjetski Savez. Iako se taj potez objašnjavao težnjom SAD-a da prednostima tržišne ekonomije pred sovjetskim centraliziranim ekonomskim planiranjem oslabi sovjetski utjecaj u istočnoj Europi, prava je istina zapravo prozaičnija. Radilo se o čistom promidžbenom triku, usmjerenom prema povećavanju američkog prestiža u Europi, te okrivljavanju SSSR-a za (očekivano) odbijanje američke ponude. Predstavnici Trumanove administracije znali su da ne postoji nikakva šansa da Kongres odobri ekonomsku pomoći Sovjetskom Savezu u trenutku kad je bilo očito da ratno saveznštvo dvije zemlje više ne postoji, i da se međusobni odnosi svakim danom sve više pogoršavaju.

Ipak, da nije došlo do brze europske reakcije na Marshallov govor, pitanje je kako bi se dalje razvijali događaji. Trumanova administracija trebala je pozitivnu europsku reakciju kako bi mogla uvjeriti američku javnost i Kongres o potrebi pomoći Evropi (istodobno izbjegavajući utisak da će SAD odrediti uvjete plana).

Na američku ponudu odgovorile su dvije zemlje, čija će pomoći biti ključna za uspješno odvijanje plana - Francuska i Velika Britanija. Pritom je, shvativši važnost američkog prijedloga, britanski ministar vanjskih poslova Bevin

prvi reagirao (ne čekajući detaljnija pojašnjenja), što je dovelo do toga da je od početka Velika Britanija (na europskoj strani) dobila vodeću ulogu u formuliranju Marshallovog plana (da su Francuzi bili brži, pitanje je kako bi plan izgledao - dio francuskih političara protivio se prekidu veza sa Sovjetskim Savezom, dijelom potaknut strahovanjima od akcije francuske ljevice, a dijelom i sovjetskim ponudama za zajedničku

George C. Marshall, američki državni sekretar, čiji je harvardski govor 1947. predstavlja početni korak u organizaciji američke ekonomске pomoći zapadnoeuropskim zemljama

politiku prema Njemačkoj). Na sastanku u Parizu 17. lipnja Bevin je s francuskim ministrom vanjskih poslova Georgesom Bidaultom sklopio kompromis, pri čemu su Francuzi dobili dva ustupka - konferencija o planu američke pomoći na koju će biti pozvani predstavnici europskih zemalja održat će se u Parizu (a ne u Londonu), i poziv na pridruživanje zajedničkom planu uključivati će cijelu Europu uključujući i SSSR (a ne samo zapadnoeuropske zemlje); zadnje je urađeno zbog situacije na francuskoj unutarnjoj političkoj sceni.

Sovjetska reakcija

Pozvavši i SSSR, Bevin i Bidault nadali su se kako će Sovjeti na kraju odbiti poziv. U tome su bili u pravu. Prva sovjetska reakcija na plan bila je negativna - članak u listu *Pravda* (od 16. lipnja 1947.) opisao je cijelu namjeru kao produžetak Trumanove doktrine s namjerom miješanja u unutarnje poslove drugih država. Očito, Moskva je smatrala da SAD žele osnovati protosovjetski blok u Evropi. Usprkos tome, Molotov je prihvatio Bevinov i Bidautov poziv i 27. lipnja stigao u Pariz radi rasprave o Marshallovoj ponudi.

Molotov je želio ostvariti u Parizu tri cilja: utvrditi vrstu i količinu ponuđene pomoći, izbjegći utemeljenje sveeuropskog programa (umjesto toga, priхватiti pristup na pojedinačnoj bazi, tj. dogovor s svakom zemljom posebno) i dozvoliti uključivanje Njemačke u program pomoći samo ako budu zadovoljeni sovjetski zahtjevi u pitanju Njemačke (posebice

pitanje reparacija).

Kad je Molotov video da još ne postoji nikakav konkretan program, i da zadnja dva sovjetska zahtjeva neće biti prihvaćena, napravio je najlošiji mogući korak za sovjetske interese - napustio je konferenciju 2. srpnja. Time su Sovjeti propustili prigodu da izvuku određene ekonomske koncesije, pa možda i osiguraju neprolazak plana u američkom Kongresu (da je Molotov ostao u Parizu, vjerojatno bi uspio razvodniti cijeli plan na razinu ograničenog transfera sredstava iz SAD-a u Europu; tada bi, u najboljem slučaju, Marshallov plan eventualno prerastao u most za povezivanje SAD-a i SSSR-a, ali teško da bi u takvim uvjetima došlo do ekonomskog i političkog ujedinjavanja Zapadne Europe).

Bevin i Bidaut su Molotovljev korak dočekali s olakšanjem, ali ipak (djelomično i zbog pritiska stranki ljevice u obje zemlje) oba su ministra 4. srpnja uputila poziv za sudjelovanje svim evropskim zemljama (osim Francovoj Španjolskoj, dok se SSSR sam isključio) na zajedničkom sastanku u Parizu koji se trebao održati 12. srpnja. U tom trenutku položaj ostalih istočneuropejskih zemalja još nije bio jasan. Usprkos sovjetskom odbijanju, vlade Čehoslovačke i Poljske odlučile su poslati predstavnike (čehoslovačka vlada je to objavila javno, a poljska privatno), Mađarska je bila spremna na isti korak, a Albanija i Bugarska također su pokazivale želju za odlaskom na konferenciju; samo su Jugoslavija i Rumunjska odlučile za savjet pitati Moskvu. Molotov je prvo prenio istočneuropejskim vladama 5. srpnja Staljinovu odluku da odu na konferenciju, ali da sabotiraju svaki pokušaj postizanja dogovora. No samo dva dana kasnije Moskva je odlučila kako je najbolje u potpunosti bojkotirati konferenciju. Prvo je izведен pritisak na čehoslovačkog premjera Gottwalda i ministra vanjskih poslova Jana Masaryka za vrijeme njihova posjeta Moskvi 8.-9. srpnja radi diskusije o čehoslovačkom sudjelovanju na konferenciji (prijetnje su išle tako daleko da je rečeno kako bi SSSR mogao ponisti čehoslovačko-sovjetski sporazum iz prosinca 1943.); nakon toga čehoslovačka vlada odustala je od odlaska u Pariz. Bugarska i jugoslavenska vlada odustale su 9. srpnja, a u iduća dva dana i ostale zemlje istočne Europe. Odluka Moskve, izazvana sumnjom u američke motive i očitom činjenicom da SSSR nema ekonomskih sredstava da parira širenju američkog utjecaja, predstavljala je konačnu hladnoratovsku podjelu Europe na dva vojnopolitička bloka.

Slika tipična za prve godine poslijeratne Europe - razrušeni nizozemski grad. Zahvaljujući Marshallovom planu, u roku od samo četiri godine zapadnoeuropske ekonomije podigle su se na čvrste noge

Plan postaje stvarnost

Usprkos izostanku SSSR-a i zemalja istočne Europe, u Parizu je 12. srpnja održana konferencija 16 preostalih europskih zemalja¹; ova radna konferencija, nazvana **CEEC (Committee of European Economic Cooperation)**, Komitet za europsku ekonomsку suradnju, je u roku od samo šest tjedana trebala odrediti europske potrebe za razdoblje od 1948. do 1951. godine. CEEC se odmah suočio s dva problema - prvo, kako formulirati zajednički pristup kad su se okupljene zemlje razlikovale po stupnju ekonomske razvijenosti i stupnju posljedica rata (razaranja industrije i infrastrukture). Drugo - što uraditi s Njemačkom? Njemačka je bila jedina zapadnoeuropska zemlja koja nije bila zastupljena u CEEC-u, a o potrebama njemačke ekonominje nisu se mogle donijeti procjene ponajprije zbog političkih pitanja. Sovjeti su inzistirali na golemim reparacijama, a Francuzi su nastojali ograničiti oporavak Njemačke (inzistirajući na kontroli Ruhrske oblasti). Dakle, nikakvog napretka u radu CEEC-a nije moglo biti dok SAD, Francuska i Velika Britanija ne usuglase svoja stajališta o Njemačkoj. Kompromis koji je omogućio daljnji rad CEEC-a donesen je u kolovozu: tri su se zemlje složile o stvaranju posebnog tijela koje će odrediti razina proizvodnje ugljena i čelika u Ruhru, te početi s pregovorima o ujedinjavanju tri okupacijske zone u jedinstvenu cjelinu.

I unutar samog CEEC-a postojali su sukobi. Francuska i Velika Britanija željele su pod svoju kontrolu staviti manje i ekonomski slabije

razvijene zemlje (npr. Italiju, Norvešku, Nizozemsku) koje su radje željele da glavnu riječ imaju Amerikanci (time bi se suprotstavile pritiscima Francuske i Velike Britanije). Uz to, zemlje Beneluksa zalagale su se za jačanje njemačke ekonominje (čime bi one direktno profitirale, jer su njihove ekonominje tradicionalno povezane s njemačkom), što nije odgovaralo Francuskoj. Skandinavske zemlje nisu željele da CEEC upravlja raspodjelom američke pomoći, već su se zalagale da to preuzeme Ekonomski i socijalni komitet za Evropu (Economic and Social Commission for Europe), jer bi to bio i način uspostavljanja odnosa s istokom odnosno s Sovjetskim Savezom (Sovjeti i njihovi saveznici imali su šest od 17 mesta u toj komisiji); na ovo nije htjela pristati Velika Britanija.

S obzirom na navedene probleme, bilo je pravo čudo da je do zadanog roka CEEC dovršio zadaču. Međutim, predviđena brojka (28 miljardi USD koji bi se poslali u razdoblju od četiri godine) bila je prevelika za američki Kongres; pod američkim pritiskom ta je suma srezana na 19.2 milijarde USD u izvještaju objavljenom 22. rujna 1947.

Iduća faza u stvaranju plana bila je poglavito u američkim rukama. Da bi plan prošao, Truman ga je morao "prodati" američkoj javnosti; zbog toga je pokrenuta velika promidžbeni kampanja, koja je ubrzo i donijela rezultate. Usprkos problemima, Trumanova administracija je uspjela progurati plan kroz republikanski Kongres, gdje su glavni protivnici bili pripadnici desnog krila Republikanske stranke (koji su do

tada Trumana optuživali kako je mekan prema komunizmu!). Protivnike plana predvodio je republikanski senator Robert E. Taft navodeći ekonomske (ekonomska pomoć Evropi izazvat će nestašice u SAD-u, dići cijene proizvoda i dovesti do državne kontrole nad ekonomijom) i političke (SAD bi trebale prekinuti veze s Europom a ne "uvlačiti" se u europske razmirice, i mogući novi oružani sukob u Evropi; kako su Taft i njegovi istomišljenici do drugog svjetskog rata bili zagovornici američkog izolacionizma, to mišljenje ne začuđuje) razloge protiv tog prijedloga. Kako bi neutralizirala republikansko protivljenje, Trumanova administracija organizirala je niz kongresnih saslušanja, pokrenula veliku promidžbenu kampanju radi zadobijanja potpore američke javnosti ali i sindikata i udruženja proizvođača; uz ekonomske probitke (kako za SAD tako i za europske zemlje) isticano je da Taftov izolacionizam ne predstavlja sredstvo za zaustavljanje sovjetske agresije (bilo je dostatno pogledati rezultate američkog izolacionizma između dva rata). Cjelokupni napor bio je na kraju uspješan: do kraja godine Truman je osigurao prva sredstva, 522 milijuna USD za pomoć Francuskoj, Italiji i Austriji za ožujak 1948. (u Francuskoj su komunistički sindikati organizirali niz štrajkova radi rušenja vlade, a u Italiji su se u travnju trebali održati parlamentarni izbori). Dana 19. prosinca Truman je podnio Kongresu zahtjev za finančiranjem Programa europskog oporavka (**European Recovery Program, ERP**) u vrijednosti od 17 miliard USD u idućem četverogodišnjem razdoblju. Kongres je zatražio gođišnje dodjeljivanje sredstava (a ne kompletni

četverogodišnji paket) i ustanovljavanje posebne nezavisne agencije (**Economic Cooperation Administration, ECA**) koja će upravljati sredstvima pomoći, no većeg protivljenja nije bilo (stvaranje Kominformom potkraj 1947. /jedan od ciljeva te organizacije komunističkih partija pod vodstvom SSSR-a bila je destabilizacija zapadne Europe/ i komunističko preuzimanje Čehoslovačke u veljači 1948. samo je ubrzalo donošenje odluke) i 3. travnja 1948. Truman potpisuje zakon kojim ECA za prvu godinu odvijanja plana dobiva 5.3 milijarde USD.

Prve pošiljke ekonomske pomoći počele su stizati u Evropu u proljeće 1948. godine. Iako je Marshallov plan trajao samo do 1952., njegova važnost u obnovi Zapadne Europe je bila iznimna - plan je predstavljao poticaj koji je pokrenuo obnovu.

Približno dvije trećine pomoći poslane Marshallovim planom došlo je u četiri zemlje - Veliku Britaniju (jedna četvrta danih sredstava), Francusku (jedna petina), Italiju (jedna desetina), Njemačku (jedna desetina). No to nije značilo da su isključivo te zemlje profitirale američkom pomoći - ako se pogleda veličina iznosa po glavi stanovnika, najbolje su prošle Norveška i Austrija, s preko 130 USD (za usporedbu, Njemačka je dobila 19 USD). Sadržaj pomoći varirao je od zemlje do zemlje: oko 40 posto ERP-ove pomoći poslane Velikoj Britaniji bilo je u hrani, gorivu i gnojivima, a slični je slučaj bio i s pomoći slanoj Njemačkoj, Austriji i Irskoj. Treba napomenuti da je ipak oko 20 posto poslane pomoći bilo u obliku strojeva, vozila, željeza i čelika; nakon 1949. udio pomoći slane u hrani se smanjio, a porasla je tehnička

pomoć. Sveukupno, kroz razne oblike pomoći, SAD su između 1948. i 1952. uložile oko 13 milijardi USD, što im se (bilo ekonomski, bilo politički) višestruko isplatilo. Nasuprot tome, SSSR je između 1948. i 1953. opljačkao iz istočne Europe sredstava u vrijednosti od 14 milijardi USD.

Uspjeh Marshallova plana vidi se u sljedećim podatcima: skupni BNP zemalja Zapadne Europe porastao je za 32 posto (sa 120.000 milijuna USD na 159.000 milijuna USD), poljoprivredna proizvodnja povećala se za 11 posto u odnosu na predratnu razinu, a industrijska proizvodnja za 40 posto.

Dakle, Marshallov plan je podigao Zapadnu Evropu na čvrste (ekonomske) noge. No, time nije bila iscrpljena njegova uloga. Možda najznačajniji rezultat plana je stvaranje NATO-a kao vojnopoličkog saveza zapadnoeuropskih država, te sadašnje Europske unije.

Njemačko pitanje, Berlinska kriza i nastanak NATO-a

No, prije poduzimanja prvih koraka prema političkoj i ekonomskoj integraciji Zapadne Europe, trebalo je riješiti ključni problem - pitanje budućnosti Njemačke. Pitanje ustroja jedinstvene Njemačke bilo je od ključnog interesa za sve četiri zemlje-pobjednice. No, Staljin je imao svoje ideje o budućnosti Njemačke.

Prvi pokušaj određivanja sudbine poslijeratne Njemačke bio je **Morgenthauov plan**, objavljen 1943. u Casablanci, koji je predviđao trajnu demilitarizaciju i podjelu Njemačke, uništenje njemačke industrije i davanje velikih

Berlinska kriza bila je prekretnica koja je dovela do stvaranja NATO-a, a time (uz ekonomsko) i vojnog i političkog povezivanja SAD-a i zapadnoeuropskih zemalja

dijelova njemačkog teritorija susjednim zemljama. Morgenthauov plan nije ostvaren, ali neke njegove ideje izronile su na Postdamskoj konferenciji. U Potsdamu je prevladavalo pitanje razoružanja i reparacija Njemačke, međutim o samom obliku buduće njemačke države nije se našao kompromis. Britanci su se zalagali za unutarnu državnu strukturu iz ekonomskih razloga; Sovjeti su tražili snažnu središnju vladu nadajući se kako će SED (stranka ljevice pod njihovom kontrolom) osvojiti vlast na izborima i dovesti Njemačku u sovjetsku sferu utjecaja (ta su se nadanja temeljila na uspjehu partija i stranki ljevice na izborima održanim u europskim zemljama 1945.); Francuzi su se zalagali za federalno uređenje s slabom središnjom vladom (stvaranje slabe njemačke države koja više ne će predstavljati prijetnju Francuskoj). U razdoblju između 1945. i 1947. sile pobjednice nisu uspjele formulirati zajedničku politiku po pitanju Njemačke (pitanje reparacija, industrijskog razvoja poslijeratne Njemačke, pitanje Ruhra, oblik središnje

vlasti), pri čemu su sve tri navedene strane mijenjale svoja prvotna stajališta.

Nakon više bezuspješnih pokušaja postizanja dogovora o ujedinjenoj Njemačkoj, na sastanku Vijeća ministara vanjskih poslova održanom u Londonu potkraj 1947. godine Marshall i Bevin dogovorili su se o poduzimanju zadnje inicijative za stvaranje jedinstvene njemačke države; ukoliko inicijativa propadne (što se i očekivalo) američka i britanska okupacijska zona povezat će se u teritorij nazvan Bizonija. Idući korak bio bi provedba valutne reforme, što je provedeno u lipnju 1948. devaluacijom njemačke marke (staru Reichmark zamjenila je nova Deutsche Mark), i to u sve tri zapadne okupacijske zone. Sovjeti su bezuspješno pokušali sprječiti takav razvoj događaja (koji je neizbjegno vodio prema formiranju njemačke države sastavljene iz okupacijskih zona tri zapadne sile), inzistirajući na ekonomskom jedinstvu Njemačke.

Razgovori predstavnika SAD-a i ostalih zainteresiranih zemalja o tri zapadne okupacijske zone doveli su do objavljanja "Londonskih

preporuka" 7. lipnja 1948., u kojima je predloženo stvaranje nacrta novog ustava koji su trebali donijeti sami Nijemci (znači da se Nijemcima ostavilo određivanje balansa između središnje vlasti i federalnih jedinica); pod američkim i britanskim pritiskom, i Francuska prihvata 17. lipnja ove prve korake usmjerene prema stvaranju SR Njemačke.

Stvaranje Bizonije (koja je preimenovana u Trizoniju kad joj je priključena i francuska okupacijska zona) protumačeno je od Sovjeta kao prvi korak u stvaranju nove njemačke države pod kontrolom SAD i njegovih saveznika. Događaj koji je pokrenuo sovjetsku protureakciju bila je valutna reforma; samo dan nakon

američki potez, sovjetska okupacijska zona postaje 7. listopada 1949. Njemačka Demokratska Republika (DDR).

Berlinska kriza ukazala je na potrebu ne samo ekonomskog, već i vojnog integriranja zemalja Zapadne Europe (međusobno, ali i s SAD-om). Prvi smjer u stvaranju zapadnoeuropskog vojnopolitičkog saveza bio je **Brusselski sporazum** (potpisani 17. ožujka 1948.) između Francuske, Velike Britanije i zemlje Beneluksa, usmjeren protiv eventualnog sovjetskog napada³). Na inicijativu Velike Britanije 4. travnja 1949. dolazi do potpisivanja Sjevernoatlantskog sporazuma (**North Atlantic Treaty, NAT**), čijim stupanjem na snagu 24. kolovoza 1949. nas-

Potpisivanje Rimskih ugovora 1957. kojima je ustanovljena Evropska ekonomska zajednica (današnja Evropska unija). Bez američke pomoći u ključnom trenutku, pitanje je bi li uopće došlo do događaja koji su na kraju doveli do evropske ekonomske integracije

njezinog otpočinjanja u Zapadnom Berlinu (23. lipnja), Sovjeti uvode ekonomsku blokadu Zapadnog Berlina, a zatim i istočnu marku u njihovom okupacijskom sektoru. Iako je prvotni sovjetski cilj bio prisiljavanje SAD na odustajanje od stvaranja separatne njemačke države, ubrzo su ulozi postali znatno veći - u američkoj i zapadnoeuropskoj javnosti stvorilo se mišljenje da je sovjetski korak usmjerjen prema istjerivanju zapadnih sila prvo iz Zapadnog Berlina a zatim i iz cijelokupne Njemačke; u takvim uvjetima Amerikanci više nisu ni mogli pomisliti o povlačenju iz Berlina. Kao odgovor na sovjetski potez, Amerikanci su uspostavili zračni most kojim je do svibnja iduće godine (kada je blokada ukinuta) opskrbljivano dva milijuna stanovnika Zapadnog Berlina. SAD su ostale nepotpustljive u pitanju osnutka Zapadne Njemačke - parlamentarni savjet sastavljen od predstavnika svih političkih stranaka je od rujna 1948. do svibnja 1949. godine izradio ustav nove države; prvi parlament izabran je u kolovozu, a prva vlasta uspostavljena mjesec dana kasnije²), na čelu s Konradom Adenauerom. Kao odgovor na

taj njegov organizacijski okvir - **NATO**.

Od OEEC-a do Evropske unije

Marshallov plan predstavljao je i presudan poticaj prema stvaranju Evropske ekonomske zajednice/Evropske unije. Prvotni korak u tom smjeru bilo je osnivanje Organizacije za europsku ekonomsku kooperaciju (**Organization for European Economic Cooperation, OEEC**), stalnog tijela koje je zamijenilo CEEC, u travnju 1948. godine u Parizu. OEEC je osnovan s ciljem organizacije podjele slane pomoći, ali Washington je ovom tijelu namijenio još jednu ulogu - ulogu instrumenta za postizanje evropske ekonomske integracije.

To su bili tek početni koraci u stvaranju ekonomske integracije zapadnoeuropskih zemalja. Američka težnja tom cilju zasnivala se na sljedećoj premisi: ekonomska integracija, provodena kroz središnju europsku organizaciju, omogućila bi ekonomski oporavak novonastale SR Njemačke, ali i njezinu uklju-

čivanje u sigurnosne mehanizme Zapada (tj. novostvoreni NATO, čime bi bili uklonjena strahovanja njemačkih susjeda, poglavito Francuske o mogućem ponovnom budenju njemačkog militarizma, te napokon riješeno njemačko pitanje), a stvorila bi se i brana sovjetskom ekspanzionizmu radi zadržavanja utjecaja SSSR-a na istoku Europe. S tim ciljem na umu, tvorci Marshallova plana odlučili su pokušati kroz OEEC i novostvoreno Vijeće Europe (nastalo 5. svibnja 1949.) liberalizirati trgovinu među zapadnoeuropejskim zemljama radi povezivanja ekonomija koje su do tada bile odvojene carinskim i drugim tarifnim (često protekcionističkim) barijerama.

Stvaranje OEEC-a Francuska i Velika Britanija nisu oduševljeno dočekale (Francuska se bojala kako će OEEC poslužiti kao sredstvo širenja američkog utjecaja, a Velika Britanija je smatrala da njezini ekonomski i politički interesi zahtijevaju globalnu a ne regionalnu ulogu; obje zemlje protivile su se američkim nastojanjima da OEEC posluži kao sredstvo stvaranja europske bescarsinske unije). Uostalom, OEEC se nije pokazao pretjerano uspiešnim: zemlje-članice su se od početka sukobljavale oko podjele pomoći slane u sklopu Marshallova plana, pa je u rujnu 1949. ECA morala preuzeti tu zadaću.

OEEC i Vijeće Europe pokazali su se kao neodgovarajuća tijela za ostvarivanje postavljenog cilja. Ključni je korak bilo stvaranje **EPU** (**European Payments Union**), prethodnice Europskog monetarnog sustava, te potpisivanje **Schumanovog plana (Montan unija)** 18. travnja 1951. godine u Parizu. Schumannov plan predviđao je osnivanje Europske zajednice za ugljen i čelik (**European Coal and Steel Community**, ECSC) koja bi od odvojenih područja država članica zajednice (Belgija, Francuska, zemlje Beneluksa, SR Njemačka, a od 1954. i Velika Britanija) stvorila jedinstveno tržiste ugljena i čelika kroz ukidanje uvozno-izvoznih carina i ograničavanje proizvodnje u pojedinim zemljama. Završni korak uslijedio je 2. lipnja 1955. na sastanku u Messini, kada je šest zemalja Montan unije donijelo odluku o stvaranju zajedničkog tržista i zajednice za zajedničko miroljubivo iskorištavanje nuklearne energije⁴. Tim korakom su zemlje članice odlučile da rezultate postignute na području proizvodnje i prometa ugljena i čelika prošire i na druge gospodarske grane, primjenivši model organizacije ECSC-a, uz prenošenje određenih suverenih prava zemalja-članica na zajednička tijela u sklopu proširene unije. Ta odluka dovodi do **Rimskih ugovora** 25. ožujka 1957., kada su potpisani ugovori o Europskoj ekonomskoj zajednici (**European Economic Community**, EEC) kao organizacijskom okviru za uspostavu carinske unije među zemljama članicama, radi stvaranja zajedničkog tržista, te o Europskoj

atomskoj zajednici (**EURATOM**). Kroz Montan uniju i zatim kroz EEC (koji sporazumom iz Maastrichta 1992. prerasta u Europsku uniju) napokon je riješeno i njemačko pitanje putem uspostavljanja prve ekonomskog a zatim i političkog partnerstva između Njemačke i Francuske.

Završni korak europskog integriranja trebalo je biti uz ekonomsku ostvarivanje i političke integracije, putem predložene Europske političke zajednice (**European Political Community**), u sklopu koje bi se spojili Vijeće Europe, ECSE i Europska obrambena zajednica (koja nikada nije ni zaživjela, i kasnije ju je zamijenio WEU). Međutim do političke integracije nije došlo jer se zemlje u okviru EEC-a nisu bile spremne odreći svoje suverenitosti (ovaj problem je ostao prisutan do danas, što se vidi i po sadašnjim problemima oko uvođenja zajedničke valute zemalja Europske unije).

Na kraju, može se reći kako je Marshallov plan bio presudni činilac u oblikovanju političke slike poslijeratne Europe. Uz ekonomsku pomoć koja je zapadnoeuropejske ekonomije postavila na noge (i koja je bila presudan čimbenik europskog ekonomskog "čuda" tijekom pedesetih i šezdesetih), važnost Marshallovog plana je i u tome što je stvorio uvjete za vojnu (kroz NATO) i ekonomsku (EEC/EU) integraciju Zapadne Europe. U tom smislu, pouke Marshallovog plana značajne su i u današnjim prilikama, kada se pristupa ekonomskoj (ali i političkoj) integraciji Zapadne Europe i istočnoeuropejskih zemalja (što je ipak znatno teži zadatak, jer je Marshallov plan trebao samo revitalizirati privrede zapadnoeuropejskih zemalja, a na istoku se sada odvija prelazak s planskih na tržišne ekonomije), pa i šire (npr. pomoć bivšim sovjetskim republikama). Narančno, to ne znači da bi se neki današnji ekivalent Marshallovog plana trebao zasnovati kao unilateralna američka pomoć (danasa se situacija u Europi i svijetu drastično razlikuju od onih prije pola stoljeća) - najbolji recept bio bi kombinacija ulaganja sredstava i kapitala (i to u najvećoj mjeri kroz ulaganje privatnog kapitala, s minimalnom pomoći na državnoj razini) koju bi zajedno pružilo više razvijenih zemalja Zapada s usporednim pružanjem tehničke pomoći (što bi se odvijalo na međudržavnoj razini), uklanjanjem trgovinskih barijera i poduzimanjem drugih mjera poput tih u okviru međunarodnih ekonomskih institucija (npr. WTO ili Svjetska banka). Time bi se osiguralo učinkovito trošenje dodijeljene pomoći (činjenica je da su SAD u sklopu Marshallovog plana poslale pomoć u iznosu od oko 13 milijardi USD, što je po današnjoj vrijednosti dolara oko 86 milijardi USD, postigavši izvrsne rezultate; za usporedbu, nakon 1990. istočnoeuropejske zemlje zajednički su primile ulaganja i pomoć u vrijednosti oko 106 milijardi USD, s ne baš previše spektakular-

nim rezultatima). Takvim pristupom postigla bi se dva cilja - razvoj ekonomija zemalja istočne Europe, ali i njihov ubrzani demokratski razvoj. Kao i Marshallov plan prije pedeset godina, neki eventualni budući plan mogao bi donijeti ekonomsku korist svim zainteresiranim stranama - i ulagačima i primateljima pomoći. No, da se to ostvari, potrebna je zajednička i uskladena akcija SAD i zapadnoeuropejskih zemalja. Pitanje je može li se takva akcija pokrenuti u ovom trenutku kad se većina najrazvijenijih zemalja Zapada nalazi u problemima (visoka nezaposlenost, veliki socijalni izdatci koji negativno utječu na ekonomski rast) i kada između SAD-a i europskih zemalja postoje znatne ekonomske nesuglasice (npr. oko primjene američkog Helms-Burtonovog zakona, što izaziva i političku napetost). Nespremnost EU (opterećene planiranim uvođenjem zajedničke valute, kao i svim ekonomskim i političkim problemima koji iz toga proizlaze) koja bi trebala povesti takvu akciju (a ne, kao do sada, rastačući se u neodlučnim inicijativama i prepustajući inicijativu Amerikancima - što se npr. vidi u rješavanju krize na prostorima bivše Jugoslavije, ili u proširenju NATO-a) postavlja veliki znak pitanja ne samo na daljnji razvoj događaja na istoku Europe, već i na samu kompetitivnost zemalja EU na svjetskom tržištu; umjesto odlučne akcije, zemlje EU pritisnute ekonomskim problemima nastoje odgoditi potrebne korake (što se vidi i po prolongiranju primanja zemalja s istoka Europe u EU iza 2000. godine; glavni razlog tome su visoki troškovi tog koraka), što je možda kratkoročno korisna politika, ali dugoročno može imati velike negativne posljedice.

Napomene

1) Austria, Belgija, Danska, Francuska, Grčka, Island, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Norveška, Portugal, Švedska, Švicarska, Turska i Velika Britanija.

2) Rješenje njemačkog pitanja nije uslijedilo samim stvaranjem SR Njemačke već njezinim uključivanjem u zapadne ekonomske integracije i NATO, a definitivno je zaključeno kasnijim ujedinjenjem obje Njemačke 1990.

3) Zapravo, prvotni cilj tog sporazuma (kao i sporazuma Francuske i Velike Britanije sklopljenog godinu dana prije) bio je stvaranje vojnog saveza sposobnog odgovoriti na eventualnu buduću njemačku prijetnju, no potencijalnu njemačku ubrzo je zamjenila stvarna sovjetska prijetnja.

4) Velika Britanija nije sudjelovala u stvaranju EEC-a jer se protivila iznesenom konceptu, zalažući se za ustanovljavanje područja slobodne trgovine, u sklopu kojeg bi EEC bio samo jedan od članova. Tek 1973. Velika Britanija (zajedno s Irskom i Danskom) pridružit će se EEC-u.

JAPANSKI FALCON

- MITSUBISHI F-2

Glavni razlog pokretanja programa razvoja japanskog borbenog zrakoplova FS-X/F-2 bila je potreba japanske zrakoplovne industrije za usvajanjem naprednih tehnologija, čime bi Japanu bilo omogućeno sudjelovanje u budućim međunarodnim programima razvoja vojnih i civilnih letjelica

Ivan MARIĆ

Na prvi pogled, novi japanski višenamjenski borbeni zrakoplov Mitsubishi F-2 mogao bi se nazvati kopijom američkog zrakoplova F-16 Fighting Falcona. No, iako je zadržao osnovnu konfiguraciju i zmaj F-16, F-2 bi se, zahvaljujući brojnim naprednim rješenjima primjenjenim u njegovu dizajnu, mogao nazvati prije novim borbenim zrakoplovom nego derivatom zadnje verzije Falcona F-16C.

Početak razvoja

Radi zamjene borbenog zrakoplova Mitsubishi F-1 (opisanog u Hrvatskom vojniku br. 22) Japan je u početkom prošlog desetljeća počeo rad na oblikovanju specifikacije za nasljednika borbenog zrakoplova Mitsubishi F-1.

Novi zrakoplov je trebao imati istu primarnu ulogu kao i F-1 - napadaj na desantne brodove koristeći se protubrodskim projektilima ASM-1 (i kasnije) ASM-2. Taj se zahtjev mogao zadovoljiti bilo izravnom kupnjom nekog od stranih borbenih zrakoplova (npr. McDonnell Douglas F-15, F/A-18, ili F-16), bilo preradbom nekog od stranih jurišnih zrakoplova. U razmatranju druge opcije se ozbiljno razmišljalo o preradbi jurišnog zrakoplova Panavia Tornado (postojao je porijedlog izrade nove verzije zasnovane na Tornadou ADV, kojoj bi bio produžen trup); BAe je tako predložila konfiguraciju Super Tornado kasnije nazvanu Tornado J.

No, postojala je i treća mogućnost - razvoj japanskog borbenog zrakoplova koji bi ispunio postavljene zahteve. Iako je najjednostavnije rješenje bilo (opet) licencna proizvodnja nekog od američkih borbenih zrakoplova, ili stvaranje

"nove" verzije uz obilno sudjelovanje američke zrakoplovne industrije, odlučilo se poći težim putem - dizajniranjem i proizvodnjom 100 posto japanskog borbenog zrakoplova.

Tako je odlučeno da u se sklopu Instituta za tehničko istraživanje i razvoj (TRDI, Technical Research and Development Institute) započne s razvojem novog lovca. Tu je zadaću dobio tajni Treći odsjek instituta, a program razvoja dobio je naziv **FS-X** (konačni naziv - **Mitsubishi F-2** - zrakoplov je dobio 1996. godine, po odobravanju početka serijske proizvodnje). No, čim je postojanje projekta razvoja novog borbenog zrakoplova procurilo u javnost, uslijedilo je protivljenje najvažnijeg japanskog saveznika - SAD-a. Amerikanci su se protivili japanskoj odluci iz nekoliko razloga.

Prvo, ako Japan razvije domaći borbeni zrakoplov, to znači da se time smanjuje

mogućnost prodaje američkih zrakoplova u Japanu (čime bi se mogao smanjiti američko-japanski trgovski deficit). Drugi, važniji razlog, bila su američka strahovanja da bi novi japanski zrakoplov mogao eventualno predstavljati konkurenta američkim zrakoplovima u Aziji. Uz to američka se zrakoplovna industrija nadala da će uspjeti usporiti rast i japanskih visokotehnoloških industrija. Tako su SAD napravile veliki pritisak na Japan da ili usvoji licencnu proizvod-

proizvodnje američkog zrakoplova. Tako je na kraju usvojeno kompromisno rješenje - kao osnova uzet će se američki borbeni zrakoplov, u koji će se najvećim dijelom ugraditi japanska oprema. Na taj će način japanska zrakoplovna industrija dobiti pristup novim tehnologijama (transferom tehnologije iz SAD-a), a američka imati udjel u japanskem projektu. Ovim kompromisom Japanci su bili zadovoljni, jer njihova zrakoplovna industrija nije imala velikog iskustva

No, za samo godinu dana situacija se potpuno promjenila - F/A-18 je odbačen, a odabran je F-16 kao osnova za razvoj FS-X projekta. U listopadu 1987. su Japan i SAD sklopili službeni dogovor o razvoju FS-X zrakoplova kao modificirane verzije F-16, u koju će biti uključena napredna japanska i američka tehnologija. Za glavnog ugovarača je odabrana kompanija Mitsubishi Heavy Industries. No proteći će još gotovo tri godine prije nego što se postigne potpuni dogovor o podjeli posla (što će dovesti do 18-mjesečnog kašnjenja cijelog programa). U veljači 1990. sklopljen je sporazum kojim su američke kompanije doobile 40 posto udjela u projektu, kao i udio u pravima na tehnologije koje će se razviti u sklopu projekta. Od američkih kompanija General Dynamics je dobio lavovski udio od 30 posto (nakon što je Lockheed Martin otkupio proizvodnju F-16 od General Dynamicsa, ušao je umjesto GD-a u projekt), i bio zadužen za izradbu stražnjeg dijela trupa, pretkrilaca, opreme za zemaljsko testiranje, SMS-a, dijela strukture lijevog krila i odabranih komponenti avionike. Mitsubishi Heavy Industries postao je odgovoran za cijelokupni dizajn, proizvodnju prednjeg dijela trupa i konačno sklapanje FS-X. Fuji Heavy Industries zadužen je za pravljenje empennage, gornjih površina krila, flaperona i uvodnika zraka, a Kawasaki za središnji dio trupa. U ožujku 1990. formiran je udruženi inženjerijski tim (Fighter Support Engineering Team) u koji su ušli predstavnici sve četiri

Kao temelj za razvoj F-2 poslužio je američki lovac Lockheed Martin F-16C Block 50

nju nekog američkog borbenog zrakoplova, ili bar usvoji zmaj i komponente nekog od američkih zrakoplova kao osnovu za svoj lovac-bombarder (time bi SAD stekle i mogućnost blokiranja potencijalnog izvoza novog japanskog zrakoplova, jer bi japanska strana trebala tražiti američko dopuštenje zbog ugrađenih američkih komponenti).

Usprkos predviđenoj maloj proizvodnji novog zrakoplova (i time njegovoj visokoj cijeni), što je proisteklo iz planirane zamjene zrakoplova u samo tri eskadrile naoružane Mitsubishijem F-1, Japan je davao prednost samostalnom razvoju domaćeg borbenog zrakoplova jer bi time japanska zračno-svemirska industrija dobila korisno iskustvo u nekoliko kritičnih novih tehnologija, što bi kasnije predstavljalo osnovu za japansko sudjelovanje u internacionalnim civilnim i vojnim programima razvoja zrakoplova. Ponajprije se radilo o tehnologiji stealth tvoriva, usavršenim metalurškim postupcima, novim proizvodnim procesima i tehnikama, avionici za kokpit (integrisani display i navigacijski sustavi), radaru, razvoju sustava za upravljanje glasom i FBW kontrolnim sustavom. Plan je bio razvoj borbenog zrakoplova relativno jednostavne konstrukcije, opremljenog najmodernijom avionikom.

Usprkos američkim pritiscima Japan je odlučno odbio mogućnost usvajanja licencne

Izgled modela FS-X, izrađenog 1992.

va u razvoju zmaja zrakoplova s primjenom naprednih konstrukcijskih tehnika i tvoriva.

Idući je korak bio odabiranje zmaja zrakoplova koji će poslužiti kao temelj budućeg razvoja - ovdje su se odmah izdvojila dva konkurenta:

F-16 i F/A-18. U početku je prednost imao F/A-18. McDonnell Douglas je ponudio svoj projekt Super Hornet Plus, koji je kao dvomotorac nudio određene prednosti u jurišnim misijama nad vodom. Konzorcij japanskih kompanija (Mitsubishi, Kawasaki, Ishikawajima-Harima, Mitsubishi Electric) predložio je usvajanje zmaja F/A-18, odbivši F-15 zbog previsoke cijene a F-16 obrazloženjem da ne može zadovoljiti uvjete postavljene FS-X specifikacijom. Odbačen je i prijedlog dvomotornog F-16.

kompanije koje sudjeluju u programu FS-X (oko 20 posto inženjera su bili Amerikanci). Osnovan je istodobno i udruženi američko-japanski komitet radi koordinacije programa na državnoj razini.

Razvojni problemi

Od početka je odlučeno da osnova za razvoj FS-X bude **F-16C Block 45** inačica Falcona, s novim širokim uvodnikom zraka. Zahtijevane izmjene trupa su bile minimalne - zadnji dio je produžen za 40 cm, a povećani su i LERX-ovi. Kao rezultat proizvodnja zadnjeg dijela trupa i vertikalni stabilizator je pomaknut unazad. Horizontalne repne površine su dobile povećani

Prototip 63-0001 nakon dovršenja

raspon i veću tetivu. Nosni radom je malo širi i ispučeniji nego kod F-16C. Umjesto starih su ugrađena kompletno nova kompozitna krila, veća za 25 posto od originala, s drugačijim kutem strijele (nova krila su dobila i dvije dodatne podvjesne točke za naoružanje). To je krilo napravljeno prema iskustvu koje je General Dynamics stekao tijekom programa Agile Falcon, koji nije doveo do stvaranja nove inačice F-16 ali je omogućio stvaranje nove strukture krila.

Prvo (lijevo) krilo izrađuje Mitsubishi koristeći se proizvodnim procesom razvijenim u Japanu. Ramernjače, glavna rebra i unutarnji dio oplate izrađuju se od jednog dijela plastike ojačane ugljičnim vlaknima; svi se dijelovi simultano obrađuju i povezuju bez metalnih veza. Na taj se način smanjuje težina i broj dijelova krila, što dalje utječe na smanjivanje kompleksnosti proizvodnog procesa, a time i cijene. Vanjska oplata krila (napravljena od sličnih tvoriva) povezuje se s unutarnjom strukturonom pomoću metalnih veza. Kontrolne površine na krilu su konvencionalnije: dvodjelno pretkrilce na napadnom rubu krila je napravljeno od aluminija (aluminijska oplata i rebra povezani s jezgrom sačaste konstrukcije).

Ekstenzivna upotražba titanjskih kovina i kompozita (što nije primijenjeno na F-16) omogućila je veću uzletnu težinu zrakoplova, umjesto da bude iskorištena za povećanje pokretljivosti F-2. Ta se osobina djelomično može objasniti slabim mogućnostima nošenja goriva i naoružanja kod Mitsubishi F-1, čija je najveća uzletna težina bila podosta niska. RAM tvorivo je dodano u konstrukciju nosa zrakoplova, uvodnika zraka i napadnih rubova krila. Za razliku od F-16, F-2 je dobio i kočioni padobran (tu osobinu ima samo nekoliko izvezentih F-16). Početni su planovi za FS-X predviđali i stavljanje vertikalnih kanadra na donji dio prednjeg dijela trupa (rješenje primjenjeno kod eksperimentalnih zrakoplova YF-16CCV i AFTI F-16), koji su isprobani na ispitnom T-2.

U svibnju 1990. je JASDF (Japanske zračne

Javno predstavljanje prvog prototipa 63-0001 1995.

samoobrambene snage - službeni naziv japanskog ratnog zrakoplovstva) službeno izdao zahtjev za prijedlozima za pogonsku skupinu za FS-X. Glavni konkurenti su bili General Electric s turboventilatorskim motorom **F110-GE-129** i Pratt & Whitney s turboventilatorskim motorom **F100-PW-229**. Planirana je nabava oko 200 motora za 130 FS-X. Odabran je F110-GE-129 potiska 129 kN (koji se ugrađuje na F-16C Block 50 zrakoplove) u prosincu iste godine, a General Electric se obavezao da će isporučiti osam motora za razvojni FS-X prototip (i dijelove motora koji će se rabiti u razvojnoj fazi). Nakon toga, licencna proizvodnja motora će se odvijati u japanskoj kompaniji Ishikawajima-Harima. Prvi je američki motor predan Mitsubishiju u srpnju 1993., a u listopadu je poslan u postrojenje IHI-a u Mizuzu. Kako je tehnologija izradbe određenih komponenti motora (turbine visokog pritiska, prvi i drugog stupnja mlaznica i lopatice turbine) u početku smatrana tehnički osjetljivom, u ugovaranju transfera tehnologije javili su se određeni problemi.

Već u ranim dijelovima programa FS-X vidjelo se da je prvočina kalkulacija cijene razvoja novog zrakoplova bila preniska (prema prvim

proračunima, trebalo se utrošiti 165 milijardi jena, tj. 1.3 milijarde američkih dolara). U studenom 1990. procijenjeno je da su troškovi programa za 50 posto veći (što je bio rezultat kašnjenja programa zbog traženja odobrenja američkog Kongresa za transfer tehnologije i kompleksnih pregovora između Mitsubishi i General Dynamicsa) - u tom trenutku su iznosili 250 milijardi jena (1.9 milijardi američkih dolara). Jedan od uzroka porasta troškova je bila zabrana koju je General Dynamics dobio od američke vlade, a odnosila se na izvorne kodove programske potpore za FBW sustav kontrole leta. Taj je korak prisilio Japan da napravi vlastite kodove, iskoristivši kao izvor kodove razvijene za sustav kontrole leta ispitivan na eksperimentalnom zrakoplovu T-2 CCV između 1983. i 1986.

godine. Daljnja odlaganja izazvala je suspenzija kompanije Japan Aviation Electronics (koja je radila na računalima sustava kontrole leta u suradnji s kompanijom Allied Signal) nakon što je otkriveno da je kompanija bila uključena u ilegalni izvoz u Iran. Isto tako, pitanje porasta cijene je dovelo do optužbi između Japana i SAD: tako je GAO 5. lipnja 1992. optužio japsku stranu kao odgovornu za rast cijene razvoja zbog brojnih promjena dizajna novog zrakoplova. Japanci su ljutito odgovorili da su početne kalkulacije pravljene na temelju pretpostavke da će cijeli projekt biti isključivo japanski i da se pritom nije očekivalo izravno sudjelovanje američke zrakoplovne industrije u proizvodnji F-2; taj razlog, zajedno s izradbom kodova za FBW nakon američkog odbijanja davanja kodova, po Japancima su bili glavni razlozi kašnjenja projekta i dizanja razvojne cijene.

Problemi oko transfera tehnologije su bili također veliki. S jedne strane, obje su strane izvukle profit iz transfera tehnologije (transfer nije bio jednosmjeran, već dvosmjeran proces). To se vidi na primjeru ugradenog radara i kompozitnog krila: ovdje je tehnologija bila transferirana iz Japana u SAD (tako je Lockheed

dobio podatke o proizvodnom procesu krila iz jednog komada kompozita, razvijenom u Japanu). S druge strane, o tom pitanju su postojale i znatne nesuglasice između dvije strane. Amerikanci su u početku pokušali umanjiti vrijednost tehnologije dobivene iz Japana, da bi kasnije zatražili i pristup japanskim tehnološkim rješenjima koja nisu izvedena iz američkih, tvrdeći da su i ta rješenja zapravo izvedenice (praktički, Amerikanci su tražili pristup cijelokupnoj primjenjenoj tehnologiji). Početna lista čisto japanskih sustava uključivala je radar, računalno za izvođenje borbenih misija, sustav za elektronsko ratovanje i INS navigacijski sustav. Japanci su tvrdili da su i drugi sustavi (osim navedenih) razvijeni vlastitim naporom a ne izvedeni iz američkih. To pitanje nipošto nije bilo akademsko: radilo se o plaćanju prava na tehnologiju, te potrebi traženja američkog odobrenja ako se želi izvesti neki proizvod. Spor je izbio oko holografskog HUD-a Shimadzu, digitalnog sustava kontrole leta, sustava za hlađenje radara tekućinom i RAM tvoriva uporabljenog za

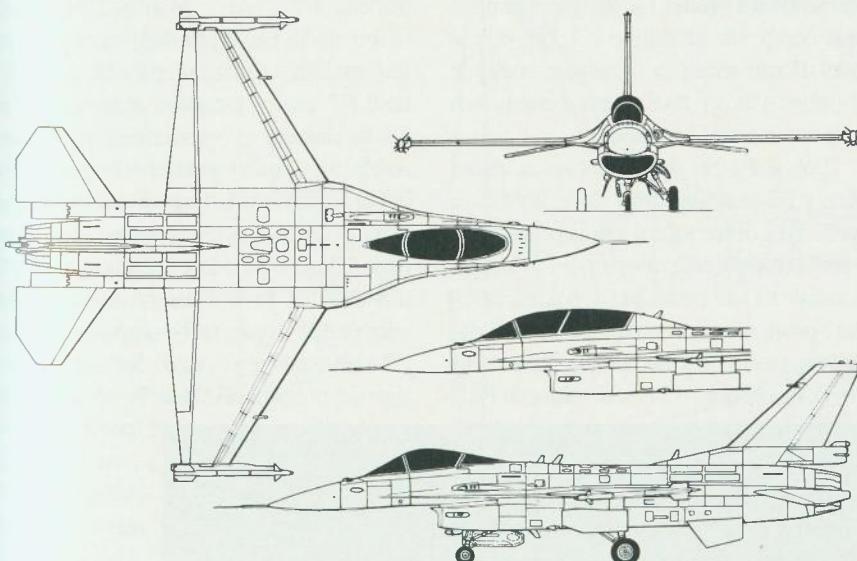
prototipa FS-X i njegovog radara 75.7 milijardi jena, što je ubrzalo odvijanje projekta. Drveni model u prirodnjoj veličini je u TRDI-u prikazan u svibnju iste godine (isti model je prikazan tri godine kasnije na zrakoplovnoj izložbi Japan Aerospace '95, tijekom prvog javnog predstavljanja tog zrakoplova). Kašnjenje projekta je dovelo i do poduzimanja brojnih izmjena na zrakoplovu (napravljeno je oko 300 izmjena u odnosu na prvotni prijedlog). Najuočljivija je izmjena bila odbacivanje ugradnje vertikalnih kanarda na dolnjem dijelu trupa, čime su smanjene CCV sposobnosti F-2 zrakoplova (kojemu su ipak ostale nešto smanjene CCV sposobnosti - postoji ukupno sedam CCV modova; o CCV sustavu je detaljnije pisano u Hrvatskom vojniku br.18), ali je smanjena težina za 380 kg, a time i smanjena razvojna cijena za 500 milijuna jena (3.9 milijuna američkih dolara).

Novi sustavi

Iako je po vanjskom izgledu dosta nalik F-

Specifikacije Mitsubishi F-2

- pogonska skupina: turboventilatorski motor General Electric F110-GE-129 potiska 131.6 kN
- težina: prazan 12.000 kg, najveća uzletna 22.100 kg
- gorivo: 4675 l goriva u spremnicima unutar trupa
- dimenzije: duljina trupa 15,52 m; raspon krila 11,13 m (s lanserima na vrhu krila; bez njih 10,80 m); površina krila 34,84 m²; visina 4,96 m
- naoružanje: vidi tekst

izradbu uvodnika zraka. Problemi su na kraju riješeni kompromisom, ali sve je to izazvalo dodatno odlaganje i porast cijene razvoja.

Nastala su odlaganja prisilila JASDF da modernizira zrakoplove F-1 u sastavu tri eskadrile (F-1 su dobili mogućnost nošenja protubrodskih projektila ASM-2, vodenih bombi XGCS-1, te im je ugrađen i poboljšan sustav kontrole paljbe), i kupi dodatne F-15J (radi opremanja jedne eskadrile s F-4 sa F-15J kako bi se popunila praznina u sastavu zračnih snaga do dolaska FS-X).

U proljeće 1992. TRDI dobiva za razvoj

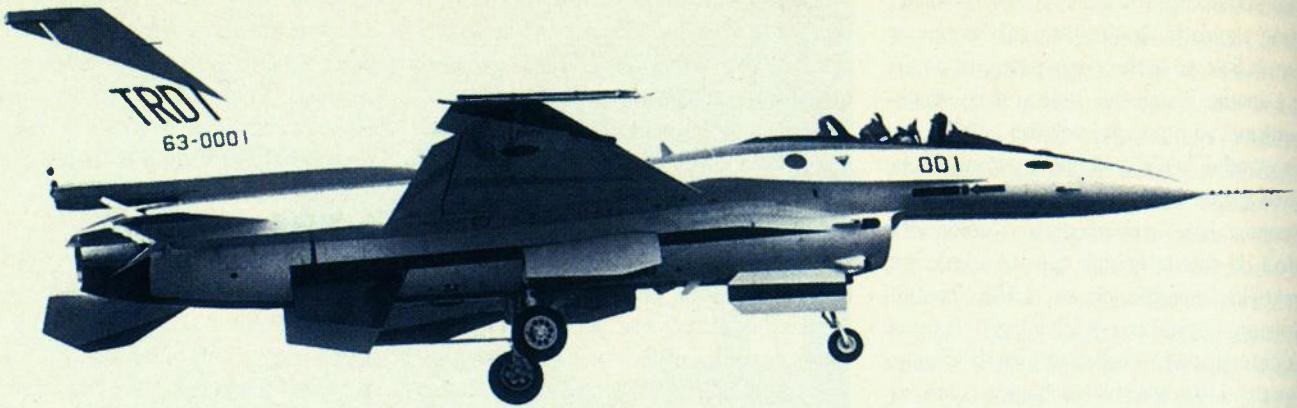
16, ispod opalate F-2 bio je bitno drukčiji zrakoplov. Neki od ugrađenih sustava zapravo su i usavršeniji od sustava iste n a m j e n e postavljenih u F-16; najbolje se to vidi kod

radara. Mitsubishi Electric Company je za radar razmatrao različite opcije, npr. ugradnju konformalnih antena u oplatu zrakoplova, no na kraju se odlučio za radar s faziranom antenskom rešetkom s elektronskim skaniranjem. Srce radara čini 800 Ga-As modula za odašiljanje/primanje radarskog zraka (svaki snage 3 W), za koje se procjenjuje da su po osobinama poput modula ugrađenih u radar Westinghouse/Texas Instruments AN/APG-77 napravljen za lovac Lockheed Martin F-22 Rapier. Prva četiri radara su isporučena TRDI-u u jesen 1991. godine radi ispitivanja (zemaljski testovi, ispitivanje pouzdanosti, otpornost na elektronske protumjere), te kasnijih pokusa u letu (pri čemu je rabljen modificirani transportni zrakoplov Kawasaki C-1). Predloženo je i da se novi radar kasnije ugradi na lovce F-15J tijekom njihove modernizacije. Uz radar, ugrađen je i novi integrirani sustav za elektroničko ratovanje (isto proizvod Mitsubishi Electric Company), i laserski inercijalni navigacijski sustav (proizvod kompanije Japan Aviation Electronics).

Za kokpit novog zrakoplova se od početka namjeravalo iskoristiti najnovija tehnološka rješenja: čak bi se moglo rječi da konačno rješenje kokpita predstavlja prvi primjer nove generacije kokpita borbenih zrakoplova. Iako borbeni zrakoplovi poput američkog F/A-18 Horneta ili tajvanskog lovca Ching Kuo rabe višefunkcionalne displaye s katodnom cijevi, uz njih zadržavaju i konvencionalne analogne instrumente. No, instrumentalna ploča kod F-2 nema ni jednog analognog instrumenta! Pločom s instrumentima dominira središnje postavljen holografski head-up-display (HUD) Shimadzu i (odmah ispod njega postavljen) veliki višefunkcionalni display Yokogawa (u čijoj izradi nije rabljen zaslon s katodnom cijevi, već zaslon s tekućim kristalima; time su smanjene dimenzije cijelog uređaja, uz smanjivanje potrošnje energije); taj drugi display je zaštićen okvirima koji služe kao nosači za gore postavljen HUD, te pilot može vidjeti jasno podatke čak i kada postoji snažno bočno osvjetljenje. Postoji i par konvencionalnih višefunkcionalnih displaya postavljenih odmah ispod štitnika protiv bljeska (čime se omogućilo pilotu njihovo gledanje bez većeg premještanja pogleda s HUD-a).

F-2 dobio je isti motor kao i F-16C: F110-GE-129

Prvi let prototipa 63-0001 iz zrakoplovne baze Komaki pokraj Nagoye, 7. listopada 1995.

Kokpit je natkriven dvodijelnim pokrovom, čiji je prednji dio (vjetrobran) dodatno ojačan radi veće otpornosti na udar ptica (otpornost je veća nego kod F-16).

Naoružanje

U usporedbi s prethodnikom F-1, novi zrakoplov dobio je mogućnost nošenja raznovrsnijeg ubojnog tereta. Većim dijelom svoje karijere F-1 nosio je uglavnom američko oružje (ili ponekad japanske verzije američkog oružja), s izuzetkom japanskog protubrodskog projektila **ASM-1**. Ovo je oružje po svojim osobinama približno ekvivalent francuskom projektilu Exocet ili njemačkom Kormoranu. Ugrađeni raketni motor na kruto gorivo daje ASM-1 domet od oko 50 km, sustav vođenja se sastoji od inercijalnog vođenja s završnim aktivnim radarskim samonavodenjem. F-2 će nositi mnoga oružja koja nosi F-1, uključujući bombe **JM117** težine 340 kg, spremnik nevođenih raket zrak-zemlja **RL-4** (s četiri rakete kalibra 127 mm), spremnik nevođenih raket zrak-zemlja **JLAU-3A** (s 19 raket kalibra 70 mm), spremnik nevođenih raket zrak-zemlja **RL-7** (s sedam raket kalibra 70 mm) i kasetne bombe **CBU-87**.

F-2 će u početku vjerojatno nositi i projektil **Tip 80 ASM-1**, koji će uskoro biti zamijenjen novim protubrodskim projektilom **Tip 88 ASM-2**.

Ali, uz ta poznata oružja F-2 nosit će i nova oružja razvijena u Japanu. Kompanija Mitsubishi Electric proizvodi optičku jedinicu za vođenje **GCS-1**, koja se pričvršćuje na standardne gravitacijske bombe. Za razliku od konvencionalnih laserski vođenih bombi, kod kojih se cilj treba stalno obasjavati laserskim zrakom da bi se bomba mogla voditi prema cilju, kod bombi opremljenih GCS-om dovoljno je zahvatiti cilj prije lansiranja (zahvatom slike cilja) i odbaciti bombu, ne vodeći više računa o njezinom vođenju. **GCS-1 Model I** je dizajniran za opremanje bombi Mk 82 (težine 227 kg), dok je **Model II** namijenjen za opremanje bombi M 117 (težine 340 kg). Prvenstvena namjena ovih bombi biti će napadaj na brodove.

Dok je F-1 bio slabi zrakoplov za zračnu borbu, s F-2 je sasvim drugi slučaj. Nastao na temelju F-16 (inače jednog od najpokretljivijih borbenih zrakoplova današnjice), F-2 ima velike potencijale na tom području (uz pokretljivost, i radar i ostale sustave avionike), iako mu to nije primarna zadaća. Zračna borba i dalje ostaje glavna uloga lovaca F-15 i moderniziranih F-4EJ

Kai. Ipak, kako je F-2 namijenjen za protubrodsku borbu, u sklopu tih misija imat će radi samoobrane znatne sposobnosti vođenja zračne borbe. Osnovno oružje za tu namjeru je top kalibra **20 mm M61A1 Vulcan** i kratkodometni projektili zrak-zrak AIM-9 Sidewinder (razne verzije kojima se koriste japanske zračne snage - **AIM-9E** koji se u Japanu licencno proizvodi kao **AAM-1**, i **AIM-9L**), te domaći projektil **Tip-90 (AAM-3)** koji predstavlja usavršenu izvedenicu projektila AIM-9L (sa širim vidnim poljem tragača, boljom bojnom glavom, boljim raketnim motorom i većom pokretljivošću).

Ali za razliku od većine lovaca-bombardera, F-2 može, zahvaljujući ugrađenom radaru, voditi i BVR projektilne (projektili zrak-zrak srednjeg/velikog dometa). Po toj sposobnosti F-2 ulazi u kategoriju zrakoplova poput F/A-18 Horneta, tj. višenamjenskog borbenog zrakoplova sposobnog za izvođenje jurišnih misija bez pratnje lovačkih zrakoplova. Za lansiranje BVR projektila F-2 opremljen je lanserom Frazer-Nash CLR (Common Rail Launcher), u početku namijenjenim za nošenje projektila srednjeg dometa AIM-7 Sparrow. No kada uđe u službu, F-2 vjerojatno ne će nositi Sparrow već novi japanski projektil **XAAM-4**. Po sposobnostima poput američkog AIM-120 AMRA-AM-a, XAAM-4 razvija kompanija Melco (koja po licenci izrađuje i AIM-7 Sparrow). Prvi su primjerici novog projektila pokušano lansirani sa zemlje u listopadu 1995., a od tada je naručeno 50 prototipskih primjeraka i 50 predserijskih primjeraka. XAAM-4 se trenutačno ispituje na

Zbog visoke cijene, za sada se predviđa proizvodnja 130 F-2, mada je moguće da i taj broj bude smanjen

lovcu F-15J.

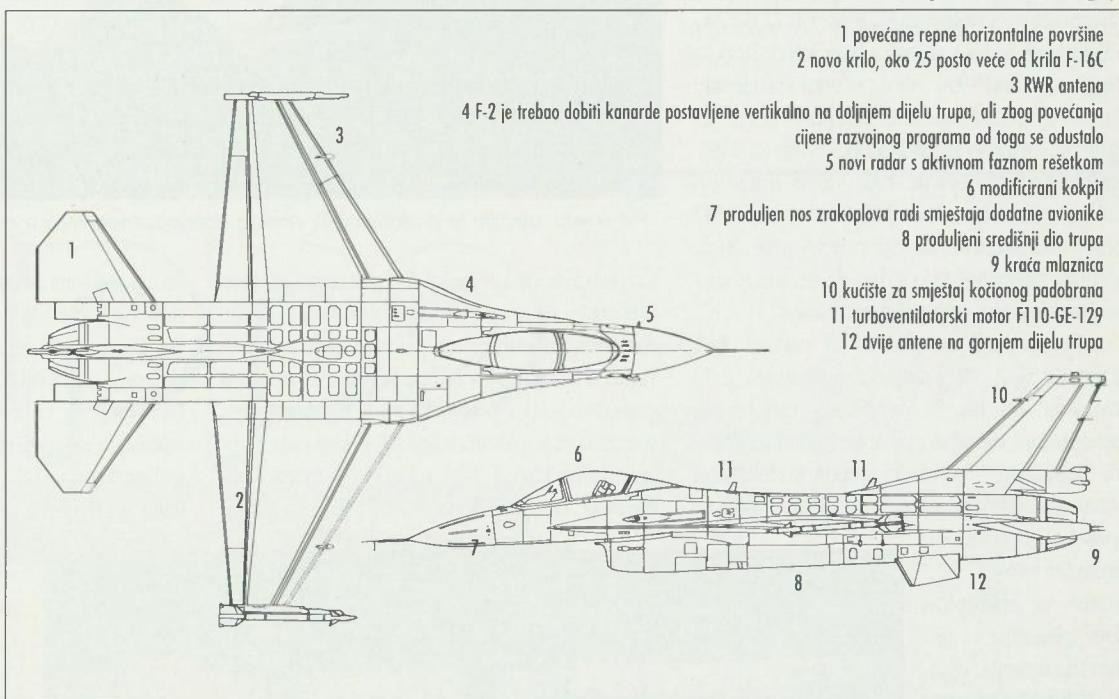
Za nošenje svog navedenog naoružanja F-2 ima 13 stanica za postavljanje podvjesnog ubojnog tereta (dvije više od standardnog F-16). Podvjesne stanice su sekvencijalno numerirane, od lijevog do desnog vrha krila, brojevima 1 do 11. Specifičnost podvjesnih stanica je u tome da se podvjesna stanica blizu korijena krila može zakvaćiti na jednu od dvije podvjesne točke postavljene jedna blizu druge, čime se može varirati razmak između ove i susjedne podvjesne stanice (ovisno o tome kakvo se oružje smješta na nosač). Zato ti nosači imaju umjesto jedne dvije brojčane označke (4 i 4L za lijevo krilo, odn. 8 i 8R za desno krilo). Nosači na vrhovima krila su namijenjeni samo za nošenje kratkodometnih projektila zrak-zrak, ali se predviđa da će u budućnosti biti omogućeno i nošenje projektila poput AMRAAM-a. Na potkrilne nosače najbliže vrhovima krila će se moći smjestiti kratkodometni ili srednjedometni projektili zrak-zrak, a srednjedometni projektili će se moći postaviti i na druge potkrilne nosače, osim onih najbližih trupu. Tako će se teorijski na F-2 moći postaviti do osam projektila zrak-zrak (dva IC vođena projektila na vrhovima krila, dva IC ili BVR projektila na krajnjim vanjskim potkrilnim nosačima, te još četiri BVR projektila na preostalim potkrilnim nosačima). Na stanicama 4, 4 (4L), 5, 7, 8 (8R) i 9 moći će se nositi projektili ASM-1 i ASM-2, kasetne bombe CBU-87, bombe od 340 kg ili trostrukci nosači za bombe od 227 kg, te razni lanseri s raketama zrak-zemlja. Unutarnji nosači (5 i 7) bili bi isključivo namijenjeni za postavljanje dopunskih spremnika goriva (od 2271 i svaki), dok bi podtrupni nosači 6 bila namijenjena za dopunski spremnik goriva od 1136 l.

Prototipovi

U lipnju 1992. završena je osnovna inženjerijska razvojna faza, a sklanjanje prvog prototipa počelo je početkom 1994. godine. Paralelno s tim, izvodile su se dinamičke provjere pojedinih komponenti (radar, HUD, razna računala, sustav za električno ratovanje) na napravljenom

Zadnji četvrti prototip (dovosjed 63-0004)

modelu. Prvi je prototip prikazan 12. siječnja 1995. u postrojenju kompanije Mitsubishi Heavy Industries u Nagoyi (tvornica Komaki Minami). Zrakoplov je imao serijski broj **63-0001**.

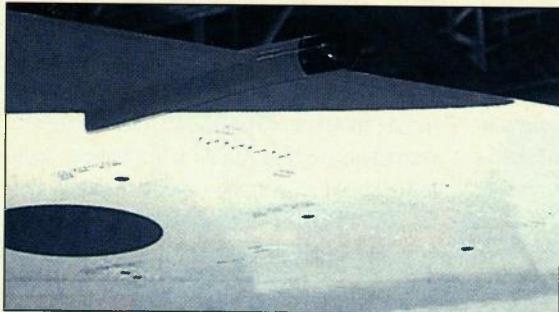
Prvi je prototip bio izrađen praktično u cijelosti od trupa komponenti napravljenih u Japanu, dok je kod ostale opreme ugradeno dosta američkih sustava. Serijski proizvedeni zrakoplovi će u sebi imati veći postotak američkih komponenti (Lockheed Martin će isporučivati stražnji dio trupa, lijevo krilo, pretkrilca i SMS /store management systems/ sustave).

Prvi sklop stražnjeg dijela trupa je Lockheed isporučio u lipnju 1994., a mjesec dana kasnije su izvedene provjere isporučenog trupa s motorom F110-GE-129 u Inženjerijskom razvojnom središtu Arnold u Tennesseeu. Zatim je Lockheed za potrebe izradbe dodatnih prototipova i statička testiranja na zemlji isporučio šest sklopova zadnjeg dijela trupa, a uz to pet primjeraka kutijaste strukture lijevog krila (jednu za četvrti prototip, tri za zemaljska ispitivanja i jednu kao pričuvu; uz to još tri primjerka su napravljena i zadržana u SAD-u radi ispitivanja). Prva tri prototipa nisu imala krila s tim strukturama, ali imao ih je zrakoplov namijenjen za statička ispitivanja. Lockheed je isporučio i 14 primjeraka pretkrilaca (devet za lijevo i pet za desno krilo). U međuvremenu su u SAD-u izvedena ispitivanja katapultirajućeg sjedala (što je u Utahu uradila kompanija Abco Trading Corporation).

Prvi let prvog prototipa je bio 7. listopada 1995. u Nagoyi

(zbog problema s vremenom i programskom potporom gotovo je došlo do odgađanja prve leta). Prvi let je trajao 38 minuta, a probni pilot Yoshiyuki Watanabe izvijestio je o dobrim manevarskim osobinama zrakoplova tijekom leta (prototip je letio brzinom od 463 km/h na visini od 4572 m). Drugi je prototip poletio 13. prosinca 1995., a do 1. veljače 1996. su oba prototipa izvela 15 letova. Pet mjeseci nakon prve leta, prvi je prototip prebačen u postrojenje TRDI-a u Gifuu.

Treći i četvrti prototip (oba dovosjedne inačice) izveli su prve letove u veljači i travnju

Jedna od bitnih razlika između F-2 i F-16 je ugradnja novog sustava za elektroničko ratovanje u japanski zrakoplov. Na slici su kućišta za smještaj antena RHAWS sustava (sustav za upozoravanje na osvjetljavanje zrakoplova radarskim snopom protivničkog radara) za pokrivanje prednje hemisfere, smještena na napadni rub krila

1996. godine, a u TRDI su prebačeni u srpnju i rujnu iste godine. Uz četiri prototipa, radi zemaljskih ispitivanja su napravljena i dva zmaja, na kojima je izvedeno oko 6000 sati testiranja (ispitivanje zamora tvoriva i statička testiranja).

Pitanje cijene

Dugotrajni razvoj i predviđena kupnja manjeg broja primjeraka su neizbjegno podigli cijenu cijelog projekta. JADSF je za 1995. zatražio za proizvodnju prve serije od 12 F-2 147 milijardi jena (1.5 milijardi američkih dolara) za fiskalnu godinu 1996., ali u početku je izgledalo da će biti odobreno samo 2,9 postotno povećanje finansijskih sredstava odobrenih za 1995. (minimalno povećanje radi stope inflacije). Kako je planirana nabava 130 F-2 (od čega je 47 primjeraka trebalo biti isporučeno prije 2000. godine), postalo je vrlo važno da se smanji cijena po pojedinim primjerku zrakoplova.

Napravljeni su planovi za nabavu **141** primjerka F-2, 83 primjerka jednosjeda i 58 dvosjeda: od tih 58 primjeraka dio bi bili nenaoružani trenažni zrakoplovi koji bi zamijenili Mitsubishi T-2 u ulozi naprednog trenažnog zrakoplova, dok bi ostatak imao iste borbene sposobnosti kao i jednosjedne verzije F-2. Novim se zrakoplovom planiraju opremiti tri postrojbe - **3. i 8. Hikotai** (eskadrila) u zrakoplovnoj bazi Misawa, i **6. Hikotai** u zrakoplovnoj bazi Tsuiki. U aktivnu službu će biti stavljen 74 zrakoplova, dodatan 21 primjerak će biti u sastavu postrojbe za izobrazbu pilota pri prelasku na F-2, devet će biti dodijeljeno akro skupini Blue Impulse, i 8

u postrojbu namijenjenu za uvježbavanje zračne manevrske borbe. Ostatak zrakoplova će se držati u pričuvu, i povremeno mijenjati primjerke u aktivnoj službi da bi se postigao ujednačeni broj sati letenja među svim primjerima F-2.

Na kraju, za 1996. odobrena su i nešto veća sredstva od traženih (148 milijardi jena), čime je naručena prva serija od 11 zrakoplova (od toga broja dva su dvosjedne verzije).

Može se postaviti pitanje zašto je bilo odlučeno da se napravi manji broj nenaoružanih dvosjeda koji bi zamijenili trenažni Mitsubishi T-2?

proizvodnja nenaoružane dvosjedne verzije F-2 bila idelano rješenje za snižavanje cijene koštanja po primjerku F-2 (veći broj kupljenih zrakoplova smanjuje cijenu po primjerku). U međuvremenu, namjerava se za naprednu letačku izobrazbu upotrebiti pet dvosjeda F-15J koji će se povući iz aktivnih eskadrila (kako ovo ne predstavlja optimalno rješenje, nedvojbeno se radi o privremenoj mjeri do dolaska nenaoružanih F-2 dvosjeda).

Usprkos tome, svi problemi s cijenom daleko su od konačnog rješenja. Potkraj 1995. Mitsubishi je kao cijenu po jednom zrakoplovu (za proizvodnju početne serije od 75 F-2) naveo 111 milijuna američkih dolara, dok je Japanska obrambena agencija (Japanese Defence Agency) prethodno procjenjivala cijenu po primjerku F-2

F-2 u letu: uočljiv je drugičiji oblik novog kompozitnog krila u odnosu na krilo kod F-16

Cinjenica je da upotreba T-2 zahtjeva sve veća sredstva, i da je taj zrakoplov potrebno što prije zamijeniti pronalažnjem odgovarajuće zamjene (koja također mora biti supersonični trenažni zrakoplov). Iako su se javila mišljenja da je i novi trenažni zrakoplov Kawasaki T-4 (koji sada zamjenjuje Lockheed T-33 i Fuji T-1) mogao biti usvojen kao zamjena za T-2, za mnoge je

na 89 milijuna američkih dolara.. Napokon, za fiskalnu godinu 1996. je utvrđena početna cijena od 9.9 miliardi jena (113 milijuna američkih dolara), koja bi do 2000. trebala biti smanjena na 6.6 milijardi jena (102.6 milijuna američkih dolara), a do završetka proizvodnje pasti na 6.6 milijardi jena (68 milijuna američkih dolara). Tako bi prosječna cijena po jednom F-2 na kraju došla na 8 milijardi jena (82 milijuna američkih dolara). Ali potkraj 1995. godine razvojni troškovi već su dosegli 3.6 milijarde američkih dolara, te je i cijena po primjerku u seriji od prvih 12 zrakoplova porasla na 123 milijuna američkih dolara. To povećanje troškova je dovelo do odustajanja od kupnje 141 F-2 i vraćanja na prvotnu brojku od 130 zrakoplova (otkazana je kupnja 11 dvosjeda, od kojih je devet bilo predviđeno za akro skupinu Blue Impulse, a preostala dva kao pričuva za slučaj gubitka operativnih zrakoplova. Naba-

F-2 nakon misije. Uočljiv je dvodjelni pokrov kokpita (nije primijenjen jednodjelni pokrov kao kod F-16, radi postizanja veće otpornosti na mogući sudar s pticama tijekom leta) i redizajnirani uvodnik zraka motora u čijoj su izradi primijenjena i RAM tvoriva

F-2 očito ne će biti jedini japanski napredni borbeni zrakoplov - već sada se prave planovi za početak programa razvoja tehnološkog demonstratora TD-X, koji bi eventualno mogao dovesti i do razvoja naslednika F-2

viti će se 83 jednoseda (dovoljan broj za popunu tri eskadrike u čijem se sastavu sada nalazi Mitsubishi F-1) i 47 primjeraka dvosjedne verzije. Japanski je kabinet 15. studenog 1995. odobrio ove brojke, iako su mnogi mislili da će broj F-2 biti smanjen na 115 primjeraka. Iako nije službeno potvrđena veza između otkazivanja zrakoplova-tankera KC-X (koji je trebao biti zasnovan na McDonnell Douglasu KC-10, Globemasteru III, ili najvjerojatnije Boeingu 767) i rasta cijene programa FS-X, mnogi kritičari smatraju da je to bio razlog otkazivanja razvoja zrakoplova-tankera. Drugi eksperti pretpostavljaju da je napuštanje **KC-X** zrakoplova rezultat protivljenja Socijalističke stranke zbog mogućnosti da se time omogući veći domet

japanskim borbenim zrakoplovima a time i japanska prekomorska projekcija moći (u Japunu još uvijek postoji osjetljivost u pitanju mogućeg ponovnog nastanka japanskog nacionalizma; usprkos tome, nije otkazana nabava četiri AWACS zrakoplova Boeing 767).

U ocjeni uspješnosti cijelog programa treba imati na umu da razvoj FS-X/F-2 nije poduzet zbog dobivanja borbenog zrakoplova s pogodnim odnosom cijena-učinkovitost. Naravno, na početku su niska cijena i visoka učinkovitost bili postavljeni kao zahtjevi, ali je kasnije prihvaćen kompromis radi povećanja tehnološke razine japanske zrakoplovne industrije u dizajnu i proizvodnji usavršenih borbenih zrakoplova.

Čula su se mišljenja da se isti cilj mogao postići usvajanjem licencne proizvodnje nekog od modernih borbenih zrakoplova (na primjer kasnih serija F-16C Block 50); ti kritičari ističu činjenicu da usprkos velikim uloženim sredstvima, Japan nije dobio borbeni zrakoplov koji bi bio superiorniji od F-16, a koji će uči u naoružanje 20 godina nakon pojavlivanja F-16 (i čiji je razvoj koštao četiri puta više od F-16).

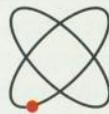
Ipak usprkos svim kritikama (koje su dobrim dijelom usmjerene na veliki američki udio u programu), ni jedan kritičar ne traži odustajanje od nabave F-2, već samo (u raznim stupnjevima) smanjivanje obujma programa. Zagovornici programa ističu teške posljedice za japansku zrakoplovnu industriju, kao i prisutnu nestabilnost u Aziji.

Zato i F-2 neće biti zadnji program razvoja domaćeg borbenog zrakoplova. Planira se pokretanje novog programa razvoja zrakoplova za demonstraciju tehnologija za buduće lovačke zrakoplove, nazvanog **TD-X** (zahtjev za sredstvima u iznosu 100 milijardi jena iz 1995. godine je odbijen, ali se spremi njegovo ponovno postavljanje). Motor koji bi se ugradio u TD-X bio bi turboventilatorski motor Ishikawajima-Harima XF3-400 (potiska 35.8 kN), koji je ugrađen na trenužnom zrakoplovu Kawasaki T-4; nova verzija motora bi mogla imati potisak od oko 50 kN.

■

zippo

65 GODINA USPJEŠNOG POSLOVANJA

SATELIT-tbm d.o.o.

OVLAŠTENI DISTRIBUTER

Odranska 1-A, 10 000 Zagreb, HRVATSKA, tel: +385 (01) 61 95 314 • faks: +385 (01) 61 95 320

NOVI SREDNJEOMETNI AAM-OVI

U jednom od proteklih brojeva Hrvatskog vojnika bilo je riječi o projektilima zrak-zrak (engl. AAM, Air-to-Air Missiles) malog dometa. No pogledamo li malo pomnije udaljenosti na kojima oni mogu pogađati ciljeve, dolazimo do činjenice da je cijeli razred dometa pomaknut prema naprijed. Kratki domet je sada i do nekoliko desetaka kilometara, a projektili srednjeg dometa, o kakvom je riječ u ovom članku, polako prelaze u BVR područje (Beyond Visual Range - izvan vidnog područja; kao granica se uzima domet od oko 100 km)

Klaudije RADANOVIĆ

Ruski lovac Su-27 s projektilima R-27, R-73 i R-77; pojava ovih projektila potaknula je razvoj nove generacije zapadnih projektila zrak-zrak kratkog i srednjeg dometa

Trenutačno je u svijetu u toku nekoliko programa koji bi trebali dati novu generaciju projektila zrak-zrak srednjeg dometa. Iako nastali na različitim početnim osnovama, svi dijele neke zajedničke osobine. Naočitija od njih je primjena novih pogonskih sustava temeljenih na ramjet tehnologiji uz korištenje tekućeg goriva. To je nužna posljedica promjene granica pojedinih područja dometa, kao i želje za povećanjem brzine leta, čime je smanjeno vrijeme reakcije protivnika što dovodi do povećanja vjerovatnosti pogadanja cilja. Neki od prijedloga koriste se motorima s čvrstim gorivom, no primjećuje se stalni pad broja prijedloga koji se koriste ovim rješenjima odnosno ona je uporabljena samo za postizanje početnih velikih brzina potebnih za ispravan rad scramjeta.

Nadalje, zamjetna je i primjena višestrukih tragačkih sustava čime je bitno povećana autonomnost projektila i smanjena vjerovatnost njegovog ometanja. Zbog povećane udaljenosti uobičajena je kombinacija inercijalnog s aktivnim radarskim navođenjem. Time je postignuta velika vjerovatnost pogotka na BVR udaljenostima, a zbog tek kratkotrajnog rada aktivnog tragačkog sustava mogućnost ometanja je vrlo mala.

Američki programi

Tijekom ove godine Wright Laboratory's Armament Directorate iz sastava USAF-a trebao bi dodijeliti ugovore za razvoj prototipova novog projektila srednjeg dometa sa sposobnošću pogadanja ciljeva na BVR udaljenostima pod označkom **AA DRM (Advanced Airbreathing Dual Range Missile)** - napredni projektil dvojnog dometa opremljen pogonskim motorom s usisavanjem zraka). Dvojnost dometa se objašnjava potrebom da jedan projektil bude sposoban pogoditi ciljeve na udaljenostima od 185 km, ali i samo 450 m. Time bi se postigla veća fleksibil-

nost oružanog sustava, veći faktor izmjene (povećao bi se broj projektila koji u jedinici vremena mogu biti uspješno lansirani na protivničke ciljeve), a sve uz bitno smanjenje cijene projekta, kao i gotovog proizvoda.

dogovor s kompanijom Hughes Missile Systems o mogućoj primjeni tehnologije razvijene strane Hughesa u programu **CAST (Conformal Array Seeker Technology** - tehnologija tragača s konformalnim prijamnim područjem) u sklopu

vode Atlantic Research Corporation, Allied Techsystems, Hughes te USAF. Postoje želje za integriranjem ovog projekta u projektil AMRAAM (Hughes). Tom modifikacijom bi se povećale manevrabilne sposobnosti projektila, jer bi mu se omogućilo skretanje uz zakretanje tijela (bank turn), ali i skretanje uz proklizavanje tj bez rotacije tijela projektila oko uzdužne osi (skid turn).

Dugotrajnost programa VFDR pokazuje ispravnost pristupa uporabi ramjet propulzijskih sustava na projektilima zrak-zrak (do sada je taj tip pogonske skupine bio primjenjivan na projektilima zrak-površina ili površina-zrak odnosno površina-površi-na zbog većih protežnosti istih). Osnovni ciljevi koje je postavio načrt projekta AADRM, a koje VFDR mora postići ukoliko želi preživjeti su:

- 1.) izvođenje manevra od 30 g, pri dometu od 185 km, u bilo kojem smjeru nakon što je projektil lansiran na visini od 9000 metara i pri brzinama $M=0.9-1.5$;

- 2.) presretanje dolazećeg cilja koji manevrira sa 9 g pri minimalnoj udaljenosti od 450 metara i kutu 45° u vremenskom razdoblju 5 sekundi nakon lansiranja s platforme koja leti na visini 3000 metara i brzinom $M=0.8$;

- 3.) gađanje ciljeva pri visini 6000 metara sa sljedećim dometima, vremenima leta i prosječnim brzinama: 9.2 km za 8 s (1220 m/s), 36.8 km za 24 s (1525 m/s), 92 km za 61 s (1525 m/s) i 185 km za 124 s (1220 m/s);

- 4.) protežnosti projektila moraju omogućavati smještaj 6-8 komada u unutrašnjem spremniku trapezoidnog presjeka,

Lansiranje projektila Hughes AIM-120 AMRAAM s F/A-18C Horneta. Tehnologije koje se razvijaju za nove BVR projektili omogućavaju i daljnje usavršavanje AMRAAM-a, npr. ugradnjom ramjet motora

Program pod oznakom **ASMT (Air Superiority Missile Technology** - tehnologija projektila za postizanje nadmoći u zraku) još je jedan od onih koji bi trebali dati nasljednika AMRAAM-a. U biti ASMT zajedno s projektom ACT (Alternate Control Technology - tehnologija izmjenjive kontrole) pokušava dati mogućnosti daljnog unaprijeđivanja osnovnog dizajna AIM-120 kako bi mu se produžio vijek trajanja i povećale sposobnosti. Područja kojima će se taj projekt predominantno baviti su pokretljivost, protežnosti tijela i domet projektila. Primjenjena tehnologija temelji se na korištenju malih mlaznica postavljenih okomito oko perimetra glavne motorske mlaznice, koji svojim kontroliranim djelovanjem uvelike povećavaju agilnost, pokretljivost i sposobnost pogađanja ciljeva izvan osi zrakoplova (high off-boresight capability). Iako je program ACT bio okrenut predominantno projektilima malog dometa, tijekom vremena je evoluirao u razvoj spomenute tehnologije s primjenom kod projektila srednjeg dometa koji imaju velik ukupni impuls (izaženu kinematiku gibanja odnosno dobra svojstva ubrzanja i pokretljivosti) te visoku agilnost u samom pri-lasku cilju neposredno prije pogotka. Potonja dva faktora bila su i odlučujuća u odabiru AMRAAM-a kao osnovnog dizajna na temelju kojeg će se izvoditi nadogradnja u ACT programu. Nadalje, motor P31 Phase 2 koji je ugrađen na novu inačicu tog projektila predstavlja gotovo idealan izbor zbog svojeg visokog potisnog impulsa, kao i relativnog dugog trajanja sagorjevanja goriva.

Ugovarači projekta ASMT sklopili su

ASMT-a. Takav tip tragača imao bi područje zahvata koje bi iznosilo i više od 155° od uzdužne osi zrakoplova.

Spominjanje američkih projekata bili bi nezamislivo bez osvrta na program **VDFR (Variable Flow Ducted Rocket** - raketa s promjenjivim tokom usisa), koji se provodi već gotovo 20 godina. Osnovna zamisao temelji se na

U sklopu programa ARC nastavlja se razvoj VDRF tehnologije (koji traje već deset godina), koji bi u budućnosti mogao dovesti do razvoja projektila s kombiniranim pogonskom skupinom (startni raketni motor na čvrsto gorivo i putni ramjet motor), poput ovog modela prikazanog na potkrilnom nosaču F-16

kombiniranju startnog motora s čvrstim gorivom, uz posebnu konstrukciju kojom je izbjegnuta potreba za mlaznicom, te putnog ramjet motora koji za svoj rad koristi gorivo sa niskim postotkom metala, što rezultira malom količinom dima kao nusprodukta sagorjevanja. Taj (za sada 80 milijuna USD vrijedan) program

dužine 4 m, visine 50 cm, i širine 1.8 m pri vrhu odnosno 2.5 m pri dnu spremnika.

Kao što je vidljivo, zahtjevi koji su postavljeni pred ovaj projekt su radikalni i ukoliko u dogledno vrijeme on bude i dovršen, rezultirat će projektilom koji će imati iznimna aerodinamička svojstva, kao i znatan vojni potencijal.

Tada će i fraza "no escape zone" (područje u kojem nije moguće pobjeći projektilu) postati stvarnost.

No, kada govorimo o novim projektilima srednjeg dometa nije naodmet spomenuti i neke od izmjena, nadopuna i poboljšanja koja Hughes, zahvaljujući radu na nekim od gore spomenutih programa, planira provesti na AIM-

Britanije, koja svojim zahtjevima pokreće cjelokupnu europsku vojnu industriju, bar na ovom polju. **SR(A) 1239 FMRAAM** je pred proizvođače projektila postavio zahtjeve koji su gotovo istovjetni onima koje USAF traži u AADRM programu: BVR sposobnost, velika agilnost i pokretljivost, odnosno sve ono što potпадa pod "no escape zone" odrednicu.

EF2000 opremljenog projektilom AIM-120B pokazao katastrofalnim po EF2000.

Glavno obilježe svih tih projekata je korištenje ramjet pogona. Iako ima manju brzinu u odnosu na klasičan raketni pogon s krutim gorivom, on je sposoban duže vrijeme održavati jednoliku visoku brzinu leta projektila, te tako sma-njiti vrijeme koje protekne između trenutka lansiranja i pogadanja cilja. Preneseno na krajnje djelovanje na cilju, projektil sa sposobnošću održavanja jednoliko visoke brzine tijekom cijelog leta posjeduje veću energiju u terminalnoj fazi leta, čime se smanjuje mogućnost izbjegavanja pogotka, tj. projektil s većom energijom podrazumijeva i veću vjerojatnost pogadanja, a to je jedino što se i očekuje.

Prvi natjecatelj u ovom programu je u biti američki AMRAAM, u svojoj novoj inačici opremljen ramjet motorom i pod imenom cjelokupnog RAF-ovog programa SR(A)1239 - FMRAAM (Future Medium Range Air-to-Air Missile). Zbog britanskih propisa Hughes ne nastupa sam već u kooperaciji sa Aerospatialeom, Fokkerom te britanskim kompanijama Shorts i Thomson -Thorn. Unutar tog tima Aerospatiale je

Najvažniji europski projekt je razvoj BVR oružja za naoružavanje EF2000; bez obzira koji se od ponuđenih projektila odabere, najvjerojatnije će imati pogonsku skupinu s ramjet motorom

120 AMRAAM. Ramjet tip pogona nameće se kao jedini izbor koji omogućava istodobno postizanje velikih dometa i brzina uz održavanje visokog stupnja pokretljivosti. Primjenom tog tipa propulzije na danom projektilu, uz postavljanje bifurkacijskog tipa usisnika (dvije odvojene usisne grane, svaka sa svojim malim usisnikom) kako bi se mogla izvesti izravna zamjena postojeće s novom inačicom (radi jednakog načina nošenja na trupnim i potkrilnim nosaćima oružja) USAF bi dobio visokosposoban projektil koji bi bio bar djelomičan odgovor na nove ruske, ali i zapadnoeuropejske programe. Ovo je i osnova na kojoj Hughes temelji svoju ponudu u britanskom programu SR(A) 1239 koji postavlja osnovne zahtjeve za novi projektil zrak-zrak srednjeg dometa koji bi trebao biti temeljno naoružanje (uz IRIS-T ili ASRAAM) Eurofighter-a 2000.

Hughes FRAAM

Razlog pokretanja tog projekta je proistekao i iz rezultata simulacije koju su proveli britanski stručnjaci u kojoj se iznos izmjene (exchange ratio - broj projektila koje u proletu lansiraju dva zrakoplova jedan na drugog pri različitim kutevima zahvata cilja) između Su-27 u obje sadašnje inačice opremljene novim ruskim projektilima (pogotovo Vypel R-27RE) i

zadužen za razvoj propulzije zbog rada na programu SPC (Small Calibre Ramjet - ramjet malog presjeka) u sklopu projekata Rustique kojeg je provodilo zajedno s kompanijama Onera i Matra. Kasnije je taj program prerastao u SRS (Simple Regulation Ramjet - ramjet s jednostavnim reguliranjem) za koji je Aerospatiale smatrao da nije u potpunosti primijeren za uporabu

Europski programi

Europski proizvođači projektila spremno su dočekali nove izazove. No postalo je gotovo simptomatično da je uvijek potreban vanjski impetus kako bi ih nagnao na nove akcije. Zanimljivo je da je poticaj uvijek dolazio iz Velike

Modeli BAe Meteora postavljeni na potkrilne nosače Gripena

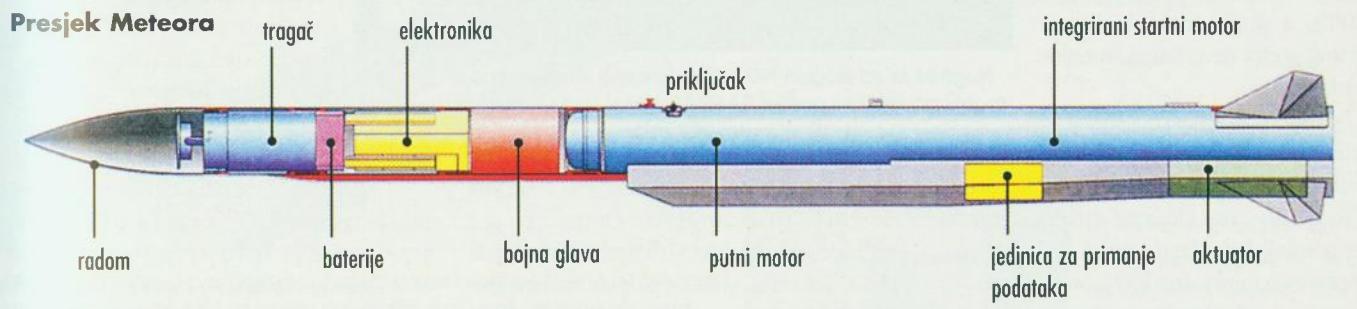
na projektilima zrak-zrak, već za proturadarska oružja. Za primjenu na budućim protuzrakoplovnim projektilima, a time i na Hughesovom FMRAAM-u odabran je MPSR tip ramjeta koji je prvo razvijen za strateški projekt ASMP, ali je pokazao visoke mogućnosti za primjenu i na ovom području. Kod njega se ubrizgavanje goriva izvodi neposredno prije komore za sagorijevanje pomoću fleksibilnog mjeđura izrađenog od elastomerskih tvoriva, a koji se nalazi unutar spremnika. Gorivo prolazi kroz sustav za smanjenje tlaka i u komoru ulazi kroz četiri injektoru. Time je postignuto bolje sagorijevanje i manja

presjeka poznat je pod imenom **RASCAL** (**RAmjet of Small CALibre** - ramjet malog promjera). Prvi letovi predviđeni su za razdoblje od 1997.-2002. godine. Prema tvrdnjama proizvođača takav dizajn, u kojem je integriran startni raketni booster (potisno-startni motor) proizvodnje Atlantic Research Corporation/Royal Ordnance, posjeduje superiorne karakteristike u odnosu na ostale konstrukcije ramjet pogonskih skupina koje razmatraju ostali proizvođači zbog povećanih kinetičkih sposobnosti (veća maksimalna brzina, veći domet), ali i nešto bolje taktičke osobine poput povećane "no escape"

kopljima koji su opremljeni tim američkim projektilom.

Drugi natjecatelj za SR(A) 1239 je BAe Matra s derivativom projektila S225X pod imenom **Meteor**, no osim navedenog osnovnog projekta u novom projektu vidljiv je i utjecaj bivšeg njemačko-francuskog programa A3M. S225X je prvo razvijen pod oznakom ASFTC (Active Sky Flash Tail Control - repno kontroliran Sky Flash s djelatnim radarskim navođenjem) od britanskog BAe i švedskog Saaba (to je sasvim razumljivo ako se uzme u obzir da su jedini korisnici projektila Sky Flash RAF i švedsko ratno zrakoplovstvo), s osnovnom stealth konfiguracijom za konformalno nošenje na zrakoplovima, dometa preko 100 km, a bio je opremljen tragačem za otkrivanje svih ciljeva u zraku, od običnih preko stealth zrakoplova do krstarečih projektila, proizvodnje Thomson-CSF. Osim ove tri kompanije u projekt su uključeni i GEC-Marconi, Alenia Missle systems te DASA-in LFK.

Najveći nedostatak Meteora je korištenje goriva koje proizvodi Bayern Chemie, a temelji se na boronskoj bazi. Kako se prigodom njegovog sagorijevanja stvara dosta metalnih čestica u tragu projektila, olakšano je radarsko otkrivanje a time i pravodobno korištenje protuprojektilske zaštite. Prema riječima predstavnika korporacije Matra-BAe Dynamics, Meteor ima domet AIM-54 Phoenixa uz pokretljivost ASRAAM-a. Prvotno planirani dvojni motor s

producija dima i čvrstih produkata sa-gorijevanja (nizak postotak metalnih aditiva čime se smanjuje mogućnost radarske detekcije ispuha zbog nepostojanja tragova metala u ispušnom tragu), a poboljšana je i podatkovna veza s projektilom na bliskom i srednjem dijelu trajektorije. Tako dizajniran ramjet motor, koji je proizведен u suradnji sa britanskom kompanijom Rolls-Royce, koji je razvio bifurkacijske usisnike malog

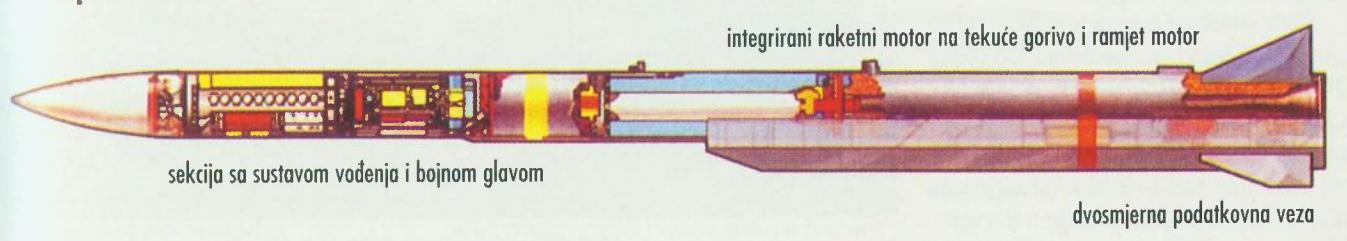
zone.

Britanske kompanije su zadužene za krajnju finalizaciju tj. sklapanje samog projektila (Shorts), odnosno za tzv."lethality package" (komplet bojne glave s upaljačima i njima vezanim telemetrijskim sustavima).

Konstrukcija FMRAAM-a uvelike podsjeća na AIM-120 u svim relevantnim elementima, čime je postignuta kompatibilnost s ostalim zra-

čvrstim gorivom temeljenim na bazi boronskog oksidatora je odbačen u korist ramjeta koji preuzima pogon projektila pri brzini od $M=1.8$. Čvrsto gorivo za protočni propulzor ima samo oko 10 posto potrebnog oksidatora, što ukazuje na potrebu za dosta velikim usisnim dijelom pogonske skupine. Time je postignut velik odnos između maksimalne i minimalne snage potiska 9:1, što je znatno više od zahtijevanih

Presjek FRAAM-a

Ruski programi

Iako je Rusija i europska zemlja njihove projektilne potrebe potrebno je gledati izdvojeno od ostalih europskih programa. Razlog tome je što su upravo novi projektilski sustavi koji su se pojavili zadnjih nekoliko godina, a koji dolaze iz Rusije pokrenuli cijelu lavinu novih programa u ostatku svijeta.

Zrakoplovi MIG-29 i Su-27 opremljeni novim projektilima su zabrinuli zapadne vojne analitičare. Vympel R-73 je potaknuo razvoj AIM-9X, a porodica R-27 i R-77 znatno su ubrzale donošenje odluke o početku programa FMRAAM.

Vympel R-27 u svojim inačicama AE/ME-/RE/TE (E - energetičeska - povećanog dometa) odnosno AA-10 Alamo (NATO kodno ime) predstavlja sada najveću porodicu zrakoplovnih projektila srednjeg dometa u svijetu. Mogućnost postavljanja IC kao i djelatnog radaskog sustava navođenja uz domet od stotinjak kilometara (no to ovisi i o tipu ugrađenog motora, čime je postignuta maksimalna prilagodljivost oružja profilu misije) kao i velika bojna glava mase 39 kg osiguravaju visok postotak uništenja cilja prvim lansiranim projektilom.

Aerodinamička konstrukcija tog projektila je specifična i lako prepoznatljiva. Tri kompleta površina od kojih su najveće (i jedine potpuno pomične) srednje inverzognog trapezognog (tzv. leptir) oblika osiguravaju zavidna razina kontrole rotacije i manevriranja tijekom leta. Njihov otklon je uvijek diferencijalan, čime je izvedena stabilizacija valjanja, dok prednji i stražnji kontroliraju opstrujavanje i propinjanje.

Ako je R-27 začudio zapadne stručnjake, tada je **Vympel R-77**, poznat i kao RVV-AE unio pravu pomutnju. Prvi u potpunosti pravi projektil s djelatnim radarskim navođenjem u cijeloj svojoj putanji, koji posjeduje i digitalni inercijalni sustav vođenja kao nadopunu radarskome, napredne kontrolne površine rešetkastog tipa koje su postavljene okomito na smjer leta, te do

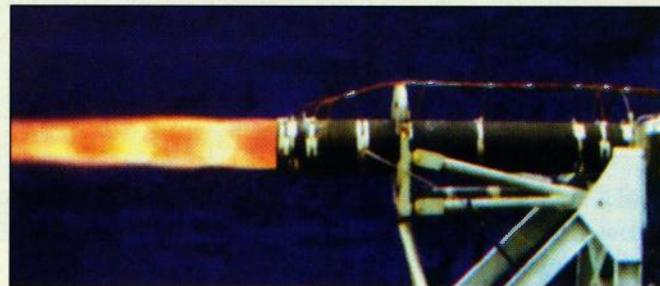

Hughesov projekt FRAAM predstavlja međunarodnu kolaboraciju američkih, britanskih i francuskih kompanija, što bi mogao biti važan činilac u donošenju konačne odluke u britanskom natječaju

6:1, a to pak osigurava velik krajnji domet (A3M koji je posjedovao isti tip pogona je na velikim visinama imao domet od 250 km). Navedene dobre strane ovog tipa pogona ipak nisu u potpunosti dovoljne da nadomjesti jedini nedostatak, pa iako tvdi da ostavljanje metalnih čestica u mlazu izgaranja ne utječe na ponašanje i taktičku uporabu tog projektila, Matra-BAE Dynamics radi na zamjeni postojećeg motora novim kojbi bi rabio tekuće gorivo bez metalnih aditiva ili ono koje razvija CELREG (zajednička kompanija koju su osnovali Aerospatiale i SNPE), a koji unatoč korištenju čvrstog goriva ne ostavljuju metalne čestice u tragu.

Sustav navođenja Meteora je dvojan, u početnom i srednjem dijelu putanje se rabi inercijalno vođenje dok se u terminalnoj fazi uključuje djelatni sustav na samom projektilu. Prema prvim informacijama, upravo inercijalni sustav koji je ovdje primjenjen daje tom projektilu veliku prednost u odnosu na Hughesov proizvod. Kod Meteora je moguće pridodati svakom od ciljeva prioritet prije lansiranja, ali ga je moguće promijeniti u toku samog leta prema prikupljenim informacijama preko dvostrukе podatkovne veze (nije poznato je li to moguće na američkom projektilu, ali ukoliko je ugradena elektornika koja se nalazi i u osnovnoj izvedbi tada ne postoji ova opcija). Uz tako napredan sustav navođenja ide i bojna glava koja posjeduje tzv. "shoot up - shoot down" (gađanje gore ili dolje) sposobnosti.

Kada govorimo o programu SR(A) 1239, ne bi bilo pošteno ne spomenuti i projektil **FORMICA (Future Operational Requirement MICA)** - budući opreativni zahtjevi za moderniziranu inačicu MICA-e). BAe je jedno vrijeme razmatrao razvoj dodatno unaprijedene inačice ovog oružja kao natjecatelje u spomenutom programu, ali ga je kasnije napustio u korist

Hughes je za pogon FRAAM-a izabrao Aerospatialov ramjet motor na tekuće gorivo RASCAL, koji u radu ne ostavlja vidljivi ispušni mlaz

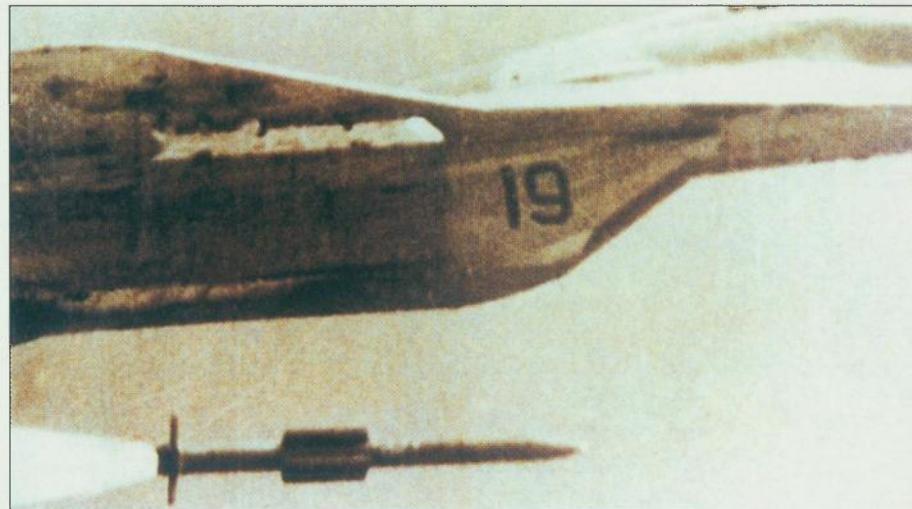
(koji provodi Matra) moga zamrijeti, a njegova zamjena bi bio upravo Meteor. Ovime bi po prvi put francuski zrakoplovi bili opremljeni projektilima zrak-zrak koji nisu u potpunosti francuske proizvodnje.

MiG-29 s projektilima R-77 (AA-12)

sada nenađmašena pokretljivost (R-77 je sposoban pogoditi cilj koji manevrira sa 12 g za razliku od R-27 koji može pogoditi cilj pri 8 g, a ima sposobnost zakretanja od čak 150°). Pridodamo li tome informacije o sposobnosti zahvata cilje na udaljenostima većim od 300 metara u zadnjoj polusferi zrakoplova (naravno da to ovisi o letjelici nosaču; to je moguće s nekim od zrakoplova iz porodice Su-27) kao i mogućnost postavljanja ramjet pogona s ciljem povećanja maksimalne brzine i dometa (sada je $M=3.6$ i 100 km), dolazimo do uistinu impresivnih podataka. Tada je sasvim jasno zašto je USAF raspisao AAAM natječaj koji bi trebao rezultirati projektom dometa 185 km i velike brzine leta (tj. uporaba ramjet pogona).

Iako nije isključivo projektil zrak-zrak i ima posve dukčiju uporabu ne smijemo zanemariti ni proturadarski projektil **H-31 Zvezda** (AS-17 Krypton). Rusko ratno zrakoplovstvo je zatražilo inicijalni projektil s 4 NPO Sojuz/Turajevo (TBMK) ramjeta čime je dostignuta brzina od $M=4.5$. Osnovna namjena u protuzrakoplovnoj borbi bi bilo uništavanje protivničkih AWACS i EAW zrakoplova.

Lansiranje R-77 s MiG-29

Ostali projekti

Osim ovih u svijetu je aktuelno još nekoliko programa srednjedometnih projektila zrak-zrak. Dobar predstavnik je južnoafrički **Kentron LRAAM (Long Range Air-to-Air Missile)** - projektil zrak-zrak velikog dometa. Glavno obilježje tog projektila je ugradnja Somchemovog motora koji je hibrid ramjeta i klasičnog raketnog motora s čvrstim gorivom koje ima nešto smanjenu količinu oksidatora. Tragač je preuzet sa poznatog projektila malog

otkrivanja projektila. Manevurabilnost se ostvaruje na klasičan način, a ne uporabom vektoralizacije potiska kako je to slučaj kod projektila kratkog dometa. Usprkos tome, svi projektili pokazuju zavidne aerodinamičke sposobnosti i mogućnost pogadanja ciljeva koji manevriraju pri visokim vrijednostima g ubrzanja.

Za veliku vjerojatnost pogadanja cilja zaduženi su i napredni tragački sustavi s dvostrukim načinom rada, te velike bojne glave opremljene sofisticiranim sustavima upaljača. Svi spomenuti projektili predstavljaju velik pomak unaprijed u odnosu na prethodnu generaciju i u potpunosti su u skladu s novim aerodinamičkim konceptcijama koje se primjenjuju u konstruiranju novih zrakoplova.

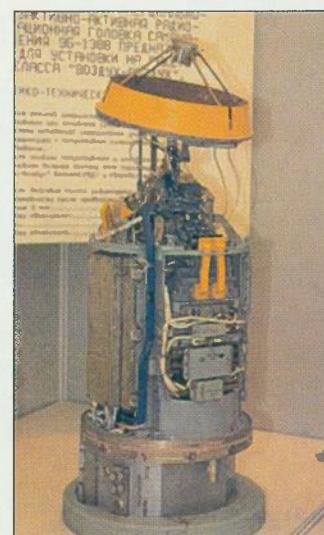

Iako je ponajprije protubrodski i proturadarski projektil, H-31P Zvezda može se prilagoditi i za ulogu projektila zrak-zrak velikog dometa, namijenjen za borbu protiv AWACS zrakoplova (navodi se da takva verzija već i postoji)

Nije naodmet spomenuti i posveneobične projektili R-37 i Novator KS-172. Iako ne spadaju u srednjedometnu porodicu oružja, već u područje iznimno velikog dometa (KS-172 trebao bi imati domet oko 400 km, a R-37 preko 300 km) i posebne namjene (to su u biti strateški projektili zrak-zrak namijenjeni obrani na velikim udaljenostima i gađanju ponajprije protivničkih bombardera i krstarećih projektila) tehnologija primijenjena na njima je proistekla iz razvoja porodice projektila R-27 i R-77. AGAT-ov tragač koji će se ugraditi na njih ima dvojni način rada (poludjelatno odnosno djelatno radarsko navođenje), razvijen je iz tragača 9b-1103M odnosno 9b-1348E (multifunkcijski odn., mono pulsni Dopplerski tragač).

dometa Kentron A-Darter. Na velikim visinama je procijenjen domet tog oružja na oko 100 km, čime je LRAAM ušao u BVR skupinu oružja.

Umjesto zaključka možemo dati pregled osnovnih osobina svih spomenutih oružja. Srednji domet je ušao u BVR područje, pa je time postalo potrebno promijeniti pogonske skupine kako bi se postigle veće trajne brzine. Izlaz je pronađen u korištenju ramjet pogonom, koji uz dulje vrijeme rada osigurava i manju količinu metalnih čestica u ispuhu, a time je smanjena mogućnost

Novi AGAT-ov tragač razvijen za dalekodometne projektile
R-37 nastao je na temelju
tehnologija razvijenih za R-27
i R-77

On AMRAAM Derivative; Aviation Week & Space Technology, 17 June 1996

Literatura:

- 1) Russian missiles hot up Western Market; Jane's Defence Weekly 6 November 1996
- 2) Europe's air forces join hands for UK's decision on FMRAAM; Jane's International Defense Review, January 1997
- 3) US looks beyond AMRAAM; Jane's International Defense Review January 1997
- 4) Cliford Beal: The "No Escape" Missile; Jane's International Defense Review, February 1996
- 5) Douglas Barrie: Transatlantic Target; Flight International, 28 August - 3 September 1996
- 6) Douglas Barrie: Terminal Velocity; Flight International, 13-19 November 1996
- 7) John Fricker: Battle of the Missiles; Air International, February 1997
- 8) John D. Morrocco: Meteor Takes

FREGATE RAZREDA KAREL DOORMAN

Trenutačno najsuvremeniji nizozemski ratni brodovi su fregate razreda *Karel Doorman*, pri čijem projektiranju je posebna pozornost posvećena smanjivanju radarskog odraza te IC potpisa, kao i automatizaciji brodskih sustava

Višenamjenska fregata **Hr. Ms. Karel Doorman** (F 827), prvi brod istoimenog razreda (klase) nizozemske Kraljevske mornarice (**Koninklijke Marine**), od 23. do 26. svibnja posjetila je Split.

Nizozemska je tijekom povijesti uvijek bila orijentirana prema moru, a njezina ratna mornarica je uživala glas dobro uvježbane i vođene sile. Bila je prvorazredna pomorska velevlast posebice tijekom 17. stoljeća, ali je svoj položaj izgubila u brojnim pomorskim ratovima s Engleskom i, kasnije, Francuskom. Od tada je njezina flota usmjerenja ponajprije na zaštitu obala, ali i pomorskih komunikacija s kolonijama na Dalekom istoku. Premda se nizozemsko ratno brodovlje tijekom 20. stoljeća ne bi moglo nazvati brojnim, redovito se radilo o vrlo zanimljivim i uspјelim projektima.

Nizozemski brodograditelji su nakon niza obalnih oklopniča nastalih na prijelomu stoljeća

izradili uspješne projekte krstarica razreda **Java**, **De Ruyter**, **Tromp** i **De Zeven Provincien**, te čitav niz projekata podmornica i malih plovnih jedinica, a većina tih brodova bila je namijenjena zaštiti nekadašnje Nizozemske Istočne Indije, tj. današnje Indonezije. Nizozemci doduše nisu okljevali prihvati strane konstrukcije i prilagoditi ih svojim potrebama, poput razrača razreda **Van Galen** između dva svjetska rata ili fregata razreda **Van Speijk** (neznatno preinačeni britanski razred **Leander**, sadašnji indonezijski **Abmad Yani**) potkraj šezdesetih godina.

Nakon drugog svjetskog rata nizozemska Kraljevska mornarica se razvija u skladu s obvezama preuzetim u sklopu Sjeveroatlantskog saveza, orijentirajući se ponajprije na zaštitu pomorskih komunikacija na Atlantskom oceanu. Nakon što su gubitci eskortnog brodovlja nadoknađeni još tijekom II. svjetskog rata, pedesetih godina grade se gotovo istodobno četiri broda razreda **Holland**

B. ŠVEL, D. VULJANIĆ

i osam brodova poboljšanog razreda **Friesland**. Posljednja jedinica razreda *Holland* i sedam razreda *Friesland* prodani su sedamdesetih godina Peruu, gdje su otpisani početkom devedesetih. Sljedeći razred eskortnog brodovlja bilo je šest fregata već spomenutog razreda *Van Speijk*, a odabir britanskog projekta vodio je ujednačavanju ratnog brodovlja NATO saveza. Usljedila su dva broda razreda **Tromp**, koji predstavljaju vrlo uravnотeženi i dobro naoružani razred protuzračnih i zapovednih fregata.

Korak dalje je trebao biti zajednički britansko-nizozemski projekt standardne fregate, koji je u Nizozemskoj dobio naziv **Standaardfregat**. Suradnja s Velikom Britanijom trebala je uključivati i nabavu PZ sustava Sea Dart za razred *Tromp*, kao i gradnju fregata tipa 22, a Nizozemska je trebala razviti radarski sustav CF 299, no ništa od navedenog nije učinjeno. Sustav Sea Dart pokazao se preskupim i preglomaznim, koncepcija tipa 22 nije odgovarala nizozemskim zahtjevima, a Velika Britanija je umjesto nizozemskog radara uvela svoj Marconi Type 965M. Projekt Standaardfregat se ipak ostvario gradnjom deset jedinica razreda **Kortenaer** (nazvane i razred **S**), plus dvije koje su još tijekom gradnje prodane Grčkoj (**Elli** i **Limnos**). Ti brodovi ulaze u službu potkraj sedamdesetih, odnosno početkom osamdesetih godina, a smatraju se vrlo uspјelima. Za tri jedinice je zanimanje pokazao Portugal, ali do njihove gradnje nije nikada došlo. Savezna Republika Njemačka izgradila je osam fregata tipa 122, odnosno razreda **Bremen** (Hrvatski vojnik br. 12), što su plod nizozemsko-njemačkog sporazuma iz 1975., i vrlo su nalik razredu *Kortenaer*. Na temelju razreda Kortenaer nastaju i dvije protuzrakoplovne i zapovedne fregate (**Luchtverdedigingsfregatten**, tj. razred **L**) razreda **Jacob van Heemskerck** što dopunjaju razred *Tromp*, a na kojima su zbog ugradnje PZ sustava Standard SM-1 žrtvovani pramčani top i mogućnost nošenja vrtoleta.

Razvoj

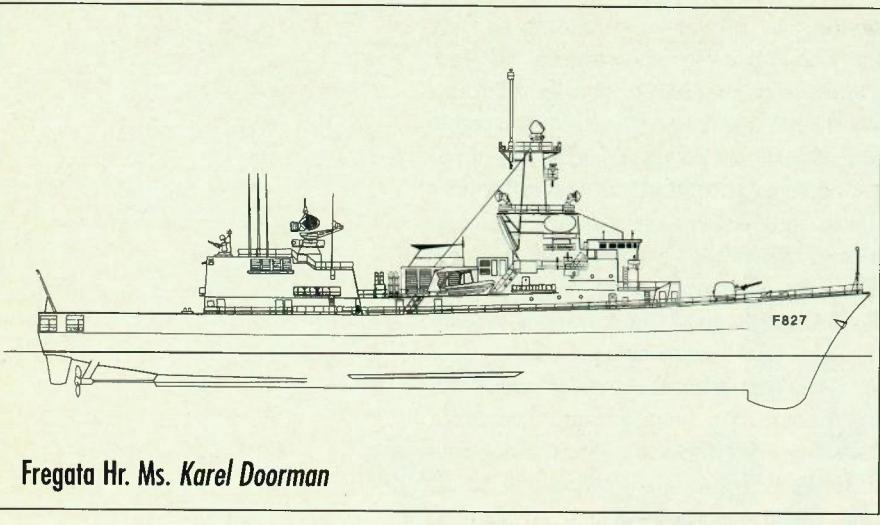
Daljnji korak u razvoju koncepcije postavljene razredom *Kortenaer* su brodovi razreda **Karel Doorman**, koji su trebali biti zamjena za stare ophodne i eskortne brodove, ali su na kraju osmišljeni kao višenamjenske fregate (**Multipurpose-Fregatten**, razred **M**). Izvorni program je predviđao četiri jedinice standardne istinsine 1900 tona i duljine 111,8 m, razmjerno jednostavno opremljene i namijenjene za ophodnje, ali i djelovanja zajedno s fregatama razreda **S**. Kako je dovršavanje izgradnje razreda **S** prijetilo izazvati krizu nizozemskog brodogradilišta De Schelde, novi razred je naručen nešto ranije nego je bilo planirano. Pismo o namjerama potpisano je 29. veljače 1984., ali su prva četiri broda naručena 29. lipnja 1985., dok je ugovor za preostale četiri jedinice sklopljen 10. travnja 1986. (radi gradnje ta četiri broda otpisane su fregate razreda **Van**

Speijk). Za ostvarenje svekolikog projekta određeno je razmjerno dugo razdoblje od deset godina i proračun u iznosu 3,6 milijuna guldena (oko 1,5 miliarde dolara) što se nije smio prekoraci. Projekt je bio podosta izmijenjen i na njemu je uvedeno niz poboljšanja u odnosu na prethodni, kako glede konstrukcije tako i uvođenja integriranog zapovjednog sustava. Naglasak je stavljen na potpunu integraciju i automatizaciju pojedinih brodskih sustava, poput nadzora pogona, vanjskih i unutarnjih komunikacijskih sustava itd.

Za prvi brod, Hr. Ms. *Karel Doorman*, kobilica je položena u brodogradilištu Koninklijke Maatschappij De Schelde u mjestu Flushing dana 26. veljače 1985., porinuće je uslijedilo 20. travnja 1988., a brod je primljen u flotu 31. svibnja 1991. Do godine 1995. uslijedilo je još sedam jedinica, a imena su im mijenjana kako bi Hr. Ms. *Van Speijk* bio posljednjim brodom razreda, premda je zadržao izvorni flotni broj (F 828, v. tablicu). Svi brodovi su gradeni u istom brodogradilištu, a izvorno su trebali nositi imena nizozemskih pokrajina (prvi brod razreda se trebao zvati **De Zeven Provincien**), no umjesto toga nose imena

Nizozemska fregata Hr. Ms. Callenburgh (sada je u grčkoj službi pod imenom Adrias) dio je razreda (klase) Kortenaer, izravnog prethodnika razreda Karel Doorman

Fregata Hr. Ms. *Karel Doorman*

pomorskih časnika i admirala koji su se istaknuli u bitkama, što je tradicija nizozemske ratne mornarice.

Izgled i pogon

Svojim općim izgledom razred Karel Doorman odaje kako se radi o izvedenici projekta

fren, ali su projektanti odustali od te značajke na razredu Karel Doorman. Ispred pramčanog nadgrađa je prazan prostor na kojem je prvi brod u početku nosio osmerostruki lanser Mk 29 za PZ projektille Sea Sparrow, a sklop zapovjednog mesta je većeg volumena u odnosu na prethodne razrede. Masivni jarbol je viši od piramidalne strukture svojstvene starijim razredima, a nema ni vitkog jarbola s komunikacijskim antenama na pramčanoj strani dimnjaka, koja je bila postavljena na razredima S i L. Iza širokog kutijastog dimnjaka su lanseri protubrodske projektila Harpoon, a slijedi kutijasti dimnjak i velika struktura krmenog nadgrađa na kojem je postolje motrilačkog radara LW 08. S krmene strane nadgrađa je hangar, na čijem desnom boku je CIWS sustav Goalkeeper, a s lijeva su kontejneri sustava za okomito lansiranje projektila Sea Sparrow. U hangar se smješta jedan vrtlojet, a ispod stražnjeg dijela prostrane letne palube nalazi se kućište tegljenog sonarnog niza, radi kojega su bokovi trupa izrezani pri krmi. Prigodom oblikovanja broda uloženi su napori kako bi se smanjio radarski odraz, kao što je nakošavanje stranica nadgrađa. Unatoč tome,

Fregate razreda *Karel Doorman*

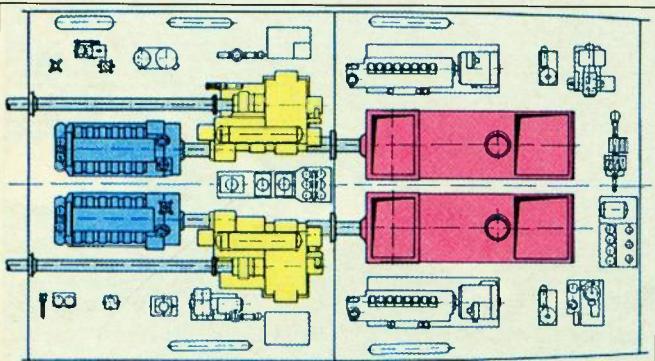
Ime i oznaka	Kobilica	Porinuće	Ulagak u flotu
<i>Karel Doorman</i> (F 827)	26. veljače 1985.	20. travnja 1988.	31. svibnja 1991.
<i>Willem van der Zaan</i> (F 829)	6. studenog 1985.	21. siječnja 1989.	28. studenog 1991.
<i>Tjerk Hiddes</i> (F 830)	28. listopada 1986.	9. prosinca 1989.	3. prosinca 1992.
<i>Van Amstel</i> (F 831)	3. svibnja 1988.	19. svibnja 1990.	27. svibnja 1993.
<i>Abraham van der Hulst</i> (F 832)	8. veljače 1989.	7. rujna 1991.	15. prosinca 1977.
<i>Van Nes</i> (F 833)	10. siječnja 1990.	16. svibnja 1992.	2. lipnja 1994.
<i>Van Galen</i> (F 834)	7. lipnja 1990.	21. studenog 1992.	1. prosinca 1994.
<i>Van Speijk</i> (F 828)	1. listopada 1994.	26. ožujka 1994.	7. rujna 1995.

Standaardfregat, premda uz brojne razlike. Standardna istisnina jedinica tog razreda iznosi 2800 tona, odnosno oko 3300 tona puna, što je manje od istisnina razreda *Kortenaer* i *Jacob van Heemskerck*. Trup razreda *Karel Doorman* dug je 122,3 m, širok 14,4 m, a najveći gaz broda iznosi 6,05 m, dok je omjer duljine i širine trupa 8,49 : 1. Trup fregata razreda M je tako zdepastiji nego trup fregata razreda S i L, gdje isti omjer iznosi 8,94 : 1. Izvedba kliperskog pramca (u čiju statvu je smješteno sidro kako bi se izbjeglo oštetećivanje kupole sonara) razlikuje se od ranijih projekata utoliko što je vrh pramca na *Kortenaeru* bio skošen prema dolje kako bi pramčani top imao veće polje paljbe. To je bilo uvedeno po uzoru na francusku praksu začetu razaračima razreda *Suf-*

teško bi bilo držati fregate razreda *Karel Doorman* stealth brodovima. Spomenimo kako je puna pozornost posvećena zaštiti brodova od ABK prijetnji.

Posada broji 155 članova, od čega 16 časnika, 74 dočasnika i 65 mornara, što je pedesetak ljudi manje nego na razredu *Kortenaer*. Udobnosti njihovog smještaja posvećena je puna pozornost: kabine za časnike i više dočasnike imaju po jedan ili dva ležaja, a za niže dočasnike i mornare po osam ležaja. Na brodovima je predviđen smještaj za još osam ljudi, primjerice pripadnika mornaričkog pješaštva (osiguranja) ili gostiju.

Pogon je izведен u konfiguraciji CODOG (COmbined Diesel Or Gas), tj. Dieselovi motori se rabe za plovidbu ekonomičnom brzinom, a za pozitivanje vršnih brzina oni se isključuju i uključuju se plinske turbine. Ta konfiguracija je odabrana nakon opsežnih studija, nakon proučavanja ekonomičnosti i pouzdanosti raznih kombinacija Dieselovog, Diesel-električnog i plinskog pogona. Za plovidbu ekonomičnom brzinom ugradena su dva Dieselova motora Stork-Werkspoor-Diesel

(Stork-Wärtsilä) 12SW280 ukupne snage 7200 kW (9790 KS). Hr.Ms. *Karel Doorman* ima dvije plinske turbine Rolls Royce Spey SM1A ukupne snage 23.000 kW (30.800 KS), a u ostale jedinice ugrađene su plinske turbine Spey SM1C koje zajedno razvijaju 25.200 kW (33.800 KS). Ekonomična brzina je 21 čvor, Hr.Ms. *Karel Doorman* razvija vršnu brzinu oko 30 čvorova, a ostali vjerojatno i do 31,5 čvorova. I motori i turbine su smješteni u izolirane module, a pogon je izведен preko dvije osovine i dva vijka s prekretnim krilima. Prigodom odvođenja ispušnih plinova velika pozornost je posvećena smanjivanju IC potpisa broda. Za obskrbu električnom energijom služe četiri generatora ukupne snage 2600 kW i jedan pomoći generator snage 120 kW.

Naoružanje i vrtolet

Temeljno protubrodsko naoružanje čini osam **protubrodskih projektila** McDonnell Douglas AGM-84 Harpoon (Hrvatski vojnik br. 19), koji su smješteni u dva četverostrukih lansera iza dimnjaka. Masa bojne glave je 227 kg, putna brzina 0,9 Macha, a domet do 130 km. Prema nekim

Značajke fregate *Karel Doorman* (F 827)

Standardna istisnina	2800 tona
Puna istisnina	3280 tona
Duljina	122,25 m
Širina	14,37 m
Gaz	6,05 m
Brzina	30 čv turbine, 21 čv Diesel. mot.
Doplov	5000 Nm pri 18 čv
Posada	170 ljudi (16 časnika)

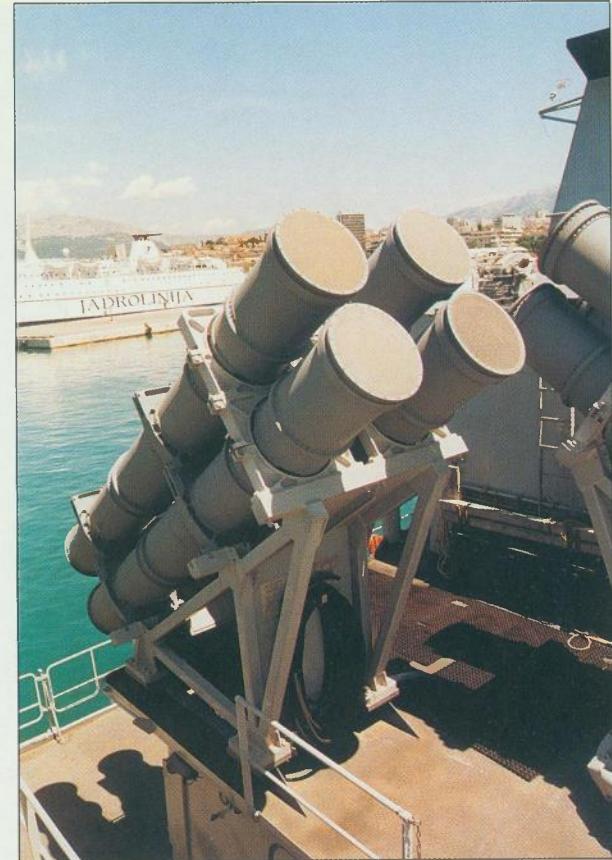
izvorima, na brodove se inače postavljaju po četiri projektila, premda je na brodovima koji su uključeni u operacije snaga NATO-a i Zapadnoeuropeiske unije smješteno osam projektila.

Na lijevom boku krmenog nadgrađa nalazi se 16 kontejnera sustava Lockheed Martin Mk 48 Mod 1 za okomito lansiranje **protuzračnih projektila** Sea Sparrow VLM (Hrvatski vojnik br. 13, br. 21). Raketa Sea Sparrow VLM prvi put je lansirana iz lansera Mk 48 godine 1981., najprije sa zemlje u ispitnom središtu, a potom i s kanadskog razarača **HMCS Huron**. Sustav se ugrađuje na brodove od sredine osamdesetih godina, a svekoliki pokusi u novoj konfiguraciji okončani su do godine 1989. Raketa Sea Sparrow VLM poluaktivno je radarski samonavođena, duljine 4,08 m, promjera tijela 0,2 m i lansirne mase 245 kg, s fragmentirajućom bojom glavom mase 39 kg. Učinkovit domet joj je do 15 km po daljinji, te do 6 km po visini. Sustav Mk 48 sastoji se od aluminijskih lansera Mk 164 Mod 0 (po dvije stanice za lansiranje), međusklopa Mk 63 Mod 0 te nadzornog sustava Mk 220 Mod 0. Na razredu Karel Doorman

lanseri Mk 164 Mod 0 smješteni su u jednom redu, a zaštićeni su pločama od kevlara.

Na pramcu je iza valobrana smješten višenamjenski top OTO Melara (sadašnji OTO Breda) Compact kalibra 76/62 mm. Kako je američka licencna inačica tog topa, koju proizvodi United Defense i koja se označava kao Mk 75, već opisivana na stranicama Hrvatskog vojnika (br. 19), ovdje ćemo samo ukratko prikazati temeljnu izvedbu. Svekolika instalacija topa Compact duga je 7,04 m (Mk 75 7,36 m), visoka 2,19 m i široka 2,92 m. Masa talijanske instalacije, bez strjeljiva (ali s pripadajućom opremom za upravljanje paljbom čija masa je 360 kg) iznosi 7,5 tona, a sa strjeljivom 8,52 tone. Elevacija topa je od -15 do 85 stupnjeva, brzina pokretanja po elevaciji 70 stupnjeva u sekundi, a po smjeru 40 stupnjeva u sekundi, polazna brzina projektila je 925 m/s, a vodoravni domet 16 km.

Nizozemska mornarica je osvremenila svoje topove Compact, poboljšavajući im najveću brzinu paljbe s 85 na 100 hitaca u minuti, uz pomoć kompletne dijelova koji je označen kao IROF (Improved Rate Of Fire) i koji se ugrađuje na postojeće instalacije. Brzina paljbe se povećava smanjenjem tlaka u dvije hidraulične kočnice, odnosno povećanjem tlaka u pneumatskom povratniku. Izmijenjeni su također i dijelovi koji su najizloženiji silama trzanja: kako bi im se smanjila masa i povećala otpornost, primijenjen je titan i lake sline. Ta inačica topa Compact označava se i kao Mk 100. Iznad cijevi stavlja se dio optoelektroničkog sustava za nadzor paljbe Signaal MIRADOR. Spomenimo kako su brodovi izvorno trebali nositi

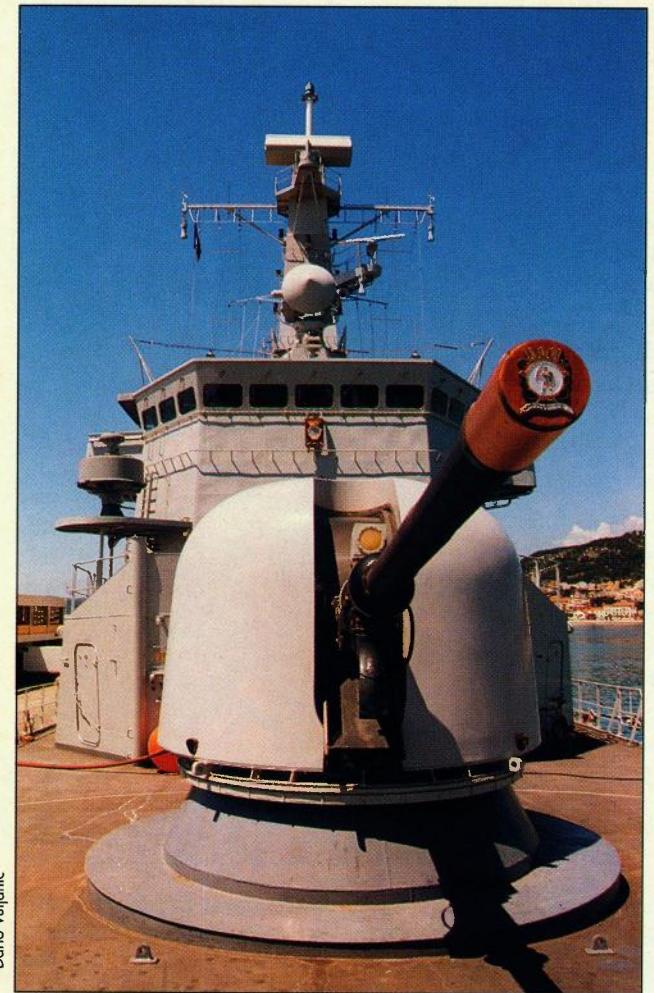

Četverostruki lanser za protubrodske projektilile Harpoon dometa 130 km

Dario Vučetić

Krmeno nadgrađe: a) kontejneri sustava Mk 48 Mod 1 za okomito lansiranje PZO projektila Sea Sparrow VLM, b) komercijalni satelitski sustav, c) motrički radar LW 08, d) CIWS sustav Goalkeeper, e) antena ometača sustava APECS II, f) hangar za vrtolet

Dario Vučinić

Višenamjenski top OTO Melara (OTO Breda) Compact Mk 100 kalibra 76/62 mm, ispred zapovjednog mosta je antena ometića, a na jarbolu su antene radara (odozgo prema dolje) motrilačkog SMART, navigacijskog Decca 1226 te ciljničkog STIR

uspješnih pokusa nizozemska mornarica ga naručuje u svibnju 1983. pod nazivom Goalkeeper. Fregata **Hr. Ms. Callenburgh** razreda Kortenaer bila je prvi brod na kojem je Goalkeeper tijekom studenog 1984. ušao u operativnu uporabu.

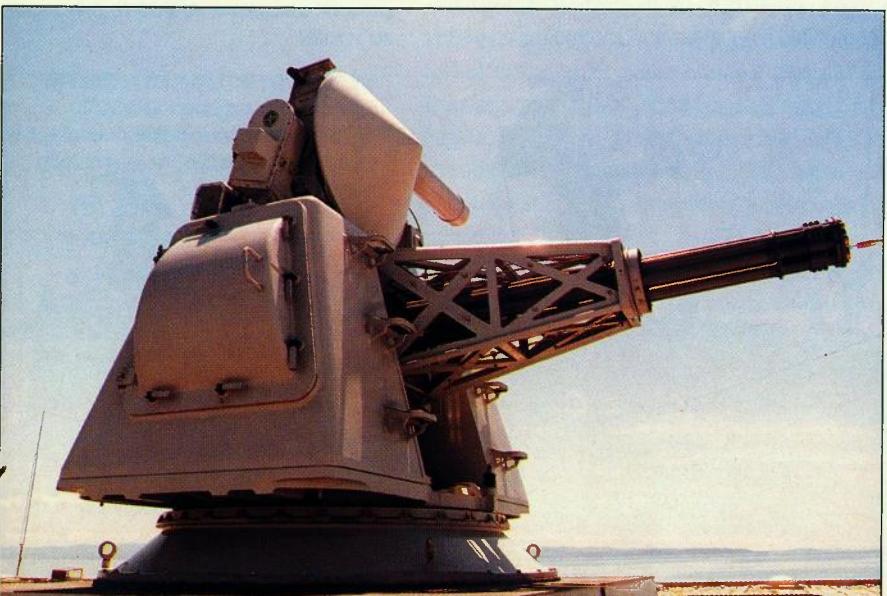
Goalkeeper je posve autonomni i automatski CIWS sustav što se sastoji od topa General Electric Sea Vulcan 30, motrilačkog radara što radi u I-području, radara za praćenje cilja što radi u I/K-području, TV kamere, zasebnih ormarića s opremom za odašiljanje i prijam, nadzorne konzole, međusklopova za povezivanje s drugim sustavima,

ormarića sa sustavom za nadzor instalacije te ostale opreme. Zahvat i gađanje cilja su automatizirani, a u slučaju višestrukih prijetnji sustav sam odabire prioritetni cilj. Antena motrilačkog radara okreće se brzinom od 60 okretaja u minuti, vodoravno polje pretraživanja široko je 1,7 stupnjeva, a okomito 60 stupnjeva. Zahvat cilja postiže se usporedbom podataka dobivenih motrilačkim radarem i radarem za praćenje cilja (zatvorena petlja). Svekoliki sustav je navodno vrlo otporan na aktivno ometanje, kao i na smetnje koje stvara odraz morske površine (clutter). Top GE Sea Vulcan 30 sustava Gatling je spomenuti GAU-8/A s elektrohidrauličnim pokretanjem, ima sedam cijevi čiji se zatvarači zaključavaju okretanjem tijela. Prigodom okretanja sklopa cijevi zatvarači klize preko zuba na nepokretnom kućištu, i tako se postiže unošenje naboja, zaključavanje, opaljenje, otključavanje i kretanje natrag s izbacivanjem čahure. Za gađanje protubrodskih projektila rabe se podkalibrani projektili polazne brzine 1150 m/s, a za ostale ciljeve razorni projektili polazne brzine 1020 m/s. Strjeljivo kalibra 30 x 137 mm (1190 naboja) smješteno je u okomitom bubnju mase 1,78 tona (napunjeno), promjera 0,84 m i visine 2,28 m. Sadržaj bubnja je navodno dostatan za nekoliko ciljeva, bubanj se može dopuniti automatski ili ručno, za što trebaju dva člana posade, a ispucane čahure se vraćaju u bubanj. Brzina paljbe iznosi 4200 hitaca u minuti, a sustav topa je vrlo pouzdan - do zastoja prosječno dolazi nakon svakih 33.000 hitaca. Masa svekolike instalacije je 6800 kg, moguća je elevacija od -25 do 85 stupnjeva, a sustav je učinkovit protiv ciljeva na udaljenosti od 200 do 3000 m.

Na brodovima su sa strana zapovjednog mosta postavljena dva topa Oerlikon Mk 4 kalibra 20 mm. Radi se o izvedbi dobrog znanog topa HS 804 iz razdoblja drugog svjetskog rata, koji na fregatama razreda *M* imaju samo pomoćnu ulogu. Ti topovi su primjenjivi u zadaćama nadzora i ophodnje, a njima se dopunjuje i bliska obrana brodova, ponajprije protiv površinskih ciljeva, poput brzih naoružanih brodica koje se pojavljuju kao prijetnja u operacijama uz obale.

Značajka nizozemskih fregata razreda *S*, *L* i *M* su **torpedne cijevi** sustava GEC Plessey Naval Systems Mk 32 Mod 9 nepokretno ugrađene u nadgradu, gdje su zaštićene od lošeg vremena, a bitno je olakšano njihovo ponovno punjenje. Po dvije cijevi Mk 10 kalibra 324 mm ugrađene su jedna iznad druge na bokovima krmenog nadgrada, ispred vrtloletnog hangara. Cijevi su međusobno povezane čeličnim nosaćima, a nagnute su prema pramcu pod kutem 45 stupnjeva od uzdužnice broda. Sustav torpedne cijevi sastoji se od same cijevi, zatvarača sa spremnikom stlačenog zraka, podsustava za dovod zraka, a na cijevima su nadzorne ploče. Uz sustav Mk 32 Mod 9 nalazi se sustav za punjenje Hughes Training and Control System (bivši Honeywell) Seamaster, što se sastoji od dizalice kojom se torpeda prebacuju iz sprem-

CIWS sustav SGE-30 Goalkeeper

Dario Vučinić

nika u kolijevku Mark 3 Mod 0/1. Rabe se torpeda Torpedo Alliant Techsystems (Honeywell) Mk 46 Mod 5 mase 231 kg, duljine 2,59 m s bojom glavom mase 44 kg koja imaju aktivno i pasivno vođenje uz najveći domet 11 km pri brzini 40 čv.

Na brodove razreda *Karel Doorman* ukrcava se po jedan vrtlolet Westland SH-14D Lynx britanske proizvodnje. Ova inačica nastala je preinakom starijih inačica Mk 25, Mk 27 i Mk 81, čime su svi nizozemski mornarički vrtlojeti Lynx doveđeni na isti standard. Nizozemska mornarica raspolaže s ukupno 22 primjerka koji pripadaju 7. i 860. squadronu iz mornaričke zračne baze De Kooy. Letjelice ukrcane na brodove pripadaju 860. squadronu, a vrtlojeti 7. squadrona stalno se bazuju na kopnu. Svi su opremljeni radarem Ferranti Sea Spray, uranjajućim sonarom Alcatel DUAV-4, sustavom FLIR Model 2000, sustavom za električna djelovanja Ferranti AWARE-3, a mogu se naoružati s dva torpeda Mk 46 ili dubinskim bombama. Vrtlojeti SH-14D ponajprije su namijenjeni za protupodmorničku borbu, ali se rabe i za navođenje protubrodskih projektila na ciljeve iza horizonta, traženje i spašavanje, opskrbu te druge zadaće.

Vrtlojeti SH-14D treba zamijeniti višenamjenski vrtlojet NH-90 za čiji je razvoj i proizvodnju 1992. utemeljeno francusko-talijansko-njemačko-nizozemsko poduzeće NH Industries sa sjedištem u Francuskoj. Nizozemski udio u poduzeću iznosi 6,7 posto, a nizozemske potrebe su 20 letjelica inačice NFH (NATO Frigate Helicopter). Drži se kako će NH-90 ući u službu oko godine 2000.

Elektronička oprema

Premda su fregate razreda *M* već u početku dobile tada najnoviju elektroničku opremu, već su prošle kroz program osvremenjavanja kojim su raniji brodovi dovedeni na standard kasnije izgrađenih jedinica (v. dalje u tekstu).

Na vrhu jarbola smještena je antena 3D radara Signaal SMART dometa 91 km za motrenje zračnog prostora i površine koji radi u F-području, a ima hidraulično stabiliziranu antenu. Iste namjene je i radar Signaal LW 08 dometa 260 km (za cilj površine 2 m²) čija je antena smještena na stabiliziranim postolju na pramčanom dijelu krmenog nagrada, a koji radi u D-području. Iznad rešetke radara LW 08 smještena je antena IFF sustava SRA-01. Navigacijski radar Decca 1226 koji radi u I-području, smješten je na jarbolu, a očekuje se kako bi ga uskoro mogao početi zamjenjivati radar Signaal Scout. Za nadzor paljbe služe dva radara Signaal STIR koji rade u I/K/J-područjima, a njihove Cassegrain antene promjera 1,8 m smještene su ispred i iza jarbola. STIR može otkriti cilj površine 1 m² na daljini 140 km, a na razredu *Karel Doorman* rabi se za nadzor pramčanog topa Compact i projektila Sea Sparrow (preko sustava Mark 91). Prigodom osvremenjavanja s brodova je skinut motrilački radar Signaal ZW 06, čija ante-

Dario Vučjančić

na je bila na zapovjednom mostu.

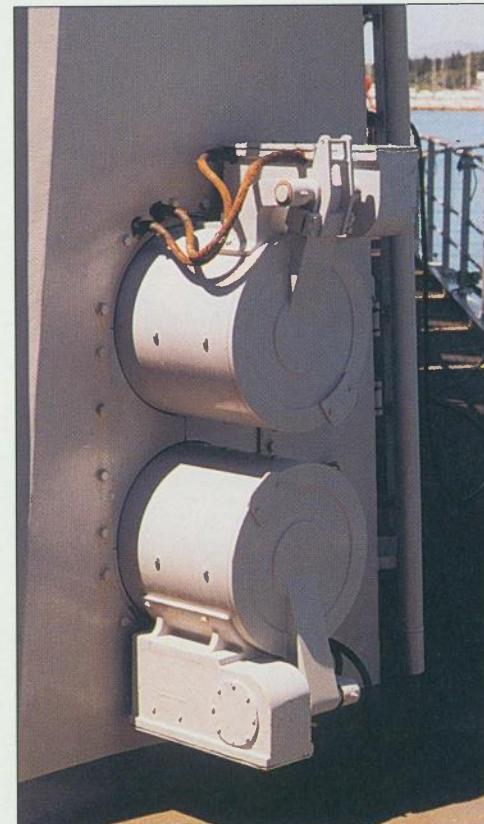
U gumenom kućištu ispod pramca smješten je aktivni sonar Signaal PHS-36 razvijen u suradnji s nizozemskom mornaricom. Modularne je konstrukcije, radi na srednjim frekvencijama, a potpuno je integriran u zapovjedni sustav fregata razreda *M*. U velikom kućištu na krmi smješten je tegljeni sonarni niz Thomson Sintra Activités Sous-Marines Anaconda, razvijen iz sustava DSBV 61A, a na brodove razreda *Karel Doorman* ugraduje se od godine 1994.

Na brodove je ugrađen zapovjedni sustav Signaal SEWACO (Sensor Weapon Control and Command), isprva u inačici VIIA operativnoj od siječnja 1992., ali je nakon osvremenjavanja doveđen na standard inačice SEWACO VIIB što je u službi od sredine 1994. Za prijenos podataka na brodove su naknadno ugrađivani sustavi Link 11, 12 te 14. Na bokovima jarbola ugrađena su jajasta kućišta antena vojnog satelitskog komunikacijskog sustava koji se temelji na američkom mornaričkom sustavu WSC-6, a antena komercijalnog satelitskog sustava smještena je na pramčanom kraju krmenog nadgrađa.

Za otkrivanje i ometanje radarskih signala služi američki sustav ARGOSystems APECS II (ugrađeni od 1994. umjesto sustava Ramses) koji pokriva frekvencije od 0,5 do 18 GHz na udaljenostima do 200 Nm (brodovi), odnosno 50 Nm (letjelice). Sustav se sastoji iz podsustava za prijam signala AR-700 (antene pri vrhu jarbola i na stupiću iznad njih), procesorskih jedinica, operatorove konzole i ometača čije antene pokrivaju sektore od po 180 stupnjeva po smjeru, a smještene su na desnom boku pramčanog i lijevom boku krmenog nadgrađa. Dva četverocijevna bacača IC-mamac i chaffova Loral Hycor SRBOC Mk 36 ugrađena su na bokovima pramčanog nadgrađa, ispred pomoćnih brodica. Za otkrivanje i ometanje torpeda služi sustav

Jedan od dvaju topova Oerlikon Mk 4 kalibra 20 mm

Torpedne cijevi sustava Mk 32 Mod 9 ugrađene su u krmenom nadgrađu

Dario Vučjančić

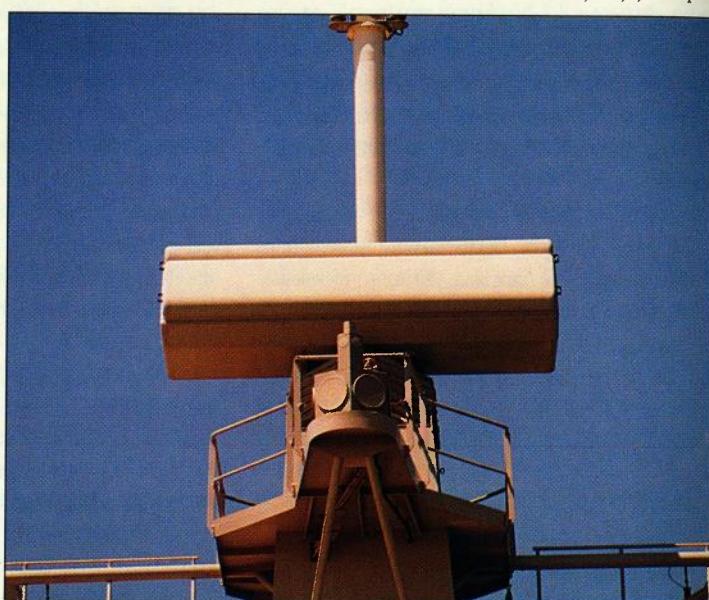
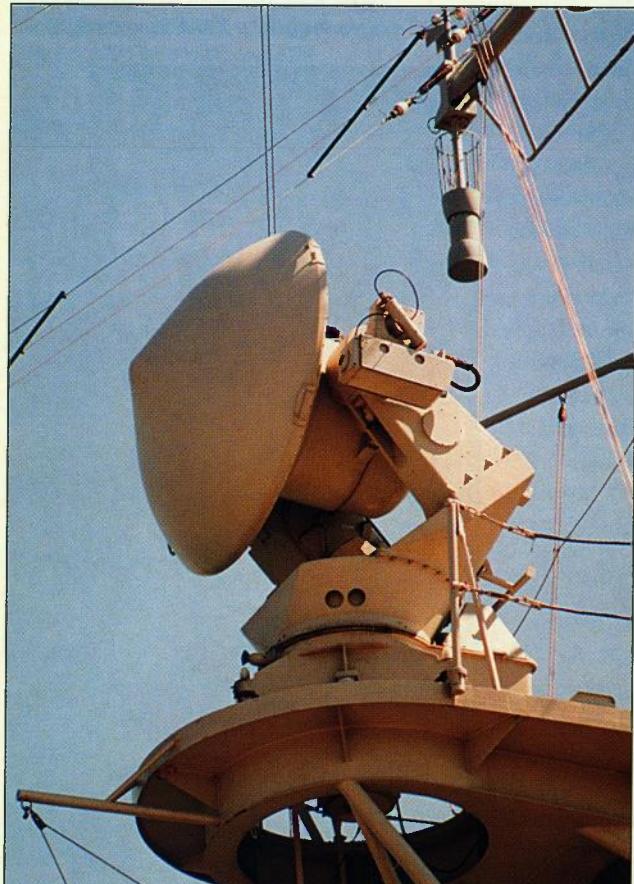
Vrtoljet Westland SH-14D Lynx u hangaru

AN/SLQ 25 Nixie. Spomenimo kako je Willem van der Zaan (F 829) tijekom 1993. poslužio kao platforma za ispitivanje IC detektora Signaal IRSCAN koji je bio ugrađen na hangaru.

Zaglavak

Za nadzor paljbe topa i PZO projektila služe dva radara Signaal STIR

Fregata Hr. Ms. *Karel Doorman* treći je brod nizozemske Kraljevske mornarice

Na vrhu jarbola ispod antene motričkog 3D radara Signaal SMART nalaze se i prijamne antene sustava APEC II

koji je dobio ime po znanom zapovjedniku što je poginuo u Drugom svjetskom ratu, vodeći eskadru protiv nadmoćnih japanskih snaga. Willem Frederik Marie Doorman rođen je 23. travnja 1889., časnikom postaje 1910., a šest godina kasnije kvalificirao se za letača. Zapovijedao je mornaričkom zračnom bazom de Kooy, minopolagačem, razaračima i krstaricama, obnašao je i nastavne dužnosti, a 1940. u činu kontraadmirala (schout-bij-nacht, što je tradicionalni nizozemski naziv za taj čin) preuzeo je zapovjedništvo nad eskadrom u istočnoindijskim vodama. Dana 1. veljače 1942. povjeren mu je zapovjedništvo nad Istočnom eskadrom, privremenim sastavom nizozemskih, američkih, britanskih i australijskih krstarica i razrača što je trebala štititi Javu od japanskog iskrcavanja. Doorman se svojim heterogenim i zastarjelim snagama odlučno suprotstavio jačem japanskom sastavu koji je štitio brodovlje s desantnim postrojbama, ali je u bitki u Javanskom moru 27. i 28. veljače njegov sastav uništen, a Doorman gine na lakoj krstarici **Hr. Ms. De Ruyter**. Kontraadmiral Doorman je posmrtno odlikovan najvišim nizozemskim vojnim odličjima.

Prvi brod nazvan po kontraadmiralu Karelju Doormanu bio je bivši britanski eskortni nosač zrakoplova **HMS *Nairana***, što je u nizozemskoj službi bio od 1946. do 1948., kad je vraćen Britaniji. Sljedeći je bio laki nosač zrakoplova (ex **HMS *Venerable*** razreda **Colossus**) koji je stupio

u službu 1948., a 1956. pregrađen je za nošenje zrakoplova na mlazni pogon. Nakon što je pretrpio dvije havarije, potkraj 1968. prodan je Argentini, pod imenom **ARA Veinticinco de Mayo**, a nakon desetak godina neaktivnosti bit će napokon otpisan.

Sadašnji Hr. Ms. *Karel Doorman* nastavlja tradiciju, a geslo broda je: "Slijedi me!", prema signalu što ga je u jednom trenutku meteža tijekom bitke u Javanskom moru istaknuo kontraadmiral Doorman. Brod plovi pod zapovjedništvom kapetana korvete (kapiten-luitenant ter zee) J. A. Leenders-a, matična luka mu je Den Helder, a bio je u sastavu stalnih pomorskih atlantskih i sredozemnih postrojbi NATO saveza (STANAVFORATLANT, STANAVFORMED). Na Jadranu se našao u sklopu operacije Sharp Guard, koju su do 2. listopada 1996. zajednički izvodili NATO savez i Zapadnoeuropska unija.

Razred *Karel Doorman* sada čini najveći razred nizozemskog eskortnog brodovlja. Nizozemska je, naime, nakon prestanka prijetnje koju su

predstavljale nuklearne podmornice bivšeg SSSR-a odlučila smanjiti svoju flotu, pa su Grčkoj prodana još tri *Kortenaera*, a tri je nizozemska mornarica prebacila u pričuvu. Od ovih potonjih, jedan će biti prodan Grčkoj, a dva Ujedinjenim Arapskim Emiratima. Tako će u sastavu nizozemske mornarice ostati po dvije fregate razreda *Tromp* i *Jacob van Heemskerck* u protuzračnoj i zapovjednoj ulozi, četiri *Kortenaera*, te osam jedinica razreda *Karel Doorman*. Osim upućivanja u zajedničke eskadre, školskih krstarenja i nazočnosti u Nizozemskim Antilima, ti brodovi bi djelovali podijeljeni između dvije taktičke skupine (jedna nižeg, a druga višeg stupnja pripravnosti) koje bi obuhvaćale i po jedan logistički brod te potrebnii broj vrtoleta i ophodnih zrakoplova, a po potrebi bi im se priključivale i podmornice te marinici. U sastav tih snaga ući će i četiri protuzračna broda, dva sa zapovjednim mogućnostima (razred **LCF**), a dva bez njih (razred **NLF**). Ti brodovi se projektiraju na temelju povećanog projekta razreda *Karel Doorman*, u suradnji s Njemačkom i Španjolskom, kako bi se postigla stanovita kompatibilnost brodskih sustava. Drži se kako bi prvi brod razreda LCF trebao ući u službu iza godine 2001. pod imenom **Hr. Ms. De Zeven Provincien**, drugi će dobiti ime **Hr. Ms. Tromp**, dok će se brodovi razreda NLF zvati **Hr. Ms. De Ruyter** i **Hr. Ms. Evertsen**. Razred *Karel Doorman* će u međuvremenu biti kao i do sada osuvremenjavan prema potrebama i finacijskim mogućnostima, a opsežni program osuvremenjavanja predviđen je tek za godinu 2006.

Literatura:

1. Naval Forces A special supplement, I/1986., "Royal Schelde"
2. Naval Forces Special Issue, 1996., "The Royal Netherlands Navy Today and Tomorrow"
3. Naval Forces III/1996., "Naval Suppliers in the Netherlands"
4. Hrvatski vojnik br. 13, srpanj 1996., Vladimir Superina, "Brodske PZO sustavi s okomitim lansiranjem raketa"
5. Jane's Defence Weekly, 18. rujan 1996., "Dutch Navy ready for "brown water" role"
6. Hrvatski vojnik br. 21, ožujak 1997., Vladimir Superina, "AIM-7 Sparrow (II. dio), Mornaričke izvedenice Sparrowa"
7. David Miller, Chris Miller, "Modern Naval Combat", Salamander Books, London 1986.
8. John Jordan, "An Illustrated Guide To Modern Destroyers", Salamander Books, London 1986.
9. Jack Greene, "War at sea, Pearl Harbor to Midway", Gallery Books, New York City 1988.
10. (skupina autora) "Almanacco Navale 1990-91", Instituto Idrografico della Marina, Genova 1990.
11. David Miller, "The World's Navies", Salamander Books, London, 1992.
12. Gerhard Albrecht (ured.), "Weyers Flottentaschenbuch/Warships of the World", Bernard & Graefe Verlag, Bonn

Fregata Hr. Ms. Van Amstel tijekom ispitivanja

1994.

13. Bernard Blake (ured.), "Jane's Radar and Electronic Warfare Systems 1994-95", Jane's Information Group, Coulsdon 1994.
14. Anthony J. Watts (ured.), "Jane's Underwater Warfare Systems 1994-95", Jane's Information Group, Coulsdon 1994.
15. E. R. Hooton (ured.) "Jane's Naval Weapon Systems 1995-96", Jane's Information Group, Coulsdon 1995.
16. Richard Sharpe (ured.) "Jane's Fighting Ships 1995-96", Jane's Information Group, Coulsdon 1995.
17. M. J. Whitley, "Cruisers of World War Two", Arms and Armour Press, London 1995.
18. Promidžbeno tvorivo fregate Hr. Ms. *Karel Doorman*, nizozemske Kraljevske mornarice i poduzeća Hollandse Signaalapparaten BV (Signaal)

Uplovljenje fregate Hr. Ms. Karel Doorman u splitsku luku

PODMORNICE NA NUKLEARNI POGON

(III. DIO)

Mislav BRLIĆ, Dario VULJANIĆ

Iz nuklearnih podmornica naoružanih balističkim i krstarećim projektilima moguće je odgovoriti na protivnički napadaj i nakon uništenja projektila na kopnu jer su u stanju u svako doba uništiti protivničke ciljeve

U ranijim tekstovima opisane su napadajne podmornice na nuklearni pogon, a uz njih u službi nuklearnih sila iznimno važnu ulogu imaju i nuklearne podmornice naoružane balističkim ili krstarećim projektilima.

Nuklearne podmornice naoružane krstarećim projektilima

Zamisao o gradnji podmornica naoružanih krstarećim projektilima, ponajprije namjenjenih za napade na kopnene ciljeve javila se u tijekom II. svjetskog rata u Njemačkoj (izrađeno je više studija i izvedeno nekoliko pokusa), ali su u praktičnom ostvarenju te zamisli i njezinom uvođenju u operativnu uporabu prednjačili Amerikanci. Oni prvi realiziraju postavljanje krstarećih projektila na podmornice, ali prvi i odustaju od gradnje **nuklearnih podmornica naoružanih krstarećim projektilima (SSGN)**.

GN-Cruise Missile Attack Submarine, Nuclear Powered) kao temeljnim naoružanjem (što se kompenziralo postavljanjem krstarećih projektila na napadajne nu-

klearne podmornice), dok je ta kategorija podmornica imala važnu ulogu u bivšoj sovjetskoj ratnoj mornarici.

SAD

U Sjedinjenim Američkim Državama godine 1947. započinju pokusi lansiranja projektila Loon (kopija njemačkih projektila Fi 103 [FZG 76], poznatijih kao V 1) pokretanih pulsno-mlaznim motorom s paluba diesel-električnih podmornica **USS Crusk** (SS 348), **USS Barbero** (SS 317) i **USS Carbonero** (SS 337) tijekom površinske plovidbe. Na temelju tih ispitivanja razvijeni su krstareći projektili Regulus I (dometa 650 km) i Regulus II (dometa većeg od 1600 km, nadzvučni) pokretani mlaznim motorom. Ispitivanja radio vođenog Regulusa I s pregrađenih konvencionalnih podmornica **USS Barbero** i **USS Tunny** (SS 282) započela su 1954., a nakon završenih ispitivanja projektil je godine 1955. ušao u naoružanje. Sljedeće godine donijeta je odluka o ugradnji pramčanog hangara i lansera za krstareće projektile na podmornice **USS Grayback** (SSG 574) i **USS Growler** (SSG 574), dotad planirane kao konvencionalne napadajne podmornice klase **Darter**.

Pokusi s inercijalno vođenim Regulusom II brzine nešto manje od 2 Macha započeli su 1956., a kako su dali obećavajuće rezultate iste je godine odlučeno da se tada projektirana podmornica **USS Halibut** naoružana krstarećim projektilima, koja je prvotno trebala imati diesel-električni pogon, dovrši kao prva američka nuklearna podmornica (SSGN 587) naoružana krstarećim projektilima. Imala je podvodnu istinu 5000 tona, duljinu 106,6 metara i podvodu brzinu oko 17 čv, a trebala je nositi dva projektila Regulus II. **USS Halibut** ulazi u službu 1960., no kako je 1958. obustavljen razvoj

je predviđen novac za gradnju triju podmornica tipa **SSGN 593**, klase **Permit**, a u proračunu za 1959. i četiri podmornice tipa **SSGN 607 (USS Plunger, Barb, Pollack, Dace)**. Temeljni nedostatak projektila Regulus kod uporabe na podmornicama, bio je taj da je podmornica morala izroniti, projektil premjestiti iz hangara na lansirni uredaj na palubi, rasklopiti krila projektila pa se tek tada moglo lansirati ga, a cijeli je postupak trajao oko 20 minuta i za to je vrijeme podmornica morala ostati na površini. Brz razvoj podmornica naoružanih balističkim projektilima Polaris, utjecao je da se 18. prosinca 1958. doneše odluka o odustajanju od daljnog razvoja projektila Regulus II, te da se četiri još neizgrađene podmornice tipa SSGN 607 dovrše kao napadajne nuklearne podmornice klase **Permit (Tresher)**.

Iako se u SAD odustalo od daljne gradnje nuklearnih podmornica naoružanih krstarećim projektilima, mornarica je u početku sedamdesetih godina izradila studije za podmornice nešto veće od klase **Los Angeles**, opremljene njezinim sustavima. Njihovo bi temeljno naoružanje činili krstareći projektili velikog dometa (oko 3000 km), bile bi ponajprije namjenjene za napade na tada sve snažnije sovjetske pomorske skupine, no daljni razvoj ovog projekta je obustavljen.

Rusija

Program postavljanja krstarećih projektila tadašnja sovjetska ratna mornarica otpočela je tijekom pedesetih godina kao odgovor na prijetnju američkih pomorskih skupina predvodenih nosačima zrakoplova. Krstareći projektili P-5 i P-10 s mlaznim pogonom ispitivani su tijekom prve polovice pedesetih godina na preinacenim konvencionalnim napadajnim podmornicama Projekta P 613 (**Whiskey**), odnosno Projekta P 611 (**Zulu**). Projektilima P-5 prvo je naoružano

Regulusa II, ona je naoružana s pet Regulusa I. Ti projektili ostaju u njezinom naoružanju do 1964., nakon čega **USS Halibut** služi kao napadajna, a zatim i kao pokušna pod-

mornica. Kao daljnji razvoj ove klase u proračunu za 1956. bio

šest jedinica Projekta P 644 klase **Whiskey Twin Cylinder** čija su dva lansera bila smještena na trupu iza mosta zbog čega su se pokazale vrlo bučnim i nepraktičnim.

Moguća uporaba krstarećih projektila P-20 (SS-N-2A Styx) trebala se ispitati na nuklearnoj podmornici Projekta P 627A (preinaćena napadajna nuklearna podmornica klase **Kit**, tj. **November**) no ona nije završena.

Prve sovjetske nuklearne podmornice od početka projektirane za lansiranje krstarećih projektila izgrađene su u sklopu Projekta 659, klase **Echo I** pokretanog jednim reaktorom i dvjema parnim turbinama. Podvodna istinina ovih pet podmornica koje su u Tihooceansku

Britanska nuklearna podmornica HMS Vanguard

Lansiranje vježbovne inačice američkoga krstarećeg projektila Regulus I s nuklearne podmornice USS Halibut godine 1960.

flotu ušle od 1960. do 1962. iznosila je oko 5500 tona, duljina 110 m, podvodna brzina 25 čv, a operativna dubina ronjenja 280 m. Temeljno je naoružanje postavljeno u tri para lansirnih kontejnera koji su se prije lansiranja projektila (na površini) podizali iz gornjeg dijela lakog trupa. U početku su nošeni projektili P-5, a zatim P-6 (SS-N-3A Shaddock A), da bi postupno sve jedinice od 1968. do 1974. bile u sklopu Projekta **659T** bile preinačene u napadajne podmornice. Zanimljivo je kako su u službu ušle i konvencionalne podmornice Projekta **651** klase **Juliett** naoružane krstarećim projektilima, s trupom vrlo sličnim trupu klase **Echo I**.

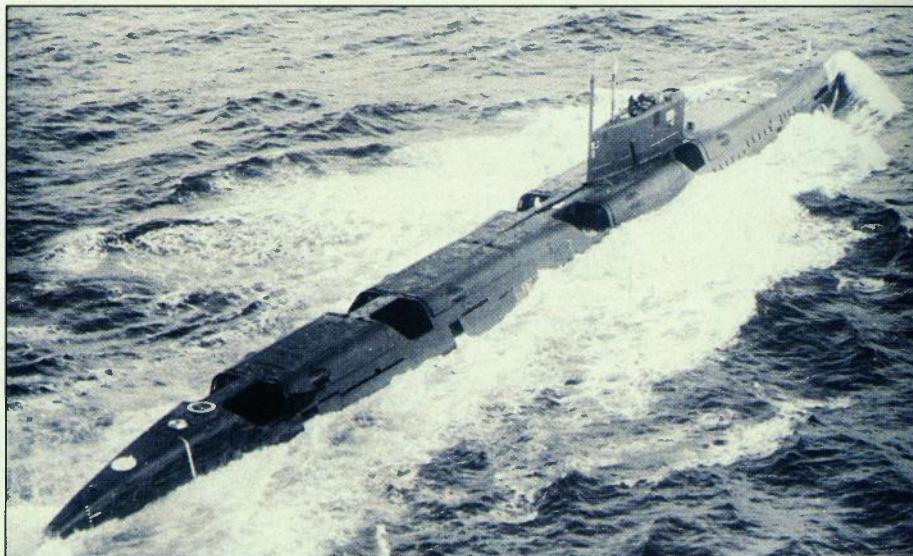
Drugi naraštaj sovjetskih nuklearnih podmornica naoružanih krstarećim projektilima uključivao je 29 jedinica Projekta **675** klase **Dekabrist (Echo II)** istisnine 5800 tona, duljine 119 m i brzine 23 čv. Dok je klasa **Echo I** bila ponajprije namijenjena za napadaje na ciljeve na kopnu, klasa **Echo II** trebala se rabiti za napadaje na velike flotne sastave, a pogotovo za uništenje nosača zrakoplova. Nosile su po osam projektila P-6 brzine 1,2 Macha i dometa 350 km, postavljenih na isti način kao i kod prethodnika tako da je od izranjanja podmornice do lansiranja projektila trebalo proći 20 minuta. U početku osadesetih godina osam jedinica je u sklopu Projekta **675M** dobilo nove protubrodske projektili 4K80 sustava P-500 Bazalt (SS-N-12 Sandbox) brzine 1,7 Macha i dometa 550 km, a jedna je preinačena za prijevoz pomorskih diverzanata.

Nuklearne podmornice Projekta **670A** klase **Skat (Charlie I)** bile su prve podmornice građene u bivšem SSSR-u koje su mogle lansirati krstareće projektili tijekom podvodne plovidbe. Pokretao ih je jedan nuklearni reaktor hlađen vodom pod tlakom i jedna parna turbina, a razvija-

jene su usporedo s napadajnim nuklearnim podmornicama Projekta **671R** klase **Victor I** tako da su imale znatno bolju formu trupa no prethodne klase te su time stvarale znatno manje šumova. Prva od ukupno 12 (po nekim podatcima 11) jedinica te klase podvodne istisnine 4980 tona, duljine 95 m s podvodnom brzinom 24 čvora i operativnom dubinom ronjenja 280 metara, primljena je u službu Sjeverne flote godine 1968., a posljednja je završena 1973. U pramčanom dijelu lakog trupa imale su osam fiksnih lansera za protubrodske projektile susa-

Brodogradilištu br. 112 u Gorkom (bivši i sadašnji Nižnij Novgorod) od 1974. do 1981. građeno je šest podmornica Projekta **670M** klase **Skat M (Charlie II)**. Trup im je produljen na 102 m umetanjem još jedne pramčane sekcije čime je podvodna istisnina porasla na 5500 tona, dok je brzina pala na 23 čv. Naoružanje su činili krstareći protubrodski projektili P-50L (osam komada) sustava Malahit (SS-N-9 Siren) dometa 70 km te šest torpednih cijevi kalibra 533 mm iz kojih su se uz torpeda mogli ispaljivati i protupodmornički projektili 90-RU (SS-N-15 Starfish) dometa 37 km. Ugrađeni su i suvremeniji senzori i komunikacijska oprema koja je uključivala i radioodašiljačku platuču.

Za početak sedamdesetih godina vezano je nekoliko događaja koji su bitno utjecali na daljnji razvoj nuklearnih podmornica naoružanih krstarećim projektilima. Prvi od njih je pojava nuklearne podmornice Projekta 661 klase **Ančar (Papa)** podvodne istisnine 8500 tona, duljine 109 m, naoružane krstarećim projektilima P-50L (10 komada) i 90-RU. Jedina podmornica klase **Ančar** (K-222) ušla je u službu Tihooceanske flote godine 1969. kao prva podmornica s trupom izgrađenim od titana (manja težina). Na probnoj vožnji godine 1971., na mjerenoj milji, postigla je podvodnu brzinu 44,7

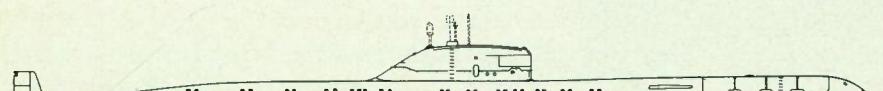

Podmornica ruske klase Dekabrist (Echo II)

va Ametist (SS-N-7 Starbright) dometa 64 km i brzine 0,9 Macha, u inačicama P-20L i P-120. Radi stjecanja iskustava s nuklearnim podmornicama Indija je na tri godine bila iznajmila jednu podmornicu ove klase (INS Chakra) i trebala iznajmiti još jednu (vjerojatno bi se zvala INS Chitra) no to nije ostvareno.

Nakon podmornica klase Skat u

čv (82,8 km/h) što je najveća brzina koju je postigla neka podmornica, a njezino pogonsko postrojenje činila su dva nuklearna reaktora hlađena vodom pod tlakom ukupne snage 59.000 kW. Ta je ispitna plovidba bila impresivna, no uz dosta problema, a vjeruje se da je buka u podmornici iznosila više od 100 dB. Zbog brojnih problema s naoružanjem podmornice, velike podvodne buke, kratkog doba trajanja temeljne opreme i uređaja i dugog vremena potrebnog za gradnju, odlučeno je da se ne ide u gradnju daljnijih jedinica te klase, a K-222 ostala je službi do 1991. Prema planovima iz šezdesetih godina podmornice klase Ančar trebale su poslužiti kao temeljne u teškim brigadama pro-

Krstareći protubrodski projektili P-50L bili su temeljno naoružanje podmornica klase Skat M (Charlie II)

tubrodskog dijela podmorničkih snaga sovjetske flote, dok su temelj lakih brigada trebale postati napadajne podmornice klase **Lira** (**Alfa**), no zbog problema s podmornicama to nije ostvareno, a njihove su uloge preuzele klase **Skat** (**Charlie**) i **Bars** (**Akula**).

Projekt 949 klase **Granit** (**Oscar I**) predstavlja je nuklearne podmornice podvodne istisnine 12.500 tona s duljinom 143 metra te iznimnom širinom od 18,2 m, građene u Brodogradilištu br. 402 (sadašnji Sevmaš) u

pružaju najveću podvodnu brzinu 28 čv. Prva jedinica te klase, **Murmansk** (K-202), zaplovila je u lipnju 1981., da bi joj se 1982. u Sjevernoj floti pridružila i druga, **Arhangelsk** (K-525). Najveća operativna dubina ronjenja im je vjerojatno oko 300 m (prema nekim izvorima i do 550 m). Klasa **Granit** ima više od tri metra razmaka između lako (vanjskog) i čvrstog trupa (promjera 8,5 m) podmornice što omogućuje disperziju učinka eksplozije mine ili torpeda, a vjeruje se da bi ove podmornice mogle preživ-

produljen za osam metara tako da je i podvodna istisnina porasla na 13.500 tona, ali je brzina pala na 28 čvorova, dok su druge značajke ostale nepromijenjene. Prva izgrađena podmornica **Krasnodar** (K-148) ušla je u flotu 1986., ali je postala operativna tek tijekom 1988. Posljednja, dvanaesta podmornica te klase (K-530) još se gradi, a njezinim će završetkom biti ostvaren ovaj program koji je i planirao gradnju 12 jedini-

ca. U službu je 1983. ušla i jedna podmornica (K-420) Projekta 667AM klase **Andromeda** (**Yankee Sidecar**) koja je preinačena iz nuklearne podmornice klase **Navaga** (**Yankee I**) naoružane balističkim projektilima, ugradnjom 12 lansera u prošireni laki trup). Do 1991. služila je za ispitivanje krstarečih projektila P-750 Grom (SS-N-X-24 Scorpion) dometa 4000 km kojim su trebale biti naoružane nuklearne podmornice, ali je ovaj projekt otkazan.

Tijekom ispitivanja jedina podmornica klase Ančar (Papa) postigla je podvodnu
brzinu 44,7 čv

Severodvinsku. Naoružane su s 24 krstareća protubrodska projektila P-700 Granit (SS-N-19 Shipwreck) dometa 550 km te protupodmorničkim projektilima 90-RU i 100-RU (SS-N-16 Stallion, domet 120 km). Dva nuklearna reaktora snage 200 MW hlađena su vodom pod tlakom, a pokrećući dvije turbine klasi Granit

jeti i izravni pogodak torpeda.

Uslijedilo je 11 podmornica Projekta 949A klase **Ante** (**Oscar II**) koje čine posljednju klasu ruskih nuklearnih podmornica kojima su krstareći projektili temeljno naoružanje (jako Rusi sve podmornice Projekta 949 označavaju kao višenamjenske podmornice). Trup im je

Nuklearne podmornice naoružane balističkim projektilima

Najvažniji dio strateških snaga zemalja koje ih posjeduju predstavljaju **nuklearne podmornice naoružane balističkim projektilima** (SSBN-Ballistic Missile Submarine Nuclear Powered) jer bi iz njih nakon eventu-

PRIPADNICIMA HV-a OMOGUČAVAMO KUPNU UZ TROMJESEČNI BESKAMATNI KREDIT

Prirodna veličina

STAR Firestar Plus

9 mm Para kapacitet 13+1

VRBANIĆEVA 33 10000 ZAGREB
tel.: 01/455 17 89, 455 18 19, fax: 01/44 57 19

INDUCHEM

Dio klase Antej (Oscar II) je i podmornica Omsk (K-186) naoružana krstarećim projektilima P-700 dometa 550 km

alnog uništenja nuklearnih projektila na kopnju (u utvrđenim silosima i na pokretnim lanserima) i u zraku bilo moguće razorno odgovoriti i uništiti napadača. Baš su balistički projektili, zajedno s nuklearnim reaktorom učinili nuklearne podmornice glavnim strateškim oružjem našeg doba. Sadašnja uloga ovakvih podmornica nuklearno je zastrašivanje svih potencijalnih protivnika, no kada su projektirane u doba hladnog rata, služile su ponajprije kao oružje za moguću odmazdu.

Kod balističkih projektila nema potrebe za izranjanjem podmornice na površinu, jer se oni lansiraju podvodno uz pomoć komprimiranog zraka, a pogonski se uređaj aktivira odmah nakon probijanja morske površine i dovodi projektil na unaprijed zadalu balističku putanju.

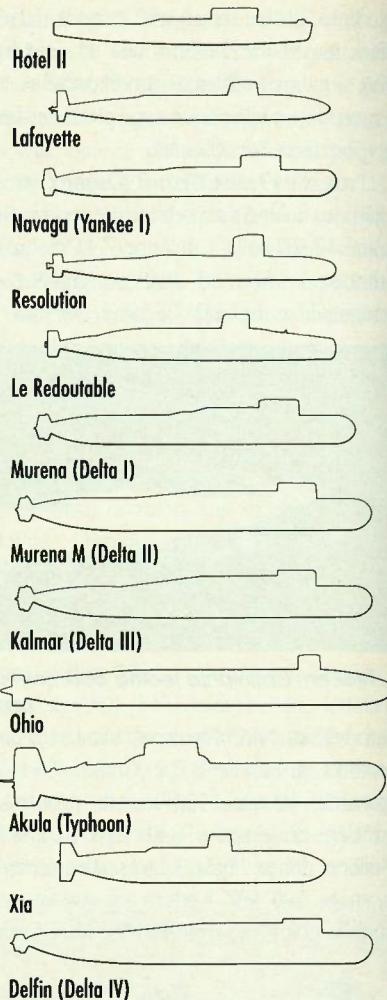
SAD

Razvoj podmorničkih balističkih projektila u SAD započeo je tijekom pedesetih godina, a prvo su se pojavili projektili Polaris A-1 dometa 2500 km s jednom nuklearnom bojom glavom snage 500 Kt. Američka je mornarica smatrala da tekuće raketno gorivo predstavlja opasnost na podmornicama te su ovaj i svi sljedeći balistički projektili bili pokretani krutim raketnim gorivom. Prva američka nuklearna podmornica naoružana balističkim projektilima koja je dobila ime USS **George Washington** (SSBN 598) originalno je trebala biti izgrađena kao napadajuća podmornica **USS Scorpion** modificirane klase **Skipjack**, no trup joj je produženiza mosta ubacivanjem sekcije duljine 39,6 metara u kojoj je bilo ugrađeno 16 lansirnih cijevi za projektili Polaris A-1 (kasnije su ih zamjenili projektili Polaris A-3 i A-3T dometa većeg od 4800 km). USS **George Washington** je ušla u flotu 30. prosinca 1959., a izgrađene su još četiri podmornice ove klase istisnine 6900 tona i

duljine 116,4 m koje su ostale u uporabi do početka osamdesetih godina.

Pet jedinica klase **Ethan Allen** podvodne istisnine 7900 tona, duljine 125 m, naoružanih sa po 16 projektila Polaris u inaćicama A-2, A-3 i A-3T, bile su prve nuklearne podmornice od početka projektirane za nošenje balističkih projektila. U flotu su ušle između kolovoza 1961. i siječnja 1963., a svojoj su prvotnoj namjeni služile do 1981. kad su uklonjeni projektili i preklasificirane kao napadajne podmornice da bi kasnije dvije služile za transport pripadnika specijalnih postrojbi američke mornarice.

Tijekom godine dana, od travnja 1963. do travnja 1964. u službu je ušlo devet podmornica klase **Lafayette** duljine 129,5 m, podvodne istisnine 8260 tona, brzine oko 25 čv i najveće dubine ronjenja 300 metara. Od početka su bile zamišljene za nošenje balističkih projektila Poseidon C-3, no kako u početku njihove službe

Siluete nekih od nuklearnih podmornica naoružanih balističkim projektilima

dine osamdesetih godina bilo označavano također kao klasa **Lafayette**, no od tada su označavane kao klasa **James Madison**. U njih su postavljeni balistički projektili Polaris A-2, zatim Poseidon C-3 dometa 4500 km sa po deset

Prve nuklearne podmornice naoružane balističkim projektilima gradene u SAD pripadale su klasi George Washington u koju se postavljalo po 16 projektila Polaris

oni nisu bili spremni za uporabu, umjesto njih su postavljeni projektili Polaris A-2 dometa 2775 km. Projektili Poseidon postavljeni su sredinom sedamdesetih, a na tri podmornice su od 1983. postavljeni projektili Trident I C-4, da bi do 1992. sve bile povučene iz djelatne službe.

Slijedećih deset jedinica (sve su ušle u službu od srpnja do prosinca 1964.!) je do sre-

nuklearnih bojnih glava snage po 50 Kt, a od 1979. na šest su podmornica i projektili Trident I C-4 dometa većeg od 7400 km s osam nuklearnih bojnih glava snage po 100 Kt. Godine 1994. službu je napustila i posljednja podmornica ove klase, **USS Stonewall Jackson** (SSBN 634).

Usljedilo je (od 1965. do 1967.) 12 podmornica klase **Benjamin Franklin** čije su protežnosti i performanse ostale iste kao kod klase **Lafayette** i **James Madison**, a kao i prethodne su uz 16 balističkih projektila (redom Polaris A-3, Poseidon C-3, Trident I C-4) imale i po četiri torpedne cijevi kalibra 533 mm. Pogonski sustav je bio znatno tiši, a posljednje su dvije jedinice

povučene godine 1994.

Sad se u službi američke ratne mornarice nalazi još samo jedna klasa nuklearnih podmornica naoružanih balističkim projektilima, klasa **Ohio** koja s podvodnom istisninom 18.750 tona i duljinom 170, 69 metara predstavlja najveće dosad izgrađene američke pomornice. Prvih osam podmornica nosi po 24 balistička projektila Trident I C-4, a preostalih deset projektila Trident II D-5 dometa 12.000 km sa po 12 nuklearnih bojnih glava. U studenom 1981. u flotu ulazi prva jedinica ove klase, **USS Ohio** (SSBN

va balističkih projektila među kojima su bili i R-13, R-21, RSM-40, svi postavljeni u produžetku mosta podmornice.

Prve sovjetske nuklearne podmornice naoružane balističkim projektilima bile su podmornice Projekta 658 klase **Hotel I** istisnine 4100 tona i duljine 115, 2 m, od kojih se prva pojavila godine 1959. Izgrađeno ih je osam, a nosile su po tri balistička projektila R-13 sustava D-3 (SS-N-4) dometa 600 km pokretana tekućim raketnim gorivom koji su se lansirali tijekom površinske plovidbe. Od 1963. do 1967. sve su

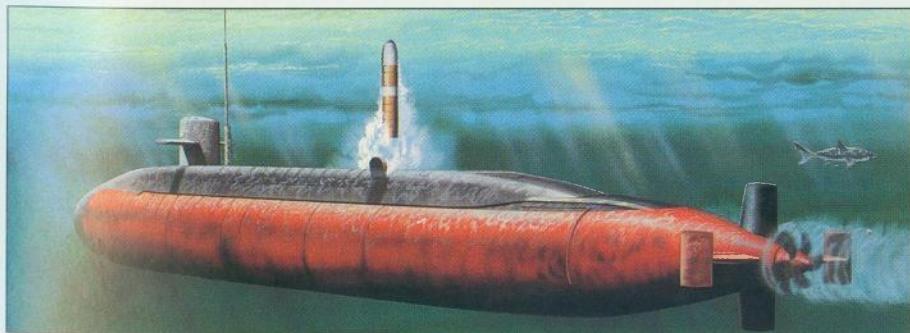

USS Mariano G. Vallejo (SSBN 658), predzadnja je od 12 podmornica klase Benjamin Franklin

726), a posljednja, **USS Louisiana** (SSBN 743) bi trebala biti primljena tijekom kolovoza ove godine. Jedan reaktor i dvije turbine osiguravaju im brzinu oko 25 čvorova dok je dubina ronjenja 300 m. Počevši od 1998. iz službe bi trebale biti povučene prve četiri jedinice klase *Ohio*, dok su se na druge četiri trebali postaviti projektili Trident II. Prema sporazumu SALT II predviđa se da bi 18 podmornica ove klase nosilo 50 posto (1750 komada) od ukupnog broja američkih nuklearnih bojnih glava. Kako bi se ubrzalo vrijeme potrebno za prekrcaj posade i nadopunjavanje zaliha, ugrađena su tri velika logistička grotla i posebni otvori u slučaju potre-

preinačene prema Projektu 658M u klasu **Hotel II** i naoružane projektilima R-21, sustava D-4 (SS-N-5 Sark) dometa oko 1500 km čije se lansiranje moglo obaviti ispod površine. Jedna podmornica je 1968. radi ispitivanja projektila RSM-40 (SS-N-8 Sawfly) dometa 9100 km, preinačena u klasu **Hotel III** sa šest lansera, četiri su preinačene u napadajne, a jedna u zapovjedno-komunikacijsku podmornicu. Kako je mnogo istih dijelova konstrukcije i pogonske skupine ugrađivano u podmornice klase **Hotel, Echo** i **November**, NATO ih je često zajednički označavao kao seriju **HEN**.

Sve do pojave podmornica Projekta 667A

Američka nuklearna podmornica klase Ohio lansira balistički projektil Trident I C-4

ba za popravcima. Podmornice prije glavnog remonta mogu djelovati punih devet godina.

Rusija

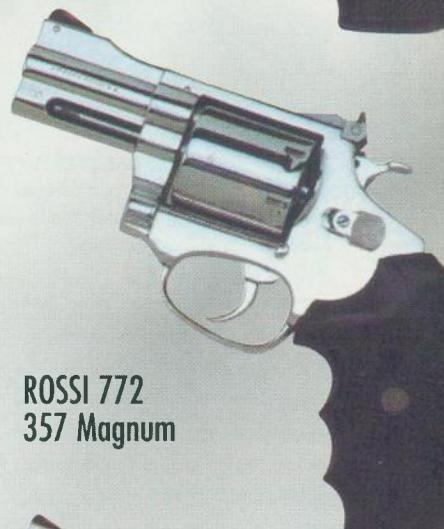
Balistički projektili bili su prvo postavljeni na konvencionalno pokretane podmornice Projekta V 611 klase **Zulu** naoružane projektilima R-11FM. Na raznim inačicama Projekta 629 klase **Golf** (u službi od 1958.) se rabilo više tipa-

klase **Navaga (Yankee I)** podvodne istisnine 9600 tona i duljine 130 m, bivši SSSR nije imao nuklearne podmornice naoružane balističkim projektilima koje su po svojim tehničkim značajkama odgovarale američkim podmornicama te kategorije. Očito je prigodom projektiranja veliki utjecaj imao projekt podmornice klase **George Washington**, pa su ih čak sovjetski pomorci popularno zvali "Vanja Vašington". U brodogradilištu br. 402 (Severodvinsk) i br.

ROSSI REVOLVERI

ROSSI 274
38 special

ROSSI 772
357 Magnum

ROSSI 711
357 Magnum

Pripadnicima HV-a
omogućavamo kupnju uz
tromjesečni beskamatni kredit

INDUCHEM

INFORMACIJE I PRODAJA

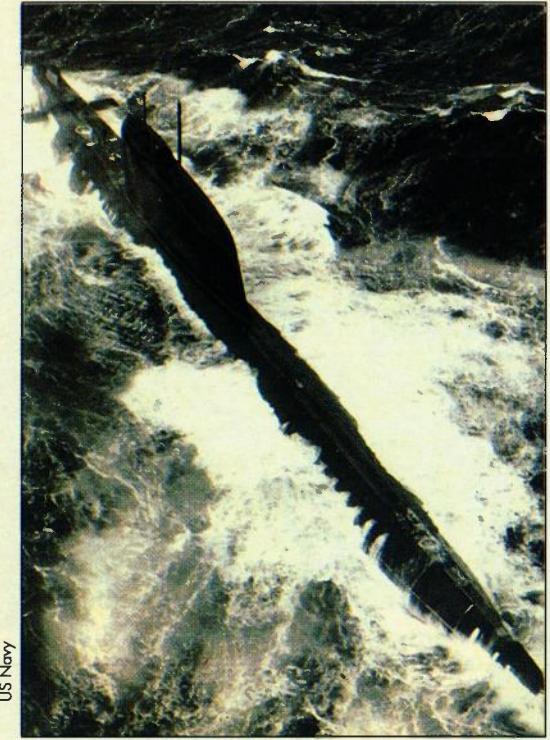
VRBANIĆEVA 33

10000 ZAGREB

tel.: 01/455 17 89

455 18 19

fax: 01/44 57 19

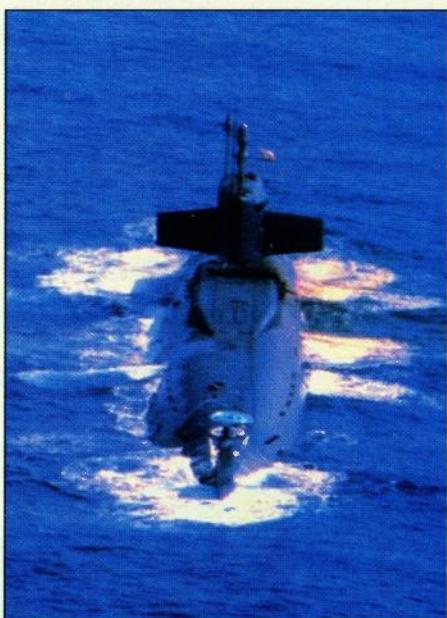
Klasa Hotel II naoružana projektilima R-21 (SS-N-5 Sark) je Sovjetima po prvi put pružila mogućnost lansiranja balističkih projektila iz zaronjene nuklearne podmornice

199 (Komsomolsk na Amuru) ukupno su do 1974. izgrađene 34 jedinice od kojih je prva (**Leninec** K-137) zaplovila u srpnju 1967. pokretana s dva nuklearna reaktora ukupne snage 160 MW i dvije turbine. Imale su podvodnu brzinu 26 čv i najveću operativnu dubinu ronjenja 300 m. Naoružane su bile sa 16 balističkih projektila postavljenih u trupu i šest torpednih cijevi. Prvo su trebale dobiti projektili sustava D-6 pokretane krutim raketnim gorivom, a zatim sustava D-7, no nakon neuspjeha tih projekata u njih su postavljene razne inačice sustava D-5 (SS-N-6 Serb), čiji su projektili R-27 pokretani tekućim gorivom imali domet do 3000 km. Brojne podmornice klase **Navaga** su preinačene za druge zadaće kako bi njihov broj ostalo unutar granica dogovorenih sporazumima o ograničenju naoružanja. Jedina podmornica (K-140) Projekta **667AU** klase **Navaga M (Yankee II)** je preinačena postavljanjem 12 projektila R-31 sustava D-11 (SS-N-17 Snipe) koji se pokazao kao promašaj. Uz već spomenute preinake Projekt 667AM klase **Andromeda (Yankee Sidecar)**, Projekt **667AT** klase **Gruša (Yankee Notch)** te Projekt **667T** klase **Yankee SSN**, jedna podmornica klase **Yankee Pod** služi za ispitivanje sonara, a dvije jedinice klase **Yankee Streech** za podvodna istraživanja.

Daljni razvoj klase **Navaga** doveo je do Projekta **667B** klase **Murena (Delta I)** čijih je 18 podmornica građeno u brodogradilištima br. 402 (10 jedinica) i 199 (8 jedinica), ušavši u službu Sjeverne i Tihoceanske flote od 1972. do 1978. Podvodne istisnine 10.200 tona, duljine 140 m, podvodne brzine 25 čv, naoružane su sa

po 12 projektila RSM-40 (SS-N-8 Sawfly). U inačici SS-N-8 Mod 1 domet im je 7800 km, a Mod 2 ima domet 9100 km, čime je sovjetska mornarica dobila prve interkontinentalne balističke projektile. Bez sumnje kod podmornica Projekta 667 zbog loše riješenog smještaja balističkih projektila iza mosta dolazi do stvaranja velikoga podvodnog šuma pri bilo kojoj brzini. Iduće četiri podmornice Projekta **667BR** klase **Murena M (Delta II)** imaju 15 metara dulji trup čime je dobiven prostor za još četiri projektila RSM-40 dok je istisnina porasla na 11.750 tona, a brzina je pala za jedan čvor. Godine 1975. završena je prva jedinica (K-182), a poput svih kasnijih ruskih podmornica naoružanih balističkim projektilima i ona je građena u Brodogradilištu br. 402 u Severodvinsku.

Po 16 novih projektila RSM-50 (R-2S) sustava Volna (SS-N-18 Stingray) postavljeno je na 14 jedinica Projekta

U trupu podmornica klase Navaga (Yankee I) bili su postavljeni projektili R-27 dometa 3000 km

667BDR klase **Kalmar (Delta III)** istisnine 11.450 tona i duljine 160 m, građenih od 1976. do 1982. To su bili prvi ruski podmornički projektili s više nuklearnih bojnih glava, čiji se domet, ovisno o inačici kretao od 6500 do 8000 km. Na nekoliko podmornica ove klase tijekom modernizacije postavljeni su projektili R-29RM.

Vrhunac dugogodišnjeg razvoja Projekta 667 čini sedam podmornica Projekta **667BDRM** klase **Delfin (Delta IV)** koje su ušle u Sjevernu flotu između prosinca 1982. i veljače 1992., pri čemu su trebale poslužiti kao osiguranje u slučaju neuspjeha klase **Akula (Typhoon)**. Podvodna im je istisnina porasla na 12.600 tona, duljina na 166 m, a temeljno im je naoružanje 16 projektila R-29RM sustava D-9RM (SS-N-23 Skiff) dometa 8300 km s povećanom preciznošću. Poput svih drugih podmornica klase **Delta** i one uz projektili imaju i šest torpednih cijevi (dvije kalibra 650 mm i četiri kalibra 533 mm) te dubinu ronjenja oko 300 m. U tijeku je postupno povlačenje iz operativne uporabe podmornica klase **Murena** i **Murena M**, no podmornice klase **Kalmar** i posebice **Delfin** će i u početku sljedećeg stoljeća ostati u ruskoj floti.

Najveće ikad izgradene podmornice dio su Projekta **941**, ruske klase **Akula (Typhoon)**, koje Rusi označavaju kao "teške povodne krstarice 1. razreda". Dvanaestog prosinca 1981. u službu ulazi podmornica TK-208, a do rujna 1989. još se u Sjevernoj floti pridružuje još pet jedinica (TK-202, TK-12, TK-13, TK-17, TK-20) koje su jedinstvene po postavljanju balističkih projektila ispred mosta. Unutar lakog trupa duljine 172 m i širine 23, 3 metra su usporedno smještena dva čvrsta trupa promjera 8,5 m. Podvodna istisnina im je 33.800 tona, no valja naglasiti da gotovo svaki izvor daje drukčije podatke pa se tako javljuju istisnine od, primjerice, 25.000, 26.500, 29.000, 30.000 pa sve do 48.000 tona. Dubina ronjenja je 400 m, a za podvodnu brzinu 25 čv dvjema turbinama energiju daju dva reaktora ukupne snage 320 MW. Nose po 20 balističkih projektila R-39 (3M65), sustava D-19 Tajfun (SS-N-20 Sturgeon), no na TK-208 su ispitivani projektili sustava D-31, pa će oni možda biti postavljeni u klasu **Akula (Typhoon)**. Iz šest torpednih cijevi ispaljuju se i protupod-

Tijekom sedamdesetih godina na površini sjevernog Atlantika snimljena je ova podmornica ruske klase Murena (Delta I)

MoD/RAF

mornički projektili 90-RU i 100-RU, a za PZO zaštitu na mostu je postavljen četverostruki lanser sustava SA-N-8.

U brodogradilištu Sevmaš je 2. studenog 1996. postavljena kobilica podmornice *Juri*

Dolgoruki, što je prva od ukupno pet predviđenih jedinica Projekta 935 klase *Borej* koji predstavlja četvrti naraštaj ruskih podmornica na nuklearni pogon naoružanih balističkim pro-

projektila Polaris A-3 dometa 4630 km, ali bez bojnih glava. Tijekom veljače 1963. objavljeno je da se namjerava izgraditi četiri ili pet nuklearnih podmornica istisnine 7000 tona naoružanih američkim projektilima, a u svibnju iste godine odobrena je gradnja četiri jedinice nazvane **HMS Resolution, Repulse, Renown i Revenge**. Njihov projekt bio je zasnovan na američkoj klasi *Lafayette*, ali s britanskom pogonskom skupinom i opremom. Nošeno je 16 spomenutih projektila, no s britanskom nuklearnom bojom glavom (kasnije su projektili dobili po tri bojne glave). Na klasi *Resolution* podvodne istisnine 8500 tona i duljine 129,5 m, hidroplani su s mosta premješteni na trup, a posljednja je podmornica te klase, HMS *Repulse* povućena iz službe sredinom prošle godine.

Britanci su 1980. odlučili nabaviti nove balističke projektile Trident I C-4, no dvije godine kasnije odluka je promijenjena u korist novijih projektila Trident II D-5 dometa 12.000 km za koje je stvorena nova klasa nuklearnih podmornica. Prva jedinica, **HMS Vanguard** naručena je 1986., a kako je prošlo 19 godina od završetka gradnje posljednje balističke podmornice klase *Resolution*, kod projektiranja klase *Vanguard* su primjenjivana iskustva iz programa gradnje

HMS *Revenge* pripadala je klasi *Resolution*, prvim britanskim podmornicama naoružanim balističkim projektilima

jektilima. Predviđa se da bi se porinuće obavilo do godine 2002., a početna operativna sposobnost trebala bi se postići do godine 2004., iako su već očiti problemi u vezi s financiranjem njezine gradnje jer bi prema dostupnim podacima Projekt 935 mogao stajati "trilijune rubala". Klasa *Borej* trebala bi imati projektili sustava D-31 (SS-N-X-28), svaki sa po 12 bojnih glava, čije značajke su u razredu s američkim projektilima Trident II.

Velika Britanija

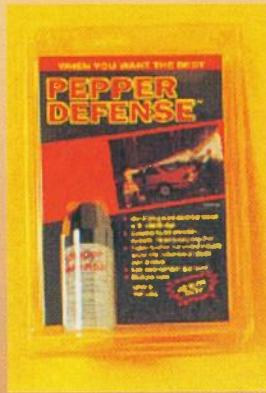
Do početka šezdesetih godina Britanci su se oslanjali ponajprije na zrakoplove i projektile lansirane iz njih, no nakon otkazivanja programa Skybolt, sa SAD je 1962. dogovorena isporuka

napadajnih nuklearnih podmornica. Četiri jedinice klase *Vanguard* (**HMS Vanguard, Victorious, Vigilant i Venegance**) su najveće britanske podmornice i imaju podvodnu istisninu 15.900 tona, duljinu 149,9 metara i brzinu 25 čvorova, prva je u službi od kolovoza 1993., dok bi posljednja u nju trebala ući u kolovozu 1999. Njihovo naoružanje čini 16 balističkih projektila Trident II D-5 (svaki može ponijeti do 12 nuklearnih bojnih glava) za čiju se zaštitu prije i poslije lansiranja brine vrlo sofisticiran sustav za samoobranu te šest torpednih cjevi kalibra 533 mm.

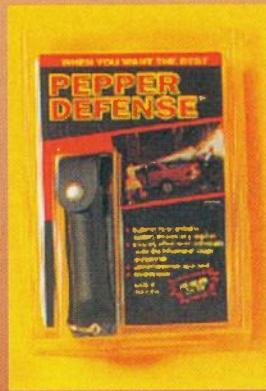
(nastavit će se)

PEPPER DEFENSE

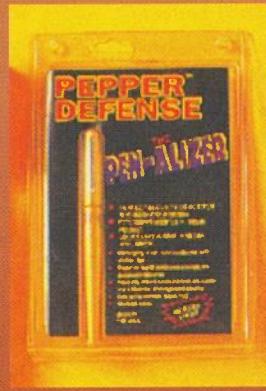
Sprayevi za samoobranu

PD-5S

PD-4

OLOVKA

- trenutni učinak
- onesposobljava napadača do 45 minuta
- bez posljedica
- dodana boja olakšava identifikaciju napadača
- djeluje na osobe pod utjecajem alkohola, droga i na životinje

INDUCHEM

INFORMACIJE I PRODAJA

VRBANIČEVA 33

10000 ZAGREB

tel.: 01/455 17 89

455 18 19

fax: 01/44 57 19

Na vječnom putu borbe i opstojnosti

HRVATSKA VOJSKA KROZ POVIJEST (XIX. dio)

Uskočki rat 1615.-1617.

Za europsku povijest uskočki rat jedna je od mogobrojnih marginalnih epizoda s početka 17. stoljeća koja je kao lokalni sukob gurnula gotovo cijeli kontinent u krvavi tridesetogodišnji rat (1618.-1648.). Taj rat mnogi povjesničari ne bez razloga nazivaju "prvim pravim svjetskim ratom"

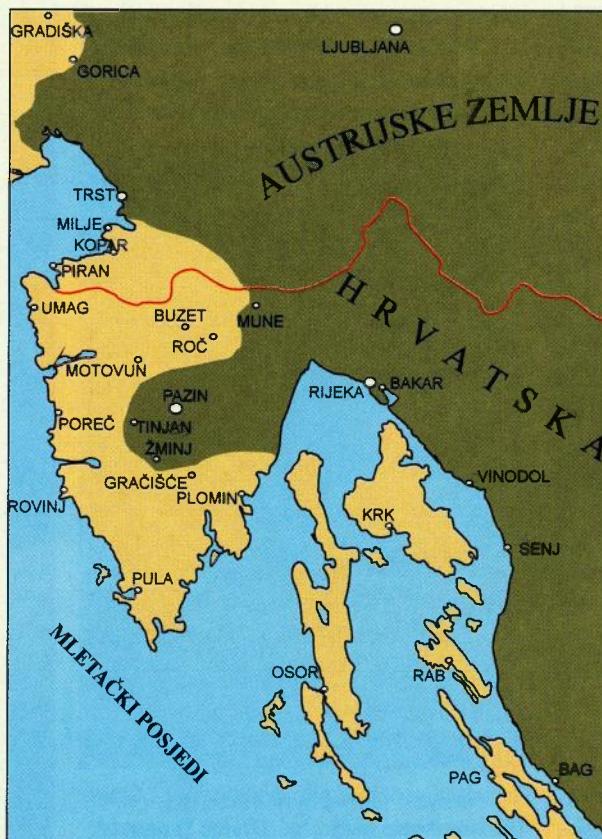
Velimir VUKŠIĆ

Nemački kralj od 1519. i car Svetog Rimskog carstva od 1530., Karlo V. (1500.-1558.)

vladao je Španjolskom, Austrijom, Njemačkom, Burgundijom, i mnogobrojnim posjedima u Italiji, Sredozemlju i Americi. U Europi nikad do tada nije toliko zemalja i moći bilo u rukama jednog čovjeka čija je vladavina bila u znaku ostvarenja univerzalnog katoličkog carstva. Svojem bratu nadvojvodi Ferdinandu I. (1503.-1564.) ustupio je na upravu 1521. austrijske zemlje kojima će se od godine 1526. odlukom svojeg Sabora priključiti i Hrvatska. Karlo V. je abdikacijom 1555. sinu Filipu II. (1527.-1598.) ostavio Španjolsku i sve njezine posjede, a bratu Ferdinandu I. omogućio da se godine 1556. godine okruni za njemačkog cara. Od tada su španjolska i austrijska politika uglavnom išle svaka svojim putem i za svojim interesima. Njihovi međusobni odnosi zahladili su u početku 17. stoljeća zbog nekoliko spornih posjeda u sjevernoj Italiji. Međutim zbog uskočkog rata protiv Venecije, i zbog potrebe za vojnom i novčanom pomoći Beč je omešao svoje stavove ustupajući sporne posjede Španjolskoj. Uskoro su u Austriju počeli pristizati španjolski novac i vojnici, a obnovljena je i ideja o univerzalnom katoličkom carstvu. Uz različite mnogobrojne suprotnosti i interesu u Europi, zblžavanje Beča i Madrida zbog uskočkog rata bili su sudbonosni za početak tridesetogodišnjeg rata.

Uskočki rat 1615.-1617.

Krizno područje mletačko-austrijskog

sučeljavanja protezalo se od grada Baga (današnjeg Karlobaga) i Senja, preko Kvarnera, Istre sa zaleđem, Trsta, dolinom rijeke Soče sve do granice Furlanije. U svojoj osnovi rat je imao nekoliko važnih uzroka. Otkad se godine 1382. Trst stavio pod zaštitu Austrije njegova luka, solane u Žavlju i zaleđe smetaju Veneciji koja na sve moguće načine suzbija njegovo suparništvo. Mirovnom nagodbom u Wormsu 1521. Mleci su izgubili nekoliko važnih uporišta u Furlaniji koja su težili vratiti. Zahvaljujući zauzetosti Austrije u trinaestogodišnjem ratu (1593.-1606.) protiv Osmanlija, Venecija je pod izlikom da se štiti od mogućih turskih provala, nasuprot Gorice

sagradiла snažnu tvrđavu Palmanova. S debelim zidovima i devet velikih bastiona tvrđava je promjenila odnos snaga u korist Venecije omogućivši joj polaznu osnovicu za napadaj na austrijske zemlje. Međutim, ipak najvažniji razlog početka rata bili su sve veći gubitci mletačkog brodovlja od uskočkog gusanjenja. Potkraj 16. stoljeća godišnji gubici iznosili su oko 120.000 zlatnih talira. Oko godine 1600. Venecija je godišnje gubila oko 200.000 talira da bi godine 1615. gubitak iznosio 360.000 talira. Između ostalog i oskudica hrane prisilila je uskoke da sve češće s kopna i mora upadaju na područje mletačke Istre pljačkajući lokalno stanovništvo i odvodeći na tisuće grla stoke. Uzaludni su bili mletački prosvjedi i zahtjevi da Beč zaustavi uskoke.

Do rata nije došlo iznenada i neočekivano. I jedna i druga strana spremali su se za mogući sukob. Venecija gradi nove brodove i pojačava obranu gradova. Za mletačke teritorijalne postrojbe *cernide*, sastavljene od lokalnog stanovništva, nabavlja se novo i obnavlja staro oružje. Nadvojvoda steže prsten oko mletačkih posjeda u Istri. Već potkraj 1612. u Rijeci i Trstu nalazi se po 1500 vojnika, u Pazinu 400, u Žminju 200 pješaka, i još 200 pješaka i 25 konjanika u pričuvu.

Od kolovoza 1615. mletački brodovi provode potpunu blokadu austrijskih luka na sjevernom Jadranu zaustavljajući i plijeneći brodove i teret. Uz pomoć mletačkih naoružanih barki i vojnika plaćenika pučanstvo Milja provalilo je 24. studenog 1615. preko granice uništavajući solane u Žavlju nedaleko Trsta. Brzom intervencijom hrvatskih i njemačkih postrojbi pod zapovjedništvom Vuka

Uskok, početak 17. stoljeća

U venecijanskom arhivu sačuvana je povolika zbirka Coronellijevih crteža među kojima jedan predstavlja uskočkog vojvodu, a jedan pripadnika tjelesne straže (garde) samoga mletačkog dužda. Razlika u njihovom odijevanju je zanemariva, jedino vojvoda na nogama ima fine gradske cipele dok gardist ima cipele od šivanoga kožnog remenja.

Ratnik na ilustraciji jednak bi mogao biti bogatije odjeveni uskok, odnosno vojvoda, ili duždev gardist. U Blatu na otoku Korčuli, tradicionalno postoji folklor na skupina "Kumpanija" odnosno četa, koja je odjevana i naoružana na sličan način kao uskok na ilustraciji, čiji javni nastupi na starom mjesnom trgu stvaraju ugodaj Dalmacije iz početka 17. stoljeća.

Zanimljivo je da je prednji dio haljine odnosno nošnje, kraći od stražnjeg dijela. Na taj način su i Turci kratili svoje duge kaftane. Turci su zatimali prednji dio kaftana za pojaz ili su ga jednostavno kratili zbog toga što im je smetao u hodu. To je također jedan od razloga zašto su europski pješaci 18. stoljeća završali prednje krajeve svojih odora. Teško je utvrditi da li je kraćenje prednjeg dijela haljine samo pomodna orijentalna kopija, kakva je postojala u kontinentalnoj Hrvatskoj, Mađarskoj i Poljskoj, ili stvarno ima veze s praktičnim skraćivanjem. Orijentalni utjecaj vidljiv je i na širokom svilenom pojusu omotanom oko struka. Dugi našiveni rukavi srednjovjekovni su odjevni ukras koji se u Hrvatskoj susreće sve do kraja 17. stoljeća. Vrpce ispod koljena svezane u ukrasni čvor služile su kao steznik za čarape.

Poznato je da je venecijanski dužd u 17. stoljeću imao tjelesnu stražu sastavljenu od jedne postrojbe Hrvata podignute među stanovnicima otoka srednje i južne Dalmacije. Vjerojatno i "Kumpanija" ima nekih povijesnih veza sa službom u duždevoj tjelesnoj straži. Ratnik na ilustraciji naoružan je s ravnim mačem schiavonom i metalnim pernatim mlatom.

i Nikole Frankopana napadaj je suzbijen uz velike protivničke gubitke. Tim sukobom započeo je rat.

Gradiška

Pod zapovjedništvom Pompea Gustinianija 19. prosinca 1615. mletačka vojska od 6000 pješaka, 3000 konjanika i 24 topa

provaljuje u austrijsko područje zauzimajući nekoliko mjesta i manjih tvrđava. Nadvojvoda ubrzo šalje vojsku u Furlaniju i za svoj stožer izabire tvrđavu Gradišku, sjeverno od Gorice na važnom prijelazu preko Soče. U Goricu stiže 1000 hrvatskih pješaka i 500 konjanika, iz Karlovca dolazi 500 musketira i arkebuzira na konju, a Rijeka se pojačava sa 300 njemačkih pješaka. Slavonski pješaci suzbijaju Mlečane

pred Trstom. Ipak Mlečanima uspijeva godine 1616. zauzeti Goricu nakon čega vrlo brzo polažu opsadu oko utvrđene Gradiške. Opsada traje 25 dana kad iz službe u Mađarskoj u pomoć pristižu slavonski pješaci i konjanici koji protjeruju Mlečane čiji su gubitci oko 3000 ljudi. Zbog sukoba oko Gradiške, uskočki rat se naziya još i gradiškim ratom.

Istdobno kad su mletačke postrojbe prešle Soču, započela je i snažna diplomatska aktivnost Venecije tražeći saveznike protiv Ferdinanda. U rujnu 1616. vojvoda Johan Ernst od Nassaua stupio je u mletačku službu kad započinje u nizozemskim provincijama novačenje 3000 plaćenika koji se uskoro u svibnju sljedeće godine s brodova iskrcaju u Veneciji. Za njima stiže još 2000 plaćenika među kojima se nalazio contingent Engleza i Škota. Venecija u lipnju 1617. obnavlja opsadu Gradiške u kojoj pogiba karlovački general Adam Trautmandorf. Ukrzo u pomoć Gradiški stiže grof Albrecht Wallenstein s 200 valonskih konjanika i nekoliko postrojba hrvatskih pješaka koji pomažu da se tvrđava održi do sklapanja mira.

U proljeće 1617. španjolski kralj zapovjeđa napuljskom potkralju knezu od Ossune da u Jadran pošalje devet velikih galeona koji se ubrzo pred nadmoćnjom mletačkom flotom povlače. Uskoro iz Španjolske stiže nova flota od 15 galeona i 19 velikih galija pod zapovjedništvom admirala Pietra de Leva. Španjolskoj floti pridružuju se i četiri velika uskočka broda. Pred Dubrovnikom dolazi do nerješene bitke sa 72 mletačka broda pod zapovjedništvom Lorenza Veniera. Oluja u kojoj stradava pet mletačkih galija prekida bitku.

U ljeto uplovjava u Jadransko more flota od deset engleskih i 12 nizozemskih brodova prijetići proširenjem sukoba među velikim silama. Uz posredovanje francuskog kralja Luja XIII. u Parizu je 6. rujna 1617. između njemačkog cara, austrijskog nadvojvode i Mlečana sklopljen mir. Austrija prihvata uvjete Venecije, seli uskoke u unutrašnjost, spaljuje njihove brodove i u Senj smješta njemačku posadu.

Sukob u Istri

Uz velike bitke u Furlaniji i oko Gradiške, koje su vođene prema uljuđenim pravilima i pompom karakterističnom za velike europske vojske, na tlu i uz obale Istre nemilosrdno se u ratu uništavalo i razaralo. U samoj Istri započeli su mnogobrojni lokalni sukobi na granici i oko nje. Između dva sela, zbog plodnog tla, zbog zemlje na granici za koju se nakon nepreciznog sporazuma o razgraničenju između Austrije i Venecije nije zasigurno moglo utvrditi kojoj strani pripada, zbog ljetine, zbog stada stoke i cijelog niza drugih lokalnih razloga. Brojni su slučajevi da su žitelji jednog sela uz pomoć plaćenih vojnika pljačkali i palili sela svojih sus-

Visoki časnik, 16./17. stoljeće

Poznati visoki zapovjednici koji su stekli slavu u raznim ratovima i bitkama nosili su sa sobom karizmu kakvu su štovali svi, od najbližih im časnika do običnih vojnika. Njihov psihološki utjecaj na čudorede vojske često je bio odlučujući u mnogim sudbonosnim trenutcima kad se odlučivalo o porazu ili pobjedi. Spomen njihova imena bio je dovoljan da izazove strah i nemir u protivničkim redovima. Vijest da je u Istru stigao grof Zrinski sa svojim konjanistvom prestrašila je žiteljstvo i posade kaštela u mletačkom dijelu Istre. Jednako tako ime vicegenerala i trsatskog grofa Vuka Frankopana držala je podjale mletačku soldatesku. Zbog navodnog dolazaka karlovačkog generala Adama Trautmansdorfa u Pazin druga strana se duže vrijeme suzdržavala od vojnog pohoda. Pogibija generala bolno je odjeknula u austrijskim postrojbama dok je u Mlećima dočekana zvonjavom crkvenih zvona.

U uskočkom ratu sudjelovalo je nekoliko iskusnih i poznatih carskih zapovjednika. Henri Duval iz Metza zapovijedao je vojskom od 500 konjanika i 500 slavonskih pješaka (hajduka); malteški vitez Rodolfo di Colleredo doveo je postrojbu od 500 musketira. Albrecht Wallenstein započeo je službu na hrvatskoj granici godine 1605. kao mladi časnik koji će se kroz uskočki i kasnije tridesetogodišnji rat uzdići do najvažnijeg zapovjednika carske vojske. Uz njega je kao zapovjednik pješачke postrojbe započeo svoju karijeru i Lodovico Isolani koji će postati jednim od najpoznatijih zapovjednika hrvatskih konjaničkih postrojbi. Na mletačkoj strani providur i zapovjednik Pietro Barbarigo bio je ono što i Adam Trautmandorf na austrijskoj strani. Na ilustraciji je visoki časnik u talijanskom oklopu na velikom konju kakvi su prikazivani na djelima poznatih renesansnih slikara. Grudni i čeoni oklop na konju ostatak su punog oklopa za konja iz polovice 16. stoljeća koji u početku 17. stoljeća nema nikakvu borbenu vrijednost. On je samo dio dekoracije, bogatog i kićenog opremanja kakvo je bilo uobičajeno za osobe visokog ranga, odnosno preslikano na današnje vrijeme - dio promidžbe (marketinga) nekog od favorita.

jeda.

I uskoci su iz nekoliko svojih kopnenih i pomorskih uporišta pustošili za svoj račun mletačka područja. U Munama je bilo 400 uskoka iz Bakra, Vinodolskog i Ledenica. A barun Benvenuto Petazzo, posjednik solana u Žavlju o svojem trošku u kaštelu Socerbu i selu Podgorju držao je snažnu uskočku posadu. Barun je ulagao novac u uskočke pothvate i s njima dijelio plijen. Dio plijena, kakav je bio običaj, odlazio je i u ruke visokih austrijskih dužnosnika koji su za uzvrat mletačke žalbe bacali u koš. Poznato je da je baron pred sam rat, u Ljubljani kupio tisuću arkebuza. O svojem trošku opremio je jednu uskočku ormanicu koja je napadala mletačko brodovlje u tršćanskom zaljevu. I drugo lokalno hrvatsko i austrijsko plemstvo svojim novcem,

barkama i postrojbama sudjeluje u profitabilnom pustošenju mletačkih posjeda i brodova.

Jedno od obilježja prvi sukoba prije samog početka rata, te prvi dvije ratnih godina u Istri, bilo je izbjegavanje direktnih sukoba. Posade su držale tvrde gradove prepustajući protivniku da se zalijeće u slabo branjena sela. Svatko je protiv svakog vodio gerilski rat - prepadima, iznenadnim noćnim napadima, zasjedama, ratnim smicalicama i lukavštinama. Umijeće je bilo sačuvati svoja dobra i nanijeti štetu drugoj strani.

U travnju 1616. 50 mletačkih vojnika nemoćno je iz Buzeta promatralo gdje 200 konjanika i 200 uskoka žare i pale okolicom. U listopadu iste godine 300 Albanaca i Hrvata s mletačkim brodova zajedno s buzetskom

posadom od 30 konjanika i 12 musketira; i seljacima iz okoline spaljuju osam sela na austrijskoj strani. Plijen iz tog pohoda bilo je 35 konja, 200 krava, 2000 ovaca i sto svinja. Mletački plaćenici iz Motovuna sa seljacima iz Vrha spaljuju četiri sela na austrijskoj strani. Za uzvrat vojnici i seljaci iz Pazina, nedaleko od Motovuna, spaljuju žito koje nije na vrijeme odvezeno s polja. Opet za odmazdu mletačko konjanstvo i seljaci spaljuju Kašćergu...

U kolovozu 30 vojvodinih konjanika zarobilo je seljake-žeteoce i oteli im ljetninu koju su vozili u Draguć. Zarobljavanje seljaka bio je unosan posao. Obje strane su za njih tražile visoku otkupninu. Ako otkupnine nisu bile isplaćene, vojvodini seljaci završili bi za veslima mletačkih galija, a mletački seljaci bili su prodani

Oklop, 16./17. stoljeće

U župnoj crkvi u Jas-trebarskom, nedaleko od Zagreba, godine 1567. pokopan je Petar Erdödy, hrvatski ban iz obitelji mađarskog pot-drietla. Prema ondašnjem običaju ukopa poznatih ratnika iz visokog plemstva, njegov grob prekriven je s masivnom kamenom pločom na kojoj je ne-poznati majstor isklesao lik bana u punom konjaničkom oklopu. Od otprilike godine 1560. proizvode se u Italiji i Njemačkoj konjanički oklopi koji predstavljaju zadnji stupanj u višestoljetnom razvoju punih oklopa, odnosno oklopa koji u potpunosti pokrivaju cijelo tijelo. Oni će se u formi kakva je na ilustraciji, proizvoditi do otprilike godine 1620. Njih će postupno zamijeniti tzv. tročetvrtinski oklopi koji se proizvode od kraja 16. stoljeća. Tročetvrtinski zato što pokrivaju tri četvrtine tijela, odnosno potkoljenice i stopala nisu zaštićena metalnim pločama nego visokim konjaničkim čizmama. Zbog pojačane i ubojitije paljbe pješaštva, u drugoj polovici 16. stoljeća izrađuju se oklopi sa sve debljim prsnim i leđnim pločama, odnosno tzv. oklopi s prsnom pločom neprobojnom za kuglu muskete

ispaljene s udaljenosti od 20 koraka, i leđnom pločom neprobojnom za hitac iz samokresa s udaljenosti od deset koraka. Udobrila na prsnim pločama oklopa od ispaljene kugle često su vidljiva na sačuvanim mujejskim primercima, a najčešće su nastala prigodom preuzimanja oklopa iz radionice kad je kupac provjeravao njihovu neprobojnost i kakvoću. Zbog pojačavanja zaštite od paljbe oklopi postaju sve teži što je najvažniji razlog odbacivanja manje važnih dijelova. Dok su puni oklopi iz polovice 16. stoljeća težili oko 20 kg, u prvoj trećini 17. stoljeća pojedini primjerici oklopa dosižu i 40 kg.

Za oklop bana ne može se utvrditi da li je imao pojačane prsne ploče ili ne. No da bi se za njegov oklop moglo ustvrditi da pripada standardnom i vrlo raširenom tipu, postoji i jedna rijetkost - zaštita prsiju sastavljena je iz većeg broja glibljivih ploča, na način osobit za husarske oklope. Takvi oklopi nazivaju se "mješancima" i karakteristični su za srednje europski pojaz odnosno za prostor današnje Poljske, Češke, Slovačke, Mađarske i Hrvatske. Konjanici iz tih područja koristili su oklope takve ili vrlo slične konstrukcije, sa ili bez metalne zaštite za donji dio nogu, kroz gotovo cijelu prvu polovicu 17. stoljeća.

Na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće (u Francuskoj i Španjolskoj oko 1620. do 1625. godine) teški konjanici oklopnici, koji se nazivaju kirasiri, uglavnom odbacuju tešku navalnu kopiju. Njihovo osnovno naoružanje čine najmanje dva samokresa i ravni konjanički mač ili teška sablja. U uskočkom ratu spominju se konjanici oklopnici u nekoliko izvora, posebno u bitkama oko Gradiške.

Turcima.

Povjesničar Miroslav Bertoša pronašao je i opisao rijedak i vrlo vrijedan arhivski materijal koji na zanimljiv način oslikava situaciju u Istri - iskaz Jele Medešić iz Karojbe uhvaćene u uhodjenju koji je u svibnju 1616. dala mletačkim istražiteljima. Na upit o brojnosti i nouružanju vojvodine posade Pazina odgovorila je da stranih vojnika ima oko 1400. Među njima ima 150 oklopljenih konjanika iz Karlovca naoružanih arkebusama, sabljama i bodežima, i 200 uskoka iz Senja naoružanih puškama na kolo, bodežima, sjekiricama i željeznim batovima. Žene su naoružane kopljima i bodežima. Naime, kad je pazinski kapetan vodio pohod u susjedne mletačke krajeve zapovijedio je da s vojskom krenu svi seljaci iz okolice ukuljučujući i žene. U raznim pobunama i seljačkim ratovima 16. stoljeća i žene su uzimale oružje u ruke. Od tog oružja najviše su stradavali ranjeni i bolesni vojnici onesposobljeni za borbu da bi zatim temeljito bili opljačkani. Vjerojatno je i u uskočkom ratu pokođi plaćenik ili seljak s druge strane stradao od ženskog kopla ili bodeža. Za Senjane, Jela je primijetila da su spremni učiniti svako zlo i da će radje izgubiti život nego odustati od svojeg nauma. Uvijek su prvi u pothvatima i ne boje se nikog osim korzikanskih plaćenika koje veoma poštuju.

Uz to što se uspjelo uhvatiti ponekog glasnika i procitati njegovu poštu, uhodjenje je bio najvažniji način skupljanja podataka. Postoje brojni podaci o uhvaćenim uhodama na objema stranama kao i izdatci mjesnih zapovjednika i kapetana za potrebe uhodjenja.

Od kraja 1616. na mletačkoj strani utvrde su popunjene s brojnim plaćenicima koji sve uspješnije zaustavljaju iznenadne provale. Na jednoj strani snažnija obrana i na drugoj manje toga za opljačkati smanjuju gerilske upade u protivničko područje. Ojačana Venecija upućuje vojsku na osvajanje protivničkih utvrđenja posebno onih oko Pazina. U ruke Mletaka padaju Tinjan i Žminj. U protunavalu u svibnju 1617. španjolski general Maradas s pazinskim postrojbama, 80 oklopljenih konjanika i dvije postrojbe španjolskih musketira zauzima Gračiće i Plomin, i u plominskoj luci spaljuje sve mletačke brodove. S pristiglim plaćenicima iz Engleske i nizozemskih provincija mletački providur Alvise Zorzi 6. srpnja 1617. pokušava zauzeti Pazin ali je pretrpio neuspjeh. Nakon više provala s jedne i s druge strane situacija do kraja rata ostaje nepromijenjena.

U uskočkom ratu posebno je teško stradala Istra na mletačkoj i na austrijskoj strani. Ratna su pustošenja uništila sela, veliki je broj stanovništva poginuo ili napustio kraj, a mnoga polja ostala su neobradena ili zapuštena. Gerilski rat kakav je vođen u Istri rijetko ima sličnih primjera u ranijoj povijesti.

SINJSKA ALKA

Pod pokroviteljstvom Predsjednika i počasnog alkarskog vojvode dr. Franje Tuđmana, ovogodišnja 282. alka održat će se u Sinju 10. kolovoza. Ove kao i svih prethodnih godina Alka će podsjetiti na stoljetnu borbu hrvatskog naroda i na njegovu burnu povijest. "...Alka je pokretni spomenik kulture i opstojanja naroda koji crpi snagu iz korijena i ostavštine svojih predaka..."

Velimir VUKŠIĆ

Karlovačkim mirom godine 1699. turske posade napuštaju tvrđave Knin, Vrliku, Sinj, Vrgorac i Čitluk prepuštajući u ruke Venecije cijelovit obalski pojас i dalmatinsko zaleđe između padina Velebita i ušća Neretve. U te izbočene obrambene tvrđave smještaju se hrvatske posade sastavljene od vojnika u mletačkoj službi i od domaćeg stanovništva. Tijekom Malog rata, 23. srpnja 1715. serasker Mehmed-paša Čelić, s turskom vojskom, prema nekim izvorima od 60.000 ljudi, poharao je dolinu rijeke Cetine i počeo opsjedati tvrđavu Sinj koju je branila domaća posada od oko 700 ljudi. Nakon neuspješnih navaala na tvrđavske zidove, pod kojima je prema nekim izvorima izgubio gotovo deset tisuća ljudi, Mehmed-paša noću 14. na 15. kolovoza podigne tabor i povuče se natrag u Bosnu. Taj legendarni događaj bio je povod ustanovljavanja viteške igre Sinjske alke.

Mirom u Požarevcu godine 1718. Venecija pomiče granice na vrhove Dinare, a dolina Cetine s gradom Sinjom ulazi u sastav mletačke obrambene granice.

Prema ustroju iz 18. stoljeća sinjskom obrambenom granicom zapov

ALAJ-ČAUŠ

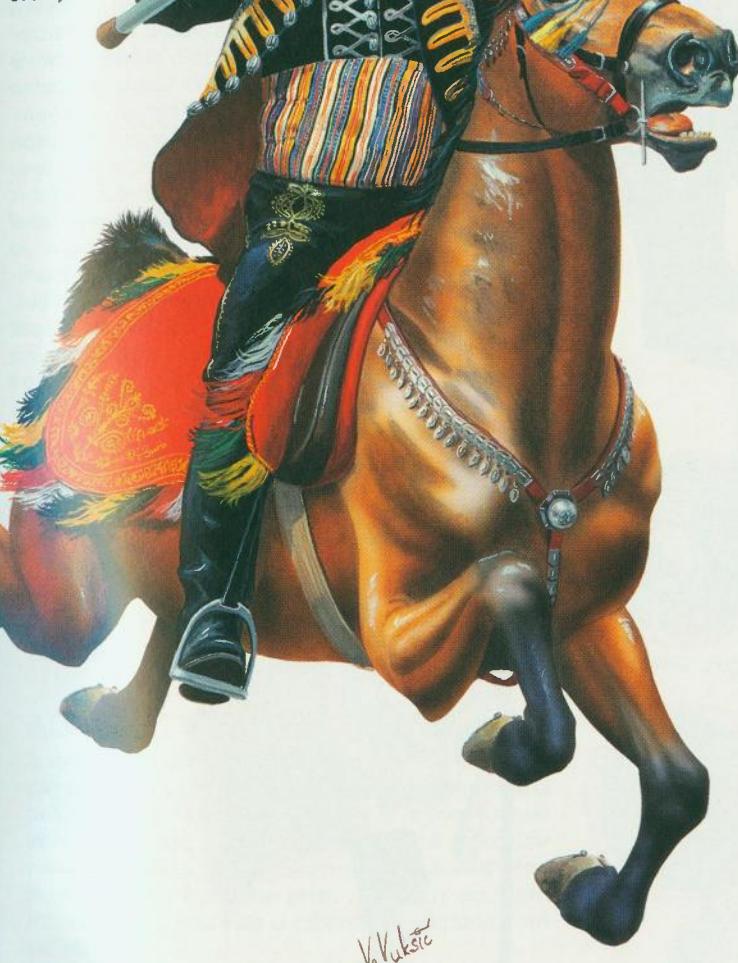
Naziv alaj-čauš mogao bi se s turskog slobodno prevesti kao konjanički dočasnik. Na turskom alaja je manja konjanička postrojba, a čauš doslovce prevedeno znači glasnik (cavus) odnosno prenositelj zapovijedi. U turskoj vojsci čauš je bio u rangu narednika.

Alkarski alaj-čauš svojom crnom odorom razlikuje se od ostalih konjanika u postrojbi. Za razliku od vojvode, alaj-čauš se natječe se u Alci. U svečanom mimohodu jaši iza svojih alkara nadzirući red u koloni. Na ilustraciji alaj-čauš pozdravlja karakterističnim pozdravom "udesno", spuštenim kopljem i ponosito okrenutom glavom na desnu stranu.

ALKAR

Alkari među sobom prepoznaju nekoliko načina kako s konja u punom galopu gađaju odnosno "pere" alk. Netko se više okreće u sedlu, netko više ili niže podigne ruku, netko se nagne naprijed, a netko unazad i kako to već biva - rasprava na temu nikad dosta. Međutim za njih sve karakteristično je meko držanje koplja i fino zadnje ciljanje iz zgloba. Alku nije lako pogoditi i zato je malo slavodobitnika a još ih manje ima koji su to postigli više puta.

Alkar na ilustraciji ima stariju

jedao je pukovnik kojeg je izborom iz poznatih dalmatinskih obitelji postavljao mletački senat. Pukovnik je provodio upravnu i vojnu vlast. Senjska obrambena granica sastojala se od dviju serdaria kojima su upravljali serdari, pripadnici najuglednijih mjesnih obitelji Vučković i Grabovac, potomci legendarnih vođa koji su doveli narod iz doline Rame tijekom morejskog rata (1684.-1699.) Serdaria Vučkovići imala je 40 sela iz kojih su pod oružje podizane 23 čete odnosno barjaka, dok je serdaria Grabovci podizala sedam barjaka u 18 sela. Barjakom, koji je imao 30-50 ljudi, zapovijedao je harambaša odnosno kapetan.

odoru kakva se više ne koristi, nego je pohranjena da bi jednog dana bila stalno izložena u alkarskim dvorima, odnosno u povijesnom muzeju Alke ka-

kav će jednog dana biti u Sinju. Zahvaljujući Viteškom alkarskom društvu ostao je sačuvan velik broj odjevnih predmeta, oružja i različite opreme.

dane ljutih borbi i okršaja za slobodu rodne grude,

- razvija domoljublje naroda Sinja i Cetinske krajine,

- razvija priateljstvo i suradnju među članovima i ljubav prema Sinju i Cetinskom kraju,

- čuva izvornu starinsku odjeću, opremu i oružje Sinjske alke i njeguje narodne običaje.

U statutu također stoji - svi punoljetni žitelji rođeni u Cetinskom kraju koji osjećaju ljubav i privrženost prema domovini i užem zavičaju, koji uživaju društveni ugled u narodu, a voljni su promicati ciljeve društva, mogu postati članovima Viteškog alkarskog društva. Cetinski kraj, kao stari alkarski kraj, obuhvaća područje ograničeno selima: Zelovo, Potravlje, Maljkovo, Laktac, Bitelić, Bajagić, Gljev, Korita, Otok, Voštane, Kamensko, Tijarica, Budimir, Nova sela, Bisko, Ercegovci, Dicimo, Osoje, Sušci, Lučane i Zelovo.

Alkarska četa

Alkarskom četom zapovijeda vojvoda, tradicionalno osoba od posebnog štovanja i ugleda. Kao glavni zapovjednik, vojvoda utvrđuje datum održavanja Alke, određuje okupljanje alkara i momaka te proglašuje pobjednike. Vojvoda se ne natječe nego prati natjecanje iz posebne lože.

Alkarska četa sastoji se iz dva odjela - konjanickog i pješačkog. Konjaničkim alkarskim odjelom, od otprilike 20 jahača, zapovijeda aljakuš. On priprema svoj odjel za natjecanje te predlaže vojvodi alkare koji će sudjelovati u natjecanju. Dio konjaničkog odjela je barjaktar s barjakom na kojem je s jedne strane lik čudesne Gospe sinjske, a s druge grb Viteškog alkarskog društva. Pratnja vojvodi i barjaktaru su nekoliko alkara pobočnika koji nisu natjecatelji i koji na počasnom mimohodu umjesto koplja nose isukane sablje.

Pješačkim odjelom momaka zapovijeda harambaša. Momci na svečanom mimohodu vode konja edeka pod skupocjenim sedlom i bogato izrađenom opremom. Edek predstavlja zarobljenog konja turskog paše. Zarobljen pašin konj znači da je paša napustio bitku na nimalo viteški način što bi otprilike trebalo naglasiti svu veličinu pobjede.

U odjelu momaka su štitonoša i dvojica pratitelja s buzdovanima odnosno buzdovandžija. Okrugli i bogato ukrašeni štit pripada orientalnom tipu poznatom pod nazivom kalkan. Takav štit bio je u širokoj uporabi u Poljskoj u 17. stoljeću. Nosi su ga konjanici zaštićeni žičanim košuljama poznati kao pancerni, odnosno konjanici poljskog nižeg i srednjeg plemstva.

Svaki alkar ima svojeg momka koji mu pomaže u natjecanju te vodi skrb o njegovom konju.

Viteško alkarsko društvo

Viteško alkarsko društvo iz Sinja čuva i promiče gotovo tri stoljeća dugu tradiciju Sinjske alke. Društvo ima svoju skupštinu, predsjednika, tajnika i časni sud. Uz njih nositelji odgovornih dužnosti u društvu su vojvoda, aljakuš, barjaktar i harambaša. U statutu društva određen je cilj njegovog djelovanja što se najočitije vidi iz sljedećeg članka:

- slavi uspomenu na pobjedu Sinjana i ostalih žitelja Cetinskog kraja nad Turcima 15. kolovoza 1715.,

- pobuđuje sjećanje na teške ali slavne

V. Vukšić

ALKARI

Na ilustraciji su alkari u novim odorama skrojenim u restauratorskom zavodu prema starinskim uzorima. Odora se sastoji od svilene košulje, krožeta (svilenog prsluka), tamnopлавe dolame (dugog kaputa) s velikim gumbima (dugmadima), klača, visokih jahačih čizama od crne kože, svilenog pojasa i kalpaka od samurovine. Košulja je ispod vrata zakopčana s pozlaćenom kopčom odnosno gumbima. Svaki alkar za pojason nosi krivu sablju. U opremi su i fine bijele rukavice.

Viteška igra

Viteška i ratnička igra Sinjska alka prema svojim atributima pripada mediteranskom kulturnom i povijesnom naslijeđu čiji korijeni sežu sve do igara iz antičkih vremena. Uz zabavu, atraktivnost, gledljivost, uvišenost sudjelovanja u natjecanju i slavljenju pobjede, igre su, posebno u renesansnim gradovima-komunama Italije i jadranskih otoka i obale, predstavljale motiv pučanstvu za stjecanjem vještina jednako potrebnih u igrama kao i u ratu. Vladari i lokalne vlasti su zbog toga bogatim nagradama poticale natjecateljstvo i igre uvidajući korist za zajednicu. Uz svoje natjecateljske vrijednosti igre su bile i mali vojni manevri na kojima se provjeravala vještina natjecatelja, kakvoća njihove opreme, njihovih konja i ujedno smotra onog najboljeg. Igre su podizale ratnički duh i čudoređe pučanstvu potvrđujući jedinstvo i snagu zajednice, upozoravajući ratoborne

susjede da se drže podalje. Zato su "svojeglavi" Sinjani otrčali svoju 280. alklu usprkos neprijateljskoj prijetnji topovima.

Pravila

U statutu stoji da je - Alka viteško natjecanje alkara u kojem alkari jašući na konjima gađaju kopljem alklu. Alka se održava jedan-

BARJAKTAR

U Sinju i Cetinskom kraju posebno se štuje slika s likom čudesne Gospe sinjske. Kad je Sinj pao u turske ruke cetinski fratri ponijeli su sliku Gospe u Ramu gdje je ostala sve do godine 1687. preživjevši nekoliko turskih paljevin i pljački. Jedno vrijeme slika Gospe bila je u Splitu da bi je pred turšku navalu sklonili u sinjsku tvrđavu. Prema vjerovanju bolest srđobolja, koja je zahvatila turske redove pred sinjskom tvrđavom i koja je znatno pridonijela pobjedi, Gospino je djelo. Izjutra 15. kolovoza 1715. na blagdan Velike Gospe više ni jednog živog Turčina nije bilo pod Sinjem. Preživjeli časnici iz sinjske tvrđave skupili su 80 zlatnika i dali su iskovati zlatnu krunu na kojoj je zapisano "In perpetuum coronata triumphat" (Zauvijek okrunjena slavi slavlje). Tom krunom splitski nadbiskup Kupili okrunio je sliku Majke božje 22. rujna 1716. Obljetnice pobjede nad Turcima i krunidba Gospe središnji su događaji Cetinskog kraja.

Sinjski vitezovi izabrali su lik Gospe sinjske za lijevu stranu svojeg stjega odnosno barjaka. Na drugoj je strani grb Viteškog alkarskog društva.

Barjaktar (turski bayraktar) ili stjegonoša odjeven je kao i ostali alkari i ne sudjeluje u natjecanju.

V. Vukšić

ALKARSKI VOJVODA

Prema tradiciji alkarski vojvoda u počasnom mimohodu jaši bijelog konja, iako natjecanje promatra iz počasne lože. Njegova odora je smeđe boje opšivena zlatnim vezom. Kao i ostali konjanici vojvoda ima kalpak (šubar) od samurovine s crvenim sviljenim tjemenom i bijelim čapljinim perjem. Bogato ukrašena nadsedlica (pokrivka preko sedla i konjskih leđa) jednake je izradbe kao i od alaj-čauša, samo je crveno-zlatne boje.

ALKARSKI VOJVODA, 1840.

Iz vremena oko godine 1840. sačuvano je nekoliko akvarela francuskog slikara Vincanta Poireta koji prikazuju Sinj i Alku. Na ilustraciji je rekonstrukcija vojvode prema jednom akvarelu koji prikazuje svečani mimohod. Posebna zanimljivost tog mimohoda je konjanik alkar s trubom odnosno trubač, kojeg sad više u alkarskom konjaničkom odjelu nema.

Vojvoda je odjeven u časničku odoru austrijskog, odnosno, mađarskog husarskog kroja. Vjerovatnije je riječ o plemiću časniku insurekcija, ili pričuvnog sastava, iako nije isključena mogućnost da se radi o djelatnom ili umirovljenom husarskom časniku neke od redovitih husarskih pukovnija. Na glavi vojvoda ima kalpak, odnosno krvnenu šubar šireg i nižeg kroja nego što su današnje alkarske šubare. Takve kalpake imali su austrijski husari do zadnje trećine 18. stoljeća, ali su ih nosili i francuski elitni laki konjanici lovci i laki pješaci karabinjeri kakvi su bili u Dalmaciji u vrijeme vladavine Napoleona od 1805. do 1813. Oprema plemenitog bijelog arapskog konja je kićenog i skupocjenog orijentalnog izgleda. Ispred turskog lakov sedla s mekanim jastukom, nalaze se kuburluci sa samokresima.

HARAMBAŠA

V. Vukšić

Odijelo harambaše je iznimski primjer bogato ukrašene dinarske muške narodne nošnje. Toke na prsima, jatagan i dva samokresa pravi su skupocjeni filigranski rad. U jednom od ranijih brojeva Hrvatskog vojnika Tomislav Aralica opisao je oružje sinjskog harambaše - srebrom ukrašeni skadarski jatagan s uglačanim srebrnim ušima i također skadarski samokresi nazvani skadarke. Za momke i harambašu karakteristično je držanje ruku za vrijeme mimohoda ili svečanog stava - desna ruka na samokresu ili jataganu, i lijeva na cijevi puške prebačene preko ramena. Harambaša ima kratki tromblon s trubastim krajem cijevi. Od ostale odore valja spomenuti ručnike, pokrivala za glavu tzv. čalme, kratki kaputić prebačen preko ramena, tamnopлавe gotovo crne hlače i lagane cipele od šivane kože i kožnog remenja. Do nedavno, harambaša i alkarski momci nosili su preko jatagana i samokresa šal od vezene čipke, ali je taj kao i ostali vrijedni predmeti otišao u bogatu muzejsku zbirku.

put godišnje, u nedjelju, prve trećine kolovoza, tako da se Bara i Čoja održe u istom mjesecu.

Alkari se natječu se na trkalištu koje je posebno pripremljeno za tu prigodu. Na udaljenosti od 160 m od početka trkališta, odnosno zaletišta obješena je alka na užetu 332 cm iznad tla. Udaljenost od zaletišta do alke, alkar mora prijeći za najviše 13 sekundi. Za vrijeme galopa (trka) alkaru ne smije ništa pasti s konja.

Metalna alka sastoji se od dva koncentrična kruga. Veći je promjera 127 mm i manji 33,6 mm. Veći krug je s tri radijalne poprečnice podijeljen na tri jednakih dijela tako da sa središnjim manjim krugom čini četiri razdjelnice odnosno mjesta za gađanje.

Pogodak u sredinu alke, odnosno najmanji krug donosi tri punta, pogodak u gornji razdjel donosi dva, a pogodci u donji lijevi ili donji desni razdjel donosi punat. Postoje još i dodatni punti ako alkari pogodi alkiju dva puta, odnosno ako alkari pogodi alkiju u jedan od razdjela i u trku mu ispadne te je ponovno uspije pogoditi i zadržati na kopljima - tada dobiva dvostrukе punte. Rezultat ocjenjuje momak koji je zadužen i za vještanje alkije na užetu. Pogodak u sredinu potvrđuje usklikom "usridu" što je znak za koračnicu i pucanj iz mužara (mačkule) sa zidina starog grada iznad Sinja.

Ako alkari pogodi alkiju ali je ne uspije zadržati na kopljima tada ostaje bez bodova uz usklik "uništa". Potpun promašaj alke koja ostane visiti na užetu prati usklik "alkar je promašio"! Ako dva ili više alkari nakon tri trke imaju jednak broj punata natjecanje odnosno prijetavanje, nastavlja se sve dok jedan od njih ne sakupi najviše punata i postane slavodobitnik.

Tradicionalna natjecanja na trkalištu traju tri dana. Prvi dan (u petak) alkari se nadmeću za Baru, odnosno za jednogodišnje pravo korištenja napasanja konja i košnje sijena na za to određenoj livadi. Drugi dan (u subotu) za Čoju, skupocjenu tkaninu i treći dan (u nedjelju) za Alku odnosno za novčanu nagradu.

282. Alka

Pod pokroviteljstvom Predsjednika i počasnog alkarskog vojvode dr. Franje Tuđmana, ovogodišnja 282. Alka održat će se u Sinju 10. kolovoza. Ove kao i svih prethodnih godina Alka će podsjetiti na stoljetnu borbu hrvatskog naroda i na njegovu burnu povijest. "...Alka je pokretni spomenik kulture i opstojanja naroda koji crpi snagu iz korijena i ostavštine svojih predaka..."

SELF-PROPELLED ROCKET LAUNCHER

LOV RAK 24/128 mm, 4x4

The LOV RAK 24/128 Self-Propelled Rocket Launcher on a light armored wheel vehicle facilitates tactical changes in the firing position.

Automatic assumption of the position towards the elements of the target, precision, effectiveness and the armored protection of the crew are the main qualities of this system.

Specifications

• caliber:	128 mm
• number of barrels:	24
• barrel length:	1300 mm
• panoramic telescope:	PC-1
• handheld computer	
• traverse:	0°-360°
• elevation/depression:	-5°/45°
• fire:	single and rapid fire
• range:	- classical rocket 8550 m - rocket with increased range 13,500 m
• combat movement:	
- automatic levelling of launcher on vehicle,	
- automatic assumption of the position towards the elements of the target, corrective elements and control of fire with a handheld computer, from the vehicle or at a distance.	

• combat set:	24 + 24 rockets
• operating temperature:	-30°C to 50°C
• Light Armored Vehicle 4x4	
• max. speed:	100 km/h
• combat weight:	8500 kg
• power-to-weight ratio:	15 to 20 hp/t
• diesel engine developing 130 hp/2650 rpm	
• cross-country ability-pressure:	0.7-4.5 bars
• "run flat" - driving ability:	50 km
• max. road range:	500 to 700 km
• electrical system:	24 V/12 V
• armored protection:	
- from 7.62 x 51 API caliber	
- HE shell fragments	

Crew: 3-4, swift entry and exit, 3 doors

Logistics: high reliability, ease of maintenance, durability

RH-ALAN d.o.o.

Stanićeva 4, 10000 Zagreb
tel. 385 1 455 40 22, 456 86 67,
fax. 385 1 455 40 24

REPUBLIKA HRVATSKA

MERKE

EKSKLUSIVNI ZASTUPNIK

lovac d.o.o. 10000 ZAGREB
Varšavská ulica 4

MALOPRODAJA

ZAGREB, N. Tesle 4
OSIJEK, Trg Ante Starčevića b.b.
SPLIT, Hrvatske 10

VELEPRODAJA

telefon
01 / 48 11 555
01 / 48 11 666